

bilig

Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of the Turkic World

GÜZ AUTUMN 2021 • SAYI NUMBER 99

bilig

Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of the Turkic World

GÜZ AUTUMN 2021 • SAYI NUMBER 99

Sahibi Owner
Ahmet Yesevi Üniversitesi Adına Mütevelli Heyet Başkanı
Prof. Dr. Muhittin ŞİMŞEK

Yayın Yönetmeni Editor in Chief
Prof. Dr. Firat PURTAŞ • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Yayın Kurulu Editorial Board
Prof. Dr. Nâzım Hikmet POLAT • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Yüksel ÇELİK • Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Yunus KOÇ • Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Tuba DURMUŞ • TOBB ETÜ
Dr. Murat YILMAZ • Cumhurbaşkanlığı Sosyal Politikalar Kurulu Üyesi

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Managing Editor
Emine Sıdka TOPTAŞ

Teknik Redaksiyon Redaction
Prof. Dr. Tuba DURMUŞ

Özetlerin İngilizcesi English Abstracts
Ebru SEVEN

Özetlerin Rusçası Russian Abstracts
Liliya SATTAROVA

Yönetim Merkezi Management Center
Aşağı Öveçler Mahallesi, 1314. Cadde, No: 19 Çankaya/Ankara
Tel : (0 312) 216 06 00 • Faks : (0 312) 216 06 09
www.ayu.edu.tr
bilig.yesevi.edu.tr • e-posta: bilig@yesevi.edu.tr

Abonelik Subscription
bilig@yesevi.edu.tr

Abone Bedeli
Yurt içi (Yıllık) : 100 TL (Öğretim üyesi, öğretmen ve öğrencilere %50 indirimlidir)
Yurt dışı (Yıllık) : 150 ABD Doları

Yayın Türü
3 aylık, yaygın, süreli

Baskı Printed by
SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd. Şti.
+90 (312) 472 37 73
www.sfn.com.tr

Basım Yeri: ANKARA
Basım Tarihi: 27/10/2021

ISSN: 1301-0549

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Abdıldacan AKMATALIYEV
Millî Bilimler Akademisi / Kırgızistan

Prof. Dr. Ramiz ASKER
Bakü Devlet Üniversitesi/Azərbaycan

Prof. Dr. Viktor BUTANAYEV
Hakas Katanov Devlet Üniversitesi / Rusya Federasyonu

Dr. Serdar ÇAM
Kültür ve Turizm Bakanlığı/Türkiye

Prof. Dr. Nurettin DEMİR
Hacettepe Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Edward FOSTER
Talisman/ABD

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN
Ege Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Osman HORATA
Hacettepe Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Lars JOHANSON
Mainz Üniversitesi/Almanya

Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN
Marmara Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. İbrahim KALIN
Cumhurbaşkanlığı/Türkiye

Prof. Dr. Rafael MUHAMMEDİNOV
Bilimler Akademisi/Rusya Federasyonu

Prof. Dr. Mahir NAKİP
Çankaya Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Mehmet ÖZ
Hacettepe Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY
Uludağ Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Ali Ekber ŞAHİN
Hacettepe Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Muhittin ŞİMŞEK
Marmara Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Cengiz TOMAR
Ahmet Yesevi Üniversitesi/Kazakistan

Prof. Dr. Refik TURAN
Gazi Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Musa YILDIZ
Gazi Üniversitesi/Türkiye

Makalelerde ifade edilen fikir ve görüşler sadece yazarların olup, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığının görüşlerini yansıtmazlar. The opinions and views expressed in the articles are the authors' solely and do not reflect the views of the Ahmet Yesevi University Board of Trustees.

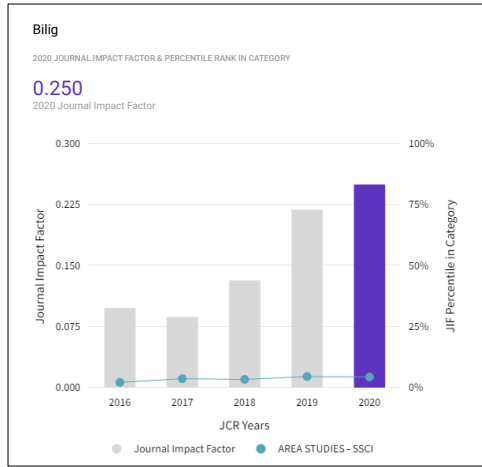
Saygıdeğer Okurlar,

99. sayımızı size ulaştırmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Edebiyattan tarihe, güncel meselelerden kültürel mirasa sosyal bilimler alanında Türk dünyasının farklı yönlerini ele alan 9 makaleyi istifadenize sunuyoruz. Birbirinden değerli bu çalışmalar yazarlarımızın göz nuru, yayın kurumumuz ve hakemlerimizin titiz değerlendirmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. Konuların özgünlüğü yanında akademik seviyelerinin yüksekliği ile de dergimizin etki gücüne katkı sağlayacağına inanıyoruz.

2021 yılında da *bilig* etki faktörü bir önceki yıla oranla artış göstermiştir. 2021 etki faktörü 2018 ve 2019'da *bilig*'de yayınlanan makalelere SSCI'da taranan dergilerde 2020 yılında yapılan atıflardan oluşmaktadır. Dolayısıyla 2018 ve 2019'da yayınlanan sayılarımızdaki makaleler ciddi bir okuyucu kitlesine ulaşmış ve atıf alarak bilime katkı sunmuştur. Yayın kurulu olarak, uluslararası boyutta atıf alan makaleleri yayınlamak suretiyle *bilig*'in düzeyini yukarı taşımaktan gurur duyuyoruz. Kaliteden ödün vermeme anlayışıyla yayın kuruluna sağladığı imkânlar ve özgürlük alanı ile Mütavelli Heyet Başkanlığının da bu başarıda büyük katkısı vardır.

bilig'in değişmeyen en önemli önceliği sosyal bilimlerde ses getirecek nitelikli makaleler yayınlamaktır. Üzülerek ifade etmeliyiz ki dergiye yazı akışı giderek yoğunlaşmakla birlikte gelen makalelerin kalitesinde düşüş görülmektedir. Özgün değeri düşük, derleme niteliğini aşamayan çalışmalar hatta sosyal bilim alanına girmeyen makaleler yayın kurulu için yük oluşturmanın ötesinde üzüntü kaynağı olmaktadır. Bu noktada yazarlarımızdan daha fazla titizlik göstermelerini, makale göndermeden önce dergiye ve yayın kriterlerine göz atmalarını, doğrudan *bilig*'in ilgi alanına giren konularda özgün ve nitelikli makaleler göndermelerini istihham ediyoruz.

Yazar, hakem, yayın kurulu, sekretarya ve destek ekibi ile hep birlikte nice yeni başarılarla ulaşmak niyazıyla, keyifli okumalar dileriz.

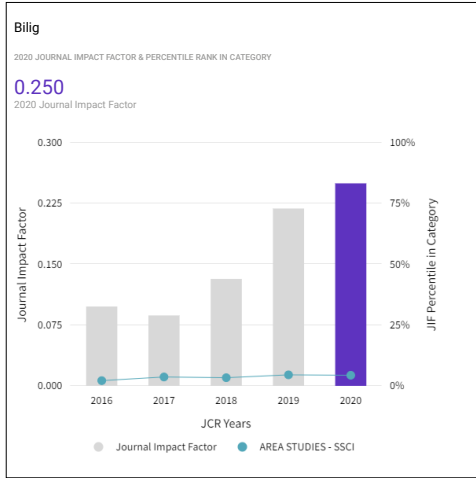
Kaynak: <https://jcr.clarivate.com>

Prof. Dr. Fırat PURTAŞ

Yayın Yönetmeni

Dear Readers,

We are pleased to deliver our 99th issue to you. We make available to you 9 articles on different aspects of the Turkic world in the field of social sciences, ranging from literature to history, from current issues to cultural heritage. These valuable articles have emerged as a result of the careful evaluation of our authors, editorial board and referees. We believe that the originality of the subjects, besides the high academic level, will contribute to the impact factor of our journal.

Source: <https://jcr.clarivate.com>

In 2021, the *bilig* impact factor increased when compared to the previous year. The 2021 impact factor consists of citations made in 2020 in journals scanned in SSCI to articles published in *Bilig* in 2018 and 2019. Accordingly, the articles in our issues published in 2018 and 2019 reached a considerable number of audience and contributed to science by being cited. As the editorial board, we are proud to raise the level of *bilig* by publishing internationally cited articles. The Presidency of the Board of Trustees also contributed greatly to this success

with the opportunities and freedom it provided to the editorial board via the understanding of not sacrificing the quality.

bilig's stable and most significant priority is to publish quality articles that will make an impact in the social science. We regret to state that, though the flow of articles to the journal is getting higher, the quality of the incoming articles is decreasing. Articles with low original value, which do not exceed the quality of compilation, and even the ones that are not in the field of social science, are a source of sadness beyond causing a burden for the editorial board. At that point, we ask our authors to be more meticulous, to take a look at the journal and publication criteria before submitting an article, and to send original and qualified articles on subjects which directly involves in *bilig's* field of interest.

We wish you a pleasant reading with the hope of achieving many new successes together with the author, referee, editorial board, secretariat and support team.

Prof. Dr. FIRAT PURTAŞ

Editor in Chief

Дорогие читатели,

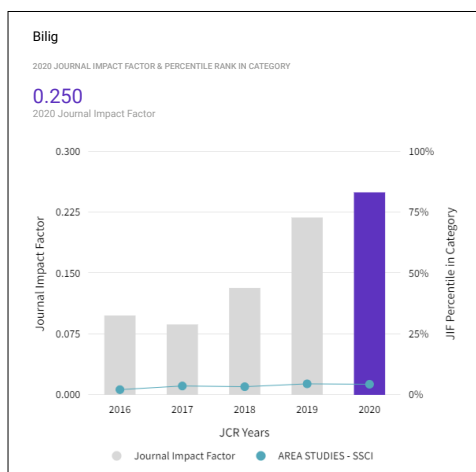
Рады представить вам 99-й выпуск нашего журнала. В нем представлено девять статей в сфере социальных наук, касающихся различных аспектов современного тюркского мира, - от литературы до истории, от текущих проблем до культурного наследия. Эти ценные исследования стали итогом научной работы наших авторов, и были опубликованы в результате тщательной оценки, которую осуществили редакционная коллегия и рецензенты. Мы уверены, что оригинальность тем, а также высокий академический уровень публикаций будут способствовать повышению влияния нашего издания.

В 2021 году импакт-фактор журнала «Билиг» возрос по сравнению с предыдущим годом. Импакт-фактор 2021 года состоит из цитирований, сделанных в 2020 году в журналах, отраженных в базе данных SSCI, на статьи, опубликованные в «Билиг» в 2018 и 2019 гг. Таким образом, статьи в наших выпусках за 2018 и 2019 годы достигли солидной читательской аудитории и внесли свой вклад в науку своими ссылками. Как редакционная коллегия, мы гордимся тем, что повышаем уровень издания, публикуя статьи, цитируемые во всем мире. Руководство Попечительского совета также внесло большой вклад в этот успех, предоставив редакционной коллегии соответствующие возможности и свободу в понимании того, что нельзя идти на компромисс в отношении качества.

Важнейшим приоритетом «Билиг» является публикация качественных статей, которые окажут влияние на социальные науки. С сожалением вынуждены констатировать, что по мере увеличения потока поступающих в журнал статей их качество снижается. В редакцию поступают статьи с низкой оригинальной ценностью, не выходящие за рамки компиляции, и даже материалы, не относящиеся к области социальных наук, которые усложняют работу редакционной коллегии. В связи с этим мы просим наших авторов быть более внимательными, перед подачей статьи ознакомиться с журналом и критериями публикации, а также присылать оригинальные и квалифицированные статьи по темам, которые непосредственно относятся к сфере интересов «Билиг».

Желаем всем нашим авторам, рецензентам, членам редакционной коллегии и секретариата новых успехов!

Профессор Фырат Пурташ,
Главный редактор

источник: <https://jcr.clarivate.com>

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Mehmet Kurudayıoğlu, Nezir Temur

21. Yüzyıl Becerileri Çerçevesinden Türk Atasözlerine Bir Bakış / 01-25
A Glance from the 21st Century Skills Framework to Turkish Proverbs

Ebru Caymaz, Y. Barbaros Büyüksağnak, Burcu Özsoy

National Polar Research as a Manifestation of Turkey's Soft Power / 27-53
Türkiye'nin Yumuşak Güç Tezabürü Olarak Kutuplara Yönelik Bilimsel Araştırmaları

Ekrem Saltık

Sebilürreşâd in Hindistan Muhabiri S. M. Tevfik'in 'Meçhul' Biyografisine Dair / 55-83
About the 'Unknown' Biography of Sebilürreşâd's Indian Correspondent S. M. Taufiq

Mehmet Bulut

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye Arasında Sosyal Güvence İş Birliklerinin Değerlendirilmesi / 85-113
Evaluation of Social Security Cooperation between Turkey and Central Asian Turkish Republics

Yavuz Ercan Gül

Kırgızistan'da SSCB Sosyo-Politik Eğitim Sistemi ve Kahrolsun Cehalet Derneği'nin Faaliyetleri (1924-1927) / 115-135
USSR Socio-Political Education System and Activities of Association Down with Illiteracy in Kyrgyzstan

Gulshat Shaikenova, Hikmet Koraş

Çağdaş Kazak Edebiyatında Milli Romantizmin Bir Örneği *Ey, Dünya Ey* Romanı Üzerine Bir Değerlendirme / 137-162
An Example of National Romanticism in Contemporary Kazakh Literature an Assessment of the Novel Ey, Dünya Ey

Veysel Öztürk

Method in *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*: Albert Thibaudet's Influence on Ahmet Hamdi Tanpınar / 163-180
XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi'nde Yöntem: Ahmet Hamdi Tanpınar'da Albert Thibaudet Etkisi

Sema Aslan Demir

Türkmen Şair Kerim Gurbannepesov'un *Yazması Ağır Düşen Goşgu'su* (Yazması Zor Gelen Şiir) Üzerine Anlatıbilimsel Bir İnceleme / 181-203
Turkmen Poet Kerim Gurbannepesov's Poem "Yazması Ağır Düşen Goşgu" in terms of Narrative Discourse

Yenlik Ormakhanova, Aizhan Serikbayeva, Zeynep Bazarbaeva

Concept of "Mankurtizm" as a Social Problem in Television Discourse of Kazakhstan / 205-226
Kazakistan'daki Televizyon Söyleminde Sosyal Bir Sorun Olarak "Mankurtizm" Kavramı

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

Fırat Küskü

Mehmet İpşirli. *Osmanlı İlimiyesi*. Kronik Kitap, 2021, 474 s. / 227-232

Mesut Özel

Cengiz Han (Chinggis Khan). Çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2019. / 233-239

Yayın İlkeleri / 241-256

21. Yüzyıl Becerileri Çerçevesinden Türk Atasözlerine Bir Bakış *

Mehmet Kurudayıoğlu**

Nezir Temur***

Öz

Bir toplumun evren tasavvuru, düşünce sistemi ve dünyaya bakış açısını ortaya koyan atasözleri, kolektif bilincin somut yansımalarıdır. Söz konusu dil hazinesi, aynı zamanda içinde var olduğu kültüre mensup bireyin sosyal hayatını düzenleyen birtakım öğretileri zaman ve mekân ötesine taşıma gibi bir işleve de sahiptir. Bu çerçevede içinde bulunduğu kültürün kodlarını aktarma işleviyle gelecek nesillere, davranış biçimlerini de öğütlemektedir. Bu çalışmada, Türk atasözleri çağımız modern insanından sahip olması istenen 21. yüzyıl becerileri (yaratıcılık ve yenilikçilik, eleştirel düşünme ve problem çözme, iletişim, iş birliği) açısından incelenmiştir. Nitel araştırma desenlerinden durum çalışmasının kullanıldığı bu araştırmanın inceleme nesnesini, Nurettin Albayrak'ın Türkiye Türkçesinde Atasözleri adlı eserinden alınmış 18837 atasözü oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında doküman incelemesi, çözümlenmesinde ise içerik analizi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda Türk atasözlerinde en çok eleştirel düşünme ve problem çözme becerisi üzerinde durulduğu tespit edilmiştir. Eleştirel düşünme ve problem çözme becerisini sırayla iletişim, iş birliği ve yaratıcılık becerileri izlemektedir.

Anahtar Kelimeler

Atasözü, eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, iletişim, iş birliği.

* Geliş Tarihi: 20 Mayıs 2020 – Kabul Tarihi: 03 Eylül 2020

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Kurudayıoğlu, Mehmet, ve Nezir Temur. "21. Yüzyıl Becerileri Çerçevesinde Türk Atasözlerine Bir Bakış." *bilig*, no. 99, 2021, ss. 1-25.

** Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü - Ankara / Türkiye
ORCID: 0000-002-0447-5236
mkurudayıoğlu@hacettepe.edu.tr

*** Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü - Ankara / Türkiye
ORCID: 0000-0002-8052-1927
ntemur@gazi.edu.tr

Giriş

Her geçen gün yaşamın hemen hemen tüm alanlarında birçok değişim ve dönüşüm meydana gelmektedir. Örneğin teknoloji alanındaki bir yenilik, yeni bir gündelik yaşam pratiğinin doğmasına, bazı durumlarda birçok kişinin yaşamında önemli bir yer tutan bir günlük rutinin son bulmasına sebep olabilmektedir. Yeni bilgi üretmenin doğal bir süreci olan bu kolektif devinim ilkelden, postmodern toplumsal zihniyete kadar etkin bir şekilde varlığını sürdürülmüştür. İnsan yaşamını etkileyen bu değişimler kuşkusuz bir gelişimdir ve tarihsel bir süreç özelliği gösterir. Bu, insanoglunun bilgi ve tecrübelerinin kuşaklar arasında biriktirilerek aktarılmasının bir sonucudur.

Toplumlar da art zamanlı olarak tarihsel birikimin aktarılması, eş zamanlı olarak da toplumu oluşturan kişiler arasında anlaşmanın sağlanması dil ve söz varlığı aracılığıyla gerçekleşmektedir. Her toplum, dili ve söz varlığı aracılığıyla kültür üretmekte ve yine aynı araçla kültürünü hem korumakta hem de yazılı veya sözlü olarak nesilden nesile aktarmaktadır. Bu işlevi ile dil toplumsal bir bellektir (Karadağ, *Türkiye Türkçesi* 110). Sözel dile ait edebî verimler olması (Onan 91) dolayısı ile atasözleri de toplumsal belleğin çok önemli bir parçasıdır.

Atasözleri ait oldukları toplumun yaşayış tarzı, gelenek, görenek, örf ve âdetleri, olaylar karşısında takındıkları tutumlar, inançları, genel davranış örüntüleri, düşünme potansiyelleri, eleştiri kabiliyeti, dili kullanma becerisi, imge dünyasının genişliği, hadiseler hakkında akıl yürütme becerisi ve nüktedanlığı hakkında birçok bilgi verir (Aksoy; Mieder). Bu açılardan bakıldığında atasözlerini gerek felsefi gerekse sosyolojik ve psikolojik bakımdan ortaya çıktığı kolektif bilincin bir kabulü olarak görmek mümkündür. Çünkü onlar, “Toplumun ortak şuurunun oluşmasında, akıl, irade ve sezginin yaşantılardan süzdüğü insani birikim ve sosyal devinimin meydana getirdiği, halkın düşünce dünyasının izdüşümleridir” (Baş 143).

Sözlü kültüre ait bir unsur olan atasözlerinin bellekte yer edinebilmesi açısından kısa ve özlü olması, kendine özgü bir söyleyişinin olmasını zorunlu kılmıştır. Kendine özgü formüle edilmiş dilsel yapısı dünyada farklı kültür- lere ait atasözlerinin müşterek özelliğidir (Mac Coinnigh 112). Bir dil evrenseli olarak da kabul edilebilecek bu özellik, atasözünün bellekte depolan-

masını kolaylaştırdığından benzer problemlere veya olaylara uyarlanmasını da daha basit ve pratik hâle getirmiştir.

Düşüncenin özünü oluşturması sebebiyle toplumun ortak düşüncesi, atasözleri olmadan belirlenemez (Keser ve Voltan-Acar 2). Kolektif bilincin ürünü, yansıtıcısı ve taşıyıcısı olan atasözleri topluma ve bireylere yol gösterir, ortak anlamlar dünyası temin eder ve bu ortak anlamlar dünyasından hareketle algılama ve çıkarımlar yapma yetisi kazandırır (Biray 140). Bu özelliğinden hareket ederek bireyler, atasözlerini bir düşünceyi veya bir hükmü desteklemek veya karşı çıkmak için kullanır (Başgöz 88). Bu sayede insan iddiasını desteklemek ve kanıtlamak için tanıklığı atalarının sözlerine bırakmış olur. Topluma özgü inanç, düşünce ve değerler sisteminin bir ürünü olması neticesinde atasözleri, meydana gelen olaylarda ve bireylerin birbirleri ile olan ilişkilerinde âdeta hüküm verici bir işlev üstlenmiştir.

Toplumların gelişimi ve değişimi yüzyıllardır devam etmektedir. Bu yolculukta atasözleri ister açık ister örtük olsun öğrenilmiş ve genel geçerlik kazanmış kurallar manzumesi olduğundan değişen dünyaya uyum sağlama çabasında olan insana sahip olması gereken nitelik ve yeterlikler konusunda kılavuzluk etmektedir. Çünkü atasözü sadece bir durumu özetleyen, geçmişteki bir meseleyi yargılayan değil aynı zamanda geleceğe yönelik bir eylem biçimini de öneren geleneksel bir söylemdir (Dundes 43).

Tüm toplumlarda önemsenen atasözleri, önemine binaen birçok kültürde farklı açılardan ele alınmakta ve tanımlanmaktadır (Başgöz 85). Atasözleri üzerine yapılan çalışmalarda da bu çeşitliliği görmek mümkündür. Atasözleri, dil ve edebiyat (Altun; Gönen; Demircan; Onan; Güzel ve Karadağ; Mac Coinnigh; Tuğluk); toplumbilim (Tüm; Akın; Erginer; Dik; Esen ve Yılmaz; Rong; Karadağ *Türkiye Türkçesi*; Keklik; Beğenmez; Bekiroğlu; Biray); eğitim (Örge Yaşar; Çakmakçı; Baş; Tekşan; Aydın; Gürel ve Tat; Batur ve Soyuçok); psikoloji ve modern kuramları açısından (Van Lancker; Honeck & Temple; Berger & Heath; Keser ve Voltan-Acar; Kurt; Karadağ *Emotional Intelligence*; Mumford vd.; Dosi) ele alınmakta ve bu anlamda bugünü ve geleceği yorumlamada kaynaklık etmektedir. Bu çalışmada modern hayatta bireylerin sahip olması beklenen becerilere atasözlerinin nasıl kaynaklık edebileceği ele alınmaktadır.

Sürekli devinen ve gelişen modern hayatta, bireylerin yeni karşılaştıkları olaylar ve durumlarla baş edebilmeleri bazı becerilere sahip olmalarıyla mümkün olabilmektedir. Günümüzde insanlar hem okul hem de meslek hayatını kapsayan birtakım becerilere sahip oldukları oranda mensubu oldukları toplumda başarılı bir çizgide ilerleyebilmektedirler. Dede'ye göre 21. yüzyıl; insanların iş, vatandaşlık ve kendini gerçekleştirme için ihtiyaç duydukları kabiliyetlerde özellikle çok karmaşık bilgi ve iletişim teknolojilerinin ortaya çıkması nedeniyle 20. yüzyıldan oldukça farklıdır (51). Bu anlamda günümüz insanı 21. yüzyıl dünyasına ayak uydurabilmek ve başarılı bireyler olarak gerek kendine gerekse topluma fayda sağlayabilmek için birtakım donanımlara sahip olmalıdır. Bireylerin 21. yüzyıl istihdamında pay sahibi olabilmeleri için temel bilgi ve temel becerilerle edindikleri okul diplomaları yeterli olmamakta, sahip oldukları temel becerilerinin ötesinde, 21. yüzyıl becerileri olarak adlandırabileceğimiz bir dizi beceriye sahip olmaları gerekmektedir (Eryılmaz ve Uluyol 210). Bireylerin meydana gelen değişimlere uyum sağlaması veya tepki vermesi, teknolojiyi yakalayabilmeleri, hızla üretilen bilgi yığınları arasında bilgiyi seçerek, analiz ederek ve değerlendirerek elde etmeleri, elde ettikleri bilgiyi günlük yaşamlarında kullanabilmeleri ve ürüne dönüştürebilmeleri için temel becerilerinin yanı sıra üst düzey beceri ve yeterliliklere sahip olması gerekmektedir. Bilgi toplumunda bireylerin sahip olması gereken bu beceri ve yeterlilikler 21. yüzyıl becerileri olarak adlandırılmaktadır (Anagün vd. 161). Bu beceriler kendi içerisinde birbirleri ile bağlantılı olmakla birlikte yalnızca eğitim-öğretim ortamlarıyla sınırlı kalmayıp aynı zamanda yaşam boyu öğrenmeyi de kapsayan öğrencilerin okul ve meslek yaşamı için hazır olmasına yardımcı olan (Alismail 154) beceriler bütünüdür.

P21'in (Partnership for 21st Century Learning) geliştirmiş olduğu çerçevede (Framework for 21st Century Learning) 21. yüzyıl becerileri yaşam ve kariyer becerileri; öğrenme ve yenilikçilik becerileri; bilgi, medya ve teknoloji becerileri olmak üzere üç ana grupta toplanmıştır (www.p21.org). Öğrenme ve yenilikçilik becerilerini eleştirel düşünme, iletişim, iş birliği ve yaratıcılık becerileri oluşturmaktadır. Eleştirel düşünme boyutunda karmaşık problemleri analiz edebilme, açık ve net cevapları olmayan soruları araştırma, farklı bakış açılarını veya bilgi kaynaklarını değerlendirme, kanıtlara ve akıl yürütmeye dayalı uygun sonuçlara ulaşma (Ravitz vd. 3) bulunurken iletişim boyutunda ise sözlü, yazılı ve çeşitli dijital araçlarla etkili

iletişim kurabilmenin yanında dinleme becerileri (Fullan 9) yer almaktadır. Bu alanın diğer alt bileşeni olan iş birliği ise bilgiyi üretmek, kullanmak ve paylaşmak için diğerleriyle saygılı ve etkili bir şekilde çalışmak, çözümler sunarak yenilikler geliştirmek gibi birçok bileşeni kapsamaktadır (Trilling & Fadel 55). Bu bölümün son becerisi olan yaratıcılık ise yeni ve faydalı fikirler üretme yeteneğidir (Sternberg & Lubart 8).

Türk atasözlerinde fert ve toplum ilişkileri, iş birliği, olaylar arasında neden-sonuç ilişkileri kurma, yeteneklerin değerlendirilmesi, evrensel ve toplumsal değerler, eğitim, iş ve zaman değerlendirilmesi, sosyal eleştiri gibi konular yaygın biçimde işlenmektedir (Boratav). Tüm bu işlev ve özelliklerinden ötürü Türk atasözlerinin geçmişten geleceğe aktarılarak çağımız insanının sahip olması istenen temel becerilere ışık tuttuğu ve kaynaklık ettiği değerlendirilebilir.

21. yüzyıl becerilerinin diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de eğitim politikaları doğrultusunda öğretim programlarında yer edinmesi ve Türkiye Yeterlikliler Çerçevesi’nde (www.myk.gov.tr) vücut bulması, bu becerilerin hedef kültür açısından nasıl bir hazır bulunuşluğa iliştilereceği sorusunu gündeme getirmektedir. Bu açıdan Türk kültüründe bir eğitim politikası olarak yer edinen 21. Yüzyıl becerilerinin Türk kültürü içinde temel nitelikli bir kültürel gösterge ile ilintili olacak şekilde ele alınması, becerilerin Türk kültüründeki deneyimin çıktılarını doğrultusunda oluşmuş kültürel potansiyele yönelik olarak eğitim ve öğretim ortamlarına aktarılmasında kaynak sağlayacak ve rehberlik edecektir. Türk kültüründeki deneyimin önemli bir göstergesi de atasözleridir.

Toplumun inşasında önemli rolü olan sözlü gelenek, bireyin toplumsallaşma sürecini bazı dilsel unsurlarla yansıtmaktadır. Bu yönde önemli bir yakın bağdaştırma olan atasözleri, toplumun ortak akıl ve yargı kültürünün göstergesi olarak ön plana çıkmaktadır. Birey, geçmişten bugüne uzanan sözlü kültür geleneğinin sosyal, psikolojik, folklorik bulgularının örüntüsü olan toplumsal davranış normlarını bazen doğrudan çoğu zaman örtük olarak atasözleri aracılığıyla tanımaktadır. Geçmişin birikimi olan atasözleri toplumun geleceğe yönelik hedefleri için potansiyel olma özelliği gösterir. Teknolojinin etkisiyle yaşanan ikinci sözlü kültür döneminde, toplumun öğrenme ve yenilikçi hedeflerini kestirebilme ve yordayabilme durumu, hâlihazırda kültürel potansiyelle yakından ilişkilidir. Özellikle 21. yüzyılın teknolojik

getirileri doğrultusunda yapılan çeşitli projeksiyonlar, “yaşam, kariyer, öğrenme, inovasyon (yenilikçilik), bilgi medya, teknoloji” gibi üst başlıklar altında değerlendirilmektedir. Bunlar arasında öğrenme ve yenilikçilik kategorisi altında ele alınan ve bireylerin sahip olması beklenen “eleştirel düşünme, iletişim, iş birliği, yaratıcılık” gibi becerilerin nasıl kazandırılacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu açıklamalar doğrultusunda araştırmamızın amacı; Türk atasözlerini, 21. yüzyıl becerileri çerçevesinde öğrenme ve yenilikçilik becerileri altında “eleştirel düşünme, iletişim, iş birliği, yaratıcılık” açısından sınıflamaktır. Yanı sıra halkın geçmişte deneyimlediği ve sözlü mirasla ortak bir akıl ve yargı özelliği kazandırdığı bu figüratif dil yapılarının gelecekteki toplumsal inşa sürecine potansiyel olarak nasıl kaynaklık edebileceğini tartışmaktır.

Yöntem

Bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Araştırma bir durumda doğrudan belirmeyen ve derinlemesine incelenerek ortaya çıkan duruma dair birimleri keşfetmek amacıyla gerçekleştirildiği için keşfedici durum çalışması olarak yapılandırılmıştır. Araştırma durum çalışmalarında belirlenen “üç adım” (Yin) doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Birinci adımda 21. yüzyıl becerilerinin eğitim ve öğretim ortamlarında aktarılabilirliğine dair kültürel bir potansiyel oluşturan Türk atasözlerindeki yer alma durumu belirlenmiştir. Türk atasözlerinin 21. yüzyıl becerileri açısından ortaya çıkaracağı potansiyel durum, alanyazın araştırmaları ve uzman görüşleri doğrultusunda 21. yüzyıl becerilerinden “öğrenme ve yenilikçilik” kategorisi ile sınırlanıp tek bir durum olarak ele alınmıştır. İkinci adımda durum çalışması deseninin dört türünden iç içe geçmiş tek durum, araştırma deseni olarak belirlenmiştir. Öğrenme ve öğretme becerileri “yaratıcılık ve yenilikçilik (a. yaratıcı düşünme, b. başkalarıyla yaratıcı çalışma, c. yenilikleri uygulama) eleştirel düşünme ve problem çözme (a. etkili düşünme, b. sistem düşüncesini kullanma, c. yargılama ve karar verme, d. problemleri çözme), iletişim (a. açıkça iletişim kurma), iş birliği (a. başkalarıyla iş birliği yapma),” olmak üzere dört alt birimden oluşmaktadır. Bu birimler ve göstergeleri iç içe geçmiş bir özellik gösterdiği için çalışmamızın ikinci adımında iç içe geçmiş tek durum deseni türü tercih edilmiştir. Araştırmamızın üçüncü adımında belirlenen desen doğrultusunda kuramsal bir tarama yapılmış ve

P21'in (Partnership for 21st Century Learning, www.p21.org) 21. yüzyıl çerçevesi esas alınmıştır.

Araştırmanın İnceleme Nesneleri

Araştırmada 18837 adet Türk atasözü inceleme nesnesi olarak belirlenmiştir. Bu atasözleri Albayrak tarafından hazırlanmış “*Türkiye Türkçesinde Atasözleri*” adlı çalışmadan elde edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Çalışmanın veri toplama aracı doküman incelemesidir. Bu amaçla inceleme nesnesi olarak belirlenen tüm atasözleri Microsoft Excel'e satır satır aktarılmış ve her satırın karşısına “yaratıcılık ve yenilikçilik eleştirel düşünme ve problem çözme, iletişim, iş birliği” kategorilerinden oluşan dört basamak konulmuştur. Satırda yer alan atasözünün ilgili kategorilerden hangilerini içerdiğini belirlemek için iki uzman görevlendirilmiştir. Araştırmada durum tespitini yapan uzmanlar bu veri toplama aracına işaret koymuşlardır. Bu araçta yer alan kategorileri açıklayacak ve sınırlandıracak göstergeler -yani bu kategorilerinin içeriklerinin sınırları- metin olarak uzmanlara sunulmuştur. Atasözlerinin açıklamaları da ayrı bir dosya olarak verilmiştir. Araştırmanın yürütücüleri de aynı araçlara işaretleme yaparak durum tespitinde bulunmuşlardır.

Verilerin Analizi

18837 adet Türk atasözü 22 alan uzmanı ve 2 araştırmacı tarafından eş zamanlarda içerik analizi kullanılarak ayrı ayrı taranmıştır. 22 alan uzmanı iki gruba ayrılmış ve her grup tüm atasözlerini kendi içlerinde eşit sayıda paylaşarak incelemiştir. Bu şekilde alan uzmanlarının inceleyeceği atasözü sayısı nicel olarak sınırlanmıştır. Araştırmacılar ise tüm atasözlerini ayrı ayrı gözden geçirmiştir. Alan uzmanları ve araştırmacılar tarafından yapılan incelemelerde bu atasözlerinden 5290 tanesinde öğrenme ve yenilikçilik göstergelerinden en az birine rastlanmış ve bulgulamada bu atasözleri esas alınmıştır. Araştırmanın yürütücüleri kendi tespitlerini birleştirmiş ve ortak tespitler “1” rakamı ile işaretlenmiştir. İki ayrı uzmanın tespitleri de aynı şekilde birleştirilmiş ve ortak olan tespitler “1” rakamı ile gösterilmiştir. İki alan uzmanı ve araştırmanın yürütücüleri olan iki kişinin yaptıkları tespitler karşılaştırılmış ve alan uzmanları ile araştırmacılar tarafından yapılan ortak tespitler “2” rakamı, sadece uzmanlar veya araştırmacılar tarafından yapılan

tespitler “1” rakamı ile belirtilerek bir tablo oluşturulmuştur. Bu şekilde “yaratıcılık ve yenilikçilik eleştirel düşünme ve problem çözme, iletişim, iş birliği” basamaklarını içeren Türk atasözleri belirlenmiş ve sayısal değerler betimsel analiz ile bulgulanmıştır.

İnandırıcılık ve Aktarılabilirlik

Bu çalışmada inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlılık, teyit edilebilirlik olmak üzere dört temel dış ve iç geçerlik unsurlarına ve tüm etik ilke ve süreçlere uyulmuştur. Türk atasözlerinde keşfedilmeye çalışılan 21. yüzyıl becerilerinden öğrenme ve yenilikçilik kategorisini oluşturan “yaratıcılık ve yenilikçilik eleştirel düşünme ve problem çözme, iletişim, iş birliği” basamakları ikiden fazla uzman ve araştırmacı ile taranarak üçgenleme sağlanmıştır. Veri toplama aracının geliştirilmesinde ve 21. yüzyıl becerilerinin araştırmanın amaçları doğrultusunda uzman görüşleri alınmış ve kuramsal çerçevede gerekli tanımlamalar yapılmıştır. Araştırmacılar kişisel varsayımlarını tarama ve değerlendirme sürecine dâhil etmemiştir. Araştırmada elde edilen bulgular, farklı araştırmalara kaynaklık edebilecek ve aktarılabilir biçimde yapılandırılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Araştırmada el edilen bulgular 21. yüzyıl becerilerinden öğrenme ve yenilikçilik kategorisinin dört basamağı doğrultusunda yorumlanmıştır.

Türk Atasözlerinde Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme

Bu kategoriye yönelik olarak 1441 atasözü tespit edilmiştir. 18837 toplam atasözü arasında çalışmaya esas alınan 5290 atasözünün %27'sinde eleştirel düşünme ve problem çözmeye yönelik bir gösterge yer almaktadır. Atasözlerinde en fazla göstergenin yer aldığı kategori eleştirel düşünme ve problem çözme olmuştur. Yapılan içerik analizlerinde eleştirel düşünme ve problem çözme içeren atasözlerinin “etkili düşünme, sistem düşüncesini kullanma, yargılama ve karar verme, problemleri çözme” gibi göstergeler taşıdıkları tespit edilmiştir.

Etkili düşünmeye yönelik atasözlerinde duruma uygun çeşitli akıl yürütme türlerini (tümevarım, tümdengelim, analogi vb.) kullanmaya dair gönderme yapılır. Genelden özele dair çıkarımlar (Zelzeleyi gören, yangına razı olur.), özelden genele ulaşma (Yaş kesen, baş keser. Toprak avuçlayan, altın tutar.),

benzeşmeden faydalanılarak yapılan öneriler (Yorganına göre ayağını uzat. Bir koltuğa iki karpuz sığmaz. Bir tahtta iki şah olmaz.), üçüncü hâlin imkânsızlığına dair saptamalarda bulunma (Ya bu deveyi gütmeli ya bu diyardan gitmeli. Ya devlet 'şahin' başa ya kuzgun leşe.), karşılaştırma aracılığıyla fikir oluşturma (Yılanın başı 'kafası' küçükken 'ezilir' ezilmeli. Yılanın başı dururken, kuyruğu ezilmez. Sabır acıdır, meyvesi tatlıdır. Ya aşını çanağına uydur ya çanağını aşına 'uydur'. Ya baltaya sap olmalı ya toprağa kürek.), ilişki kurma (Uğru yatağı, izinden bulunur.) vb. bunlara örnek gösterilebilir.

Sistem düşüncesini kullanmaya dair atasözlerinde, kişinin bir sistemin parçalarının bir şeyi başarmak için birlikte nasıl çalıştığını bilmesi gerektiğine vurguda bulunulur. Sistemin devamı için alternatifin önemi (Yedeğin kıymeti, bittiğinde belli olur.), sistemde etki düzeyi (Tayfa ne kadar çok olsa, iş geminin kaptanındadır.), sistemli düşüncede parça bütün ilişkisi (Taneyi harmanda, dalı ormanda ara. Takke ayağa, terlik başa giyilmez.), başarıya ulaşmada sistemli olma (Su aka aka yolunu bulur.) vb. çıkarımlar bu duruma örnektir.

Yargılama ve karar verme durumu içeren atasözlerinde kanıt, iddia ve inançları etkin bir şekilde analiz etme ve değerlendirme üzerinde yoğun biçimde durulur. Güç kullanmanın oluşturacağı adaletsizlik (Zor, oyunu bozar.), iş bilmezliğin sakıncaları (Yordamsız elin kazası çok olur. Yarım hekim candan eder, yarım fakih dinden eder. Ulumasını bilmeyen köpek, köye hırsız getirir.), doğru yargının önemi (Vara var, yoka yok denir.), bakış açısının göreceliği (Uğru kalana yanar, ev sahibi gidene.), dengenin önemi (Abdaldan paşa olmaz, kamıştan maşa olmaz. Ucuz etin çorbasını it içer. Ucuz etin suyu kara, yahnisi yavan olur. Ucuzun çorbası tatlı olmaz. Tuz ekmek hakkı bilmeyen, iki gözden olur. Şeker tatlıdır ama çuval ile yenmez. Şefkati olmayan, şefkat bulamaz.), emeğin etkisi (Tez biten, tez yiter. Saman olmayınca, somun olmaz. Öküzün kıymeti, yeri boşalanda belli olur.), liyakat (Tereciye (bostancıya) tere satılmaz. Ağlayan çocuktan iş beklenmez. Akıl için tarik (yol) birdir.), karar sürecinde aceleden uzak kalma (Son gülen, iyi güler.), doğru zamanı kollama (Soğuk demir dövülmez.), değer bilme (Sel gider, kum kalır; el gider, yâr kalır.), etki alanını doğru tayin etme (Saman pazarında mücevherin kıymeti olmaz.) vb. Önemli alternatif bakış açılarını etkili bir şekilde analiz etme ve değerlendirme yoluyla da yargılama ve karar verme üzerinde durulur. Çalışmanın üstünlüğü (Oturana aslandı, gezen

tilki yeğdir. Yük çeken eşek, boş gezen insandan iyidir.), imkânları amaçlı kullanma (Yersiz bahşış, cömertlik sayılmaz.), çözüm bulma (Yağmur yağarsa saçak altından gidilir. Öç almak neyin işi, başışlamak beyin işi.), bilginin öneminin farkında olma (Üç cahil dosttan, bir âlim düşman iyidir.), doğru aracı tercih etme (Saza saz ile söze söz ile karşı konur. Topal eşekle kervana karışma. Taş kafalı ile yarışa girme, yarılmasan da yorulursun.), yerini bilme (Şehirde tavuk olup gıdıklamaktan, köyde horoz olup ötmek yeğdir.), beklemeyi bilme (Sarı saman, vaktinde (sarı) altın olur.), öz çıkarımın önemi (Ne bulursan kendine bul, ne bilirsen kendinden bil. Nasihat istersen, komşunun ölümüne bak.) vb. Bu yönde bilgi ve argümanlar arasındaki bağlantıları kurabilme ve anlayabilmeye de değinildiği olur. Amaç araç ilişkisi (Abraş at yüke dayanmaz. Alet, sahibinin elinde işler. Astarsız yorgan, insanı ısıtmaz.), tutarlılık (Ayna gibi, gördüğün renge boyanma.), donanım öğeleri (Baş büyük ama ayağa muhtaç.), öz farkındalık (Böğürtlen çiçek açmış, bağ oldum sanmış; yörük ata binmiş, bey oldum sanmış.) vb. Atasözlerinde yer yer bilgiyi görüp ve başarılı bir şekilde sonuç çıkarabilmeye de vurgu yapılır. Kestirim yapma (A ay oğlan, yarın doğru, yarın yalan. Ağıl ağıldan yüksektir, ta arşa varıncaya kadar. Arı kovanına çomak sokulmaz.), sorumluluk (Abacı, kebeci; sen neci?), planlı olma (Acele etmekle iş yol almaz. Ağır giden yol alır, hızlı giden yolda kalır.), amaçlılık (Ağrısız başa sakız yapıştırma. Arpa unundan kadayıf olmaz. Bitmeyecek yere tohum atılmaz.) denge oluşturma (Ağzın karnından büyük olmasın. Atın önüne et, itin önüne ot konmaz.), aklın önemi (Akıl değil yaşta, illa başta. Akıllı düşmandan korkma, deli dosttan kork. Akıllıyı arkada tutma, akılsızı (ahmağı) kılavuz etme.), emeğin karşılığı (Alından ter akmadan, cepten para taşmaz. Arpa eken, arpa biçer. Arpa verilmeyen at, kamçı zoru ile yürümez. Bağ dua değil, çapa ister.) tecrübenin değeri (Bir felaket, bin nasihatten evladır.) vb. Bazen de insandan öğrenme deneyimlerini ve süreçlerini eleştirel olarak yansıtmaları istenir. Zamanın tayini (Aba vakti aba alan, yaba vakti yaba alan yanılmamış.) farkındalık (Abdestime şüphem yok ki düşünüyem.), sabrın önemi (Acele bir ağaçtır (ki) meyvesi pişmanlık.), faydalı faydasız ayrımı (Ağlama ölü için, ağla deli için.), duygusal farkındalık (Aşkla akçe bir tutulmaz.) vb.

Problemleri çözme yönünde alışılmamış farklı problemleri hem geleneksel hem de yenilikçi yollarla etkin bir şekilde çözebilme üzerinde durulması gerekliliğine dikkat çekilir. Dikkatli olma (Zannetmediğin yerden tilki çıkar.), amaç-sonuç ilişkisi (Su, susamışa verilir. Üzümüm çok diyene, küfenin kü-

cüğünü götürmeli. Yılanın başı dururken, kuyruğu ezilmez.), sebep sonuç ilişkisi (Verip de pişman olmaktan, vermeyip (de) düşman (pişman) olmak yeğdir. Yemeksiz yatmak, borçla kalkmaktan yeğdir. Yârdan bilme, Yardan'dan bil.), hazırlıklı olma (Sakla samanı, gelir zamanı. Yağmur yağarken küpleri doldurmalı.), karar verme (Ya ağanın dediğini yapmalı, ya da kapısından gitmeli. Ulaşamadığın köyün berisinde yat. Tükürdüğün eli öpme.), çalışmanın karşılığı (Parayı veren düdüğü çalar. Vur çapayı, ye parayı. Üfle-meyince, kaynar çorba içilmez.), öğrenmenin önemi (Öğrenmeye ar olmaz. Ne bulursan kendine bul, ne bilirsen kendinden bil.) vb. Bunun yanında farklı bakış açılarını netleştiren ve daha iyi çözümlere yol açan önemli soru-ları etkili bir şekilde belirleme ve sorular sormaya problem çözme açısından değinilir. Sonuca ulaşma (Allı yelek, pullu yelek; ama hani gömlek?), hedef oluşturma (Almazsın, satmazsın pazarda işin ne?), duyarlılık (Arsız adama söz neylesin, kokmuş ete buz (tuz) neylesin?), tutarlılık (Bu ne perhiz, bu ne lahana turşusu?) vb.

Türk Atasözlerinde İletişim

Bu kategoriye yönelik olarak 489 atasözü tespit edilmiştir. Bu sayı, inceleme-e esas alınan atasözlerinin yaklaşık %11'ine karşılık gelmektedir. Değer-lendirilen Türk atasözlerinde iletişime yönelik olarak beş farklı göstergede örneklere rastlanmaktadır.

Türk atasözlerinde iletişimi gerçekleştirmek için çeşitli biçimlerde ve bağ-lamlarda sözlü, yazılı ve sözsüz iletişim becerilerini etkin bir biçimde kulla-narak düşünce ve fikirleri ifade etmeye gönderme yapılır. Dilin önemi (Dili kötü olanın, günü kötü. Dil adamı beyan eder. Adamın eti yenmez, derisi giyilmiz; tatlı dilinden başka nesi var. Söz bir mermer taştır, yerini bulunca oturmalı.), anlamanın önemi (Anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az.) sözde ekonomiklik (Az söyle, uz söyle.), alıcıya ulaşma (Ben senin karanlık yerde (karanlıkta) göz kırptığını ne bileyim?) dilin gücü (Bir söz ara bozar, bir söz ara dizer. Dil adamı vezir de eder rezil de. Dil, dilberden güzeldir.) iletişim ve insan ilişkisi (Değirmen iki taştan, muhabbet iki baştan.), iletişim çatışmaları (Sen ben demeyince, değirmende kavga olmaz. Sözünü tartı ile söyle.) vb.

Bilgi, değerler, tutumlar ve niyetler de dâhil olmak üzere anlamı deşifre etmek için etkili bir şekilde dinleme yapılması gerektiğine dikkat çekilir.

Gereksiz konuşmadan kaçınma (Ağız çok işleyenin, kulağı bir seferde duymaz. Ağızın içinde tava vardır; lafı pişirip pişirip söylemeli. Akıllı söylemeden (önce) düşünür, akılsız düşünmeden söyler. Düşüne düşünce söyleyen, iş bitirir; düşünmeden söyleyen, baş yitirir. Sözü sarrafı ol, söyle; dinleyen olmazsa sükût eyle. Sözü bil, pişir; ağızını der, devşir.) sözde ekonomiklik (Az söyleyen anılır, çok söyleyen yanılır.), dilde tecrübe (Büyüğe saygı, küçüğe sevgi atadandır.), dilin etki alanı (Dilin cirmi küçük, cürmü büyüktür. Diline sahip ol; dildir adamı yâr eder, dildir adamı yad eder. Elin ayıbını söyleyen, senin ayıbını da (seninkini de) söyler. Elin övdüğünü al da kaç, kendini öveni koy da kaç.), iletişimde hazırlık (Sözü ağızında pişir, sonra çıkar.) vb.

İletişimin farklı amaçlar için (bilgilendirme, talimat verme, motive etme ve ikna etme vb.) kullanılabilmesine yönelik değerlendirmelere yer verilir. Sebep sonuç ilişkisi (Ağız tetik, dil tüfek.), amaçlılık (Araya girersen çözmeye gir, bozmaya girme. Bir tutam ot, deveye hendek atlatır. Sözü söyle alana, kulağında kalana. Tatlı dil (kelam) dinletir, tatsız söz (kelam) esnetir. Tatlı dil (söz) yılanı deliğinden çıkarır.), karşılıklılık (Bana bir adım gelene, ben iki adım varırım. Bir acı kahvenin kırk yıl hatırı (hakkı) vardır. Bir dilim elmanın bin yıl hatırı var.) vb.

İletişimin etkilerinin nasıl değerlendirilmesi gerektiğine yönelik açıklamalara da atasözlerinde yer verilir. Etki tepki durumu (Ağız var, inci döker; ağız var, zehir döker (söker). Ağızdan çıkan, başa değer.), değer belirleme (Armut sapından, insan dilinden tutulur. Az sözden çok şey çıkarın, insandır. Değirmeni su döndürür, insanı dil. Üslub-u beyan, aynıyle insan.), dilin etki düzeyi (Bıçak yarası geçer, dil yarası geçmez. Söz birliği, el birliği.) vb.

Çeşitli ortamlarda etkili iletişim kurmaya yönelik örneklerle de atasözlerinde rastlamak mümkündür. Toplumsal seviyede dilin etkisi (Adamın ağızına bakarlar, atına ona göre nal çakarlar.), iletişimde doğru zaman (Akşamdan sonra safa, hoş geldin Ağa Mustafa.), hedef kitleyi tanıma (Ben derim bayram haftası, o anlar mangal tahtası. Ben sorarım ilm-i hikmetten (hikmet ilmi), sen dersin çalmadım kilimi mektepten. Eli uzundan, dili uzundan sakın. Elin övdüğünü al da kaç, kendini öveni koy da kaç.), doğru söylemenin gücü (Doğru sözde ayıp olmaz.), sözün gücü (Söz var, dağa çıkarır; söz var, dağdan indirir. Söz var, gelir geçer; söz var, deler geçer.) vb.

Türk Atasözlerinde İş Birliği

Bu kategoriye yönelik olarak 201 atasözü tespit edilmiştir. Araştırmada incelemeye alınan Türk atasözlerinin yaklaşık %3'ünde iş birliğine gönderme yapıldığı görülmektedir. İş birliğine yönelik atasözlerinde üç farklı göstergeye yönelik örnekler tespit edilmiştir.

Farklı takımlarla etkili ve saygılı bir şekilde çalışabilme yeteneğinin gösterilmesine dikkat çekilir. Diğer tecrübelerden faydalanma (Akıl, akıldan üstündür.), diğer insanların desteğini alma (Arkanı ya bir dağa ver ya bir beye. Dört göz, ikiden farklı görür.), ortak güç oluşturma (İş, elbirliğiyle olur biter.), hazırlık yapma (Kedi beslemeyen, fareleri besler.), tek başınalığın zorlukları (Yalnız taş, duvar olmaz. Yalnız kalanı kurt yer. Yalnız kuş yuva yapmaz. Ağaç, dalıyla gürler.) vb.

İş birliği çalışma için paylaşılan sorumluluğun üstlenilmesi ve her takım üyesinin bireysel katkılarına değer verilmesi üzerinde de yer yer durulur. Birliğin önemi (Ağaç ağaca çatılarak yapı yapılır. Adam adama gerek olmasa, her biri bir dağ başında olur. Arka, düşman göre korka. Bir el, bir eli (el eli) yıkar; iki el (de) bir yüzü yıkar.), yardımsever olma (Çakmak karataştan, iyilik iki baştan.) vb.

Türk Atasözlerinde Yaratıcılık

Bu kategoriye yönelik olarak 54 atasözü tespit edilmiştir. Sınırlı sayıda atasözünde rastlanan yaratıcılık kategorisinde yaratıcı düşünmek, başkaları ile yaratıcı çalışmak, yenilikleri uygulamak göstergelerine rastlanmaktadır.

Yaratıcı düşünmek için fikir yaratma tekniklerini kullanmaya ve fikir sunarak katılımcı olmaya örnek, atasözlerinde oldukça sınırlıdır. Çözüm bulmada olumsuz uyarılar (Açlık adama (ayıya) oyun öğretir.), emek harcama (Şans gökten zembille inmez. Var, adama oyun öğretir. Yaz, bereketi kıştan alır.) vb.

Mevcut ve yeni bilgilerin yanı sıra mevcut ve yeni kaynakları kullanarak yeni ve değerli fikirler geliştirmeye vurgu yapıldığı da olur. Fikir üretme becerisi (Akıl başında olan, eşegini dağdan taştan indirir.), seçenek bulma (Su bulunmayan yerde teyemmüm caizdir.), kararlı olma (Utananın oğlu, kızı olmamış. Yaman baş sahibine domuz güttürür.) vb.

İnsanın kendi fikirlerini yansıtmayı ve çalışmalarının değerini artırmak için yaratıcı çabalarındaki değişiklikleri sürece dâhil etmesine de gönderme yapılır.

Yeteneği kullanma (Elde istidat olunca, iş kendini gösterir. Teptim keçe, büzdüm külâh; giy şimdi başına.), iş farkındalığı (Üzümcünün gözü omçada olur. Yola çıkan yol alır, erken evlenen döl alır.) vb.

Yaratıcılık gösterme ve durumun sınırları hakkında gerçekçi olmaya değişir. Farkındalık (Arı, bal alacak çiçeği bilir.), çaba (Tuzağa yakalanan kuş, elbette çırpınır.), hazırlıklı olma (Uğradığın çayın geçidini ara. Yağmurda korkan tilki, bir kulübecik yapar.) vb.

Yenilikleri uygularken işlere gerçek ve faydalı bir katkı sağlamak için yaratıcı fikirleri uygulamanın önemi ön plana çıkar: Özgünlükte çaba (Arı, balın etrafından dolaşır. Güçlük içinde bir kolaylık bulunur. Ummadığın itten kırk batman yağ çıkar. Ummadığın keçiden bir batman yağ çıkar.), kaynak belirleme (Vakti ganimet bilmek gerek.) vb.

Tartışma ve Sonuç

Geçmiş zamanın bilgi, deneyim ve birikimini bugüne ve geleceğe taşıyan atasözlerinde geleceğe yönelik ön görülerin araştırıldığı bu çalışma kapsamında 18.837 Türk atasözü 21. yüzyıl insan profilinde bulunması beklenen öğrenme ve yenilikçilik becerileri (eleştirel düşünme ve problem çözme, iletişim, iş birliği ve yaratıcılık) perspektifinden ele alınmıştır. Çalışmanın sonucunda Türk atasözlerinde en çok eleştirel düşünme ve problem çözme becerisinin üzerinde durulduğu tespit edilmiştir. Eleştirel düşünme ve problem çözme becerisini sırayla iletişim, iş birliği ve yaratıcılık becerileri takip etmektedir.

Sinama-yanılma yoluyla edinilen tecrübelerle dayalı olan ve toplumsal bellegin analitik düşünme yetisinin örneklerini teşkil eden atasözleri Türk insanına eleştirel düşünme ve problem çözme becerisinin uzantısı olan akıl yürütme konusunda kayda değer oranda yönlendirme yapmaktadır. Benzer durum diğer toplumların atasözlerinde de mevcuttur. Çünkü atasözleri doğduğu toplumun bilgeliğini, deneyimlerini, dünya görüşünü ve düşünce yapısını ortaya koyan kültürel ürünleridir. Hatipoğlu'na (1972, Örgü Yaşar'dan) göre her ulusta atasözlerine rastlanması insanların daima geçmiş kuşakların düşünce ve denemelerinden yararlanmak istediklerini, ihtiyaç karşısında atalarının akıllarına, öğütlerine başvurduklarını gösterir. Türk atasözlerinde akıl yürütmenin çeşitli yolları somutlaştırılarak ortaya konulmuştur.

Berger ve Heath (195-221) yapmış oldukları uygulamalı çalışmayla atasözlerinin insanlarda düşüncenin uyanmasını sağlayan önemli bir araç olduğunu ortaya koymuşlardır. İçinde barındırdığı yüzeysel anlatımlarla atasözleri insan zihninde çağrışımlara vesile olurken sahip olduğu sembolik anlatımlarla da insanların eleştirel ve yaratıcı fikirler üretmesine ön ayak olmaktadır. Türk atasözleri de düşünce üretme ve akıl yürütmeyi kılavuzlaması açısından oldukça zengindir. Genelden özele, özelden genele, benzeşme, karşılaştırma, ilişki kurma gibi yöntemler atasözleri içinde farklı örnek yaşantılarla gösterilmiştir. Benzer şekilde eleştirel düşünmede önemli bir basamak olan alternatif çözüm, parça bütün ilişkisi ve etki düzeyi gibi alanlar; yargı ortaya koyma ve karar verme sürecinde adalet, iş bilmenin önemi, doğru yargı, bakış açısında çeşitlilik, denge, emek, liyakat, sabır, zaman yönetimi, değer vb. etkenler; yargılamada analiz ve değerlendirmeye yönelik olarak sunulan çalışmanın önemi, amaçlılık, çözüm üretme, doğru aracı tercih etme, potansiyel, öz çıkarım vb. uyarılar; bilgi ve argümanlar arasındaki bağlantının oluşturulmasında amaç araç ilişkisi, tutarlılık, donanım, öz farkındalık; bilgi temelli sonuca varma sürecinde kestirim, sorumluluk, planlılık, amaçlılık, denge, akıl, emek ve tecrübenin rolü; deneyimin eleştirel yönde yansıtımında zaman tayini, farkındalık, sabır, fayda, duygusal farkındalık, emek ve sorumluluk Türk atasözlerinin eleştirel düşünme ve problem çözme istikametindeki yoğun ve doygun potansiyelinin önemli göstergeleri olarak gözükmektedir.

Atasözleri bireyin her zaman karşılaşılabileceği, zaman içinde tekerrür edebilen problemlere sosyokültürel açıdan çözüm öneren ifadeler içermektedir. Atasözleri algılamının, disiplinin ve sınama-yanılma yoluyla öğrenme ve öğretmenin örneklerini içerdiğinden (Kurt 24-25) bireyin akıl ve mantığına seslenerek Türk toplumunca kabul gören mutlak yol göstericilerdir (Çobanoğlu 9). Biray da benzer şekilde, Türk atasözlerinin sebep-sonuç ilişkilerini irdeleyen çözümleyici bir yapıya sahip olması dolayısıyla çözüme yönelik işleyişlerinin tartışmasız olduğunu vurgulamıştır (135).

Ortaya konulan özellikler atasözlerini eleştirel düşünme ve problem çözme becerisiyle yakından ilişkili kılmaktadır. Bilindiği üzere eleştirel düşünme, karşılaşılan bilgi ve problemlerin akıl yürütme ve mantığın etkin bir şekilde kullanılarak, dikkatle sınanmasını kapsar (Çakmakçı 22). Batur ve Soyucok, atasözlerinin sosyal yaşamın izleri ve birikiminden hareketle karşılaşılan bir

problemin nasıl sorgulandığı ve çözüldüğü hakkında bilgi verdiğini (1121) belirterek atasözleriyle eleştirel düşünme arasındaki ilişkiyi vurgulamıştır. Bir başka deyişle araştırmacılara göre atasözlerinde problemler karşısında yapılan akıl yürütmeler ve problemlere yönelik getirilen çözüm önerileri analitik ve eleştirel düşünmenin bir ürünüdür.

Atasözlerinin gerisinde yer alan analitik düşünme ve akıl yürütme yoluyla edinilmiş uzun soluklu birikim ve tecrübelerin Türk insanının kolektif bilincinde nesilden nesle taşınarak bireylerde eleştirel düşünme ve problem çözme becerisine yönelik bir alt yapı oluşturduğu söylenebilir. Bu alt yapının Türk insanının asırlar süren uzun gözlemlerine, denemelerine ve mantığına dayalı olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir.

İletişimin sosyal ve gündelik yaşamdaki etkisi açısından önemli sayıda örneği barındıran Türk atasözlerinde sözlü ve yazılı iletişim becerilerinin etkin kullanımına vurgu yapılmakla birlikte dilin önemi, iletişimde anlamının gerçekleştirilmesi, sözde ekonomik davranma, alıcıya ulaşma noktalarında önemli değerlendirilmeler yapılmış, dilin gücüne ve insan ilişkilerindeki rolüne ve iletişim çatışmalarının sebeplerine de değinilmiştir. Etkili dinlemede gereksiz konuşmalardan kaçınma, ekonomik söz tercihi, tecrübenin önemi ve dilin etki alanı yanında iletişimde hazırlığın gerekliliğine yönelik önemli yargılar da ortaya konmuştur. Ayrıca iletişimin sebep sonuç, amaçlılık, karşılıklılık gibi uyarılarla iletişime yön verilmesi gerektiğine; iletişimin değerlendirilmesinde etki tepkinin gözetilmesi, değer farkındalığı ve söz vermenin önemine de vurgu yapılmıştır. Atasözlerinde farklı ortamlara ait etkili iletişim örnekleri dile getirilmiştir. Bu tespitler, Türk atasözlerinin bireyin sosyal dünyasında etkili iletişim kurmasının önemine katkı sağlayacak önemli deneyimleri içerdiğini göstermektedir.

Kolektif bilincini sırtlanan, dil aracılığıyla görünür kılan, geçmişten bugüne ve geleceğe birtakım mesajlar iletme amacı güden atasözlerinin doğası gereği iletişimle iç içe olduğunu söylemek mümkündür. Atasözleri yüzyıllar içinde aynı dili konuşan kişiler arasında kültürün aktarılmasına zemin oluşturarak bir iletişim ortamı yaratılmasına yol açmaktadır (Çalışır 93). Bekiroğlu, atasözlerinde bir toplumun genel anlamda iletişime ve iletişim edimlerine ilişkin bakış açısını yansıtan gönderimlerin gömülü olduğunu; dolayısıyla bir toplumun iletişimsel açıdan anlam haritasını çıkarabilmek için o toplumun folklor ürünü olan atasözlerinin irdelenmesinin bir gereklilik olduğu-

nu ifade etmiştir (81). Onan, Türk atasözlerinde dil farkındalığı ve işlevsel dil kullanımını incelediği araştırmasında atasözlerindeki mesajların ağırlıklı olarak konuşma becerisiyle ilgili olduğunu; sükût kavramının, az konuşup çok dinlemenin Türk atasözlerinde bilgeliğin bir işareti olarak dile getirildiğini; atasözlerinde sözün insanlar üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerine yönelik mesajların verildiğini tespit etmiştir (98). Buna paralel olarak Bekiroğlu da Türk atasözlerinde özellikle sözün niteliği, söz söyleme, daha çok dinleme ve daha az konuşmaya yönelik vurguların olduğunu tespit etmiştir (86). Çalısır, Türk atasözlerinde söz söyleme, konuşma-dinleme, dostluk-arkadaşlık, dış görünüş ve yazı yazmaya vurgu yapıldığını tespit etmiş; konuşma ve dinleme üzerine söylenmiş atasözlerinin sayısal olarak diğer başlıklar altında söylenenlerden daha fazla olduğu bulgusuna ulaşmıştır (107). Gürel ve Tat, atasözleri ve deyimlerde bir iletişim edimi olarak dinleme temasını araştırdıkları çalışmalarında benzer olarak Türk atasözlerinde dinleme eylemi ile ilgili kavram ve eylemlerin yoğun olarak kullanıldığını ortaya koymuşlardır (296).

Kısacası atasözlerinin bir toplumun iletişimsel davranışlarına yönelik ipuçları taşıyan birer iletişim aracı olduğu ve aynı zamanda bunların ortak bir toplumsal ve kültürel paradigmaya yönelik referanslar taşıdığı söylenebilir (Bekiroğlu 81). Türk atasözlerinde Türk toplumunun kişilerarası iletişime bakış açısının yansıtıldığı, etkili dinlemeyi ve düşünerek konuşmayı öncelleyen bu bakış açısının günümüz dünyasının iletişimsel ihtiyaçlarına hitap ettiği düşünülebilir.

Atasözlerinde vurgulanıp öğütlenen bir başka değer birlik ve beraberliktir. Atasözlerindeki bu birlik ve beraberlik vurgusu 21. yüzyıl becerileri olan girişimcilik ve iş birliği ile ilişkilendirilebilir. Harbi ve Yaşar Uğurlu, girişimci kişilerde bulunması gereken niteliklerden biri olarak iş birliğine ve ekip çalışmasına yatkınlığı göstermişlerdir (139). Türk atasözlerinde iki kişi arasındaki birlikten millet düzeyindeki birliğe kadar bütün birlikteliklerin gerekliliği vurgulanırken ayrılığın ve yalnızlığın olumsuz sonuçları hatırlatılmıştır (Beğenmez 58). Dolayısıyla Türk atasözlerinde günümüz insan profilinde bulunması beklenen girişimcilik ve iş birliğine ve ekip çalışmasına yatkınlık becerilerine yönelik ön görülerin bulunduğu söylenebilir.

Akın, dayanışma olgusunun dikkate alındığı atasözlerinde ortak akıl oluşturma süreçlerinin önemsendiğini belirtmiştir. Beğenmez, iş birliğinin

uzantısı olan yardımlaşmanın işleri kolaylaştıracağıının atasözlerimizde vurgulandığını ifade etmiştir (94). Girmen, Türkçe derslerinde değer eğitimi amaçlı olarak kullanılabilir atasözlerini araştırdığı çalışmasında en çok dayanışma değerine ilişkin atasözleri tespit edildiğini belirtmiştir (126). Küçük, atasözlerinde ortak hareket etmeyle ilgili hem olumlu hem olumsuz ifadelerin yer aldığını, bazı atasözlerinde ortaklığa bazılarında ise kendi başına hareket etmenin daha doğru olacağına vurgu yapıldığını belirlemiştir (18). Araştırmacı atasözlerinde birlik ve ortaklığın değerli olduğuna fakat ihtiyatlı yaklaşılması gerektiğine yönelik mesajların yer aldığını tespit etmiştir (18). Gönen, toplumsal yaşantının en önemli dinamiklerinden olan birliktelik ve yardımlaşmanın Türk atasözlerine yansıdığını, bu durumun Türk toplumunda bu değerlere bağlılığı işaret ettiğini belirtmiştir (238). Harbi ve Yaşar Uğurlu Türk atasözlerinde iş birliğine ve ekip çalışmasına yönelik mesajların yer aldığını ancak ekip çalışmasına yatkınlığa yönelik atasözlerinin nispeten daha az olduğunu belirtmişlerdir (140).

Türk atasözlerinde diğer kategorilere göre daha sınırlı da olsa iş birliğinin önemine yönelik olarak takım kurmada girişimcilik açısından tecrübeden faydalanma, destek alma, ortak güç, tek başnalıktan kaçınmaya yönelik yargılara; ortak bir hedef ve uzlaşma açısından dirlik, paylaşma ve insan kazanmanın rolüne; sorumlulukta bireysel katkı açısından birlik ve yardımseverlik bilincine yönelik yargılara rastlanılmıştır. Bu durum Türk insanının sosyal yaşam alanındaki tecrübelerinde iş birliği eyleminin göstergesi olarak görülebilir.

Karşılaşılan problemlere geleneksel çözümlerin tersine özgün ve yeni çözümlerin ortaya konulması (Mumford 147) olan yaratıcılık bir düşünme stilidir. Yaratıcı ve eleştirel düşünen bireylerin yetiştirilmesi toplumun sağlıklı gelişimi açısından hayati öneme sahip bir konu olarak atasözlerine de yansımıştır (Örge Yaşar 156). Atasözlerimizin bir kısmı bireyin yaşam felâketinde doğrudan yaratıcı düşünme becerisini geliştirirken yaşamda var olan her türlü öğeyi kullanarak atasözü kalıplarını oluşturmak da yaratıcı düşüncenin bir belgesi şeklinde Türk kültürünün gücünü göstermektedir (Çakmakçı 23).

Türk atasözlerinin insanları yaratıcı davranmaya yönlendirmesine yönelik göndermeleri çok sınırlıdır. Bu doğrultuda olumsuz uyarıcı ve emeğin çözüm bulmada yaratıcılığı kolaylaştırmasına; fikir üretme, seçenek oluş-

turma ve kararlılığın yeni ve değerli fikirler oluşturmadaki önemine; yetenekleri kullanma ve iş farkındalığı kazanmanın yaratıcılığı etkilemesine; uyumlu olma ve doğru kestirimlerde bulunmanın yaratıcı yeteneği ön plana çıkarmadaki rolüne; farkındalık, çaba ve hazırlıklı olmanın yaratıcılıktaki gerçekçiliğine; denemenin ve özgünlükte çaba göstermenin yaratıcılıktaki etkisine rastlanmıştır. Bu veriler de Türk insanının yaratıcılık konusunda girişimci olduğunun kanıtı olarak değerlendirilebilir. Esen ve Yılmaz Türk atasözlerinin girişimcilğe yönelik olarak hem olumlu hem de olumsuz iletiler barındırdığını, olumlu olanların olumsuzlardan daha fazla olduğunu belirtmişlerdir (252).

Başarılı bir girişimcide bulunması gereken özelliklerden biri olarak işaret ettikleri yaratıcılık ve yenilikçilik becerisiyle ilgili olarak Harbi ve Yaşar Uğurlu da sınırlı sayıda atasözü tespit etmişlerdir (140). Araştırmacılar bunun sebebi olarak Türk toplumunda yaratıcılığın çoğunlukla marjinal olarak nitelendirildiğini, geçim derdinin ön planda olması sebebiyle olağan olanın yüceltilmesinin bir savunma mekanizması olarak kabul edildiğini göstermişlerdir (Harbi ve Yaşar Uğurlu 132).

Türk toplumunun düşünce sistemini ve dünyaya bakış açısını ortaya koyan atasözleri gerek geçmişimizde gerek bugünümüzde gerekse geleceğimizde karşılaştığımız ve yeniden karşılaşılabileceğimiz durum ve problemlerin karşısında gerçekleştirmemizde yarar olan tutum ve davranışları -kolektif akla dayanarak- ögütlemiştir ve ögütleyecektir. Atasözleri kökleri mazide olsa da daima âtiden beslenir ve âtiyi besler. Bu sebeple atasözlerinin hem günümüz koşullarına göre değişim ve dönüşümünü izleme hem de güvenilir bir başvuru kaynağı olarak onlardan yararlanma imkânı bulunur. Bu çalışma kapsamında atasözlerimizde 21. yüzyıl ihtiyaç ve değerlerine yönelik ön görülerin izlerine rastlanması Türk toplumunun ileri görüşlülük meziyetine işaret eder niteliktedir. Bu anlamda denilebilir ki Türk toplumunun kolektif bilinci 21. yüzyıl becerileri olan öğrenme ve yenilikçilik becerilerinin kazanılması ve uygulamaya dökülmesi için gereken ön hazırlığa sahiptir. Eleştirel düşünme ve problem çözme, iletişim, iş birliği ve yaratıcılık becerileri Türk toplumu için yeni duyulan, Türk toplumunun tamamen yabancı olduğu beceriler değildir. Türk eğitim sisteminin bu kültürel hazırlık kaynağından beslenerek geliştirilmesi 21. yüzyıla hazır, yüzü geleceğe dönük bireylerin yetiştirilmesi için bir gerekliliktir. Atasözleri yalnızca yeri geldiğinde söylen-

mek ve yazılı ve sözlü anlatımı güçlendirmek için değil Türk toplumunun tecrübelerini, düşünce yapısını ve geleceğe hazırlanırken heybesinde hâlihazırda var olan değerlerin analiz edilebilmesi açısından da değerlidir.

Kaynaklar

- Akın, Adnan. “Kültür Penceresinden Türk İş Sisteminin Temelleri ve Atasözleri Bağlamında Bir Model Önerisi.” *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, vol. 7, no. 2, 2010, ss. 809-838.
- Aksoy, Ömer Asım . *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İnkılâp Yayınları, 1995.
- Albayrak, Nurettin *Türkçe Türkçesinde Atasözleri*. Kapı Yayınları, 2009.
- Alismail, Halah Ahmed, and Patrick McGuire. “21st Century Standards and Curriculum: Current Research and Practice.” *Journal of Education and Practice*, no. 6, 2015, pp. 150-155.
- Altun, Mustafa. “Türk Atasözleri Üzerine Sentaktik Bir İnceleme.” *Akademik Araştırmalar Dergisi*, no. 21, 2004, ss. 79-91.
- Anagün, Şengül Saima vd. “Öğretmen Adaylarına Yönelik 21. Yüzyıl Becerileri Yeterlilik Algıları Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması.” *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, no. 40, 2016, ss.160-175.
- Aydın, Seçkin. “Kültürel Bir Miras Olarak Atasözlerinin Kullanımı Üzerine Türkçe Öğretmenlerinin Görüşleri.” *Folklor/Edebiyat*, no. 75, 2013, ss.173-192.
- Baş, Bayram. “Atasözlerimizde Düşünceyi Geliştirme Yolları.” *VII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Uzerler Matbaacılık Ltd. Şti., 2002.
- Başgöz, İlhan. “Atasözleri Hakkında Atasözleri ya da Atasözlerinin Toplumsal Anlamı.” Çev. N. T. Toçoğlu. *Milli Folklor*, no. 70, 2006, ss.85-91.
- Batur, Zekerya, ve Mehmet Soyucok. “Atasözlerinde Eleştirel Düşünme Unsurları: Türkçe Ders Kitapları.” *Folklor/Edebiyat*, no. 100, 2019, ss. 1119-1130.
- Beğenmez, Nuh Mustafa. *Atasözlerinde Günlük Hayat*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2013.
- Bekiroğlu, Onur. “Türkçe Atasözlerinde İletişim Olgusunun İzleri ve Sosyo-Kültürel Çıkarımları.” *Milli Folklor*, no. 103, 2014, ss. 80-98.
- Berger, Jonah A., and Chip Heath. “Idea Habitats: How the Prevalence of Environmental Cues Influences the Success of Ideas.” *Cognitive Science*, no. 29, 2005, pp. 195-221.
- Biray, Nergis. “Türk Dünyasının Ortak Değeri Olarak ‘Akıl’ Konulu Atasözleri.” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, no. 81, 2016, ss. 133-150.
- Boratav, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Gerçek Yayınları, 1969.
- Bozkurt, Şeyma Büşra, ve Hasan Çakır. “Ortaokul Öğrencilerinin 21. Yüzyıl Öğrenme Beceri Düzeylerinin Cinsiyet ve Sınıf Seviyesine Göre İncelenmesi.” *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, no. 39, 2016, ss. 69-82.

- Çakmakçı, Celal Can. *İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Öğretiminde Kavram Geliştirme Açısından Atasözü ve Deyimler*. Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, 2009.
- Çalışır, Gülsüm. “İletişim ve Kişilerarası İletişim Alanında Söylenen Atasözleri Üzerine Bir Analiz.” *International Symposium Culture and Communication in Anatolia: Past, Present and Future*, Atılım Üniversitesi Yayınları, 2016, ss. 92-108.
- Çobanoğlu, Özkul. *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. AKM Yayınları, 2004.
- Dede, Chris. “Comparing Frameworks for 21st Century Skills.” *21st Century Skills: Rethinking How Students Learn*, ed. J. Bellanca ve R. Brandt, Bloomington IN: Solution Tree Press, 2010, ss. 51-75.
- Demircan, Ömer. “Söz Dizimine Duygusal Yansımalar: Atasözleri, Deyimler, Deyimler ve Devrik Dizim.” *Türk Dili Dergisi*, no. 107, 2005, s. 1-11.
- Dik, Tuba. “Atasözlerinde Adil Dünya İnancı.” *Millî Folklor*, no. 88, 2010, ss. 28-32.
- Dosi, Ifigenia. “Do Proverbs Measure Abstract or Metaphorical Thinking: Evidence From Healthy Greek-Speaking Adults.” *European Journal of Psychological Research*, no. 1, 2019, pp. 75-83.
- Dundes, Alen. “On The Structure of The Proverb.” *Proverbium*, no. 25, 1975, pp. 961-973.
- Erginer, Güzide. *Atasözlerinde Toplumsal Hayat*. Yüksek Lisans Tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, 2010.
- Eryılmaz, Selami, ve Çelebi Uluyol. “21. Yüzyıl Becerileri Işığında FATİH Projesi Değerlendirmesi.” *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, no. 35, 2015, ss. 209-229.
- Esen, Saban, ve Ensar Yılmaz. “Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Girişimcilik Olgusu (Sosyo-Ekonomik Açından Bir Bakış).” *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 30, 2011, ss. 249-258.
- Fullan, Michael. “Great to Excellent: Launching the Next Stage of Ontario’s Education Agenda.” <http://www.michaelfullan.ca>, 2013, (Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2018).
- Girmen, Pınar. “Türkçe Eğitiminde Atasözleri ve Değer Eğitimi.” *Değerler Eğitimi Dergisi*, no. 25, 2016, ss. 117-142.
- Gönen, Sinan. *Batı Türklerinin Manzum Atasözleri Üzerine Bir Araştırma*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006.
- Gürel, Emeti, ve Merba Tat. “Bir İletişim Edimi Olarak Dinleme ve Türkçede Bulunan Dinleme Temalı Atasözleri ile Deyimler Üzerine Bir İçerik Analizi.” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, no. 23, 2012, ss. 276-297.
- Güzel, Abdurrahman, ve Özyay Karadağ. “Kelime Sıklığı Açısından Türk Atasözleri Üzerine Bir Değerlendirme.” *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, no. 9, 2013, ss. 274-280.

- Harbi, Kübra, ve Özlem Yaşar Uğurlu. "Girişimcilik Olgusunun Türk Atasözlerinde İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi." *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 41, 2018, ss. 128-146.
- Honeck, Richard P., ve Jon G. Temple. "Proverbs: The Extended Conceptual Base and Great Chain Metaphor Theories." *Metaphor and Symbolic Activity*, no. 2, 1994, ss. 85-112.
- Karadağ, Özay. "Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Çocuk ve Çocukluk." *Millî Folklor*, no. 98, 2013, ss. 109-124.
- Karadağ, Özay. "Emotional Intelligence Functions of Turkish Proverbs." *Social Behavior and Personality: An International Journal*, no. 41, 2013, ss. 295-310.
- Keklik, Sadettin. "Atasözleri Sadece Gerçek ve Mecaz Anlamlı mıdır?" *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 23, 2013, ss. 239-250.
- Keser, Nilüfer, ve Nilüfer Voltan-Acar. "Türk Atasözlerinde Bilişsel Çarpıtmalar." *Akademik Bakış Dergisi*, no. 35, 2013, ss.1-20.
- Kurt, İhsan. *Türk Atasözlerine Psikolojik Yaklaşımlar*. Akçağ Yayınları, 2012.
- Küçük, Orhan. "Halk Kültüründe Girişimcilik: Atasözleri Üzerinde Bir Araştırma." *The International New Issues In Social Sciences*, no. 1, 2015, ss. 7-20.
- Mac Coinnigh, Marcas. "5 Structural Aspects of Proverbs." *In Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies*, ed. Hrisztova-Gotthardt, H. & M.A. Varga, De Gruyter, 2015, ss. 112-132.
- Mieder, Wolfgang. "American Proverbs: An International, National, and Global Phenomenon." *Western Folklore*, no. 69, 2010, ss. 35-54.
- Mumford, Michael D. vd. "Creative Thinking in The Real World." *The Nature of Human Creativity*, ed. Robert J. Sternberg & James C. Kaufman, 2018, ss. 147-165.
- MYK (Mesleki Yeterlilik Kurumu). "Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi". <https://www.myk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 8 Mayıs 2020).
- Onan, Bilginer. "Türk Atasözlerinde Dil Farkındalığı ve İşlevsel Dil Kullanımı." *Millî Folklor*, no. 91, 2011, ss. 90-100.
- Örge Yaşar, F. "Bilgi Toplumu Bağlamında Türk Atasözlerinde 'Eğitim' ve 'Bilgi' Kavramları Üzerine Düşünceler." *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 19, 2007, ss. 146-158.
- P21 (Partnership for 21st Century Learning). "Framework for 21st Century Learning". <http://www.p21.org/> (Erişim Tarihi: 5 Haziran 2018).
- Ravitz, Jason vd. "Using Project Based Learning to Teach 21st Century Skills: Findings from a Statewide Initiative." *Conference of American Educational Research Association*. BC, 2012, pp. 1-9.
- Rong, Hou. "Proverbs Reveal Culture Diversity." *Cross-Cultural Communication*, no. 9, 2013, pp. 31-35.

- Sternberg, Robert J., and Todd I. Lubart. "The Concept of Creativity: Prospects and Paradigms." *Handbook of Creativity*, ed. Robert J. Sternberg, Cambridge, England: Cambridge University Press, 1999, ss. 3-15.
- Tekşan, Keziban. "Atasözlerinin Dil Bilgisi Öğretiminde Kullanılabilirliği." *Türklük Bilimi Araştırmaları*, no. 31, 2012, pp. 301-322.
- Trilling, Bernie, and Charles Fadel. *21st Century Skills: Learning for Life in Our Times*. Jossey-Bass, 2012.
- Tuğluk, Mehmet Emin. "Atasözlerinde Cümle Türleri." *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 15, 2018, pp. 26-47.
- Tüm, Gülden. "Atasözlerinin Değişik Kültür ve Dilleri Anlamadaki Rolü." *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, no. 4, 2010, ss. 663-678.
- Türk Dil Kurumu. "Güncel Türkçe Sözlük." <https://sozluk.gov.tr/>, 2018, (Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2020).
- Van Lancker, Diana. "The Neurology of Proverbs." *Behavioral Neurology*, no. 3, 1990, pp. 169-187.
- Yin, Robert K. *Durum Çalışması Araştırması Uygulamaları*. Çev. İlhan Günbayı, Nobel Yayınevi, 2017.

A Glance from the 21th Century Skills Framework to Turkish Proverbs *

Mehmet Kurudayıoğlu**

Nezir Temur***

Abstract

The concept of the universe, the thought system and the proverbs that reveal the perspective of the world are concrete reflections of collective consciousness. The mentioned language treasure also has the function of moving some of the teachings that regulate the social life of the individual within the the culture in which he/she exists beyond time and place. In this framework, it also advises future generations with the function of transferring the codes of the culture it is in. In this study, Turkish proverbs have been examined in terms of 21st century skills (creativity and innovation, critical thinking and problem solving, communication, collaboration) which are desired from the modern man of our age. The study object of this research, which uses case study from qualitative research designs, consists of 18837 proverbs taken from *Turkish Proverbs* of Nurettin Albayrak's. Document analysis was used to collect the data, and content analysis was used to analyze the data. As a result of the study, it was determined that the critical thinking and problem solving skills were emphasized mostly in Turkish proverbs. Critical thinking and problem solving are followed by communication, collaboration and creativity skills respectively.

Keywords

Proverb, critical thinking, creative thinking, communication, collaboration.

* Date of Arrival: 20 May 2020 – Date of Acceptance: 03 September 2020

You can refer to this article as follows:

Kurudayıoğlu, Mehmet, and Nezir Temur (2021). "21. Yüzyıl Becerileri Çerçevesinde Türk Atasözlerine Bir Bakış." *bilig*, no. 99, 2021, ss. 1-25.

** Assoc. Prof. Dr., Hacettepe University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education – Ankara / Turkey

ORCID: 0000-002-0447-5236

mkurudayioglu@hacettepe.edu.tr

***Prof. Dr., Gazi University, Gazi Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education – Ankara / Turkey

ORCID: 0000-0002-8052-1927

ntemur@gazi.edu.tr

Взгляд на турецкие пословицы с точки зрения навыков 21 века*

Мехмет Курудайюглу**
Незир Темуր***

Аннотация

Пословицы, раскрывающие концепцию вселенной, систему мышления и мировоззрение общества, являются конкретными отражениями коллективного сознания. Рассматриваемая языковая сокровищница также имеет функцию выносить за пределы определенного времени и места некоторые учения, которые регулируют социальную жизнь человека, принадлежащего к культуре, в которой он живет, вне времени и пространства. В этом контексте она также наставляет грядущие поколения, передавая культурные коды и модели поведения, сложившиеся в их родной культуре. В этом исследовании турецкие пословицы были изучены с точки зрения навыков 21 века (творчество и новаторство, критическое мышление и решение проблем, общение, сотрудничество), которые должны присутствовать у современных людей. Объектом исследования, использующего тематический и качественный подходы, стали 18837 пословиц из книги Нуреттина Албайрака «Турецкие пословицы». Для сбора данных использовался анализ документов, анализировалось содержание пословиц. В результате исследования было определено, что турецкие пословицы в основном ориентированы на критическое мышление и навыки решения проблем. За навыками критического мышления и решения проблем следуют, соответственно, навыки общения, сотрудничества и творчества.

Ключевые слова

Пословица, критическое мышление, творческое мышление, общение, сотрудничество.

* Поступило в редакцию: 20 мая 2020 г. – Принято в номер: 03 сентября 2020 г.

Ссылка на статью:

Kurudayıoğlu, Mehmet, and Nezir Temur. "21. Yüzyıl Becerileri Çerçevesinde Türk Atasözlerine Bir Bakış." *bilig*, no. 99, 2021, pp. 1-25.

** Доц., д-р, Университет Хаджеттепе, педагогический факультет, отделение турецкого языка и социальных наук - Анкара / Турция
ORCID: 0000-002-0447-5236
mkurudayioglu@hacettepe.edu.tr

*** Проф., д-р, Университет Гази, педагогический факультет, отделение турецкого языка и социальных наук - Анкара / Турция
ORCID: 0000-0002-8052-1927
ntemur@gazi.edu.tr

National Polar Research as a Manifestation of Turkey's Soft Power*

Ebru Caymaz**

Y. Barbaros Büyüksağnak***

Burcu Özsoy****

Abstract

In the global economy of the 21st century, the production of information and technology and the process of its transformation into economic benefit have become the most important parameter in the relative distribution of power among states. Intending to have a larger share of the global economic pie, Turkey has been trying to conduct an efficient public diplomacy process. Turkish Polar Scientific Expeditions and Researches, which are conducted with national and international academic partnerships, are examined in the context of soft power and public diplomacy. The aim of this study is, as a successful public diplomacy case, to present the prospective contributions of these researches to Turkey's soft power capacity from science diplomacy perspective.

Keywords

Science diplomacy, education diplomacy, public diplomacy, Turkish Polar Scientific Expeditions, soft power.

* Date of Arrival: 10 October 2020 – Date of Acceptance: 18 February 2021

You can refer to this article as follows:

Caymaz, Ebru et al. "National Polar Research as a Manifestation of Turkey's Soft Power." *bilig*, no. 99, 2021, pp. 27-53.

** Asst. Prof. Dr., Canakkale Onsekiz Mart University, Emergency and Disaster Management – Canakkale / Turkey

ORCID: 0000-0002-9119-7659

ebru.caymaz@comu.edu.tr

*** Lecturer, Piri Reis University, Maritime Higher Vocational School, Department of Management & Organization – Istanbul / Turkey

ORCID: 0000-0003-1951-2121

ybbuyuksagnak@pirireis.edu.tr

**** Prof. Dr., TUBITAK MAM Polar Research Institute; Istanbul Technical University, Maritime Faculty – Istanbul / Turkey

ORCID: 0000-0003-4320-1796

burcu.ozsoy@tubitak.gov.tr

Introduction

The concept of power stands out as one of the most important factors triggering inter-state competition in the international arena. Upon the increasing legitimacy and significance of soft power, it is seen that states aim to increase their power potential and activities in the field of public diplomacy by allocating large budgets to new institutions and practices with the intention of managing their international image successfully.

In order to reveal their intense efforts, the following cases can be given as examples; the budget allocated for public diplomacy in the People's Republic of China (PRC) is more than \$9 billion, the annual budget is \$1 billion for the international news channel CCTV (Wang 7), starting its activities in 1920, BBC's broadcasting in all European languages as well as Arabic within the next ten years (Nye, *Yumuşak Güç* 146), the use of Voice of America to the USA (VOA) for propaganda against the Soviet Union in many different languages especially during the Cold War (Nye, *Yumuşak Güç* 148), Russia's Russkiiy Mir, South Korea's public diplomacy institutions such as Sejonghakdang. In addition to these nations, it is noteworthy that rising powers such as Brazil and India are also strengthening their foreign aid programs and investing heavily in private media companies.

In this study, in parallel with the perspective given above, the Turkish Polar Scientific Expeditions are examined within the context of soft power. The aim of this study is to present the potential contributions of polar scientific research to Turkey's soft power capacity as a successful public diplomacy case.

Transformation of the Power Concept and Emergence of Soft Power

The concept of soft power is one of the most discussed topics although there are still different perspectives regarding its definition, use, and operation in the discipline of international relations. According to Machiavelli (12), sovereignty should be supported by military capabilities as the basis of sovereignty, whereas according to Weber (54) the basis of power is not necessarily to be based on brute force alone. While Gramsci (235) explains the concept of power in the context of state and civil society relations, Carr (108) classifies three types of power: military, economic, and intellectual. According to Waltz (240), who examines power through a structural perspective, if power is used as a tool, the result will always be ambiguous. The concept of polit-

ical power is generally defined as imposing sanctions, pressure, domination and/or making things against their consent through the democratization processes along with modernization (Dahl 287). In the 1960s, the second dimension of power was included in the discussions. While examining the second dimension of political power, especially Bachrach and Baratz's (952) allegation of capacity to determine the agenda attracted great attention. In the 1970s, the third dimension of power began to be discussed under the leadership of Lukes (25). In this context, superstructure elements which shape people's preferences and beliefs such as culture and social norms are also included in the analysis.

Upon the dissolution of the Soviet Union, the concept of "soft power" was introduced into the literature while active actors of global politics were looking for new power tools in order to gain a more advantageous position in the international arena. In the most basic terms the concept of soft power, which is expressed as directing other states or actors to an approach, position, or decision in line with their own way of thinking in order to achieve the national interests and foreign policy objectives of a state, is based on three sources: culture, political values and foreign policy (Nye, *Public Diplomacy and Soft Power* 86). The ability to persuade without force and direct other actors to act according to their own interests is particularly underlined in the use of soft power.

Subsequent to the increasing legitimacy of soft power tools in global politics, cultural dynamics, moral values, and perception management elements have started to gain importance while classical coercive methods relatively lose their importance. According to Lee (205), soft power strategies are as the following:

- States creating their own images within the international platform,
- By damaging the image of enemy states in third countries, creating an environment in favour of themselves,
- Putting soft power into practice to spread a state's norms to other states,
- Using the heroes and celebrities on television and through other means of communication subconsciously and/or explicitly to leave the desired effects on the target audience.

Table 1

Soft Power Sources, Tools and Target Audience

Soft Power Sources	Tools	Target Audience
Foreign Policy	Governments, Media, NGOs, International Organizations	Other governments and societies
Domestic Political Values and Policies	Media, NGOs, International Organizations	Other governments and societies
High Culture	Media, NGOs, International Organizations	Other governments and societies
Popular Culture	Media, Market	Other societies

Sources of soft power, tools, and target audience can be seen in Table-1. In the next part of the study the concept of public diplomacy, which has recently become prominent as a new area of soft power use, will be discussed in more detail.

Public Diplomacy

Public diplomacy has emerged as a new area of power use in the changing world order due to the regulatory role of international law. This concept is defined as the communication process of the government which aims to explain a nation's thoughts and ideals, institutions and culture, national goals, and current policies related to other societies (Tuch 3). In line with this view, Ibrahim Kalın (2), Presidential Spokesperson of Turkey, states that public diplomacy is a communication tool which affects national strategies and he emphasizes its importance by underscoring this concept as understanding, informing and influencing the process of the society. The basic difference between public diplomacy and traditional foreign policy bureaucracy can be asserted that communication between diplomats and foreign public opinion is directly with the public of that state rather than through the official channels of foreign states (Hartig 256). Therefore, rather than communication between two states, it is a type of diplomacy based upon delivering messages to the target public. In this context, non-state actors such as universities, non-governmental organizations (NGOs), research

centres, student exchange programs, press, and opinion leaders are actively involved in the diplomacy process.

In the period between the two world wars, subsequent to the long-wave radio broadcasts that started under the leadership of the great states and the rapidly spreading cinema industry, public diplomacy began to affect daily life (Rosenberg 209). Nye's thoughts on this issue are quite remarkable. According to Nye (*Dünya Siyasetinde Başarının Yolu: Yumuşak Güç* 54), the Berlin Wall was destroyed by television and cinema even before 1989. Hammers and bulldozers have lost their importance in the face of the images that convey the popular culture of the West.

The most comprehensive classification regarding public diplomacy belongs to Cull. According to Cull's (33) view, there are five basic public diplomacy tools:

1. Listening to the problems of foreign public opinion,
2. Advocacy of international problems such as global warming or problems of a country,
3. Cultural diplomacy,
4. Student exchange programs,
5. Broadcasting in different languages within the international area.

Following the soft power and successful public diplomacy activities of the USA, other states have also started to make serious investments in activities in this field. In particular, states standing out in world politics use an innovative and inclusive language with image enhancement. For instance, the PRC spent 7 billion dollars only in 2009 to display a better global image while Russia spent 1.4 billion dollars in 2010 (Dale et al. 6). As one of the leading names in the field of political science, Shambaugh (67) states that Beijing's public diplomacy policies were prepared comprehensively with great attention. Various visual and written media tools broadcasting in foreign languages have been put into operation in countries such as India, Brazil, Russia, and South Africa. International award ceremonies such as 'Nobel' and 'Oscar', cultural and language education centres, higher education gaining an international dimension, determination of quality standards in education, and educational scholarships are important activities in this context (Dale et al. 6). In the next part of the study, the historical trans-

formation process of Turkish foreign policy and diplomacy as well as the development of public diplomacy will be discussed in detail.

Transformation of Turkish Foreign Policy and Diplomacy Approach

Turkish diplomacy is a continuation of the Ottoman Empire both in institutional and methodological terms. In the last period of the 18th century, modern diplomacy began to develop with the foundation of Babıali. Upon the establishment of the Ministry of Foreign Affairs in 1836 and the Treaty of Paris in 1856, the Ottoman Empire accepted the European Law of Nations (Akyılmaz 58).

During the period from the first years of the Republic until today, the understanding of Ottoman diplomacy is dominant within organization and bureaucracy as well as manner and practice of foreign policy (Yurdusev 49). It can be asserted that the transformation process of Turkish diplomacy accelerated upon the sending of workers to the Federal Republic of Germany and the increasing numbers of people visiting abroad following the end of the Cold War. In addition to initiations of changes in the structure of diplomacy, sharing international interactions and experiences has also been effective in the modernization process. Following the collapse of the Soviet Union, Turkic Republics' declaring independence in the 1990s, international people, goods, and capital flows have led to changes both in the domestic and foreign policy of Turkey. Accession and integration negotiations, which started after the full membership application to the European Union (EU), are particularly important in this transformation process. On the other hand, the increasing quality of life and welfare of Turkish citizens in parallel with the increasing education level has increased the active participation of many groups in politics by fulfilling the self-confidence of many segments of the society. The most remarkable development in this process is the opening of diplomacy to the participation of new actors and practitioners (Purtas 7).

Apart from the developments in the Black Sea basin and the Balkans, TİKA (Turkish Cooperation and Development Agency) was established under the Ministry of Foreign Affairs after the Turkic Republics gained their independence in 1992. In addition to the development assistance, many social and cultural projects were also implemented within the body of TİKA, which

was affiliated to the Prime Ministry in the following periods and restructured as the Turkish Cooperation and Coordination Agency in 2012.

In the 1990s, local governments initiated an active diplomacy process both at town and city scales in Turkey. Mass circumcision feasts, Ramadan activities, and health screenings in the Balkans and Turkic Republics are the first examples in this context. In the following years, sister city relations were carried out through the restoration of cultural heritage, vocational courses, and humanitarian aid activities. Television productions that acquire a large audience abroad, increasing numbers of tourists and international student mobility have played a major role in changing perception towards Turkey and supported Turkey's soft power in this way (Purtas 11).

Turkey has become a global player in cultural diplomacy upon leading the United Nations Alliance of Civilizations in 2005. Institutions such as Turkish Red Crescent, TİKA, Yunus Emre Institute, Turkish World Research Foundation are important elements which contribute to Turkey's soft power in the international arena. In the next part of the study, the function of international educational collaborations and scientific researches, which have become increasingly important in public diplomacy especially after the 2000s, will be discussed in more detail.

The Role of Education and Science in Public Diplomacy

In the soft power perspective, education is put forward as one of the three most important factors (Nye, *Yumuşak Güç* 59); it is shaped by dynamics such as globalization, new technologies, information society, population growth, and neoliberal state policies. The continuous increase in demand for higher education, the reshaping of the market economy as well as the increasing competition and the dominance of English in the world of science are among the important dynamics affecting education (Eren and Aydın 227).

In British Council's Connecting Futures Project, it is aimed to prepare a common understanding and dialogue ground for young people from different cultures such as Pakistan, Egypt, Nigeria, and Turkey through knowledge and education and by the use of new communication technologies (Leonard 20). Another successful example is the USA's Fulbright scholarship programs. Similarly, the JET educational exchange program initiated

by Japan in 1987 provides communication opportunities for 5500 participants from 44 countries (Ogawa 270). Confucius Institutes, 44 of which were established in Europe, 42 in Asia, and 18 in the USA with the initiative of the PRC, were established in Africa and the Middle East in the following years. The purpose of these institutes is not only to teach Chinese but also to lead the successful spread of Chinese culture and traditions. Besides, events and institutions such as the Year of China, Chinese Festivals, and Chinese Centers stand out as purposeful diplomatic activities that play an active role in the construction of inter-societal relations (Lawniczak 377).

When Turkey is examined as a case, international projects launched by the Ministry of Education come forward as successful cultural diplomacy events. Initiated in 1992 with the aim of funding ten thousand students from Turkic republics, it has evolved into an international funding platform in which more than 100.000 students from 183 countries apply in recent years. Education diplomacy has gained a more institutional character in time. Internationalization of education is also listed among the priority issues in the 10th Development Plan covering the years 2014-2018 (Cetin-saya 29).

Science Diplomacy

The concept of science diplomacy, which includes various public diplomacy activities such as research, science, and culture, is closely related to the use of soft power by states (Fedoroff 9, Vaxevanidou 55). Although the conceptual framework of science diplomacy is relatively new, the relationship between technology, science, and politics has deep roots throughout history. Therefore, the concept of science diplomacy focuses on the process of building aforementioned relationship on solid foundations.

Science diplomacy, which is defined as the use of scientific cooperation between states to address common problems faced by humanity in the 21st century and to establish constructive international partnerships, has been discussed conceptually in the international arena after the 2000s (Fedoroff 10). The scope of science diplomacy first introduced into the literature by Fedoroff (9) and further expanded by the European Commission (3), expressed as the use of science to prevent conflicts and crises, to support policymaking, and to improve international relations in areas of conflict where

the universal language of science can open new communication channels and build trust.

The first important step in the institutionalization process of science diplomacy is the establishment of the Center for Science Diplomacy in the USA-based American Association for the Advancement of Science (AAAS) in 2008. AAAS published the first magazine in the field “Science & Diplomacy” in 2012 (Turekian and Neureiter 2). The first book on science diplomacy was written within the scope of the Antarctic Treaties Summit in 2009 and inclusive, international and interdisciplinary practices were emphasized (Berkman et al. 5). The “New Horizons in Science Diplomacy” meeting organized by the United Kingdom also in 2009, 200 delegates from the Middle East, Africa, Asia, Europe, North, and South America attended and contributed. The documents published after the meeting accelerated the institutionalization process of the concept (The Royal Society 4).

Science, as a source of soft power, interacts with traditional diplomacy, public diplomacy, and cultural diplomacy. Based on previous studies related to the subject, a triple taxonomy has been developed for science diplomacy: “science in diplomacy”, “diplomacy for science”, “science for diplomacy” (National Research Council 2). The use of science in diplomacy means providing scientific consultancy and using science while making foreign policy decisions. What is meant by diplomacy for science is the use of diplomacy to establish new scientific partnerships and facilitate international scientific collaborations. What is meant by science for diplomacy is the use of science to establish stable and lasting relationships with the international community through scientific and technological partnerships (The Royal Society 4). However, this taxonomy is criticized due to its solely academic expansions and being limited in practice (Gluckman et al. 2). It is therefore recommended to use holistic approaches when developing a new taxonomy of science diplomacy based on actions to protect cross-border interests, meet global needs and overcome challenges. In line with this view, science diplomacy has been defined as a “torch” that guides by illuminating the way when other types of politics and diplomacy fail (Moedas 64).

In addition to the definitions given above, science diplomacy also has roots in knowledge-based decision-making theory methods, and its primary contribution is the creation of common interests. Building mutual interests are

particularly important for balancing national and common interests globally. A holistic approach to science diplomacy balances the interests of stakeholders while using data from governance mechanisms to develop options during decision-making processes (Gluckman et al. 7).

Scientific activities, which have recently become an important element of foreign policy with the importance of public diplomacy, have been aimed to move to a higher level with the encouragement of Western states, and it has been sought to make more use of diplomatic channels in this process. With the new trends in the fields of science and diplomacy, the institutionalization process of the science diplomacy concept has started to gain momentum. Science diplomacy contributes to the development of relations by encouraging civil society interaction through partnership in science and technology between states even with limited official relations (TASAM 2) as can be seen in the example of scientific expeditions to polar regions.

The main purpose of science diplomacy is to strengthen the symbiotic relationship between the interests and motivations of the scientific and foreign policy communities. In terms of interests, international cooperation often stems from a desire to access the most successful experts, research facilities, or sources of funding. In terms of motivation, science offers useful networks and communication channels that can be used to support broader policy objectives (The Royal Society 2). Although science diplomacy is relatively a new concept, it has gained great importance in a short time. All of the important issues such as climate change, food security, poverty reduction, and non-proliferation of nuclear weapons, which are the main challenges facing the world in the 21st century, have scientific dimensions. It is a well-known fact that no state can solve these problems on its own. The tools, techniques, and tactics of foreign policy ought to adapt to a world of increasing scientific and technical complexity. During the Cold War, scientific organizations played an important role in the informal discussion of nuclear issues between the US and the Soviet Union. When British Prime Minister Gordon Brown (1) called for a new role for science in international diplomacy, this call was made into a report describing how scientists, diplomats, and politicians could work together in practice. It is also known that today's Western world seizes alternative negotiation opportunities with the states such as Iran, Saudi Arabia, and Pakistan through scientific studies.

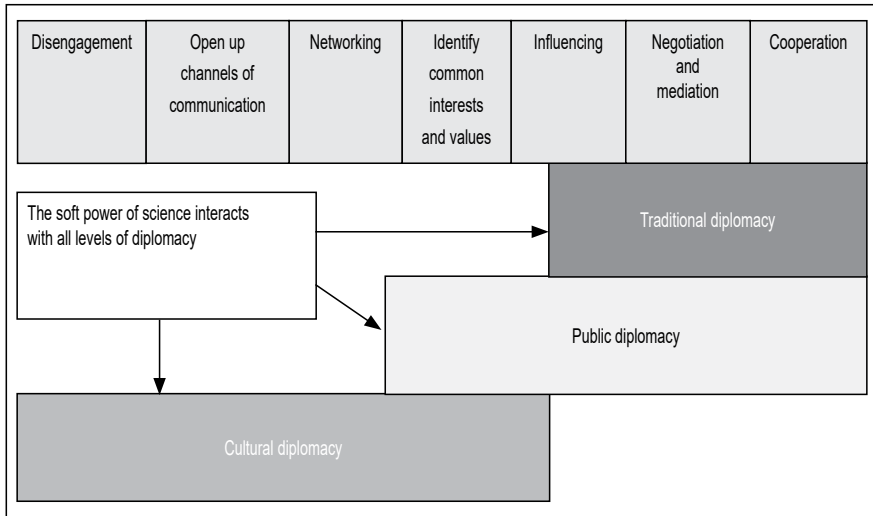

Figure 1. The soft power of science (The Royal Society 11)

Over the next thirty years, foreign policy will increasingly have to operate in conjunction with the challenges of global sustainability (Lee 1101). It is critical to use the soft power of science to overcome these problems. In addition, the priority of science in diplomacy has been expressed as ensuring that high-quality scientific advice is understood effectively by politicians (NAS 4). On the other hand, the scientific community is obliged to share up-to-date and dynamic information on the world's natural and socio-economic systems with politicians. They also ought to report where the uncertainties are or where the evidence is insufficient. The Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), which was established in 1988 by the World Meteorological Organization (WMO), and the United Nations Environment Program (UNEP) announce the current situation and potential environmental and socioeconomic consequences of climate change to the whole world with a clear and complete scientific accuracy is one the best examples of the support that the scientific community offers to politicians (IPCC 1).

Similar to the Antarctic case, the Arctic Region has also become a scientific cooperation zone supported by science diplomacy (Berkman et al. 596). In the next part of the study the Arctic Region, which stands out as an international competition area owing to its geostrategic importance and natural

resources, and where peace and stability are tried to be maintained through international scientific cooperation, will be examined in detail.

Increasing International Competition in the Arctic Region

As a result of global climate change, the Arctic region has turned into a very dynamic socio-ecological system due to the average temperature increase of 2 °C, thinning of sea ice, and the melting of glaciers (Young 164). When the aforementioned biophysical changes are combined with globalization, it is envisioned that many economic opportunities will emerge in the coming years and the number of actors aiming to take advantage of these opportunities will increase (Anderson 2). Herein, economic opportunities mean that in the Arctic basin, which is more accessible and convenient for ships to navigate due to sea ice decline, increase in the potential of access to oil, natural gas, and other rare mines, the emergence of new commercial fishing areas and tourism, especially cruising in the whole region is becoming widespread. The predictions that these developments will shift the geopolitical centre of gravity of the world from the Middle East to the Arctic Region are also included in the report titled “Global Trends 2030: Alternative Worlds” published in 2012 by the US National Intelligence Commission (NIC 1). In line with these predictions and expectations, the states in the Arctic have started to discuss various governance models in line with the sensitivity of the region (Young 1; Humrich and Wolf 3; Koivurova and Molenaar 2; Ebinger and Zambetakis 1215).

In the Arctic Council, which was established with the participation of Norway, Canada, the USA, Russia, Denmark, Sweden, Iceland, and Finland in 1996 while 8 of the states are “permanent members” and 6 organizations representing the indigenous peoples of the region are in the “permanent participant” status. The representation status of other applicants is either evaluated as “permanent observer member” or “ad hoc observer” (<https://arctic-council.org/en/>).

Non-Arctic states with different political and economic dynamics such as PRC, Japan, South Korea, and India would like to take part actively in the Arctic governance as well. Following the PRC, which attempted to obtain permanent observer member status in 2006, the applications of South Korea in 2008, Japan in 2009, and Singapore with India in 2012 were approved at

the council meeting held in 2013. As of 2020, there are 8 permanent states, 6 organizations representing the peoples of the region, 6 working groups, and 38 observer members within the Arctic Council. Legally, only 8 permanent states have voting rights (<https://arctic-council.org/en/>). The Arctic Council's statement that the final decision-making authority belongs solely to its principal members, although it is not an organization established by an international treaty and holds no legal status (Takei 353), is criticized by non-littoral states (Rainwater 143). The aforementioned structure is a formation established with reference to the United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS) in order to protect the common interests of the states of the region, and it does not have a legally binding basis (Humrich and Wolf 2).

According to a recent study, the Arctic states do not welcome the global discourse of non-Arctic states and even perceive this situation as a security problem for their sovereignty. Therefore, in order to strengthen the sovereignty areas in the region, the cooperation of the permanent members has been limited only within the framework of the Council (Bennett 645). The majority of discussions for non-Arctic states that have applied for permanent observer member status are focused on the PRC.

Identifying itself with "Near Arctic State" in the White Paper titled "PRC Arctic Policy" published on January 26, 2018, stating that its interest in the region is not only based on economic factors and presenting its aim to take place in the regional policies by defining itself as "Major Responsible Country" drew great attention at a global scale (PRC State Council 1; DOD 4). In addition to their assertive statements, the Russian Federation, which is under the embargo of the West due to the Ukraine crisis, has also brought its bilateral relations with the PRC into the field of energy cooperation and the PRC's contribution to the Polar Silk Road initiative has been questioned in terms of its real purpose in the project (Buyuksagnak 2).

On the other hand, the Arctic Region is located in a special region where the regional states have sovereign rights in the context of the borders and conditions granted to them by international law and the international areas where no state can legally claim sovereignty (Xinzhen 48). In its Arctic Strategy Document, the PRC strives to gain legitimacy by emphasizing that the states that are not located in the open seas and international seabed ar-

areas, whose boundaries are determined within the framework of legal rules, have the freedom to conduct scientific research, engage in commercial activities and navigation, as well as other freedoms provided by international law (PRC State Council 1).

Due to the global effects of climate change, the challenges pertaining to the Arctic Region have also gained a global dimension and several international scientific research activities have been organized by different states (Nanda 2). Norway is one of the leading states which provides the necessary infrastructure and coordination for bilateral and multilateral scientific cooperation in the region. Owing to its unique location and status, Norway allows scientists from many different countries to conduct scientific research at the stations of their own states on the Svalbard Archipelago. In addition to scientific infrastructure facilities in Ny-Ålesund, Longyearbyen, Barentsburg, and Hornsund, which are important settlements of the islands, the four major research programs initiated by the international community in Ny-Ålesund, the Svalbard Science Center established in Longyearbyen, the administrative center of the islands, the scientific research portal and Svalbard University Center (UNIS), which has been providing applied higher education opportunities to students from all over the world since 1993, can be cited as Norway's successful initiatives in the field of science diplomacy. Scientific activities in the Ny-Ålesund region, where there are only 35 researchers in winter and 180 in summer, play an important role. The research station is uniquely positioned to observe the effects of climate change and to conduct research into how these changes affect physical environments and resident plants and animals both regionally and globally. Ny-Ålesund is also an important center for various national and global monitoring programs that provide data on international agreements and conventions (The Research Council of Norway 1).

In the light of the information provided in this title, it can be concluded that the investments made by the states which stand out in global cultural practices have great importance and necessity in terms of communicating with the target audience and providing determination in politics with global conjunctural development. In this context, polar expeditions for scientific purposes can be listed among the most successful examples of Turkey's science diplomacy process. Although starting with relatively small numbers

within the scope of other states, Turkish scientists participated in scientific studies in Antarctica, where both transportation and living conditions are very difficult in the process dating back half a century. In the next part of the study, information about the Turkish Polar Scientific Expeditions as a successful public diplomacy case will be given in more detail.

Turkish Polar Scientific Expeditions as a Successful Public Diplomacy Case

While the famous cartographer, geographer, and sailor, Piri Reis drew the first map depicting the terrains of South America as the closest point to Antarctica in 1513, it was not until the 1800s that Antarctica was defined as a continent by the western world. Turkish scientists' Antarctic initiatives date back to the 1960's. The first Turkish scientist to set foot on Antarctica for carrying out research activities was Atok Karaali who stayed at the Plateau Station of the USA in 1967. In honour of ionosphere physicist Karaali, the Antarctic Place-Names Consultive Board named the rocks on the eastern side of the Coulter Hills on Marie Byrd Island as "Karaali Cliffs". He also received the Antarctic Service Medal in 1974. After being nine times on Antarctica for different researches of another Turkish geophysicist Umran Inan between 1980 and 1994, a hill on Mount Kempe on Victorian Island was named after him as "Inan Hill" in 1993. The third research scientist is Serap Tilav who was awarded a geographical feature called "Tilav Cirque" in Antarctica in 2005 for her services to Antarctic science. Following the 2000s, there has been more intensive participation in the scientific activities in Antarctica in the light of technological developments as well as changes in Turkey's vision.

The process of institutionalization of scientific researches pertaining to the polar regions began with the establishment of the APECS (Association of Polar Early Career Scientists) Office in Turkey in 2013. Performing the Antarctic Science Program Workshop in collaboration with Turkey and the Federal Republic of Germany and with the TUBITAK budget in 2014, conducting the marine researches in the polar regions has been encouraged in the Turkish Marine Research Strategy Paper. In this respect, the first institutional attempt in terms of polar sciences, the Polar Research Center of Istanbul Technical University (ITU PolReC) was established with the regulation published in the Official Gazette dated 17 January 2015, and a multinational project towards the polar regions was developed within the

scope of the Horizon 2020 program. In addition to these developments, Polar Oceanography was added to the subjects of the Oceanography Department by Middle East Technical University (METU) Institute of Marine Sciences in 2015.

In 2016, it is seen that the national project titled *Determination of Environmental Factors in the Framework of the Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty and Membership to the Arctic Council and Creating a Model for the Development of Maritime Policies* has been accepted (<http://www.polarresearch.center/projeler/>). Also, in cooperation with the National Antarctic Science Center in Ukraine, the first interdisciplinary Antarctic Survey Expedition was held in 2016 with the participation of 13 Turkish scientists from 7 different universities and TUBITAK. Until 2017, there have been 40 Turkish scientists who stayed and found the opportunity to conduct researches in other nations' stations through their attempts.

In 2017, taking the project of *Establishment of a Science Base in Antarctica* under the auspices of the Presidency of the Republic of Turkey accelerated the institutionalization process of scientific expeditions. The first National Antarctic Scientific Expedition (TAE-I) between the 24th of February and the 4th of April 2017 has been organized with solely national capabilities and registered as Turkey's first national polar expedition. Within the scope of the expedition in which 9 researchers participated, 4,000 kilometers were travelled on the white continent, 17 topographic land measurements were carried out in 38 different areas, all within 6 projects including 2 physical sciences, 2 social sciences, 1 life science, 1 geoscience, along with feasibility studies for the Science Base on the western shores of the Antarctic Peninsula.

Turkey's second expedition (TAE-II) was conducted with the participation of 28 researchers between March, 7th and April 24th, 2018. The priority objectives were the finalization of pre-feasibility studies initiated on TAE-I and carrying out the scientific studies on the continent. Founding the first camp area in Robert Island helped Turkey gain the experience of doing researches stationed at a point on Antarctica. Within the scope of TAE-II, in addition to the detailed researches on Horseshoe Island and its surroundings on land feasibility, the number of projects increased to 15 with a notable rise, including 6 life sciences, 6 geosciences, 2 physical sciences, and 1 social science. The team that participated in the expedition shot a documentary

in collaboration with TRT World Channel and the documentary was published in English. Broadcasting the documentary in English contributed significantly to the visibility of Turkey in the international arena which has the goal of becoming a major global actor in the context of science.

Within the scope of the project to establish a base in Antarctica, Turkey's third National Antarctic Scientific Expedition (TAE-III) was organized between January 29th and March 6th, 2019 with the participation of 25 researchers, seven of them were scientists from Bulgaria, Czechia, Chile, Federal Republic of Germany and New Zealand. Hence, Turkey was getting the host position in Antarctic surveys on the continent where it was a guest for half a century. After the first participation in the meeting of the Council of Managers of National Antarctic Programs (COMNAP) in 2017 and the application for observer membership, Turkey began to be included in the meeting as an observer since 2018. A temporary base campus consisting of 3 modules and planned to serve between 2019-2022 was established on Horseshoe Island. Additionally, scientific studies were carried out for 13 different projects including 7 life sciences, 5 earth sciences, and 1 physical science, and the establishment of an automatic meteorology station and bathymetric mapping around the island were achieved.

After three successful expeditions to the south, Turkish scientists headed north in the summer of 2019 with the first Turkish Arctic Scientific Expedition (TASE). Between 11-26 July, 7 researchers from various universities and a cinematographer participated in the expedition conducted in the cold waters of the Greenland Sea and the Arctic Ocean around the Svalbard Archipelago. During the expedition, microplastic, plankton, seawater, and sediment samples were taken from 14 sampling stations, and air quality and maritime meteorology measurements, sea ice, and glacier observations were made. Onboard the French-flagged vessel *Anakena*, research activities were carried out for a total of 288 hours, including 130 hours at sea and 158 hours at the anchor or port. The total distance of 880 nautical miles was cruised in 24 hours of daytime conditions since the sun never went down in July.¹

Parallel to the abovementioned developments and as the polar scientific research activities gained importance around the globe, the Institute of Polar Research (KARE) within TUBITAK Marmara Research Center (MAM) has

been established in 2019 in order to ensure the coordination and logistics of the future national polar expeditions. It is worth mentioning that one of the important goals of the Institute was to increase the competitive power of Turkey in science by representing it in the international arena. Correspondingly, the fourth National Antarctic Scientific Expedition (TAE-IV) which was organized under the newly established KARE and was held with 24 participants, two of them from Bulgaria and Belarus between 9 February-8 March 2020 (<https://kare.mam.tubitak.gov.tr/en>).

While activities such as the participation of a teacher selected to the expedition crew through the Cooperation for Supporting Educators for the Polar Regions (KEDI) Project, and the establishment of Polar Research Club with the participation of 300 students from 26 secondary schools ensure active participation of people in the process by increasing the domestic awareness, on the other hand, developing projects with international stakeholders within the scope of the biggest EU research and innovation programme, Horizon 2020 provide a major contribution to strengthening Turkey's image and soft power in the global arena.

Conclusion and Discussion

Prepared by the Royal Society, one of Britain's most established scientific research institutions, the *New Frontiers in Science Diplomacy* document includes the contributions of all three dimensions of science diplomacy and international case studies on how a state strengthens its international image as an effective source of soft power. Similarly, in line with the previous information, it is obvious that Polar Scientific Expeditions commencing in the ongoing national and international partnerships have the potential to provide a major contribution to Turkey's global image. Aiming to be a global actor in polar research, the next objective of Turkey is to establish a sustainable scientific research base in Antarctica. In order to handle scientific studies and activities in a more systematic manner with the project management discipline, The National Polar Science Program (2018-2022) prepared by the Ministry of Science, Industry and Technology has accelerated the institutionalization process of scientific expeditions.

Since Turkey intends to take an active part in global politics, it has included global challenges such as combating global warming and climate change in

its foreign policy through conducting scientific research at both polar regions. Russia and Canada realize their economic and political goals for the Arctic Region, which has gained great importance over time, by enacting various laws based on international law. As an instance, it is noteworthy that Canada proposed legal regulation of the Arctic Ocean in 1969 to prevent pollution in the Arctic Region, and in this context, it controlled the number of ships and amount of cargo passing through the region according to the standards previously determined. Claiming sovereignty by making the waters surrounding the archipelago in the north as their inland waters through legal measures such as the *Arctic Waters Prevention Act* and the *Law on the Territorial Waters and Fisheries Protection* under the name of environmental protection, is a topic previously discussed in the literature (Ozturk 7).

When the states with scientific research bases in Antarctica are examined, it is possible to see the general framework more clearly. It is particularly noteworthy that in addition to the USA, the UK, RF and PRC, the states such as Germany, India, Finland, Poland, Uruguay, Chile, Argentina, Australia, Brazil, France, Italy, Japan, Spain, South Korea, Romania, Czechia, Belgium, Republic of South Africa also established bases as part of their extensive support for scientific activities (UN Environment Program 2). On the other hand, the infrastructure of the Svalbard Archipelago, which is located in the Arctic Region and its status was determined by a treaty signed in Paris in 1920 after the First World War, provides scientists opportunity to make research and observations as well as creating opportunities for university students to study in four different fields of Arctic sciences.

The establishment of the Arctic Council as a higher-level forum to increase interaction, cooperation and coordination among Arctic states is very critical in the context of the governance of the Arctic Region, which has different dynamics from the Antarctic case. However, the determination of the non-Arctic states to become permanent observers, efforts to gain legitimacy before the international community through established research stations, and scientific expeditions by various states are the important parameters for Turkey to take into consideration while directing its public diplomacy.

Similar to Antarctica, having determined to actively engage in the Arctic governance and aiming to protect the polar regions as its vision, it is thought that it would be appropriate for Turkey to sign the Svalbard Treaty and join

among the 46 signatory states, in terms of embodying its interest in the Arctic Region. The first Arctic Expedition around the Svalbard Archipelago in 2019 supports that view as well. If Turkey becomes a signatory to Svalbard Treaty, Turkish citizens will have property ownership rights and equal liberty of access to the fjords and ports of the islands as well as the opportunity to carry on all maritime, industrial, mining, and commercial activities. Additionally, the Treaty enables scientists to conduct scientific research at the stations to be established, and the students will be able to receive education in Arctic sciences at the university centre in Longyearbyen. Apart from all, it is very important to organize scientific expeditions to the polar regions within a plan, to be rewarded with successful results with wide participation and scientific knowledge production.

On the other hand, having the world's 17th biggest economy and surrounded on three sides by the sea, Turkey has extensive potential with its dynamic manpower working in several institutions within the maritime industry and it can transform maritime issues into a state policy thanks to this great potential. Considering the economic opportunities emerging for the world maritime industry in parallel with the current developments in the Arctic Region, it is possible to create new opportunities for the Turkish maritime sector, which has sufficient infrastructure, owing to the awareness to be created in our society through scientific and diplomatic studies. It is envisioned that Turkey will eventually become an observer member at the Arctic Council as long as it could take the right steps in aforementioned issues. In the case of becoming an observer member, Turkey will increase its prestige as a global actor and be able to follow the developments and opportunities in the Arctic Region on time.

As a consequence, prepared with the contributions received from more than 50 institutions, National Polar Science Program (2018-2022) indicates that strengthening the achieved stability by further developing a comprehensive roadmap titled "2023 and Its Beyond Strategy" based upon the unique knowledge and technology formulation, will make a significant contribution to the visibility of Turkey and enable gaining a more distinctive place in the relative power distribution among states. Thus, effectively using soft power elements in foreign policy, Turkey will also reach its aim to increase the momentum. By examining studies, outlining the general framework,

and conducting trend analyses, keeping track of the achievements in all scientific activities organized for the polar regions within the international environment will contribute to the process of determining priority research areas and subjects as well as guiding the scientists in a more coordinated manner.

Notes

1 Aforementioned information about the polar scientific expeditions received from the book *Turkey's Journey to the White Continent-Antarctic Expeditions* released by the Anadolu Agency in 2019 and from the researchers who participated in the first Turkish Arctic Scientific Expedition conducted in 2019.

References

- Akyılmaz, Güli. *Osmanlı Diplomasisi ve Teşkilatı*. Gül Yayınevi, 2000.
- Anadolu Agency. *Turkey's Journey to the White Continent Antarctic Expeditions*. Elma Printing, 2019.
- Anderson, Alun. *After the Ice: Life, Death, and Geopolitics in the New Arctic*. Smithsonian, 2009.
- Bachrach, Peter, and Baratz Morton. "Two Faces of Power." *The American Political Science Review*, vol. 56, no.4, 1962, pp. 947-952.
- Bennett, M. Mia. "How China Sees the Arctic: Reading Between Extraregional and Intra-regional Narratives." *Geopolitics*, vol. 20, no. 3, 2015, pp. 645-668.
- Berkman, Paul Arthur et al. (Eds.). *Science Diplomacy: Science, Antarctica and the Governance of International Spaces*. Smithsonian Institution Scholarly Press, 2011.
- Berkman, Paul Arthur et al. "The Arctic Science Agreement Propels Science Diplomacy." *Science*, vol.3, no. 358, 2017, pp. 596-598.
- Brown, Gordon. "Oxford Dersleri." Romanes Lecture in Oxford. 27.02.2009, podcasts.ox.ac.uk/series/romanes-lecture (Accessed: 05.08.2020).
- Büyüksağnak, Barbaros. "Kuzey Buz Denizi'ndeki Gelişmelerin Çin Deniz Taşımacılığına Etkisi." II. International Academic Research Congress, 18-21 October, Antalya, 2017.
- Carr, Edward Hallett. *The Twenty Years' Crisis*. Harper and Row, 1964.
- Cull, Nicholas. "Public Diplomacy: Taxonomies and Histories." *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 616, no.1, 2008, pp. 31-54.
- Çetinsaya, Gökhan. *Büyüme, Kalite, Uluslararasılaşma: Türkiye Yükseköğretimi İçin Bir Yol Haritası*. Yükseköğretim Kurulu, 2014.
- Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi. "China's Arctic Policy." The State Council Information Office of the People's Republic of China January, 2018, english.

- gov.cn/archive/white_paper/2018/01/26/content_281476026660336.htm (Accessed: 24.11.2020).
- Dahl, Robert. *Who Governs Democracy and Power in An American City*. Yale University Press, 1961.
- Dale, Helle et al. "Challenging America: How Russia, China, and Other Countries Use Public Diplomacy to Compete with the US." *Heritage Foundation Backgrounder*, no. 2698, 2012, p. 21.
- Department of Defense (DOD). "Annual Report to Congress: Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2019." media.defense.gov/2019/May/02/2002127082/-1/-1/1/2019_CHINA_MILITARY_POWER_REPORT.pdf (Accessed: 24.11.2020).
- Ebinger, K. Charles, and Evie Zambetakis. "The Geopolitics of Arctic Melt." *International Affairs*, vol. 85, 2009, pp. 1215–1232.
- Eren, Veysel, ve Aydın Abdullah. "Neo-Liberalizmle Gelen Değişimin Yükseköğretim Sistemine Etkileri." *Route Educational and Social Sciences Journal*, vol.3, no.3, 2016, ss. 218-232.
- Fedoroff, Nina. "Science Diplomacy in the 21st Century." *Cell*, vol. 136, no.1, 2009, pp. 9-11.
- Gluckman, D. Peter et al. "Science Diplomacy: A Pragmatic Perspective from the Inside." *Science & Diplomacy*, vol. 6, no. 4, 2017.
- Gramsci, Antonio. *Selections from The Prison Notebooks*, ed. ve tran. Quintin Hoare ve Geoffrey Nowell Smith, Lawrence and Wishart, 1971.
- Hartig, Falk. "Cultural Diplomacy with Chinese Characteristics: The Case of Confucius Institutes in Australia Communication." *Politics & Culture*, vol. 45, no. 2, 2012, pp. 256-276.
- Humrich, Christoph, and Klaus Dieter Wolf. *From Meltdown to Showdown? Challenges and Options for Governance in the Arctic*. Peace Research Institute Report No.113, 2012.
- IPCC (The Intergovernmental Panel on Climate Change). "History of the IPCC" 1988: www.ipcc.ch/about/history/ (Accessed: 04.08.2020).
- Kalın, İbrahim. "Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi." Yükselen Değer Türkiye, MÜSİAD, 2011, www.kamudiplomasisi.org/makaleler/makaleler/100-tuerk-d-politikas-ve-kamu-diplomasisi (Accessed: 01.08. 2020).
- Koivurova, Timo, and J. Erik Molenaar. *International Governance and Regulation of the Marine Arctic: A Proposal for A Legally Binding Regime*. WWF International Arctic Programme, 2010.
- Lawniczak, Ryszard. "Public Relations Role in a Global Competition to Sell Alternative Political and Socio-Economic Models of Market Economy." *Public Relations Review*, vol. 33, no. 4, 2007, pp. 377-386.

- Lee, Bernice. "Managing the Interlocking Climate and Resource Challenges." *International Affairs*, vol. 85, no. 6, 2009, pp. 1101-1116.
- Lee, Geun. "A Theory of Soft Power and Korea's Soft Power Strategy." *Korean Journal of Defense Analysis*, vol. 2, no. 2, 2009, pp. 205-218.
- Leonard, Mark. *Public Diplomacy*. The Foreign Policy Centre, 2002.
- Lukes, Steven. *Power: A Radical View*. Palgrave Macmillan, 2005.
- Machiavelli, Niccolo. *Hükümdar*. Çev. H. Kemal Karabulut, 5. Baskı, Sosyal Yayınları, 1998.
- Moedas, Carlos. "EU Approach to Science Diplomacy." (Speech Washington, DC 1 June 2014), 2015, ec.europa.eu/commission/commissioners/2014-2019/moedas/announcements/eu-approach-sciencediplomacy_en (Accessed: 10.12.2020).
- Nanda, Devikaa. "India's Arctic Potential". *ORF Occasional Paper*, vol. 186, 2019, www.orfonline.org/wp-content/uploads/2019/02/ORF_Occasional_Paper_186_Arctic.pdf (Accessed: 12.12.2020).
- National Academy of Sciences (NAS). *Knowledge and Diplomacy: Science Advice in the United Nations System*. The National Academies Press, 2002.
- National Intelligence Council (NIC). "Global Trends 2030: Alternative Worlds." December, 2012, https://globaltrends2030.files.wordpress.com/2012/11/global-trends-2030-november2012.pdf (Accessed: 10.12.2020).
- National Research Council. *U.S. and International Perspectives on Global Science Policy and Science Diplomacy: Report of a Workshop*. National Academies Press, 2012.
- Nye, Joseph. *Yumuşak Güç*. BB101 Yayınları, 2017.
- Nye, Joseph. "Public Diplomacy and Soft Power." *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 616, no.1, 2008, pp. 94-109.
- Nye, Joseph. *Dünya Siyasetinde Başarının Yolu: Yumuşak Güç*. Ankara: Elips Kitap, 2005.
- Ogawa, Tadashi. "Origin and Development of Japan Public Diplomacy." *The Routledge Handbook of Public Diplomacy*, eds. N. Snow and P. Taylor, Routledge, 2009, pp. 270-281.
- Öztürk, İlknur. *Kuzey Buz Denizi Üzerinde Bölge Ülkelerinin Hakimiyet Mücadelesi ve Türkiye'ye Muhtemel Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2011.
- Purtaş, Fırat. "Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi." *Gazi Akademik Bakış*, vol. 7, no. 13, 2013, ss. 1-14.
- Rainwater, Shiloh. "International Law and the "Globalization" of the Arctic: Assessing the Rights of Non-Arctic States in the High North". *Emory International Law Review*, vol. 30, no. 1, 2015, pp. 115-153.

- Resmî Gazete* (17 Ocak 2015 Tarihli ve 29239 Sayılı). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/01/20150117.htm> (Accessed: 01.07.2020).
- Rosenberg, Emily. *Spreading the American Dream*. Hill & Wang, 1982.
- Shambaugh, David. "China Engages Asia: Reshaping the Regional Order." *International Security*, vol. 29, no. 3, 2004, pp. 64-99.
- Takei, Yoshinobu. "The Role of the Arctic Council from An International Law Perspective: Past, Present and Future". *The Yearbook of Polar Law*, no. 6, 2015, pp. 349-374.
- The Arctic Council, 1996: arctic-council.org/en/ (Accessed: 02.07.2020).
- The European Commission. *Open Innovation, Open Science, Open to the World- A Vision for Europe*. 2016, op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/3213b335-1cbc-11e6-ba9a-01aa75ed71a1 (Accessed: 10.12.2020).
- The Research Council of Norway. "Ny-Alesund Research Station Research Strategy." 2019, www.uio.no/forskning/tverrfak/nordomradene/ny-alesund-research-station-research-strategy.pdf (Accessed: 04.08.2020).
- The Royal Society. *New Frontiers in Science Diplomacy: Navigating the Changing Balance of Power*. Science Policy Center, 2010.
- Tuch, Hans. *Communicating with the World: U.S. Public Diplomacy Overseas*. St. Martin's Press, 1990.
- Turekian, C. Vaughan, and P. Norman Neureiter. "Science and Diplomacy: The Past as Prologue." *Science & Diplomacy*, vol. 1, no.1, 2012.
- TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi (MAM) bünyesinde Kutup Araştırmaları Enstitüsü (KARE). <http://kare.mam.tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/biz-kimiz-0> (Accessed: 04.08.2020).
- Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM). "Bilim Diplomasisi Çalıştayı Sonuç Raporu." 2017, tasam.org/tr-TR/Icerik/38017/bilim_diplomasisi_calistayi_sonuc_raporu (Accessed: 04.08 2020).
- Türkiye Bursları. www.ytb.gov.tr/uluslararasi-ogrenciler/turkiye-burslari (Accessed: 02.07.2020).
- United Nations (UN) Environment Programme. "Major Research Stations in Antarctica." 2008, <https://www.grida.no/resources/7148> (Accessed: 04.08.2020).
- Vaxevanidou, Maria. "Education as Public Diplomacy: How to Build an International Image in Education." *Journal of Media Critiques*, vol. 14, no. 4, 2018, pp. 55-70.
- Waltz, Kenneth. *Uluslararası Politika Teorisi*. Phoenix Yayınları, 2010.
- Wang, Jian. "Introduction: China's Search of Soft Power." *Soft Power in China: Public Diplomacy through Communication*, ed. Wang J., Palgrave MacMillan, 2011.

- Weber, Max. *Bürokrasi ve Otorite*. Çev. H. B. Akın, 6.Baskı, Adres Yayınları, 2013.
- Xinzhen, Lan. “Defending China’s Rights in the Arctic.” *Beijing Review*, (May 30, 2019). www.bjreview.com/Opinion/201905/t20190524_800168964.html (Accessed: 10.12.2020).
- Young, R. Oran. *The Arctic Council: Marking A New Era in International Relations*. Twentieth Century Fund, 1996.
- Young, R. Oran. “Arctic Governance-Pathways to the Future.” *Arctic Review on Law and Politics*, vol. 1, 2010, pp. 164-185.
- Yurdusev, Nuri. “Osmanlı Mirası ve Türk Dış Politikası Üzerine.” *Yeni Dönemde Türk Dış Politikası, Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri*, ed. Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal ve Hacı Necefoğlu, USAK Yayınları, 2010.

Türkiye'nin Yumuşak Güç Tezahürü Olarak Kutuplara Yönelik Bilimsel Araştırmaları*

Ebru Caymaz**

Y. Barbaros Büyüksağnak***

Burcu Özsoy****

Öz

21. yüzyılın küresel ekonomisinde bilgi ve teknoloji üretimi ile bu üretimin ekonomik faydaya dönüşüm süreci, devletlerarası nispi güç dağılımında en önemli parametre haline gelmiştir. Küresel ekonomi pastasından daha büyük bir pay almayı hedefleyen Türkiye, etkin bir kamu diplomasisi yürütme gayretindedir. Bu görüşe paralel olarak ulusal ve uluslararası akademik ortaklıklarla yürütülen Türkiye'nin kutuplara yönelik bilimsel araştırmaları, çalışma kapsamında yumuşak güç ve kamu diplomasisi bağlamında irdelenecektir. Bu çalışmanın amacı, bilim diplomasisi perspektifinden, başarılı bir kamu diplomasisi faaliyeti olarak söz konusu araştırmaların uluslararası arenada Türkiye'nin yumuşak güç potansiyelini geliştirmeye yönelik olası katkılarını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler

Bilim diplomasisi, eğitim diplomasisi, kamu diplomasisi, Türk Kutup bilim seferleri, yumuşak güç.

* Geliş Tarihi: 10 Ekim 2020 – Kabul Tarihi: 18 Şubat 2021

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Caymaz, Ebru vd. "National Polar Research as a Manifestation of Turkey's Soft Power." *bilig*, no. 99, 2021, ss. 27-53.

** Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Acil Yardım ve Afet Yönetimi Bölümü – Çanakkale / Türkiye

ORCID: 0000-0002-9119-7659

ebru.caymaz@comu.edu.tr

*** Öğretim Görevlisi, Piri Reis Üniversitesi, Denizcilik Meslek Yüksekokulu, Yönetim & Organizasyon Bölümü – İstanbul / Türkiye

ORCID: 0000-0003-1951-2121

ybbuyuksagnak@pirireis.edu.tr

**** Prof. Dr., TÜBİTAK MAM, Kutup Araştırmaları Enstitüsü; İTÜ, Denizcilik Fakültesi – İstanbul / Türkiye

ORCID: 0000-0003-4320-1796

burcu.ozsoy@tubitak.gov.tr

Национальные полярные исследования как проявление «мягкой силы» Турции*

Эбру Джаймаз**

Й. Барбарос Бююксаанак***

Бурджу Озсой****

Аннотация

В глобальной экономике 21 века производство информации и технологий и процесс их преобразования в экономическую выгоду стали наиболее важным параметром в относительном распределении власти между государствами. В стремлении получить большую долю мирового экономического пирога Турция пытается эффективно вести процесс публичной дипломатии. Турецкие полярные научные экспедиции и исследования, которые проводятся в рамках национальных и международных академических партнерств, рассматриваются автором в контексте «мягкой силы» и публичной дипломатии. Целью данного исследования является представление предполагаемого вклада этих исследований в развитие потенциала «мягкой силы» Турции с точки зрения научной дипломатии как успешного примера публичной дипломатии.

Ключевые слова

Научная дипломатия, дипломатия образования, публичная дипломатия, турецкие полярные научные экспедиции, мягкая сила.

* Поступило в редакцию: 10 октября 2020 г. – Принято в номер: 18 февраля 2021 г.

Ссылка на статью:

Caymaz, Ebru et al. “National Polar Research as a Manifestation of Turkey’s Soft Power.” *bilig*, no. 99, 2021, pp. 27-53.

** Доц., д-р, Университет Онсекиз Март - Чанаккале, Управление чрезвычайными ситуациями и стихийными бедствиями - Чанаккале / Турция

ORCID: 0000-0002-9119-7659

ebru.caymaz@comu.edu.tr

*** Преподаватель, Университет Пири Рейса, Морское высшее профессиональное училище, Департамент менеджмента и организации - Стамбул / Турция

ORCID: 0000-0003-1951-2121

ybbuyuksagnak@pirireis.edu.tr

**** Проф. д-р, Полярный научно-исследовательский институт TUBİTAK MAM; Стамбульский технический университет, морской факультет - Стамбул / Турция

ORCID: 0000-0003-4320-1796

burcu.ozsoy@tubitak.gov.tr

Sebîlürreşâd'ın Hindistan Muhabiri S. M. Tevfik'in 'Meçhul' Biyografisine Dair*

Ekrem Saltık**

Öz

Sebîlürreşâd dergisi ve bu dergide yazan isimlerin ortaya çıkardığı zengin külliyat, birçok tarihi ve sosyolojik çalışmaya kaynaklık etmektedir. Bu zengin külliyatın oluşmasına katkı sağlayan yazarlar hem dergideki yazıları hem de aksiyoner yaşamları bağlamında çeşitli çalışmalara konu edilmiş, birçoğunun müstakil birer biyografiye sahip olması sağlanmıştır. Derginin “Hindistan Muhabiri” olarak 1912 yılında Hindistan’a giden ve bölgede kaldığı yaklaşık iki yıl boyunca buradaki gözlemlerini aktardığı düzenli yazılar yazmış olan S. M. Tevfik’in, sahayla ilgili çalışmalarda mektuplarına en fazla atıf yapılan *Sebîlürreşâd* muhabiri olmasına rağmen, -çok zaman tam adı da dâhil olmak üzere- kim olduğu ve *Sebîlürreşâd* öncesi ve sonrasında nasıl bir yaşam sürdürdüğüne dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu makale, aslında XX. yüzyıl İslamcı matbuatının önemli bir aktörü ve emperyalizm karşıtı İran modernleşmesinin liderlerinden biri olan S. M. Tevfik’in çağına ilham veren bir düşünür, siyasetçi, stratejist ve teorisyen olarak şimdiye kadar farkına varılmamış biyografisini ve aksiyoner kimliğini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

S.M.T., S. M. Tevfik, Seyyid Muhammed Tevfik, Hemedanî, Hindistan Mektupları, *Sebîlürreşâd*, Pan-İslamizm.

* Geliş Tarihi: 19 Ekim 2020 – Kabul Tarihi: 12 Mart 2021

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Saltık, Ekrem. “Sebîlürreşâd’ın Hindistan Muhabiri S. M. Tevfik’in ‘Meçhul’ Biyografisine Dair.” *bilig*, no. 99, 2021, ss. 55-83.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstinye Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü – İstanbul / Türkiye

ORCID: 0000-0001-8087-0986

esaltik@istinye.edu.tr

Giriş

Genel hatlarıyla 19. yüzyılda dünya siyasetine egemen olan “ideolojiler ve milletler çağında” ortaya çıkmış olan *Osmanlıcılık* düşüncesinin, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin söz konusu çağdaki ilk siyasal ideolojisi olduğu söylenebilir. Osmanlıcılık düşüncesinin siyasi bir ideoloji olarak “parlayıp söndüğü” süreç, Tanzimat sonrasında başlayarak, Cumhuriyet'in ilanı ve sonrasında Erken Cumhuriyet Döneminin sonuna kadar devam eden yaklaşık bir asırlık bir serencama sahiptir. Bu serencamın ilk basamağını oluşturan I. Meşrutiyet Dönemi, Osmanlıcılık düşüncesinin birleştirici bir araç olarak keşfedilip, siyasal bir ideolojiye dönüştüğü sürece tekabül eder. Her geçen gün daha fazla kan kaybetmekte olan imparatorluğun gidişatına çözüm bulmak ve yeniden “ayağa kaldırmak” için düşünülen siyasal “araçlardan” biri olarak, *İslamcılık*, *Garpcılık* ve *Türkçülük* gibi fikir akımlarıyla birlikte ilk defa tartışıldığı ikinci basamak olan II. Abdülhamid Dönemi, Osmanlıcılık düşüncesinin kuşatıcı ve kurumsallaşmış bir siyasi ideoloji olarak başlangıçta rakipsiz olduğu süreçtir. Osmanlıcılık ideolojisinin serencamındaki bir sonraki basamak, İttihat ve Terakki Fırkasının kaotik siyasi serüvenindeki geniş ideolojik araç repertuarının herhangi bir parçası olarak sınanmasından sonra “gözden düşmeye” başladığı II. Meşrutiyet Dönemine tekabül eder. Bu dönemin ideolojik araç repertuarında, aslında tohumları II. Abdülhamid Döneminde atılmışsa da çeşitli sebeplerle henüz kurumsallaşamamış olan *İslamcılık*, *Garpcılık* ve *Türkçülük* gibi ideolojiler de bulunmaktadır (Özcan, *Osmanlıcılık* 485-487). Osmanlıcılık düşüncesinin siyasal bir ideoloji olarak “söndüğü” Erken Cumhuriyet Dönemi, Osmanlıcılık düşüncesinin çağrışımlarına dâhi tahammülün olmadığı “şedit” bir süreçtir aynı zamanda. Nitekim Osmanlıcılık düşüncesinin Cumhuriyet'in sonraki yıllarında çeşitli siyasi çevrelerce “nostaljik” bir aksesuar olarak çoğunlukla *İslamcılık* aparatıyla birlikte her kullanımında nispeten ilgi görmesi, söndü/rüldü/ğü dönemin travmatik hatıralarıyla ilişkili görünmektedir.

Osmanlıcılık düşüncesinin, imparatorluğu içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik açmazdan çıkarmak için araçsal bir ideoloji olarak kullanıma sokulması hiçbir dönemde tek başına olmamıştır. Söz konusu ideolojinin II. Abdülhamid Dönemindeki temsilcisi olan Yeni Osmanlılar'ın zihin dünyasında belirli sınırlarda karşılığı olan *İslamcılık*, *Garpcılık* ve nihayet *Türkçülük* gibi akımlar, Osmanlıcılık idealinin tamamlayıcısı olarak düşü-

nülmüştür. Osmanlıcılık ideolojisinin içerisinde koza halinde bulunan diğer düşünce akımlarının müstakil birer ideoloji olarak arzı endam edişleri II. Meşrutiyet Döneminde gerçekleşmiştir.

II. Meşrutiyet Dönemi aynı zamanda uzun süredir çoraklaşmış olan Osmanlı basını için de bir dönüm noktası olmuş, “istibdat” döneminin sona ermesini takiben yüzlerce gazete ve mecmua yayımlanmaya başlamıştır (Kabacalı 133, Debus 22-25). Bu dönemde yayın hayatına başlayan birçok gazete, farklı fikri eğilimlere sahip olan ama bunları dillendiremeyip sadece Yeni Osmanlılar’ın muhalefetine destek vermekle yetinen, farklı fikri eğilimlere sahip entelektüellerin, *İslamcılık*, *Garpcılık* ve *Türkçülük* gibi ideolojiler doğrultusundaki görüş ve önerilerini yazmak üzere bir araya gelmesiyle kurulmuştur. Bu doğrultuda II. Meşrutiyet Döneminde yayın faaliyetine girişen Şehbenderzâde Ahmed Hilmi, Said Halim Paşa, Mehmed Âkif, Mustafa Sabri, Ferit Kam, Mehmet Ali Ayni, İsmail Fenni, Said Nursi, Mûsâ Kâzım ve Halim Sabit gibi isimlerin birlikte ya da birbirlerinden bağımsız olarak çıkardıkları *Sırât-ı Müstakim*, *Beyânülhak*, *Livâü'l-İslâm*, *İttihâd-ı İslâm*, *İslâm Mecmuası* ve *Volkan* dergisi gibi yayınlar, İslamcılık düşüncesinin tartışıldığı ilk süreli yayınlardır (Özcan, *İslamcılık* 119-131). Dönemin “İslamcı” matbuatı 19. yüzyılın sonunda ortaya çıkan reformist akımların gelişmesinde etkileyici rol oynamış, modernist Müslüman entelektüellerin fikir ve düşünceleri özellikle süreli yayınlar aracılığıyla geniş kitlelere ulaşma olanağı bulmuştur. Hindistan’da Seyid Ahmed Han, Mısır’da Cemâleddin Efgânî ve Muhammed Abduh, Rusya’da İsmail Gasprinski gibi temsilcileri bulunan farklı İslami hareketlerin geniş bir tabana yayılarak gelişmesi, dönemin süreli yayınları aracılığıyla mümkün olabilmiştir. Bu misyon, hareketin merkezinde bulunan Osmanlı Devleti’nde, yayın hayatına *Sırât-ı Müstakim* adıyla başlamış olan *Sebilürreşâd* tarafından yerine getirilmiştir (Debus 42-43).

II. Meşrutiyet Döneminin önemli yayımlarından biri olan *Sırât-ı Müstakim*, ilk önce başlangıçtaki adını ve ardından 50. sayısından itibaren yayın türünü tanımladığı ifadeyi değiştirerek yoluna “gazete” değil “dergi” olarak devam etmiştir. Ebül’ulâ Zeynelâbidin ve Eşref Edip tarafından kurulan bu süreli yayının başlık klişesinin altında bulunan “Din, felsefe, edebiyat, hukuk ve ulûmdan bâhis haftalık gazetedir” ifadesine, yine 50. sayıdan itibaren, “Siyasiyattan ve bilhassa gerek siyasi ve gerek içtimaî ve medenî ahval ve şuûn-i İslâmiyye’den bahseder” cümlesi eklenmiştir. 182. sayısındaki “Aynı mesleği

daha etraflı bir surette takip etmek üzere *Sebilürreşâd* unvanı altında intişar edecektir” açıklamasıyla, yayın hayatına *Sebilürreşâd* adıyla devam edeceğini duyurmuş olan dergi, klişesine “Dinî, ilmî, edebî, siyasî haftalık mecmûa-i İslâmiyye'dir” ifadesini eklemiştir (Efe 251-253).

1912 yılının mart ayında yayınlanan 183. sayısındaki yeniden çıkış beyanında, “İslâm âleminin uyanması ve yükselmesi için çalışmayı en mukaddes görev kabul ettiğini” tekrar eden derginin, okuyucu arttırma girişimleri büyük ilgi görmüştür. *Sebilürreşâd* adını kullanmaya başladığı ilk sayısından itibaren abone sayısında büyük bir artış yaşayan dergi, içeriğinin zenginleştirilmesi ve yazar kadrosunun genişletilmesi için çalışmalar yaparak, dönemin saygın entelektüellerinden destek almaya başlamıştır. Dergide verilen bilgilere göre, *Sebilürreşâd*, yeni yayın dönemine kadar çıkmış sayılarıyla Rusya'dan Orta Asya'ya, Güney Asya'dan Uzakdoğu'ya kadar geniş bir coğrafyaya ulaşmış durumdadır. Aynı yeniden çıkış beyanında, hiçbir fırkanın amaçlarına, hiçbir cemiyetin düşüncelerine hizmetkâr olmadığını ifade eden *Sebilürreşâd* dergisi, sadece Müslümanların hükümeti olan Osmanlı Devleti'nin meşru menfaatlerini savunduğunu bildirmiştir (*Sebilürreşâd*, “Sebilürreşâd Cerîde” 1-4).

***Sebilürreşâd* Muharrirleri ve S. M. Tevfik**

Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı farklı ülkelerdeki yazarlar aracılığıyla, buldukları yahut seyahat ettikleri bölgelerle ilgili yazı, haber ve analizler toplayarak bir nevi “haber ajansı” gibi çalışan *Sebilürreşâd*, yalnızca Asya ve Afrika ile sınırlı olmayan geniş bir haber ağına sahiptir. Dönemin önde gelen İslamcı entelektüelleri ve takipçileri için enternasyonal dolaşımda olan bir haberleşme, tartışma ve fikir alışverişinde bulunma aracı olan dergi, aynı zamanda İstanbul'da bulunan yönetim merkezinin ziyaret edilebilir oluşuyla reformist Müslümanlar için fiziki olarak da bir tanışma, buluşma ve hasbihal zemini sağlamıştır (Edip 11). Derginin fikir babası da olan Mehmed Âkif'in başlangıçta yazar ve bir süre sonra da başmuharrir olarak sözcülük ettiği idealler doğrultusunda yayınlar yapan geniş bir yazar yelpazesine sahip olan *Sebilürreşâd* kadrosuna, yeni yayın döneminde çeşitli yeni isimler katılmıştır (Efe 251-253; Gen 76). *Sebilürreşâd* ın yayın kadrosuna yeni yayın döneminde dâhil olup, düzenli olarak nitelikli yazılar yazmış olan isimlerin hemen hemen hepsine dair çeşitli çalışmalar yapılmış ve müstakil birer biyografiye sahip olmaları sağlanmıştır. Bu yazarlar arasında

öne çıkan ve *Sebilürreşâd* hareketine “ahvâlini tettebbu ve ulemâ ve felâsife ile te'sis-i muârefe” için gönderildiği Avrupâ'dan yazdığı “Mektup” başlıklı tefrikalarıyla katkı sağlamış olan Ferid Kam'a ait tefrikalar, “Avrupa Mektupları” adıyla yayınlanmıştır. Yine benzer şekilde Balkan Savaşları'ndan hemen önce derginin Bulgaristan ve Romanya muhabirliğini yapmış olan Ahmed Hamdi'nin tefrikaları, “Bulgaristan Mektupları” adıyla, günümüz alfabesine kazandırılmıştır.

Sebilürreşâd dergisinde Kerbelâ, Bağdad, Beyrud ve nihayet Hindistan Muhabir-i Mahsûsu olarak adı geçen S. M. Tevfik'in gerek derginin sayfalarında gerek mektuplarının neşredildiği yayınlarda ve gerekse mektuplarına atıf yapılan çalışmalarda biyografisi ya da en azından kim olduğuna dair neredeyse hiçbir detay bulunmamaktadır. S. M. Tevfik'e dair birkaç kısa cümle ya da dipnot bulunan sınırlı sayıdaki çalışmada, *Sebilürreşâd* için yazdığı makalelerine değinilirken “biyografisi meçhul bir zat” (Günaydın 68-69) olarak anılmak dışında, biyografisine dair herhangi bir bilgi verilmemektedir (Wasti, *The Political* 712, 720; Wasti, *The Indian* 400, 406; Atamaz 561).

“Hindistan Mektupları” yazarı Tevfik Bey'in biyografisinin “meçhul” oluşu şimdilik, yazdığı yüzlerce makalesinde [س. م. توفيق] “S. M. Tevfik” imzası dışında kim olduğuna dair herhangi bir işaret bulunmamasından kaynaklanıyor gibi görünmektedir. Nitekim S. M. Tevfik'in onlarca farklı coğrafyadan kaleme aldığı yüzlerce makalesinin kaynak gösterildiği hiçbir yayında, değil kim olduğuna dair açıklama yapılması, çok zaman “Tevfik” adından önceki [س. م.] “S. M.” baş harflerinin açılımına yer verme gereği dâhi duyulmamıştır. Bu noktada söz konusu zatın, “S. M. Tevfik” imzasından ibaret olan ve sadece kaynakçalarda göze çarpan adının tam açılımı değilse bile, soyadı olarak “öne sürülen” bir ifade, ilk defa 1938 tarihli bir Türk Tarih Kurumu yayını olan *Tarih-i Cihanküşa*'nın künyesinde geçmekte ve “tercüme eden” ibaresiyle “S. M. Tevfik” adından sonra “Okbatan” şeklinde bir soyad kullanılmaktadır (Cüveyni).

Meçhul S. M. Tevfik'in *Sebilürreşâd* Sayfalarındaki Aşikâr İzleri

S. M. Tevfik'in “meçhul” kalmış biyografisinin inşa edilebilmesi için gereken ilk ipuçlarını yine bu üretken muharririn İslamcı matbuat literatüründe görünür hale gelmesini sağlayan *Sebilürreşâd* dergisinin sayfalarında bulmak mümkündür. Zira aynı zamanda söz konusu derginin yeni yayın

döneminin başlangıcı da olan 183. sayının, yazı işleri kadrosuna ait listede Tevfik Bey'in o sıradaki şahsi görevinden de bahsedilerek, kendisi için “Debistân-ı İraniyân Müdürü Tevfik Bey” ifadesi kullanılmaktadır (*Sebilürreşâd*, “Sebilürreşâd Cerîde” 4). Tevfik Bey'in adının önündeki “S.M.” harflerinin açılımı, yine ilk defa *Sebilürreşâd'ın* 1912 yılı temmuz ayına ait bir sayısında geçmektedir. *Sebilürreşâd* dergisi söz konusu sayısında, Hindistan, Türkistan, Türkmenistan, Buhârâ, Çin, Romanya ve Bulgaristan gibi memleketlere muhabir göndermeye karar verdiği haberini duyurmuştur. Derginin beyanatına göre, aralarında S. M. Tevfik'in de bulunduğu bu muhabirler, bahsi geçen uzak memleketlerde yaşayan Müslümanlara ulaşarak farklı coğrafyalardaki Müslümanların birbirlerinden haberdar edilmesi için görevlendirilmiştir. Beyanın sonraki satırlarında, o ana kadar kullandığı imzasının açılımıyla birlikte tam adı ve lakabı da açıkça ifade edilen Tevfik Bey'in tam adı; “S. M. T.” [س. م. ت.] “imzâsıyla müfid” makaleler neşreden “Basralı Seyyid Muhammed Tevfik Beyefendi” şeklinde verilmiştir (*Sebilürreşâd*, “Sebilürreşâd'ın Yeni” 334-335). Bizzat kendi sayfalarından hareketle, nihayet tam adını öğrenebildiğimiz Seyyid Muhammed Tevfik'in *Sebilürreşâd*la tanışıklığının çok daha öncesine uzandığına dair bir detay, derginin Ekim 1910 tarihine ait bir nüshasında bulunmakta, İngilizlerin İran'a verdiği bir ultiमतom nedeniyle toplanan bir konferanstan bahsedilmektedir. Söz konusu konferansta konuşma yapanlar arasında “Debistân-ı İraniyân Müdürü Tevfik Bey” de bulunmaktadır. Seçkin konukların katılımıyla gerçekleşen bu konferansta, İran'ın tarihsel derinliği ve bağımsızlık inancından bahseden Seyyid Muhammed Tevfik, konuşmasını, Kara Bey, Şeyh Hacı Esedullah Efendi ve Hüseyin Dâniş gibi seçkin İranlılardan sonra yine Kara Bey'in ifadesiyle, “İran ve şarkın ahvâline, Avrupalıların desâisine vukûf olan” biri olarak yapmıştır (*Sırât-ı Müstakîm*, “Konferans” 132-134). İran'ın o sırada içinde bulunduğu siyasal gerilim üzerine tertip edilen ciddi bir konferansta ilk sıralarda konuşma yapmış olmasından, İstanbul'da yaşayan İranlılar arasında seçkin bir konuma sahip olduğu anlaşılan Tevfik Bey, bu konuşmasında İran'ın sadece İranlılara ait olduğunu, başka milletlerin burada yerleşemeyeceğini vurgulayarak, tehditlere kulak asmayacaklarını ifade etmiş ve sözlerini, “Nice eâzımlar, fedâkârlar yetiştiren İran, yine o İran'dır. Nice hârikalar gösteren millet, yine o millettir.” cümleleriyle tamamlamıştır (*Sırât-ı Müstakîm*, “Tevfik” 134-135). *Sebilürreşâd'ın* yukarıda bahsi geçen farklı sayılarındaki haber ve bilgilerden hareketle, nihayet aslın-

da İran asıllı olduğu ve (en azından) 1910-1912 yılları arasında İstanbul'da yaşadığı anlaşılan Seyyid Muhammed Tefkik, yine aynı bilgilere göre, -o sırada Fatih'te bulunan- İran Okulu'nun idareciliğini yapmaktadır (Sasanî 81-83). Bu noktadan sonra Tefkik Bey'in "meçhul biyografisi", 20. yüzyılın İran'daki Meşrutiyet hareketine yurtdışından en etkili ve güçlü desteği vermiş diaspora olan İstanbul'daki İranlıların safahatıyla birleşerek yavaş yavaş aydınlanmaya başlamaktadır.

20. Yüzyılın Başlarında İstanbul'daki İranlılar ve Debistân-ı İraniyân Müdürü Seyyid Muhammed Tefkik

Merkezinde İstanbul'un olduğu bir güzergâhta, tarih boyunca Anadolu'yla temas halinde olan devlet adamları, bürokratlar, âlimler ve edebiyatçıları başta olmak üzere birçok İran vatandaşı, kendi ülkelerindeki siyasi ve ekonomik sorunlar nedeniyle göç etmek zorunda kaldıklarında, çoğunlukla İstanbul'u tercih etmiştir. İstanbul'un nihayetinde Batı'ya açılan bir eşik olarak kullanıldığı bu tercih nedeniyledir ki 19. yüzyılın sonlarında Anadolu'da yaşayan İran pasaportlu göçmenlerin nüfusu on bini aşmış, bu rakam 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yirmi bine yaklaşmıştır (Sasanî 77-79). İstanbul'da yaşayan ve zamanla "Osmanlılaşarak", Osmanlı vatandaşlığına girmiş olan İran asıllıların Anadolu'ya gelişi çok daha eskilere uzanmakta, nihayet kuşaklar sonra Osmanlı tebaası olmuş İranlılar arasında devlet kademelerinde önemli görevler almış kişiler de bulunmaktadır. Birçok sektörde faaliyet göstermekte olan İranlılar özellikle halı ticaretinde tekel durumuna gelmiş, kâğıt ve kitap ticareti, sigara ve çay satışı, kahvecilik ve faytonculuk sektörlerinde de hatırı sayılır bir etkinliğe ulaşmışlardır. Bu temel sektörlerin yanı sıra sabun, boya, nakış baskı, halı yıkama ve helva üretimi gibi ticari faaliyetlerin yapıldığı İranlılara ait çeşitli fabrika ve atölyelerde çoğunlukla yine İran asıllı çalışanlar istihdam edilmiştir. Zamanla Osmanlı vatandaşı kadınlarla evlilikler gerçekleştiren İranlılar arasında boşanmalar fazla oluyorsa da boşanmayarak evliliğini sürdürenlerin çocukları Osmanlı örf ve adetlerine göre yetiştirilmiş, 1869 yılında çıkarılan bir kanunla Osmanlı vatandaşı olarak kabul edilmişlerdir. Nihayet babası İran, annesi Osmanlı tebaasından olan ikinci kuşak çocuklar tamamen "Türkleşmiş" durumdadır (Sasanî 73-77).

19. yüzyılın son çeyreğinde çağa egemen olan *Ulusçuluk* akımının da etkisiyle İstanbul'da yaşayan İranlı çocukların Farsça eğitim görmeleri ve İran kültüründen uzaklaşmamaları için bir okul kurulmasına karar verilmiştir.

1884 yılında hayata geçirilen bu karar, başlangıçta İranlı çocukların eğitimleri için bağışçılar tarafından kiralanan han odaları ve evlerdeki küçük grupların devam ettiği kurs benzeri bir mahiyettedir. *Debistân-ı İraniyân* adını taşıyan bu merkez, yeni bir okul binasında taşınmış ve ardından İstanbul çapında gerçekleşen büyük bir yangın nedeniyle (Bashari 27) 1911 yılında günümüzde de eğitimlerine devam edeceği yeni binasına taşınmıştır (Sasanî 81-83). Tevfik Bey'in söz konusu okulda idarecilik yapmaya başlaması *Debistân-ı İraniyân*'ın kuruluş yıllarındaki canlılığını kaybeden okulun yeniden canlandırılma ihtiyacı üzerine gerçekleşmiştir (Bashari 23, Sasanî 81-83). Tevfik Bey'in *Debistân-ı İraniyân* idareciliğindeki tanınırlığı yerel ölçekte kalmamış, eğitimci kimliğiyle, New York'taki Mohonk Gölü Uluslararası Tahkim Konferansı üyeleri arasında da yer almıştır (*Report of the Lake Mohonk* 216).

20. yüzyılın başında İstanbul'da bulunan binlerce İranlı, burada yerleşip okul, hastane, cami ve mezarlık gibi birçok sosyokültürel ve gündelik hayata dair ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir çoğunluğa ulaştıkları süreçte, matbuat alanında da etkin duruma gelmişlerdir. Londra, Paris ve Cenevre gibi önemli Avrupa şehirlerinde de süreli yayın çıkarmakta olan İran diasporasıyla bağlantılı olarak, İstanbul'da yerleşik olan bazı İranlıların müstakil birer matbaaya sahip olduğu ve kâğıt ticaretinin büyük bir kısmının İranlılarca yapıldığı bu süreçte Jön Türkler'e ait bazı yayınlar da İranlılarca işletilen matbaalarda basılmıştır. Bu süreç İranlı modernist entelektüellerin Osmanlı Devleti'ndeki Meşrutiyet yönetimini tanımalarını sağlamış, bu aşinalık kendi memleketleri için de Meşrutiyet talep etmelerinde etkili olmuştur (Nuhoglu 230-231).

Osmanlı Devleti'ndeki istibdat döneminin sona ermesini takiben, kendi ülkelerindeki benzer bir siyasi atmosferden kaçarak geldikleri İstanbul'da yayıncılık anlamında nitelik ve nicelik olarak önemli çalışmalar yapmış olan İranlıların matbuat faaliyetlerinin fikri organizasyonu, bir tür sivil toplum kuruluşu işlevi gören *Encümenler* aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda İstanbul'dan İran'a doğru modernist ve özgürlükçü düşünceye dair entelektüel fikir akımlarının da kaynağı olan bu encümenler arasında öne çıkan ve İttihat ve Terakki Fırkasına benzer bir teşkilat yapılanmasına sahip olan “Encümen-i Sa'âdet”, II. Meşrutiyet'in ilan edildiği sıralarda merkezini Büyük Valide Han'da konuşlandırmış ve başlangıçta “gizlice” faaliyet gös-

termiştir. İranlı Meşrutiyet taraftarlarının birlikte hareket etmesi için kısa sürede üye sayısı ve faaliyet alanını genişleten Encümen, Anadolu ve İran dışındaki Meşrutiyet yanlılarının da irtibat ve koordinasyon merkezi haline gelmiştir. Bünyesine kattığı nüfuzlu ve saygın isimlerin de katkısıyla İttihat ve Terakki Fırkasıyla yakın temasa girmiş olan Encümen İran, İran'daki Meşrutiyet talebi ve İran-Osmanlı ilişkilerine dair yayınlar yapan çeşitli gazetelerin finansmanını sağlamıştır. Bu gazetelerden biri olarak Seyyid Hasan Tebrizi'nin Osmanlı makamlarına yaptığı başvurunun (BOA. DH. MKT. 1281/38) ardından yayınlanmaya başlamış olan Şems gazetesi, Tefvik Bey'in "meçhul" yaşam hikâyesine dair "yapbozun" anlamlı bir görünüm kazanmasına katkı sağlayacak ve özellikle 1900-1910 yılları arasındaki yaşamını aydınlatacak önemli ipuçları ihtiva etmektedir.

Şems gazetesinin -muhtemelen- İran Meclis Kütüphanesinde bulunan çeşitli nüshalarına ulaşabilen Javad Bashari'nin söz konusu gazeteye dayanarak verdiği bilgilere göre, Tefvik Bey 1900'lerin hemen başında iki yıl ev hapsinde kalmış ardından da Kastamonu'da sürgüne gönderilerek burada yedi yıl sürgün hayatı yaşamıştır (Bashari 23-24). Yine Bashari'nin verdiği bilgilere göre, Tefvik Bey, II. Abdülhamid'in Basra bölgesinde Sünnilik propagandası yaptırmak üzere 1890'ların sonunda İstanbul'da okutulmasını sağladığı bir grup İranlı arasında bulunmaktadır. Tefvik Bey ve arkadaşları şimdilik belli olmayan sebeplerle eğitimlerini yarıda bırakarak Mısır'a kaçmış, Tefvik Bey, Mısır'dan Basra'ya geçtiğinde önce ev hapsi ve ardından Kastamonu sürgünüyle cezalandırılmıştır. Tefvik Bey, II. Meşrutiyet'in ilanından doğan "özgürlük" ortamında nihayet sürgünden kurtularak İstanbul'a dönmüştür (Bashari 22-23).

Şems gazetesi "*emsalsiz bir edip*" ve "*ulu bilge*" olarak tarif ettiği ve Kastamonu sürgünü sırasında kendini oldukça iyi yetiştirmiş olan Tefvik Bey'in İstanbul'a dönüşünü okuyucularına duyururken; bir başka önemli detay daha vermiş, Tefvik Bey'in, Hindistan'la ticari ilişkileri olan bir tacir olan babasının Cemâleddin Efgânî'nin akrabası olduğunu yazmıştır. Nitekim "çocukluk yıllarında" Efgânî'yi bizzat gördüğünü söyleyen Seyyid Muhammed Tefvik'e göre de Efgânî, Basra'da bulunduğu yıllarda, babasıyla hasbihal etmek üzere evlerini ziyaret etmiş, çay sohbetlerinde kendisiyle de samimi konuşmalar yapmıştır (Bashari 20-21, 24). Tefvik Bey'in bir dönem Efgânî'nin İstanbul'daki evi ve İstanbul'da yaşayan İranlılara ait çeşitli

mekânlarda gerçekleştirdiği sohbetlere katılanlar arasında da adı geçmektedir (Kaska 541). Tefvik Bey'in Cemâleddin Efgânî'yle akrabalık yahut aile dostluğu şeklinde olabilecek ailevi bir yakınlıkları olduğundan bahsettiği erken dönem, Efgânî'nin 1891 yılında Basra'dan ayrılarak Londra'ya geçtiği düşünüldüğünde 1880'li yılların ikinci yarısına tekabül etmektedir. Bu ufak detay, Seyyid Muhammed Tefvik'in "meçhul" biyografisine dair bir başka karanlık sayfayı aydınlatacak şekilde; muhtemel doğum tarihiyle ilgili fikir vermekte, Tefvik Bey'in 1880'lerin hemen başında dünyaya gelmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Arşiv kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla eğitimini Bağdad Mekteb-i İdadisinde tamamlamış olan (BOA. ZB. 104/36-0) Tefvik Bey'in yaşam hikâyesini aydınlatacak çeşitli detaylar barındıran Şems gazetesi, aynı zamanda Tefvik Bey'in dönemin muhalif Meşrutiyetçileri arasında önemli bir isim olarak duyurulduğu bir gazete olarak yayınlarını başlangıçta haftalık periyodlarla gerçekleştirmiştir. Faaliyetlerine Encümen-i Sa'âdet'in desteğiyle sürdüren Şems, bir süre sonra encümenle görüş ayrılığına düşünce, Tefvik Bey'in bu defa müdür olarak görev yaptığı *Surûş* gazetesi yayın hayatına başlamıştır (Browne 102; Kurtuluş 186). İran'daki meclisi kapatan Muhammed Ali Şah'ın Cihangir Han'ı öldürtmesini takiben Avrupa'ya sürgün edildikten sonra burada bir gazete çıkarmış olan aksiyoner gazeteci Dihhudâ'nın baş muharrir olarak yer aldığı *Surûş* gazetesinin muhabirleri arasında o sıralarda *Sebilürreşâd*'da yazılar yazmakta olan Ahmet Agaev ve Hüseyin Dâniş de bulunmaktadır. Gördüğü büyük ilgiye rağmen uzun ömürlü olamayan *Surûş* gazetesi, İngiltere'de bulunan Meşrutiyet yanlısı İranlılarla yakın temas içinde olmuş, sayfalarında İngiliz gazetelerinde yayınlanan İran'a dair haberlerin tercüme ve Encümen-i Sa'âdet'e gönderilen telgraf metinlerine yer vermiştir (Kurtuluş 185-186; Nuhoglu 231-232).

Aralık 1910 tarihine ait bir arşiv belgesinden anlaşıldığı kadarıyla, Seyyid Muhammed Tefvik'in İstanbul'daki İran matbuatıyla ilgili bir sonraki girişimi *Direfş* adlı Farsça bir gazetenin hazırlıklarıyla ilgili olmuştur (BOA. DH. MDK. 180/11). Bir şekilde hayata geçirilemediği anlaşılan *Direfş* gazetesiyile ilgili ruhsat talebinin, Tefvik Bey'in İngiltere'nin İran'a verdiği ultimatom üzerine gerçekleştirilen bir konferansta yaptığı konuşmanın *Sebilürreşâd*'da yayımlandığı haftalarda gerçekleşmiş olması, Tefvik Bey'in, İran'daki Meşrutiyet hareketinin "atölyesi" gibi çalışan bu gazeteler dışında dönemin İslamcı

neşriyatının da önemsedığı bir isim olduğunun göstergesidir. İranlı Meşrutiyetçilerin İstanbul'daki matbuat ve kültürel ortamı, İran'ın “Meşrutiyet davası” için oldukça etkili bir şekilde kullandıkları bu dönemde İran matbuatının önemli bir karakteri olarak öne çıkan Tevfik Bey'in bu gazetelerde yer alması, ayrıca sahip olduğu Osmanlı vatandaşlığı sayesinde kanuni bir zorunluluktan da kaynaklanmaktadır (Bashari 38; Kurtuluş 185).

Seyyid Muhammed Tevfik'in İstanbul'da yayınlanan Farsça gazetelerdeki görünüşleri, bu gazetelerin finansmanlarını sağlayan encümenlerle ilişkisine dair ipuçları da barındırmaktadır. Zira Tevfik Bey, *Şems* gazetesi, encümenle uyumlu bir yayın politikasına sahipken gazeteye dâhil olmuş, ancak *Şems*'in tutum değiştirerek doğrudan encümeni hedef alan yayınlar yapmaya başlaması üzerine, gazeteden ayrılmıştır. Tevfik Bey'in bir sonraki durağı, bir nevi yurt dışındaki İran muhalefetine resmi yayın organı gibi çalışan *Surûş* gazetesi olmuş ve burada yazı işleri müdürü olarak boy göstermiştir. Nitekim Bashari'ye göre Tevfik Bey bu dönemde Berlin'de bulunan İranlı Meşrutiyet taraftarlarının da temas halinde olduğu önemli isimler arasında yer almaktadır (Bashari 26). Temel kuruluş misyonu, İran'ın toprak bütünlüğünü koruyup, istikrar ve düzeni sağlamak olarak tarif edilen (Kurtuluş 197) Encümen-i Saadet'in bir üyesi olduğu anlaşılan Tevfik'in İstanbul'da çıkarılan Farsça gazetelerdeki görünüşleri bu süreçte, -bu çalışmanın da kaynağı olan- “S. M. Tevfik” imzasıyla dönemin en önemli İslamcı dergilerinden olan *Sebilürreşâd*'in yazar kadrosuna dâhil olmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır.

‘Sebilürreşâd Hey’et-i Tahrîriyyesi’nden S. M. Tevfik

İstanbul, 20. yüzyılın hemen başında İran'daki Kaçar istibdâtından kaçarak Avrupa'nın çeşitli ülkelerine giden Meşrutiyet taraftarı muhaliflerin merkezi durumundadır. Bu merkezden yürütülen matbuat hareketinin önemli karakterlerinden biri olan Seyyid Muhammed Tevfik'in *Şems* ve *Surûş* gazetelerinden sonraki adresi, dönemin önde gelen İslamcı yayınlarından *Sebilürreşâd* olmuştur. Kurumsallaşma serüveni boyunca çeşitli konsept ve kadro güncellemeleri yaşanan derginin 1912 yılında gerçekleştirdiği yenilenme sırasında bünyesine dahil olan Seyyid Muhammed Tevfik, bu sırada aynı zamanda İstanbul'daki İran Okulu'nun idareciliğini de yürütmektedir. *Sırât-ı Müstakîm* adını geride bırakan *Sebilürreşâd* dergisinin sayfalarında “Makâlât”, “Siyâsiyât” ve “Mekâtîb” gibi yeni bölümlerin bulunacağını du-

yurduğu yeni yayın dönemine ait 183. sayıdaki yazı işleri kadrosu listesinde tam adı da verilmiş olan *Seyyid Muhammed Tevfik (Sebilürreşâd, “Sebilürreşâd Cerîde” 1-4)*, söz konusu sayıdaki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla, “âlem-i İslâm hakkında vukûf-ı küllîleri olan bazı büyük İslâm muharrirlerine” yapılan müracaatlar neticesinde dergiye katılan o isimler arasındadır. Yine yeni yazı işleri heyetinin nasıl teşekkül ettirildiğini anlatan *Sebilürreşâd*’ın kendi ifadelerine göre, “isimleri bütün milletçe tanınmış olan zevât-ı muhtermeden” biri olarak, yazılarında *S. M. T.* [س. م. ت.] ve *S. M. Tevfik* [س. م. توفیق] imzaları kullanan S. M. Tevfik’in *Sebilürreşâd*’daki ilk makalesi, bu takdimden yirmi gün sonraki 186. sayıda yayınlanmıştır (S.M.T., “Osmanlı” 68-69).

Sebilürreşâd dergisinin yazarı olarak, 1912 yılının mart ayında göreve başladıktan sonra aynı yılın temmuz ayına kadar düzenli yazılar yazan S. M. Tevfik’in, *Sebilürreşâd*’ın “İslâm Memleketlerine Muhabirler İ‘zâmı” başlığıyla yayınlandığı 200. sayısında, yeni bir göreve atandığı duyurulmuştur. Söz konusu duyurudan anlaşıldığı kadarıyla, bütçe yetersizliğine rağmen masraflı bir işe girişerek Hindistan, Türkistan, Türkmenistan, Buhârâ, Çin, Romanya ve Bulgaristan gibi memleketlere muhabir gönderme kararı alan dergi, tüm İslam dünyasını ilgilendiren bu yeni projesine S. M. Tevfik’i de dâhil etmiştir. Derginin beyanatına göre adı geçen muhabirler, “müslümanlar arasındaki râbita-i uhuvvet ve dîniyyeyi takviye etmek, hülâsa Müslümanları birbirine tanıttırmak” için görevlendirilmiştir. Beyanın sonraki satırlarında, o ana kadar kullandığı imzasının açılımla birlikte tam adı ve lakabı da açıkça ifade edilen Tevfik Bey, “Şark ve garb lisânlarına vâkıf, ilm ü iktidârı, nâmûs u fazîleti bütün erbâb-ı matbûâtça müsellemler” biri olarak tarif edilmiştir. “Hindistan’a müteveccihen hareket ediyor” denilerek okuyuculara duyurulan Tevfik Bey ve diğer muhabirlerin iki hafta içerisinde yola çıkacakları ve birkaç hafta sonra da derginin “Mekâtib” bölümünde yayımlanmak üzere mektup göndermeye başlayacakları bildirilmiştir (*Sebilürreşâd, “Sebilürreşâd’ın Yeni” 334-335*). Nitekim, artık dergide “Hindistan Muhabir-i Mahsûsamız” takdîmi ve “Sebilürreşâd’ın Hindistan Muhabiri” imzasıyla yer almaya başlayan S. M. Tevfik’in söz konusu görevi bağlamındaki ilk mektubu, yolculuk haberinin verildiği sayıdan yaklaşık bir ay sonra dergide yer bulacaktır (S.M.T., “Hind” 423-424).

Sebilürreşâd'daki ilk mektubunda yolculuğa çıkış tarihini ve İstanbul'dan ayrılırken içinde bulunduğu duygusal durumu aktaran S. M. Tevfik, İzmir ve Rodos üzerinden izlediği güzergâhı okuyucularıyla paylaşmıştır. Aynı satırlarda *Sebilürreşâd*'ın kurumsal misyonu ve bu misyon bağlamında çıktığı yolculuğun ne kadar hayati bir öneme sahip olduğuna işaret eden Tevfik Bey, bindiği geminin yol güzergâhında bulunan Rodos'ta atlatığı bir badireyi de anlatmaktadır. İslami bir süreli yayının Hindistan ve İslam dünyasına gitmekle görevlendirdiği bir muhabir olduğunun fark edilmesi durumunda bir esir kampına gönderilmesinin kaçınılmaz olduğunu düşünen Tevfik Bey'in verdiği bilgilere göre, Rodos limanını kontrol altında tutan bir İtalyan heyeti tarafından sağlık kontrolünden geçirilen gemideki teftiş sırasında, beraberindeki çanta ve evrakin kontrol edilmesinden son anda kurtulmuştur (S.M.T., "Hind" 423-424).

S. M. Tevfik, 1912 yılının temmuz ayı ortalarında İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Anadolu'dan Güney Asya'ya uzanan geniş coğrafyada, yol güzergâhı üzerinde bulunan çok sayıda yerleşim yerine uğrayarak, 1913 yılı temmuz ayında Karaçi üzerinden Hindistan'a ulaşmıştır. Karaçi'ye ulaştığında daha evvelden kendisini ve babasını da tanıyan bir aile dostunun yanında konaklayan (S.M. Tevfik, "Hindistan'a" 295-297). Tevfik Bey'in toplamda iki yıl süren Hindistan seyahati sırasında kaleme aldığı yazılar, yazı heyetinde bulunduğu ve temsilciliğini yaptığı *Sebilürreşâd*'ın sayfalarında "Hindistan Mektupları" başlığıyla yer bulmuştur. Söz konusu mektuplarda; gidilen bölge, ülke ve kentin konumuna göre deniz ve kara yolculuklarıyla gerçekleştirdiği ziyaretleri ve buralardaki gözlemlerini İslam dünyasının içinde bulunduğu sosyokültürel ve ekonomik duruma dair tespitleriyle harmanlayarak anlatmıştır. Hindistan'da bulunduğu sıralarda Ebü'l-Kelâm Âzâd'ın Hindistan'da henüz yayın hayatına başlamış olan *al-Hilâl* gazetesinde de "Berid-i Frenk: Mesele-i Şam" başlıklı bir makale yazmış olan S. M. Tevfik ("Berid" 483), Tüm Hindistan Müslüman Birliği'nin 30-31 Aralık 1913 tarihlerinde Agra'da gerçekleştirdiği toplantısına katılmak gibi (Prasad 20; Trivedi 222) çeşitli önemli temaslarda bulunduktan sonra 1914 yılı baharında İstanbul'a dönmüştür.

Çalışmanın bu bölümüne kadar, Türkçe literatürde sadece *Sebilürreşâd*'da yazdığı makalelerle bilinen S. M. Tevfik'in aslında Farsça literatürde 20. yüzyılın hemen başında İstanbul'dan yürütülen İran Meşrutiyet hareketi-

nin önemli isimlerinden biri olarak anılan Seyyid Muhammed Tevfik Bey'le aynı kişi olduğu ortaya konulmuştur. Çalışmanın bundan sonraki bölümleri S. M. Tevfik'in dönemin İslamcı ve Türkçü matbuatının aksiyoner isimlerinden biri olarak Irak, İran, Afganistan ve Hindistan güzergâhındaki oldukça geniş bir coğrafyada Seyyid Muhammed Tevfik olarak bilinen adı ve aksiyoner kimliğiyle zenginleşen hayat hikâyesinin, *Sebilürreşâd*'daki kariyeri dışındaki süreçleri ve son dönem Osmanlı siyasal hayatıyla doğrudan ilişkili fasıllarına dair daha derinlikli araştırmalara zemin oluşturabilecek genel bilgilere yer verilecektir.

Muhabirlikten Casusluğa, Mebuslukta Kumandanlığa S. M. Tevfik

Osmanlı basın tarihine *Sebilürreşâd* dergisinde “S.M. Tevfik” imzasıyla yayınlanan seyahat yazılarıyla dâhil olan Tevfik Bey'in, söz konusu dergide sonradan çoğunlukla “S.M.T.” [س. م. ت.] imzasıyla yayınlanacak olan yazıları 1919 yılına kadar sürmüştür, 1920'li yıllarda da bazı tercümeleleriyle dergiye katkı sağlamaya devam etmiştir. Tevfik Bey'in, *Sebilürreşâd*'daki kariyeri boyunca İstanbul'daki Farsça matbuat hareketinden kopmadığı, yine *Sebilürreşâd*'a yansıyan bir haberden anlaşılmaktadır. Belucistan'dan gönderilen Farsça bir mektubun çevirisine yer verilen Aralık 1914 tarihli bu habere göre, hâlâ derginin yazı işleri heyetinde bulunan Tevfik Bey, aynı zamanda *Hâver* adlı Farsça bir gazeteye de yazı işleri müdürlüğü yapmaktadır (*Sebilürreşâd*, “Belucistan” 56, Bashari 39). *Sebilürreşâd*'ın verdiği bilgilere göre (*Sebilürreşâd*, “Hâver” 436) 1914 yılının eylül ayında yayınlanmaya başlamış olan *Hâver* gazetesi, ulaşılabilen nüshalarından anlaşıldığı kadarıyla, Tevfik Bey'i, *Şems* gazetesini yayınlarken de gazetesinin yönetimine getirmiş olan Seyyid Hasan Tebrizi'ye aittir. Aynı zamanda İstanbul'daki Farsça yayıncılığın önemli merkezlerinden biri olan *Şems* matbaasının da sahibi olan Tebrizi'nin desteğiyle kurulan ve Almanya lehine yayınlar yapmakta olan (Bashari 39-41) *Hâver* gazetesinin çeşitli dönemsel koşullar nedeniyle kesintiye uğradığı ve 1927 yılından sonra dergi formatıyla devam ettiği anlaşılmaktadır.

Tevfik Bey'in *Sebilürreşâd*'da yazarken bir yandan da *Hâver* gazetesini yönettiği sıralarda, İstanbul'a ziyarette bulunan ya da resmi görevle gelen dönemin önemli Müslüman isimleri ve İranlılarla kurduğu temaslar, -sonradan- dünya görüşü ve yaşam hikâyesinin detaylandırılabilmesini sağlayacak hatıralara dönüşerek günümüze kadar ulaşmıştır. Bu temaslardan birini Tev-

fik Bey'in henüz *Hâver* gazetesini çıkarmaya başlamasından önce gerçekleştiren ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Hindistan'daki bağımsızlık savaşında öne çıkacak isimlerden biri olacak olan M. Âsaf Ali, 1912 yılında İstanbul'u ziyaret ettiğinde kendisine mihmandarlık yapan kişinin bizzat Tefvik Bey olduğu bilgisini vermektedir. İstanbul'da kaldığı bir hafta boyunca şehri daha yakından tanıma fırsatı bulmasını sağlayan Tefvik Bey'le dünya Müslümanlarının durumuna dair konuşmalar yapmış olan Âsaf Ali, İstanbul'un içinde bulunduğu geri kalmışlığın sebebini sorduğu Tefvik Bey'den; beş yüzyıldır İstanbul'un güvenliğini sağlamaya çalışan Türklerin sürekli savaş tehdidi ve haçlı kuşatması altında oldukları bu coğrafyada nefes alabilmelerinin dâhi önemli bir başarı olduğu cevabını almıştır (Âsaf Ali 83-84).

İstanbul ziyareti sırasında Tefvik Bey'le temas kurarak, sonradan hakkında en geniş bilgileri veren isim; 1919-1920 yılları arasında İran sefaretinde müsteşar ve maslahatgüzar unvanıyla görev yapmak üzere İstanbul'a gelen Seyda Ahmet Han Melik Sasanî olmuştur. Sasanî'ye ait hatırat, satır aralarında Tefvik Bey'in geçmişi ve gazetecilik dışındaki yaşamına dair detaylar barındırmaktadır. Bu bağlamda Sasanî, II. Meşrutiyet'in ilan edildiği sıralarda İran'da hüküm süren Kaçar hanedanının altıncı hükümdarı olan Muhammed Ali Şah'ın (Özgüdenli 502-503) Odesa'nın ardından İstanbul'da devam eden zorunlu ikâmetine değinmektedir. Ailesi ile İstanbul'a gelen ve uygun bir ev bulunana kadar İran Okulu'nda kalması düşünülen Muhammed Ali Şah'ın, İran'daki Milli Meclisi bombaladığı ve Meşrutiyet taraftarlarıyla çatıştığı için İstanbul'daki diasporaca İran Okulu'nda kalmasına izin verilmemesi üzerine devreye giren İran Sefaretinin gazetelere verdiği ilan, Tefvik Bey'in de bu hatıraya dâhil olmasını sağlamıştır. Zira bu ilanın ardından Şah ailesinin kalabileceği bir ev bulabileceğini söyleyerek sefarete gelen kişi bizzat Tefvik Bey'dir. Sasanî'nin aktardığına göre, sefarete gelerek kendini tanıtırken *Şems* gazetesi imtiyaz sahibi olduğu bilgisini de veren Tefvik Bey, babasının İsfahanlı, annesinin Iraklı olduğunu söylemiştir. Bu görüşme sırasında, Hindistan'da doğup İstanbul'da büyüdüğünü aynı zamanda Osmanlı vatandaşı olduğunu söyleyen Tefvik Bey, Farsça, Arapça, Türkçe, İngilizce ve Hintçe konuşabilmektedir. Sasanî'nin naklettiği bu ailevi detaylar ve zengin dil hâkimiyeti meselesi, Tefvik Bey'in *Sebilürreşâd* muhabiri olarak tüm bu dillerin de konuşulduğu bölgelere giderek buralarda derinlemesine analizler yapabilmesinin nasıl mümkün olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Nitekim Sasanî'nin notları, Tefvik Bey'in

vasat bir profil değil, aksine çeşitli dillere hâkim bir entelektüel ve üzerine yazdığı bölgelere dair ailevi aidiyetlerinden de kaynaklanan bir aşinalık ve tecrübeye sahip olduğunun bir başka göstergesidir. Sasanî de bu entelektüel karakterden etkilenmiş olmalıdır ki, Tevfik Bey için; “güzelliği ile Zengî, çalışkanlığı ile Türk, huyu ile Rum ve sözü ile Hint” tarifini kullanmış (31-32), Bashari de Tevfik Bey’in kendisini “aslen Hemedanlı olan bir İstanbul sakini” olarak tarif ettiğini ifade etmiştir (21). Yine Sasanî’nin verdiği bilgilere göre, Muhammed Ali Şah ve ailesinin Büyükkadâdaki bir eve yerleşmesine ön ayak olan Tevfik Bey, bu hizmetinin ardından şah ailesince işe alınmış, mütercimlik ve mihmandarlık yapmak üzere maaşa bağlanmıştır (33, Bashari 20). Nihayet bu gelişme, Hindistan Genel Kurmayı tarafından hazırlanan “Who’s Who in Persia” adlı biyografi antolojisinde de adı geçen Tevfik Bey’in burada “Muhammed Ali Şah’ın kâhyası” olarak takdim edilmesinin de kaynağı olmalıdır (339).

Sasanî’nin hatıratı, verdiği bu detaylarla Tevfik Bey’in 1917-1918 yılları arasında gazetecilik dışında nelerle uğraştığının anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. İlginç olan, Tevfik Bey’i süslü kelimelerle “yakışıklı, çalışkan, modern ve takva sahibi” tarifi yapmış olan Sasanî’nin yine onun için “bu ismi aklınızda iyi tutun” diyerek, hatıratının sonraki bölümlerinde “istihbaratçılıkla” ilişkilendirmiş olmasıdır. Bu bağlamda Necip Melhame Paşa’nın -Halep asıllı- eşi Caroline [Raat]’a ait ve sonradan “Gizli Servis’in operasyon merkezi” olduğunu öğrendiği bir evin “müdavimi” olduğunu anlatan Sasanî, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, daha sonra Millî Mücadele’de aktif rol alacak birçok üst düzey subayın da müdavimleri arasında bulunduğunu söylediği bu “ilginç” mekâna onu ilk davet edenin, ayrıca “bu müessesenin adamı” da olan Tevfik Bey olduğunu söylemektedir (Sasanî 170-172).

Sasanî’nin, iddiasının mesnedine yer vermediği bu hatırasında, istihbaratçılıkla ilişkilendirilmiş olan Tevfik Bey’e dair benzer bir iddia, M. K. Öke tarafından da dillendirilmiş, Tevfik Bey’in, Sasanî’yle tanışmasından çok önce 1913 yılında gerçekleştirdiği Rangun ziyaretinin operasyonel bir amaç taşıdığı ima edilirken, adı “Teşkilât-ı Mahsûsa’dan Tevfik Bey” olarak kullanılmıştır (28). Öke’nin herhangi bir belgelendirme yapmadan Tevfik Bey’i Teşkilât-ı Mahsûsa ile ilişkilendirmesi, daha sonra V. Keleşyılmaz (50-58) başta olmak üzere, Tevfik Bey’in adının geçtiği sınırlı sayıda çalışmada, Tevfik Bey’le ilgili mesnedi belirsiz bu iddianın tekrar edilmesinin de kaynağı

olacaktır. Tefvik Bey'in, Öke tarafından operasyonel bir amaçla gerçekleştirildiği öne sürülen Güney Asya seyahati sırasında kurduğu temaslar, bazı dönemsel raporlara, istihbari bir operasyon olarak değil, yaygın bir dolandırıcılık furçasının potansiyel parçası olarak da yansımıştır. Bu bağlamda, bölge Müslümanlarının Osmanlı Devleti ve Hilafete bağlılıklarını kullanmak üzere, devletin fahri ya da resmi şebkenderliğinin bulunmadığı yerlerde dolaşarak para toplayan bazı dolandırıcılar olduğundan bahseden Donanma Cemiyeti raporlarında, Tefvik Bey'in adı da geçmekte, İstanbul'da Urduca bir gazete çıkaracağı vaadiyle Hindistan Müslümanlarından para topladığından bahsedilmektedir (Özçelik 131-132). Konuyla ilgili arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla, tahkikatı yürüten yerel otoritenin kayıtlarında *Sebilürreşâd* ve *Şebâl* gazetesi yazarı olarak geçen Tefvik Bey'in Rangoon Müslümanlarından İngilizce ve Urduca gazete çıkarmak için para toplamış olması, bir dolandırıcılık girişimi olarak değerlendirilmiş ve hakkında ciddi bir tahkikat başlatılmıştır (BOA. BEO. 4308/323076). Üstelik Tefvik Bey'in daha önce de Hilâl-i Ahmer adına topladığı paraları kendi masrafları için kullandığına dair iddialar da söz konusudur (BOA. EUM. VRK. 27/47). Ancak örneğin, Tefvik Bey'den bahsederken, Hindistan ziyaretini, "bu dönemde Müslümanlarla mevcut bağları kuvvetlendirmek için" payitahttan yola çıkarak bölgeye gelen Osmanlı vatandaşlarınca yapılan girişimler başlığı altında değerlendiren A. Özcan, bölgeyi Teşkilât-ı Mahsûsa'nın operasyonel amaçlarıyla ziyaret etmiş olması muhtemel birkaç ismi verirken, Tefvik Bey'i bu isimler arasında vermemiştir (*Pan-İslamizm* 214-215).

Hıyanetle kahramanlık, münferitlikle muvazilik arasında birbiriyle oldukça çelişen bu iddia ve tespitler bağlamında, Tefvik Bey tarafından yapılan Güney Asya seyahatinin, *Sebilürreşâd*'in kendisine verdiği "uzak memleketlerde yaşayan Müslümanlara ulaşarak farklı coğrafyalardaki Müslümanların birbirlerinden haberdar edilmesi" misyonuyla mı, "yolsuzluk yapmak" için mi yoksa "casusluk" amacıyla mı gerçekleştirildiğini tespit etmek oldukça güç görünmektedir. Zira Tefvik Bey'in 1914 yılı baharında tamamlanmış olan Hindistan seyahati, sürecin kronolojisiyle birlikte düşünüldüğünde, kurumsal planlaması 1913 yılı kasım ayında gerçekleştirilmiş ve resmi faaliyetlerine 1914 yılı ortalarında başlamış olan Teşkilât-ı Mahsûsa'nın (Hanioğlu 568-569) bir operasyonu olamayacak kadar erken bir tarihte gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Tefvik Bey'in Hindistan seyahatini, Teşkilât-ı Mahsûsa'nın bölgedeki çalışmalarına katkı sağlayacak ve hatta bu teşkilat

tarafından kullanılabilir şekilde teşkilattan bağımsız olarak çok daha önceden planlanmış bir *Sebilürreşâd* girişimi olarak sınıflandırmak daha makûl görünmektedir. Nitekim Sasanî'nin, Tefvik'i üyesi olmakla itham ettiği "gizli" servisten kastının ne olduğu net olmadığı gibi bahse konu gizli servisin Teşkilât-ı Mahsûsa olduğuna dair herhangi bir detay da bulunmamaktadır. Benzer şekilde Tefvik Bey'e dair yapılan "İngiliz ajanlığı" imalarının kaynağı da belirsizdir. Nitekim 1923 yılında yayınlanan "Who's Who in Persia" adlı biyografi antolojisinde (339) Tefvik Bey'e de yer verilmiş olduğu ve bu antolojinin bizzat İngiltere kontrolündeki Hindistan Genel Kurmayı tarafından hazırlandığı düşünülürken, İngilizlerin kendilerine çalışan bir ajanı deşifre etmiş olmasını beklemek de anlamsızdır. Birbiriyle taban tabana zıt misyonlarla hareket eden iki ayrı fraksiyonun üyesi olduğu ima edilen Tefvik Bey'in üretken ve "davası" bağlamında "ilham verici" olan yaşam hikâyesini de değersizleştiren -ve şimdilik mesnetsiz görünen- "casusluk" iddiaları, Tefvik Bey'in gazetecilik faaliyetlerinin, çalışmalarını başlangıçta "gizlilikle" yürüten Encümen-i Sa'âdet'in bir üyesi olarak başlamış olması ve bu organizasyonun Berlin'deki Alman makamlarıyla kurduğu istihbari ilişkilerden kaynaklanıyor gibi görünmektedir.

Bu noktada casusluk ya da istihbaratçılıkla ilişkilendirilip geçiştirilerek derinliği gözden kaçırılan çok yönlü bir yaşam hikâyesine sahip olan Tefvik Bey'in İttihat ve Terakki Fırkası ile herhangi bir teması olmadığını söylemek de elbette ki yanlış olacaktır. Aksine çoklu kimliklerinin her biriyle oldukça aksiyoner bir kişiliğe sahip olan Tefvik Bey'in İttihat ve Terakki Fırkası ile ilişkileri, aynı zamanda yaşamının, son dönem Osmanlı siyasal ve askeri olaylarında kilit roller almasını sağlayan ve bilinmeyen diğer baskın kimlikleriyle ilişkilendirilmesinde hayati öneme sahiptir. Zira literatürde *Sebilürreşâd* dergisinde yayınlanan *Hindistan Mektupları*'nın müellifi "biyografisi meçhul bir zat" olarak geçiştirilmiş olan Tefvik Bey, şimdiye kadar farkına varılmamışsa da aslında II. Meşrutiyet Döneminin en uzun süre görev yapacak olan parlamentosunda İttihat ve Terakki Fırkasından [Bağdat] Divaniye¹ Mebûsu olarak seçilmiş olan [Mehmet] Tefvik Efendi'nin de ta kendisidir. Bir dönem Hindistan Hilâl-i Ahmer Cemiyetinde görev yapan -ve sonradan Tefvik Bey hakkında bir rapor da yazacak olan- Ahmed Casum Patel adlı bir yetkiliye "Bağdat Mebûsu" seçildiği bilgisini bizzat vermiş olan (BOA. BEO. 4308/323076) S. M. Tefvik'in adı, 1914 yılının mayıs ayında mazbatasının okunmasını takiben kabul edildiği (MMZC 1914: 12)

Osmanlı Meclis-i Mebûsanına ait kayıtlarda [Mehmet] Tevfik Efendi/Bey olarak geçmektedir. S. M. Tevfik'in, Osmanlı Meclis-i Mebûsanına dâhil olduğu tarih göz önüne alındığında, “*Sebilürreşâd Muhabiri*” olarak başladığı Hindistan seyahatini Osmanlı Devleti'nin “Bağdat Mebûsu” olarak tamamladığı söylenebilir.

Nihayet son Osmanlı Meclis-i Mebûsanında görev yaptığı da anlaşılan Tevfik Bey'in yaşamı boyunca taşıdığı en önemli rollerden biri olan milletvekilliği, aksiyoner kişiliğinin bir başka yönünün daha ortaya çıkmasını sağlayan bir sürecin de başlangıcı olacaktır. Zira Tevfik Bey'in “mebûs” olarak dâhil olduğu son Osmanlı Meclis-i Mebûsanı, üyelerinin birçoğunun I. Dünya Savaşı boyunca askeri olarak da önemli görevler üstlendiği bir meclistir. Bu bağlamda “*müdafaa-i milliye*” ve “*hizmet-i vataniye*” gibi gerekçelerle Meclis-i Mebûsandan izin talebinde bulunarak özellikle Irak ve Kanal Cephesi'nde askerlik faaliyetlerine katılan milletvekilleri arasında Tevfik Bey de yer almıştır (MMZC 1914: 14) İlgili döneme ait kayıtlarda adı [Mehmet] Tevfik Bey olarak geçen S. M. Tevfik, Irak Cephesi'ndeki Kutü'l-Amare kuşatması sırasında bölgedeki Osmanlı ordusunun sol kanadını kumanda etmiştir. Üstelik Tevfik Bey, dönemin Dâhiliye Nazırı Talat Paşa tarafından, Irak Cephesi'nde bulunan Arap aşiretlerden oluşturulan ordunun başına “sadakat ve ehliyetini” öven yerel talepler doğrultusunda atanmıştır (BOA. DH. EUM. 4.Şb. 1/61) Kumandanlık görevi sırasında Basra'daki İngiliz ilerleyişini durdurmaya yönelik bir strateji izlediğini, 22 Eylül 1915 tarihli Meclis-i Mebûsan oturumunda bizzat söz alarak kendi penceresinden anlatan Tevfik Bey, İran'ın güneyindeki bazı aşiretlerin çatışmalar sırasında Osmanlı lehine tavır almasını sağladığını ifade etmiştir (MMZC 1915: 492). Aynı zamanda bir liderlik vizyonuna sahip olduğu da anlaşılan Tevfik Bey, söz konusu meclis konuşmasında, bölge aşiretleri üzerindeki nüfuzu ve teşkilatçılığının, devam etmekte olan savaş sırasında Irak Cephesi'ndeki İngiliz ilerleyişinin akamete uğramasında etkili olduğunu savunmuştur (MMZC 1915: 493).

Görevi sırasında bazı aşiretlerdeki kadınların dâhi savaşa iştirak etmesini sağladığını beyan eden S. M. Tevfik'in I. Dünya Savaşı sırasında [Güney] İran ve Irak'taki nüfuzunu ve askeri stratejiler konusundaki bilirkişiliğini ortaya koyduğu kumandan kimliği de tıpkı sahip olduğu diğer kimlikler gibi, kayıtlarda birbiriyle ilişkilendirilememiş farklı isimlerle anılmasından dolayı fark edilememiştir. Bu noktada Mehran Baharlı -adlı, anonim olması muh-

temel bir isim- tarafından, -muhtemelen Tevfik Bey'in İstanbul'daki yaşamı ve *Sebilürreşâd* kariyerinin öneminden habersiz olarak- yazılmış olan blog yazıları, oldukça ilginç ve çarpıcı detaylar barındırmaktadır. Bir milletvekili olduğu bilgisi Trivedi (222) tarafından da dillendirilmiş olan Tevfik Bey'i, 1918 yılında Güney Azerbaycan'da kurulan İttihad Hükümetinin başkanı Cemşidxan Afşar Urumi'den (Baharlı, *blog-post 20*) sonra "İran'ın en önemli ulusal kahramanı" olarak değerlendiren Baharlı'ya göre, bölgedeki İslamcılık hareketi ve Osmanlıcılık idealinin önemli liderlerinden biri olan Tevfik Bey, aynı zamanda İttihad ve Terakki Fırkasının Ortadoğu ve Hindistan politikalarını yön veren güçlü bir stratejistir. İran'ın modernleşmesi için çalışan entelektüeller ve Rus yayılmacılığına karşı savaşan İranlı antiemperyalistlerin ilham aldığı bir karakter olarak tarif ettiği bu önemli "düşünür ve siyasetçinin" tam adını, "Seyyid Muhammed Tevfik Hemedani" olarak veren Baharlı'ya göre, Hemedani'nin Osmanlıcılık ideali uğruna gerçekleştirdiği faaliyetler ve yazdığı yüzlerce makale, dönemin istihbarat örgütlerinin dikkatini çekmesine de neden olmuş, hakkında çeşitli raporlar yazılmıştır (Baharlı, *blog-post 26*).

Baharlı'nın kullandığı kaynakların belirsizliği, metodolojisinin savrıklığı ve çeşitli konulara dair makalelerini yayınladığı zeminin akademik olmayışı, tespitlerine temkinli yaklaşılmasını gerektirmektedir. Ancak nihayetinde, Osmanlı matbuatının biyografisi "meçhul" kalmış muharrirlerinden S.M. *Tevfik* ile İran modernleşmesiyle ilgili Farsça literatürde hakkında nispeten daha geniş bilgiler bulunan Seyyid Muhammed Tevfik'in aynı kişi olduklarını destekleyecek şekilde, nihayet, bu iki ayrı imzayla gerçekleştirilmiş gazetecilik faaliyetleri ve siyasi eylemleri tek bir ismin şahsında, tutarlı bir şekilde birleştirmiş olması oldukça önemlidir. Bu imzaların aslında aynı kişiye ait olduğundan habersiz olarak kısaca ve sadece dâhli olan gazetelerdeki görevleri bağlamında değinen mevcut literatürden farklı olarak, Tevfik Bey'in doğum yeri ile ilgili olarak da bilgi veren Baharlı'ya göre, İran'la Irak sınırında kalan "بیگ شوکور علی" adlı bir yerde² dünyaya gelmiş olan Tevfik Bey, aynı zamanda 14 Kasım 1914'te ilan edilen Cihad-ı Ekber'den sonra Osmanlı devletini destekleyen İstanbul'daki İranlılar arasında çoğunlukla İran Azerbaycanı'ndan gelmiş ciddi bir kalabalıkla iştirak edilen büyük Sultanahmet Mitingi'nin de organizatörleri arasında bulunmaktadır (*blog-post 11*). Nitekim o sırada hali hazırda artık Osmanlı Devleti'nin Bağdat [Divaniye] Mebûs'u olan Tevfik Bey, *Sebilürreşâd*'daki köşesinde, "Beyânâme-i hümayûnun ilk te'stîrî pâyitah-

tımızda mukim bulunan İranlı kardeşlerimiz üzerinde görülmüştür. İki gün sonra Sultanahmed Meydanında muhteşem bir ictimâ' akdedilmiştir.” (S.M. Tevfik 3 Aralık 1914: 29-30) diyerek anlattığı bu mitinge, bizzat katılmış ve kalabalığa hitap etmiştir (*Sabah*, “İrani” 2).³

Seyyid Muhammed Tevfik Hemedanî ve Sonuç

S. M. Tevfik adlı “biyografisi meçhul zat”, Osmanlı Devleti’ndeki 20. yüzyıl siyasal düşünce akımları bağlamında literatürde önemli bir yeri olan *Sebilürreşâd* dergisinin, bir kısım muhabirini “uzak memleketlerde yaşayan Müslümanlara ulaşarak farklı coğrafyalardaki Müslümanların birbirlerinden haberdar edilmesi için” görevlendirdiği bir süreçte, Osmanlı matbuat tarihine dâhil olmuştur. Bu makale, literatürde *Hindistan Mektupları*’yla yer bulan S. M. Tevfik’in şimdiye kadar “meçhul” kalmış biyografisini daha detaylı araştırmalara methal olacak şekilde aydınlatıp, Tevfik Bey’in aynı zamanda son dönem Osmanlı siyasetçi ve devlet adamlarından biri olduğunu da ana hatlarıyla ortaya çıkarmıştır. Nihayet artık, “*Sebilürreşâd*’ın Hindistan Muhabiri” S.M. Tevfik Bey, “Bağdat [Divaniye] Mebûsu” [Mehmet] Tevfik Efendi ve İran Meşrutiyet hareketi ve 20. yüzyılın başında bölgedeki pan-Türkist ve pan-İslamist düşünce akımlarının aksiyoner isimlerinden biri olduğu anlaşılan Seyyid Muhammed Tevfik Hemedanî’nin aslında aynı kişi olduğu şüpheye mahal vermeyecek şekilde ortadadır.⁴ Bu bağlamda, Türkçe literatürde sadece yazılarında kullandığı *S.M.T.* [س. م. ت.] ve *S. M. Tevfik* [س. م. توفیق] imzalarından ibaret bir muharrir olarak geçen Tevfik Bey’in, sadece *Sebilürreşâd* mektuplarından ibaret olmayan oldukça geniş kapsamlı ve dönemin pan-Türkist ve pan-İslamist literatürüne büyük katkı sağlayan oldukça önemli bir matbuat ve siyaset kariyerine sahip olduğu anlaşılmıştır.

1880’li yılların başında İsfahanlı bir baba ve Iraklı bir annenin Osmanlı vatanı çocuğu olarak Hindistan’da doğup İstanbul’da büyüdüğü anlaşılan ve *Sebilürreşâd*’da kullanıldığı üzere “Basravi”, çoğunlukla da “Hemedanî” olarak anılan Tevfik Bey, Farsça, Arapça, Türkçe, İngilizce ve Hintçe konuşabilmektedir. Tevfik Bey’in hâkim olduğu bu dillerde yayınlanmış çeşitli gazete, rapor, makale ve kitaplarda, kendisiyle ilgili sonraki çalışmalara kaynaklık edebilecek çeşitli içerikler bulunuyorsa da bunların *Sebilürreşâd* muhabiri S. M. Tevfik ile ilişkilendirilmemiş olması, yazarın fiziken İstanbul’da bulunuyorsa da fikri vizyon ve aksiyonu açısından bir zamanların Osmanlı İmparatorluğu’nu temsil eden çoklu kimliklerle yaşamış olmasından kay-

naklanması da muhtemeldir. Araçsal ve işlevsel gizli amaçları olup olmadığı ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek seyahatleri sırasında yaptığı ziyaretler ve buralardaki gözlemlerini İslam dünyasının içinde bulunduğu sosyokültürel ve ekonomik duruma dair tespitleriyle harmanlayarak anlatan, tam adıyla Seyyid Muhammed Tefvik Hemedanî'nin müstakil bir biyografiye sahip olması için hazırlanan bu çalışma, nihayet Hemedanî'nin aksiyoner yaşamı boyunca temas ettiği ülke ve halklarca kullanılan Farsça, Arapça, Urduca, İngilizce ve Almanca kaynaklardan yapılacak daha geniş çaplı ve uzun soluklu araştırmaların ilk aşamasını oluşturmaktadır.⁵ Son kertede, bir asrı aşkın bir süre önce İstanbul'dan ayrılırken, “uğrunda taahhüd eylediğim hıdemât-ı mühimmeyi pîş-i nazar-ı dikkate getirip pek büyük ve ağır bir yük altına girmiş olduğumu tasavvur ettikçe darabân-ı kalbim arttıkça artıyordu” diyerek, aidiyet hissettiği bir fikri davanın omuzlarına yüklediği sorumluluğu oldukça naif bir şekilde tarif etmiş olan Tefvik Bey'in, geride aslında adının *S.M.T.* [س. م. ت.] şeklindeki baş harflerinden oluşan üç harfli bir imzaya sığdırılmayacak aksiyoner bir yaşam hikâyesi bıraktığı aşikârdır. İran Meşrutiyet hareketi ve Osmanlı Devleti'ndeki İslamcı neşriyatta kendine has önemli bir yere sahip olmasının yanı sıra son dönem Osmanlı siyasi hayatında etkin bir siyasetçi olduğu da anlaşılan Tefvik Bey'in biyografisinin tüm yönleriyle ortaya çıkarılması, Osmanlı Devleti'nin son asrında ortaya çıkan “payitaht merkezli” siyasi düşünce akımlarının İran, Irak, Afganistan ve Hindistan güzergâhındaki aksiyoner sözcüleri ve bu sözcülerin kendi aralarında kurdukları ilişkilerdeki kayıp halkaların tamamlanabilmesi için de hayati önem arz etmektedir.

Açıklamalar

- 1 *Ed-Divaniye* [الديوانية] Osmanlı Devleti'nin Bağdat vilayetine bağlı olan ve Bağdat ile Basra arasında uzanan demiryolu üzerinde bulunan bir sancak.
- 2 Bu bilgide verilen “بيگ شوکور علی” şeklindeki yer adı net değilse bile, bölgesel olarak işaret edilen yer, Han Melik Sasanî'nin hatıratında, bizzat Seyyid Muhammed Tefvik'e dayandırılarak verilen yerlerle uyumludur.
- 3 Seyyid Muhammed Tefvik Hemedanî'nin çoğunlukla İran Azerbaycanı'ndan gelmiş ciddi bir kalabalığın iştirakiyle 13 Kasım 1914 tarihinde Sultanahmet Meydanında gerçekleştirilen mitingde konuşma yaptığı sırada çekilmiş fotoğrafı (Baharlı, *blog-post 22*) için bk. EK 1.
- 4 Seyyid Muhammed Tefvik Hemedanî'nin 13 Ekim 1909 tarihli *Şems* gazetesinde yayınlanan fotoğrafı (Baharlı, *blog-post 22*) için bk. EK 2.

- 5 S. M. Tevfik'in sahip olduğu çoklu kimlikleriyle yaşamı boyunca ortaya koyduğu aksiyoner kişiliğine dair, bu makalenin yayın süreci devam ederken yayınlanan diğer öncü çalışmalar için bk.; Ekrem Saltık. "Bir Gazetecinin 'Muhibbân-ı Kütüp' Olarak Portresi ve S.M. Tevfik Kütüphanesi." *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, vol. 34, no. 2, 2020, ss. 208-228; Ekrem Saltık. "Sebilürreşâd Muharriri S.M. Tevfik Külliyyatına Methal." *Vakanüvis: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, vol. 6, no. 1, 2021, ss. 312-348.

Kaynaklar

- Aruna, Asaf Ali et al. *M. Asaf Ali's Memoirs: The Emergence of Modern India*. Ajanta Publications, 1994.
- Ata Melik Alaüddin-i Cüveyni. *Tarihi Cihanküşa Tercümesi*. 1. cilt, Terc. S.M. Tevfik Okbatan, TTK Yayınları, 1938.
- Atamaz, Serpil. "Constitutionalism as a Solution to Despotism and Imperialism: The Iranian Constitutional Revolution in the Ottoman-Turkish Press." *Middle Eastern Studies*, vol. 55, no. 4, 2019, ss. 557-569.
- Baharlı, Mehran. "Jamshid Khan Sobataili Bakishlou Muddalataneh Afşar Urumi." 02.02.2020, http://sozumuz1.blogspot.com/2016/09/blog-post_20.html.
- Baharlı, Mehran. "Seyed Mohammad Tefvik Beg Hamadani." 02.02.2020, http://sozumuz1.blogspot.com/2019/10/blog-post_11.html.
- Baharlı, Mehran. "Seyed Mohammad Tefvik Beg Hamadani." 02.02.2020, http://sozumuz1.blogspot.com/2019/09/blog-post_26.html.
- Baharlı, Mehran. "Tebriş'de Türk-İslam Ordusunun Karşılınması." 07.07.2020, https://sozumuz1.blogspot.com/2020/05/blog-post_22.html.
- Bashari, Javad. *Tevfik: Ruznamenegâr ve Majmoedar-e İrani dar Istanbul*. Entesharat-e Varagan 2017.
- BOA. BEO. 4308/323076.
- BOA. DH. EUM. 4.Şb. 1/61.
- BOA. DH. MDK. 180/11.
- BOA. DH. MKT. 1281/38.
- BOA. EUM. VRK. 27/47.
- BOA. ZB. 104/36-0.
- Browne, Edward G. *Press And Poetry of Modern Persia*. Cambridge University Press, 1914.
- Debus, Esther. *Sebilürreşâd: Kemalizm Öncesi ve Sonrası Dönemdeki İslamcı Muhalefete Dair Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. Libra Yayınevi, 2018.
- Efe, Adem. "Sebilürreşâd." *İslam Ansiklopedisi*, 36. cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, ss. 251-253.

- Eşref Edip. *Mehmet Akif Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*. Sebilürreşad Neşriyatı, 1962.
- Gen, Kusaye. "The influence of al-Manar on Islamism in Turkey: The case of Mehmed Âkif." *Intellectuals in the Modern Islamic World*, ed. Stephane A. Dudoignon et al., Routledge, 2006, pp. 74-84.
- Günaydın, Yusuf Turan. "Mektup Neşirleri Bakımından Sırât-ı Müstakim ve Sebilürreşâd." *80 Yıl Sonra Mehmed Akif Ersoy*, ed. Enes Dağ, TYB Yayınları, 2017, ss. 68-78.
- Hanioglu, M. Şükrü. "Teşkilât-ı Mahsûsa." *İslam Ansiklopedisi*, 40. cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, ss. 568-569.
- Kabacalı, Alpay. *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın*. Literatür Yayınları, 2000.
- Kaska, Çetin. "Mîrzâ Habîb-i İsfahânî ve İstanbul'da Yayınladığı Eserleri." *BŞEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, vol. 4, no. 1/2, 2019, ss. 538-551.
- Keleşylmaz, Vahdet. *Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Hindistan Misyonu [1914-1918]*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999.
- Kurtuluş, Rıza. *1906-1911 İnan Meşrutiyet Hareketinde Osmanlı Etkisi*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, 2010.
- Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi*. 5 Mayıs 1330 (1914), D:3, C:1, İ: 2, s. 11.
- Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi*. 22 Eylül 1331 (1915), D:3, C:1, İ: 1, ss. 492-493.
- Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi*. (1914), D: 3, C:1, İ:3, s. 14.
- Nuhoğlu, Güller. "İranlı Aydınların 19. Yüzyılın İkinci Yarısı ve 20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde İstanbul'daki Faaliyetleri." *Doğu Göç Edebiyatı*, ed. Onur Kılıçer vd., Demavend Yayınları, 2017, ss. 221-237.
- Öke, Mim Kemal. *Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Millî Mücadelesi «Hilâfât Hareketi» [1919-1924]*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Özcan, Azmi. *Pan-İslamizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere [1877-1924]*. İSAM Yayınları, 1997.
- Özcan, Azmi. "İslamcılık." *İslam Ansiklopedisi*, 23. cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, ss. 119-131.
- Özcan, Azmi. "Osmanlıcılık." *İslam Ansiklopedisi*, 33. cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, ss. 485-487.
- Özçelik, Selahattin. *Donanma-ı Osmanî Muavenet-i Millîye Cemiyeti*. TTK Yayınları, 2000.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "Muhammed Ali Şah." *İslam Ansiklopedisi*, 30. cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, ss. 502-503.
- Prasad, Yuvaraj Deva. *The Indian Muslims and World War I: A Phase of Disillusionment with British Rule, 1914-1918*. Janaki Prakashan, 1985.

- Report of the Nineteenth Annual Lake Mohonk Conference.* On International Arbitration, May 14th-15th and 16th, Lake Mohonk Conference on International Arbitration, 1913.
- S.M. Tevfik. “Berid-i Frenk: Mesele-i Şam.” *al-Hilâl*, 24 Aralık 1913, 26, s. 483.
- S.M. Tevfik. “Hindistan’a Muvâsalat.” *Sebilürreşâd*, 10 Temmuz 1913, 252, ss. 295-297.
- S.M. Tevfik. “Âlem-i İslâm: Bütün Müslümanlar İtilâf-ı Müselles Aleyhinde Ayaklandılar.” *Sebilürreşâd*, 3 Aralık 1914, 316, ss. 29-30.
- S.M.T. “Hind Yolunda.” *Sebilürreşâd*, 1 Ağustos 1912, 204, ss. 423-424.
- S.M.T. “Osmanlı-İran Hudûdu ve Rusya.” *Sebilürreşâd*, 28 Mart 1912, 186, ss. 68-69.
- Sabah*. “İrani Kardeşlerimiz-Düinkü Miting.” 14 Kasım 1914, s. 2.
- Sasanî, Han Melik. *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*. Çev. Hakkı Uygur, Klasik Yayınları, 2006.
- Sırât-ı Müstakim*. “Konferans.” 27 Ekim 1910, 112, ss. 132-134.
- Sırât-ı Müstakim*. “Tevfik Beyefendi’nin Nutku.” 27 Ekim 1910, 112, ss. 134-135.
- Sebilürreşâd*. “Sebilürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi Hey’et-i Tahrîriyyesi.” 8 Mart 1912, 183, s. 4.
- Sebilürreşâd*. “Sebilürreşâd’ın Yeni ve Mühim Bir Teşebbüsü: İslâm Memleketlerine Muhbirler İzâmı.” 4 Temmuz 1912, 200, ss. 334-335.
- Sebilürreşâd*. “Belucistan.” 22 Aralık 1914, 319, s. 56.
- Sebilürreşâd*. “Hâver Gazetesi.” 9 Ekim 1914, 311, s. 436.
- Şems*. 13 Ekim 1909, s. 1.
- Trivedi, Raj Kumar. *The Critical Triangle: India, Britain, and Turkey, 1908-1924*. Publication Scheme, 1994.
- Wasti, Syed Tanvir. “The Political Aspirations of Indian Muslims and the Ottoman Nexus.” *Middle Eastern Studies*, vol. 42, no. 5, 2006, pp. 709-722.
- Wasti, Syed Tanvir. “The Indian Red Crescent Mission to the Balkan Wars.” *Middle Eastern Studies*, vol. 45, no. 3, 2009, pp. 393-406.
- Who’s Who in Persia*. “Saiyid Muhammad Tewfik. Chamberlain to Muhammed Ali Mirza.” vol. II, Government Central Press, 1923, p. 339.

EK 1

S. M. Tevfik
İstanbul'da Yaşayan İranlıların Katılımıyla
13 Kasım 1914'te Sultanahmet Meydanında Gerçekleştirilen Mitingde
Konuşma Yaparken

EK 2

Seyyid Muhammed Tefik Hemedani
13 Ekim 1909 tarihli *Şems* Gazetesinde Yayınlanan Fotoğrafi

About the 'Unknown' Biography of *Sebîlürreşâd*'s Indian Correspondent S. M. Tawfiq*

Ekrem Saltık**

Abstract

Sebîlürreşâd Journal and the rich literature produced by the names written in this journal are sources of many historical and socio-logical studies. Contributing to the creation of this rich literature, the authors have been subject to various studies in the context of both their articles in the journal and their action lives, and many have been provided with a separate biography. S. M. Tevfik, who went to India in 1912 as the journal's "Correspondent of India" and wrote his observations there for nearly two years in the region, is the correspondent of *Sebîlürreşâd*, whose letters are mostly cited in the field studies. However, there is no information about who he was - including his full name most of the time - and how he lived before and after *Sebîlürreşâd*. This article aims to reveal the biography and actionality of an unprecedented biographer, politician and theorist who inspired the age of S. M. Tevfik, an important actor of the 20th century Islamist printing and one of the leaders of anti-imperialist Iranian modernization.

Anahtar Kelimeler

S.M.T., S. M. Tawfiq, Sayyid Muhammad Tawfiq, Hemedanî, Letters of India, *Sebîl-ur-Rashad*, *Pan-Islamism*.

* Date of Arrival: 19 October 2020 – Date of Acceptance: 12 March 2021

You can refer to this article as follows:

Saltık, Ekrem. "Sebîlürreşâd'in Hindistan Muhabiri S. M. Tevfik'in 'Meçhul' Biyografisine Dair." *bilig*, no. 99, 2021, pp. 55-83.

** Dr., Istinye University Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Sociology – Istanbul / Turkey

ORCID: 0000-0001-8087-0986

esaltik@istinye.edu.tr

О «неизвестной» биографии индийского корреспондента журнала «Себилуррашад» С.М. Тауфика*

Экрем Салтык**

Аннотация

Журнал «Себилуррашад» (Sebilürreşâd) и множество произведений, написанных авторами этого издания, стали источниками многих исторических и социологических исследований. Внося свой вклад в создание этой богатой литературы, авторы стали предметом различных исследований в контексте как своих статей в журнале, так и своей активной жизни, и многие из них удостоены отдельных биографических исследований. С. М. Тауфик, который отправился в Индию в 1912 году в качестве «корреспондента журнала по Индии» и почти два года писал свои наблюдения в этом регионе, является корреспондентом «Себилуррашада», чьи письма в основном цитируются в полевых исследованиях. Тем не менее, нет никакой информации о том, кем он был - включая его полное имя большую часть времени - и как он жил до и после «Себилуррашада». Данная работа направлена на раскрытие биографии и деятельности С. М. Тауфика - беспрецедентного биографа, политика и теоретика, вдохновившего эпоху, важного деятеля исламистской печати 20 века и одного из лидеров антиимпериалистической иранской модернизации.

Ключевые слова

С.М.Т., С.М. Тауфик, Сайид Мухаммад Тауфик, Хамадани, письма из Индии, Себилуррашад, панисламизм.

* Поступило в редакцию: 19 октября 2020 г. – Принято в номер: 12 марта 2021 г.

Ссылка на статью:

Saltik, Ekrem. "Sebilürreşâd'ın Hindistan Muhabiri S. M. Tevfik'in 'Meçhul' Biyografisine Dair." *bilig*, no. 99, 2021, pp. 55-83.

** Д-р, Университет Истинье, факультет гуманитарных и социальных наук, кафедра социологии – Стамбул / Турция

ORCID: 0000-0001-8087-0986

esaltik@istinye.edu.tr

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye Arasında Sosyal Güvence İş Birliklerinin Değerlendirilmesi*

Mehmet Bulut**

Öz

Uluslararası göçün göçmenler açısından ortaya çıkardığı en önemli sorunlardan birisi sosyal güvence konusudur. Nitekim ülkelerinden yurtdışına çalışmaya giden kişiler sosyal güvenlik mevzuatlarındaki katı kuralların etkisi ile ya tamamen sistem dışında kalmış ya da her iki ülke sisteminin de parçası olmuşlardır. Bu sorunun çözümlenmesi açısından ülkeler iç hukuk sistemlerinin yanında ikili sosyal güvenlik sözleşmelerini devreye sokmaktadırlar. Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında yaşanan insan hareketliliği de yıllar içinde kümülatif olarak artmıştır. Bunun sonucunda gerçekleşmesi gereken sosyal güvence iş birliği ise henüz yeterli seviyede değildir ve bazı adımların atılması gerekmektedir. Mevcut durumda Azerbaycan ve Kırgızistan ile onaylanmış olan ikili sosyal güvenlik sözleşmeleri bulunmaktadır. Ancak uygulama noktasında sıkıntılar yaşanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Sosyal güvenlik, ikili sosyal güvenlik sözleşmeleri, uluslararası göç, emeklilik, iş birliği, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri.

* Geliş Tarihi: 26 Ağustos 2019 – Kabul Tarihi: 30 Nisan 2020

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Bulut, Mehmet. "Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye Arasında Sosyal Güvence İş Birliklerinin Değerlendirilmesi." *bilig*, no. 99, 2021, ss. 85-113.

** Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü – Bayburt / Türkiye

ORCID: 0000-0003-0157-4906

mehmetbulut@bayburt.edu.tr

Giriş

Dünyamızda yaşanan bölgesel çıkar çatışmaları, iç ve dış savaşlar, doğal kaynakların yetersizliği, afetler, yaşam koşullarındaki zorluklar, istihdam olanaklarının azlığı, gelir dağılımında artan adaletsizlikler, hukuk devleti açısından yaşanan gerilemeler ve eğitim alanındaki kalitesizlik gibi birçok nedenle insanlar vatandaşı olduğu ülkeden başka ülkelere göç etmek zorunda kalmaktadırlar. Tarih boyunca yaşanan bu insan hareketleri bazen düzenli, bazen de düzensiz niteliktedir. Yaşanan göçler, geçici (ülkesine geri dönme niyetiyle yapılan) veya sürekli (ülkesine geri dönme niyeti bulunmayan) şekilde de olabilmektedir. Hatta göç edilen ülke açısından yasal veya yasadışı nitelikte de karşımıza çıkabilmektedir. Özellikle son birkaç yüzyılda Asya ve Afrika ülkelerinden Avrupa ülkelerine, Güney Amerika ülkelerinden ise Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada gibi Kuzey Amerika ülkelerine yoğun bir göç dalgası gözlemlenmektedir.

Yaşanan uluslararası göçler, göç alan ülkeler açısından önemli ve telafisi zor sıkıntılar ortaya çıkartabildikleri gibi olumlu sonuçları da beraberinde getirebilmektedirler. Özellikle, işsizlik, düzensiz istihdam, kayıt dışılık, salgın hastalıklar başta olmak üzere sağlık problemleri, yasadışı sektörlerin büyümesi (fuhuş, insan kaçakçılığı, mafya gibi), eğitim problemleri, konut sorunu gibi konular uluslararası göç nedeniyle birçok ülkenin başını ağrıtmaktadır. Bu durum da ülkeleri uluslararası göçe karşı bazı radikal önlemler almaya itmektedir. Bunun yanı sıra nüfus sayısı ve nüfus artış oranı az olan ve/veya sosyal politika ve hukuki önlemler sayesinde göç eden kişilerin uyumunu hızlandırmada başarılı olan bazı gelişmiş ülkeler ise sorun gibi görünen göç olgusunu fırsata çevirebilmektedir.

Göç edenler açısından bakıldığında ise en önemli tercih unsurunun, ekonomik ve sosyal açıdan daha rahat bir yaşam sürmek olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu hedefe ulaşabilmek için ise insanlar ekonomik olarak gelişmiş ülkelerin yanı sıra çok gelişmiş olmasalar da kültürel adaptasyon sorunu yaşanmayacak ve/veya coğrafi olarak yakın ülkeleri tercih edebilmektedirler. Özellikle Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye yaşanan göçü ikinci katederide değerlendirebiliriz.

Yaşanan uluslararası göçler nedeniyle ortaya çıkan sorunların tespiti ve çözüm yolları bulunması açısından ülkeler, uluslararası kuruluşlar ve akade-

mik dünya birçok çalışmalar ortaya koymaktadır. Bunların başında işsizlikle mücadele, insana yakışır iş olanaklarının artırılması, sosyal adaptasyon, sağlık, kentleşme ve konut sorunlarının çözümü gelmektedir. Bunların dışında göç eden kişilerin sosyal güvenlik sorunları ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle geçici nitelikte göç eden ve salt çalışma amacı olan kişileri ilgilendiren bu konu gerekli önlemlerin alınmaması halinde uzun vadede kişisel bazı hak kayıplarını beraberinde getirebilmektedir.

Son 20-30 yılda Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye önemli derecede göç gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra SSCB sonrası gelişme ve kalkınma sürecine giren bu ülkelere Türkiye'den nitelikli işgücü akışı da olmuştur. Çalışmamızda Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında yaşanan uluslararası göç çerçevesinde sosyal güvence iş birliğinin gerekliliği, ikili sosyal güvenlik sözleşmeleri ve gelinen nokta üzerinde durulacak ve değerlendirmelerde bulunulacaktır. Özellikle konunun Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye ilişkileri özelinde akademik olarak yeterli çalışma olmaması sebebiyle çalışmamızın önemli bir boşluğu da dolduracağı düşünülmektedir.

Uluslararası Göç ve Sosyal Güvenlik İlişkisi

Göçler tarih boyunca insanlığın kaderini derinden etkilemiş bir olgudur. Öyle ki yaşanan göçler çağların kapanıp açılmasına vesile olmuştur. İnsanlar karşı karşıya kaldıkları iktisadi ve siyasi zorluklar, hak ihlalleri, afetler, salgın hastalıklar gibi nedenlerle kendi rızaları veya başkalarının baskıları ile anavatanlarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Akabinde de geçici veya sürekli yaşamlarını sürdürebilecekleri daha güvenli yerlere sığınmışlardır. Tarih boyunca, varlığını giderek artan oranda sürdüren göç, günümüzde ulusal ve uluslararası alanlarda, özellikle de soğuk savaş döneminin sona ermesi ile daha da belirginleşmiş ve tüm toplumsal yaşamları, farklı biçimlerde de olsa, etkilemiş olan küreselleşme sonucunda; çok parçalı, çok taraflı ve karmaşık bir hal alarak evrensel bir sorun olmuştur (Çağlar 28).

Uluslararası göç olgusuna sadece bir sorun olarak bakmak ise doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Aslında göç, mevcut olan bir soruna çare olarak insanlar tarafından üretilmiş bir çözümdür. Ayrıca uluslararası göç, bir arzın da karşılığıdır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde işgücü arzını oluşturan göçmenlere Batı'nın talebi olmasaydı ekonomik anlamdaki göç hare-

ketinin bu denli yoğun olması da imkânsız olurdu (A. Yılmaz 1694). Öyle ki uluslararası göç çoğu zaman ekonomik bunalımlardan çıkış noktasında göç alan ülkeler açısından bir çıkış yolu olmuştur. Bu nedenle göçün etkileri analiz edilirken olumlu ve olumsuz olarak çift yönlü yaklaşımda bulunmak daha doğru olacaktır.

Türk Dil Kurumu tarafından göç, “ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” olarak tanımlanmıştır (TDK). Söz konusu hareketin ülkeler arasında gerçekleşmesi halinde karşımıza uluslararası göç (dış göç) kavramı çıkmaktadır. Göçler aynı zamanda daha alt sınıflandırmalara da tabi tutulabilmektedir. Örneğin; irade esasına göre (gönüllü ve zorunlu göçler), yoğunluk esasına göre (bireysel ve kitlesel göçler) ve yerleşme süreleri esasına göre (geçici ve sürekli göçler) ayrımlar yapılmaktadır (Yalçın 17). Bu sınıflandırmaya düzenli (yasal prosedürler dahilinde) ve düzensiz (yasa dışı) göç ayrımını da ekleyebiliriz. Nitekim 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Korumalar Kanunu’na göre; yabancıların, yasal yollarla Türkiye’ye girişini, Türkiye’de kalışını ve Türkiye’den çıkışını ifade eden göç düzenli göç; yabancıların yasa dışı yollarla Türkiye’ye girişini, Türkiye’de kalışını, Türkiye’den çıkışını ve Türkiye’de izinsiz çalışmasını ifade eden göç ise düzensiz göç olarak ifade edilmiştir. Devletler, genel olarak, düzensiz göçün ‘yasadıışılığını’ vurgulayarak, bu durumu, topraklarına izinsiz giren, topraklarında izinsiz kalan ve çalışan insanların varlığını egemenlik haklarının bir ihlali olarak değerlendirme eğilimindedir ve bu nedenle, düzensiz göçe yönelik politikalarını anlatırken ağırlıklı olarak “mücadele” gibi sözcükler kullanmayı tercih etmektedirler (Özcan 29-30). Bununla birlikte başlangıçta düzensiz nitelikte olan bir göç hareketi tek taraflı veya ikili yaklaşımlarla düzenli (diğer bir deyişle yasal) hale getirilebilmektedir.

İnsanların göç etme sebeplerinin ortaya konulmasından göç veren ve göç alan ülkelerin itme/çekme faktörleri göz önünde bulundurulabilir. İtme ve çekme kuramı olarak adlandırılan bu yaklaşıma göre, hem yaşanan yerde hem de gidilecek yerde, itici ve çekici faktörler vardır ve hem itici hem de çekici faktörlerin birliği bir bütünlük oluşturmaktadır. Kuramın en önemli noktası yaşanan yer ile göç edilecek yerdeki olumlu ve olumsuz faktörlerin birbirlerinden ayrı olarak değerlendirilmesi gerekliliğidir ve bu faktörler kişisel veya sosyal nitelikte olabilmektedir (Çağlayan 73).

Göç kuramları açısından önemli bir yaklaşım ise göç sistemleri kuramıdır. Bu kuramda iki ya da daha fazla ülke karşılıklı olarak göçmen değişimiyle bir göç sistemi ve ilişkiler zinciri oluştururlar ve bu ilişki ve ilişkiler bütünü yakın iki ülke arasında gerçekleşebileceği gibi, birbirleriyle aralarında hayli mesafe bulunan ülkeler ve bölgeler arasında da kurulabilir (Çağlayan 82). Bir başka deyişle, tek taraflı veya karşılıklı olarak göç veren ve alan ülkeler, insan hareketliliğini belli kurallara bağlamak, vatandaşlarının haklarını korumak ve ileride meydana gelebilecek muhtemel sorunlar için şimdiden önlem almak amacıyla bir sistem kurma ve karşılıklı sözleşmeler imzalama yoluna gidebilmektedirler. Bir bakıma bu yaklaşımda ülkeler, göçü kontrol altına almak, göçmen yerleştirmeleri ile ekonomik ve hukuki ilişkileri kurallara bağlamak amacını güderler (Castles vd. 24). Günümüzde uluslararası ilişkilerin ve hareketliliğin hız kazanması nedeniyle göç sistemleri kuramı daha fazla önem kazanmış ve ülkeler ikili ilişkiler ve yaptıkları sözleşmelerle belirli kurallar belirlemişlerdir. Hatta uluslararası kuruluşlar genel sözleşmeler hazırlayarak ülkelerin iş birliği yapıp kurallara uymalarını sağlamaya çalışmışlardır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve hazırladığı sözleşmeler bu hususta örnek olarak gösterilebilir. Burada yukarıda da değindiğimiz gibi sadece uluslararası göçün kurallara bağlanması değil, düzensiz nitelikteki göçün düzenli (yasal) hale getirilmesi fonksiyonu da gerçekleşebilmektedir.

Bunun yanı sıra uluslararası ilişkilerden öte bazen ülkeler iç hukuk sistemlerinde yapacakları düzenlemeler ve çıkartacakları kanunlar ile göçmenlerin haklarını koruma ve uyumlarını sağlama noktasında girişimlerde bulunabilmektedirler. Göçmenlerin göç ettikleri ülkelerde şiddet ve istismar gibi olumsuzluklara maruz kalmalarının önlenmesi, mültecilerin kültürel değerlerinin kaybolmaması (Zhanadilova 121) ve sosyal haklar sağlanması açısından bu tür uygulamalar önem arz etmektedir. Ayrıca uluslararası göç, günümüzde sadece düzenli göçmenleri, göçmen işçileri değil, aynı zamanda düzensiz göçmenleri ve milyonlarca sığınmacı ile mülteciyi de içermekte olup bu farklı gruplar kanunlar çerçevesinde farklı düzenlemelere tabii tutulmaktadır (Yıldız 42).

Genel Olarak Sosyal Güvence Kavramı

Devletin ve hukuk düzeninin korunması ve devamı bakımından sosyal sınıflar arasında barış ve dayanışmayı bozan ve toplumsal yapıyı tehdit eden bu tezatların giderilmesi gerekmektedir (Çubuk 9). Nitekim sosyal politika

temelde eşitlik ilkesine dayanmaktadır. Sosyal politika, modern ve uygulanabilirlik anlamında insanların içinde buldukları toplumlar içerisinde sağlık, güvenlik, barış ve refah içinde yaşamalarını hedef alan ve bu yollarla toplum grupları içindeki mücadeleleri önleyerek devlet düzenini ayakta tutmaya çalışan önlemler dizisi olarak ifade edilebilmektedir (Çubuk 12).

Sosyal güvence (veya sıkça kullanılan tabiriyle sosyal güvenlik) ise sosyal politika uygulamaları ve kişilerin karşı karşıya kalmış oldukları sosyal riskler nedeniyle ortaya çıkan bir olgudur. Bireyler yaşamları boyunca gelir kayıplarına uğramalarına yol açabilecek sosyal risklerle sık sık karşılaşabilmekte hatta bazen de vücut ve ruh sağlığı için çok büyük harcamalar yapmaktadırlar. Tarih boyunca aile içi yardımlaşma, bireysel tasarruf, dinsel yardımlar ve çevresel dayanışma gibi geleneksel koruma teknikleri ile sosyal güvenlik sağlanmaya çalışılmıştır. Zamanla toplumsal yapıda meydana gelen değişiklikler, aile içi dayanışmanın azalması gibi sebeplerden dolayı ülkemizde oldukça yaygın olan geleneksel koruma sistemi etkinliğini yitirmiştir. Bunun sonucunda, bireylerin kendilerinin ve ailelerinin karşılaşacakları sosyal tehlikeleri önlemek için bir güvence aramaları sosyal güvence kavramını doğurmuştur.

Sosyal güvence temelde, tehlikenin zararlarına karşı yürütülen mücadeleye verilen addır. Kişiyi, uğradığı zararlar dolayısıyla maruz kaldığı muhtaçlıktan, ihtiyaçlarının esiri olmaktan kurtarma mücadelesidir. Sosyal güvenlik, kişileri mesleki, fizyolojik ve sosyo ekonomik riskler dolayısıyla karşı karşıya kaldıkları tehlikelere ve zararlara karşı korumayı hedeflemektedir. Sosyal güvence, insanların kendilerini ve aile fertlerinin karşılaşacağı ve yaşamı için tehlike oluşturan olaylara karşı, güvence arayışının ürünüdür (Güzel vd. 2).

Uluslararası Göç ve Sosyal Güvenlik

Uluslararası göç, göç alan ülke ve göçmenler açısından bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Özellikle istihdam odaklı iktisadi sorunların yanı sıra kültürel ve sosyal sorunlar bunların başında gelmektedir. Bu tür sorunların en aza indirgenmesi noktasında göçmenlerin entegrasyonunun (uyumunun) sağlanması önem arz etmektedir. Entegrasyon, genelde göçmenlerin ana toplum ve değerlerini benimsemesi, içselleştirmesi ve gündelik yaşamına uyum süreci gibi algılsa da bunun yanında göçmenler ve ev sahibi toplumun karşılıklı olarak yapmaları gerekenleri tarif eden bir du-

rumdur ve bir etkileşim söz konusudur (Çağlar 43). Göç olgusu, emek arzının önemli bir unsuru olup, artan göçle beraber göç alan veren ve transit ülke ayrımları belirsizleşmekte, düşük nitelikli işlerde kontrolsüz göçmen yoğunlaşması, iş koşullarının kötüleşmesine ve yerleşik nüfusta tepkiye neden olmaktadır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı 7).

Entegrasyon kapsamında adım atan ülkeler genelde, vatandaşlık yerine uzun süreli oturma ve vatandaşlığa çok yakın haklar (istihdam piyasasında, sosyal güvenlik ve kamu hizmetlerinden faydalanmada eşitlik vb.) sunmak gibi düzenlemeler yapmayı tercih etmektedir (Yıldız 55). Göç alan ülke tarafından bu tür adımların atılmaması, sosyopolitik değeri olmadığı düşünülen bir gruba ait kişilere yönelik farklı ve eşitsiz uygulamalar (Yardım 125) anlamına gelen “ayrımcılık” olgusunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca son dönemlerde yaşanan göç hareketliliği Türkiye gibi ülkelerde işgücü piyasasında; işsizliğin artması, ücretlerin düşmesi ve kayıt dışı istihdamın artması gibi olumsuz etkiler doğurmaktadır (Nurdoğan ve Şahin 2215).

Göçün işsizlik, kayıt dışı istihdam, yoksulluk, yoksunluk, gecekondulaşma ve çevre sorunları gibi sonuçları sosyal politikanın alanına giren konulardır (Demir 72) ve burada karşımıza uluslararası koruma kavramı çıkmaktadır. Uluslararası koruma, kişinin vatandaşlık bağı ile bağlı olduğu devletin korumasından faydalanmasının mümkün olmadığı durumlarda gündeme gelmektedir (UNHCR 13). Bu kapsamda göç eden kişiler, geçici veya devamlı olarak yerleştikleri ülkelerde, spesifik amaçlar haricinde, iş bulmak ve çalışmak amacını gütmektedirler. Burada spesifik amaçlar derken, eğitim, tedavi, eşi çalışanlar için ev hanımlığı gibi durumları kastetmekteyiz. Amaç her ne olursa olsun göçmenler de ülke vatandaşları gibi sosyal risklerle karşı karşıya gelmektedirler. Söz konusu sosyal riskler, yaşlılık, malullük ve ölüm gibi uzun vadeli olabileceği gibi, hastalık, analık, iş kazası ve meslek hastalığı gibi kısa vadeli de olabilmektedir. Hatta bu sosyal risklere işsizliği de eklememiz mümkündür.

Göçmenlerin dışlanmışlık sorunu karşısında uluslararası düzenlemelerin yapılması gereği 1940’lı yıllarda gündeme gelmiş olup uluslararası iş birliği sağlanamadığı için ilk başlarda başarılı olunamamış ve uluslararası göçe ilişkin etkin düzenlemeler ancak Birleşmiş Milletler’in kurulmasından sonra yapılabilmektedir (Baştürk 354). Ayrıca sosyal güvenlik uluslararası düzeyde ilk defa 10.12.1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde temel bir

hak olarak düzenlenmiş ve bildirgenin 22'nci maddesinde “Her kişinin toplumun bir üyesi olarak, sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu” belirtilmiştir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 102 sayılı Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Hakkında Sözleşme ile sosyal güvenliğe ilişkin asgari normları belirlemiştir. Sözleşmede sosyal güvenlik açısından başlıca şu dokuz risk sayılmıştır. Bunlar; hastalık halinde sağlık yardımı, hastalık halinde gelir kaybını karşılayan ödenekler, işsizlik, yaşlılık, iş kazası ve meslek hastalığı, analık, sakatlık, ölüm, aile yardımlarıdır. Sözleşmeyi imzalamak isteyen devletlere, bu risklerden en az üçüne karşı koruma sağlaması zorunluluğu getirilmiştir.

Sosyal güvenlik hakkı temel sosyal haklardan olup birçok ülkenin anayasasında da güvence altına alınmıştır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 60. maddesine göre, “Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.” ifadesi yer almaktadır. Söz konusu madde hükmünde dikkat edilirse “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları” ibaresi kullanılmamış, “herkes” ibaresine yer verilmiştir. Dolayısıyla vatandaşlar dışında, ülkede yaşayan göçmenler de sosyal güvenlik hakkına sahiptir ve devletin bu hakkı kullandırmak için gerekli tedbirleri alması gerekmektedir. Bu durum sosyal devlet olmanın bir gereğidir. Ayrıca Anayasamızın “Yabancı Ülkelerde Çalışan Türk Vatandaşları” başlıklı 62. maddesinde devletin, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının sosyal güvenliklerinin sağlanması için gereken tedbirleri alacağına ilişkin düzenleme yer verilmiştir.

ILO, 118 sayılı Muamele Eşitliği Sözleşmesi ile sosyal güvenlik hakkına uluslararası bir özellik kazandırmıştır. Bu sözleşmede, sözleşmeyi uygulayan her üye ülkenin, sözleşme mükellefiyetlerin kabul ettiği sosyal güvenlik dallarında, ülkesinde, bu sözleşmeyi uygulayan diğer üye devletler vatandaşlarına, sosyal güvenliğe tabi olma ve yardımlardan yararlanmaya hak kazanma bakımlarından, kendi vatandaşlarıyla eşit işlem yapması öngörülmüştür.

Sosyal güvenlik hakkının uluslararası bir nitelik kazanarak yabancılar için de uygulanıyor olması uluslararası insan hareketliliğine göç odaklı değil, göçmen odaklı yaklaşımını sağlamıştır. Bu durum da sosyal güvenliği uluslararası göç sorununun ayrılmaz bir parçası haline getirmektedir. Öyle ki göçmenlerin hastalanması, anne olmaları, çalışırken iş kazası geçirmeleri veya meslek hastalığına yakalanmaları halinde hangi haklara sahip olduklarını bilmeleri önem arz etmektedir. Ayrıca özellikle belli bir yaş sınırını

geçtikten sonra göç eden kişilerin yaşlılık ve malullük sigortalarından faydalanma ve emekli olma koşulları da çok önemlidir. Göçmenler, yurt dışında çalıştıkları/buldukları süreler için buldukları ülkenin mevzuatına göre emeklilik hakkını elde etmelerinin yanı sıra, sosyal güvenlik sözleşmeleri veya borçlanma yapmak suretiyle ikinci bir emeklilik hakkı elde etmektedirler (Levent 316). Nitekim çoğu zaman, özellikle anavatanına geri dönme düşüncesinde olan göçmenlerin yabancı ülkede geçen çalışma sürelerinin emeklilik hesabında dikkate alınmasını sağlamaları gerekmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz hususlara ilişkin hak kayıplarının olmaması ve ILO'nun sıkça üzerinde durduğu insana yaraşır iş (decent work) amacına ulaşılması için uluslararası göç ve sosyal güvenlik bağlantısının güçlü şekilde kurulması ve gerek ulusal gerekse de uluslararası hukuki metinlerle bunların güvence altına alınması önemli bir sosyal devlet fonksiyonu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Arasında İlişkiler ve Göç

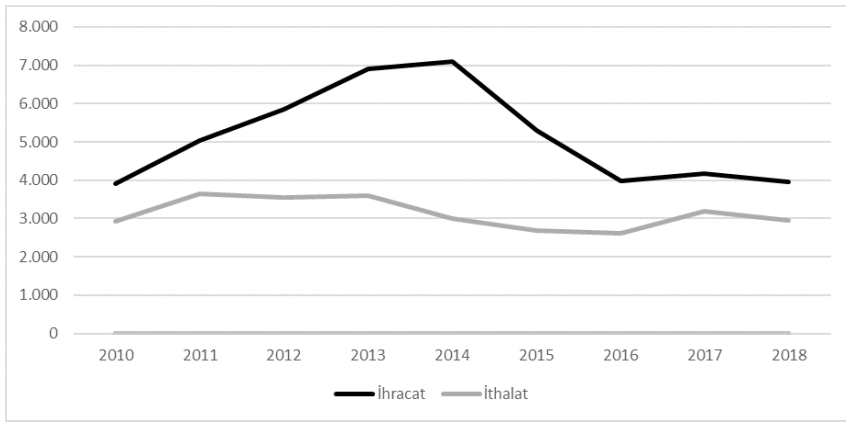
1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Asya'da bulunan Türk Cumhuriyetleri de bağımsızlıklarını ilan etmişler ve zaman içinde Türkiye ile önemli siyasi ve ekonomik ilişkiler içinde olmuşlardır. Aslında 1990'lı yılların başında ilişkilerin çok ileri düzeye taşınacağı ve hatta siyasi anlamda önemli adımların atılacağı ümit edilmekteydi. Nitekim, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ni oluşturan nüfus kitlesinin ortak noktasının "Türklük" olması, nüfus potansiyelleri, eğitim seviyesinin yüksekliği, zengin yer altı kaynaklarının varlığı önemli bir avantaj ve değerlendirilmesi gereken bir potansiyel olarak nitelendiriliyordu (Akengin 10). Ancak, Türkiye'nin, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile bağımsızlıklarının ilk dönemlerinde duygusal bir anlayışla geliştirmeye çalıştığı ekonomik ilişkiler beklendiği gibi çok önemli bir seviyeye gelememiştir (Bağırzade 47).

Tablo 1

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile Olan İhracat ve İthalat Verileri (Milyon ABD \$)

Yıl	İhracat	Toplam İhracat İçindeki Payı (%)	İthalat	Toplam İthalat İçindeki Payı (%)
2010	3.921	3,4	2.923	1,6
2011	5.039	3,7	3.642	1,5
2012	5.840	3,8	3.558	1,5
2013	6.908	4,6	3.600	1,4
2014	7.107	4,5	2.997	1,2
2015	5.289	3,7	2.687	1,3
2016	3.992	2,8	2.604	1,3
2017	4.164	2,7	3.184	1,4
2018	3.965	2,4	2.952	1,3

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri (2010-2018)

Grafik 1. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile Olan İhracat ve İthalat Verileri (Milyon ABD \$) (TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri 2010-2018)

Yukarıda yer alan Tablo 1 ve Grafik 1'de Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile olan dış ticaret (ihracat ve ithalat) verileri gösterilmiştir. Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında 2010-2013 döneminde artış gösteren

dış ticaret rakamları 2014 yılında petrol fiyatlarında yaşanan ciddi düşüşler ve Rusya'da yaşanan ekonomik kriz Türk Cumhuriyetlerini de etkilemiş, sabit döviz kuru sistemine tabi ülkelerde devalüasyon kararları alınmak zorunda kalmış, serbest döviz kuru sistemine geçiş yapan ülkelerde ise döviz kurunda ciddi artışlar meydana gelmiş ve büyüme hızlarında düşüşler yaşanırken yüksek enflasyon rakamları görülmüştür (Doru ve Aslan 441). Yaşanan bu olaylar, Tablo 1 ve Grafik 1'de de görüldüğü üzere, 2014 yılından itibaren Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında hem ihracat hem de ithalat düşüşlerine neden olmuş, turizm ve doğrudan yatırımlar da olumsuz yönde etkilenmiştir. 2016 yılından sonra ise dış ticaret verileri yatay seyretmiştir.

Ayrıca ihracat ve ithalat rakamlarının toplam rakamlar içindeki payının da oldukça düşük seviyelerde bulunduğu görülmektedir. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile olan ihracatın toplam ihracatına oranı 2013 yılında % 4,6 seviyelerindeyken 2018 yılında bu oran %2,4'e gerilemiştir. İthalatta ise yatay bir seyir söz konusu olup %1,5 ila %1,3 bandında seyretmiştir.

Türk Cumhuriyetlerinin yapmış oldukları ithalat miktarlarında ise Türkiye'nin payı 2001 yılında yaklaşık 496 bin dolar ile %4 seviyelerinde iken 2017 yılında yaklaşık 4 milyar dolar ile %6,7 seviyesine çıkmıştır. Buna rağmen söz konusu yükselişin yeterli seviyede olduğunu söylemek mümkün değildir (Doru ve Aslan 434). Türkiye'nin dış ticaret oranlarında bölge ülkeleriyle ilişkilerin istenilen seviyede gerçekleşmemesinin en önemli nedenleri ise Türk Cumhuriyetlerin, Azerbaycan dışında, coğrafi olarak uzak olması, ticari ilişkilerin üçüncü ülke topraklarını kullanarak yapılmak zorunda oluşu ve Türkiye'nin uluslararası ticaret hedeflerinin büyük oranda Avrupa Birliği yönünde olmasıdır (Balıkçoğlu 243).

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri açısından Türkiye'den en az ithalat yapan ülke Kazakistan olup beş ülkenin yapmış olduğu ithalatın yaklaşık yarısını yapan Kazakistan'ın Türkiye'den yapmış olduğu ithalat miktarı yaklaşık 730 bin dolar ile toplam ithalatı içindeki payı %2,4 seviyelerinde kalmıştır (Doru ve Aslan 435). Ayrıca, Kazakistan'ın yurtdışındaki yatırımları ve yıllık toplam dış ticareti ile ilgili Kazakistan Merkez Bankası tarafından yayımlanan raporda, siyasi alanda belli bir düzeyde olan Kazak-Türk yakınlaşmasının ekonomiye yansımadağı görülmektedir. Öyle ki iki ülke ticaret ağının geliştirilmesi için alternatif projeler üretilmediği, insan ve mal taşımacılığın çok

pahalı olduğu, kültürel ilişkilerin gelişmesinin yetersiz kaldığı ve dolayısıyla tüm bunların hayal kırıklığı yarattığı görülmektedir (S. Yılmaz 826-830).

Türk cumhuriyetlerinden Türkiye'den en çok ithalat yapan ülkelerin ise Türkmenistan ve Azerbaycan olduğu görülmektedir. Türkmenistan 2017 yılı itibari ile Türkiye'den 1,03 milyar dolar ithalat yaparak toplam ithalatının yaklaşık %23,7'sini Türkiye'den yapmıştır. Azerbaycan'a en çok ihracat yapan ülkeler sıralamasında ise Türkiye yaklaşık 1,3 milyar ve %14,6'lık pay ile ikinci sırada yer almıştır (Doru ve Aslan 435).

Türk Cumhuriyetleri arasında en fazla ticari ve kültürel ilişkinin kurulduğu Azerbaycan ise Türkiye'nin en önemli dış ticaret ortaklıklarından birisidir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi genellikle artış sergilemiş, 1992 yılında yaklaşık 200 milyon dolardan, 2016 yılı sonu itibariyle yaklaşık 2,5 milyar dolara yükselmiştir. Ancak mevcut ikili ticaret hacmine olan ihtiyaç, potansiyelden düşük olup geliştirilmesi ihtiyacı her iki devletin yetkilileri tarafından vurgulanmaktadır (Aslanlı 23).

Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında gerçekleşen siyasi ve ticari ilişkiler zaman içinde insan hareketliliğine de neden olmuştur. Ayrıca ticari ilişkilerdeki inişli çıkışlı rakamların aksine özellikle Türk Cumhuriyetleri vatandaşlarının Türkiye'de yaşama sayısı kümülatif olarak artış göstermiştir.

Yıllardır göç olgusundan uzun süredir doğrudan veya dolaylı olarak etkilenen Türkiye özellikle Avrupa ülkelerine geçmek isteyen düzensiz göç yollarından biri olarak Asya ve Afrika kaynaklı göç hareketlerine maruz kalmış, diğer yandan son 4-5 yıldır güney sınırındaki Suriye ve Irak'ta meydana gelen iç savaş nedeniyle yoğun bir şekilde sığınmacılara kapısını açmış ve bundan dolayı milyonlarca insan Türkiye'nin çeşitli kentlerine dağılarak merkezi yönetim ve yerel yönetim hizmetleri üzerinde ek yük oluşturmaktadır (Demirhan ve Aslan 57). Hiç kuşkusuz bu insan hareketi içinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri vatandaşları da yer almıştır.

Tablo 2
Net Göç Oranları (2010-2015)

Ülke	Net Göç Oranı
Türkiye	4,3
Kazakistan	1,9
Azerbaycan	0,0
Özbekistan	-0,4
Türkmenistan	-1,9
Kırgızistan	-4,9

Net göç oranı; bir ülkeden göçen ve o ülkeye gelen göçmen sayısı arasındaki farkın, 1000 kişi başına ifade edilen ortalama nüfusa oranı ifade etmektedir. Kaynak: United Nations Development Programme 2018.

Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin sahip oldukları göç potansiyelini gösteren net göç oranlarına baktığımızda (Tablo 2) Türkiye'nin 4,3'lük oranla göçmen sayısı fazla bir ülke olduğunu söylememiz mümkündür. Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde ise sadece Kazakistan'da net göç oranı pozitif olup Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan'ın göç veren ülkeler olduğunu görmekteyiz. Azerbaycan ise net göç oranında nötr durumda yer almaktadır.

Tablo 3
Vatandaşlık Ülkesine Göre Türkiye'ye Gelen ve Türkiye'den Giden Göç, 2017, 2018

Ülke	Türkiye'ye Gelen Göç		Türkiye'den Giden Göç	
	2017	2018	2017	2018
Türkmenistan	20 317	34 915	4 001	10 096
Azerbaycan	20 865	23 245	10 555	13 804
Özbekistan	17 871	15 231	5 528	13 171
Kırgızistan	8 982	9 131	4 596	7 747
Kazakistan	4 318	7 395	3 604	2 453
Toplam	72 353	89 917	28 284	47 271

Kaynak: TÜİK, Uluslararası Göç İstatistikleri (2014-2018)

Vatandaşlık ülkesine göre Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den giden göç sayılarına baktığımızda (Tablo 3) Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden 2018 yılında 89.917 kişinin Türkiye'ye göç ettiğini görmekteyiz. 2018 yılında Türkiye'ye gelen yabancı uyruklu göçmen sayısının 466.890 olduğu göz önünde bulundurulduğunda %19,2'lik bir oranla Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin önemli bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz (TÜİK 2014-2018). Aynı durum Türkiye'den giden göçte de söz konusu olup oran 2018 yılı için %25,2 civarındadır. Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında gerçekleşen göçte Türkmenistan, Azerbaycan ve Özbekistan önemli paya sahip olup Kırgızistan ve Kazakistan için oranlar daha düşük seviyededir.

Tablo 4

Türkiye'de Yaşayan Türk Cumhuriyetleri Vatandaşı Nüfus (2018)

Ülke	Nüfus	Yabancı Nüfustaki Sıralaması	Toplam Yabancı Nüfus İçindeki Payı
Türkmenistan	68.146	6.	% 5,6
Azerbaycan	61.807	7.	% 5,1
Özbekistan	34.090	8.	% 2,8
Kırgızistan	19.550	12.	% 1,6
Kazakistan	16.828	15.	% 1,4
Toplam	200.421		% 16,5

Kaynak: TÜİK, Uluslararası Göç İstatistikleri (2014-2018)

Türkiye'de yaşayan Türk Cumhuriyetleri vatandaşı nüfusa baktığımızda ise (Tablo 4) vatandaşlık ülkesine göre Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den giden göç sayılarına paralel oran ve sıralamalar görmekteyiz. Nitekim 2018 yılı itibariyle Türkiye'de yaşayan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri vatandaşlarının toplam yabancı nüfusa oranı %16,5 gibi yüksek bir orana sahiptir. Öyle ki tüm ülke vatandaşları içinde Türkmenistan uyruklular 6., Azerbaycan uyruklular 7. ve Özbekistan uyruklular 8. sıradadırlar.

2016 yılı veri alındığında ise Türkiye'de ikamet izni bulunan yabancılar açısından ilk on ülke arasında Azerbaycan üçüncü (39.184 kişi), Türkmenistan dördüncü (24.253 kişi) ve Özbekistan sekizinci (18.270 kişi) sırada yer almaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 39). Öğrenci ikamet izni açısından bakıldığında ise Azerbaycan birinci (10.528 kişi), Türkmenistan ikinci

(6.600 kişi), Kazakistan sekizinci (1.428 kişi) ve Kırgızistan onuncu (1.360 kişi) sırada yer almaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 43).

Tablo 5
Uyruklara Göre Çalışma İzni Sayısı (2017)

Ülke	Çalışma İzni Sayısı
Azerbaycan	2.449
Kazakistan	1.352
Kırgızistan	6.359
Özbekistan	2.465
Türkmenistan	3.847

Kaynak: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma Hayatı İstatistikleri-2017

Çalışma izni bulunan yabancılar açısından rakamlara bakıldığında ise 2017 yılında 6365 Kırgızistan vatandaşı ve 3.847 Türkmenistan vatandaşı çalışma izni verildiği görülmektedir. Bu ülkeleri Özbekistan, Azerbaycan ve Kazakistan takip etmektedir.

Çalışmamızın önceki başlıklarında da değindiğimiz gibi göçmen sınıflandırmasında en önemli olan hususlardan birisi düzenli ve düzensiz göçmen ayrımıdır. Türkiye'nin maruz kaldığı düzensiz göçmen sayısında 2015 yılında yaklaşık %200'lük bir artış olmuştur ve 2016 yılında bu sayı 174 bin kişiyi geçmiştir. Bu sayı içinde Türk Cumhuriyetleri vatandaşlarının oranı ise oldukça azdır. Nitekim bu sayı Özbekistan vatandaşlarında 1.648, Azerbaycan vatandaşlarında ise 1.138 kişide kalmıştır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 57-58).

Türkiye'de yasal olarak ikamet eden yabancıların göç etmek için Türkiye'yi tercih etmelerinin temel nedenleri arasında eğitim (yüzde 23), iş bulmak/aramak (yüzde 19), güvenlik (yüzde 13) ve evlilik (yüzde 13) ön plana çıkmaktadır (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü 201). Türkiye'de yasal olarak ikamet etmekte olan Orta Asya uyruklu kişilerin Türkiye'yi tercih etmelerini sağlayan ve Türkiye'ye uyum süreçlerini kolaylaştıran önemli faktörlerden bir tanesi de Türkiye'de akrabalarının bulunmasıdır (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü 201).

İkili Sosyal Güvenlik Sözleşmeleri

Zaman içinde daha fazla öneme sahip olan ve ülkeleri ortak politikalar oluşturmaya yönlendiren uluslararası göç olgusu, birçok farklı alanda uluslararası sözleşmelerin imzalanmasına neden olmuştur. Bu alanlardan birisi de sosyal güvenliktir. Nitekim sosyal güvenlik hakkının uluslararası bir nitelik kazanarak yabancılar için de uygulanıyor olması uluslararası insan hareketliliğine göç odaklı değil, göçmen odaklı yaklaşılmasını da sağlamıştır.

Ülkeler göçmenlerin yaşadıkları ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlara çözüm bulurken ya da entegrasyonu hızla sağlamak isterken farklı yöntemler izleyebilmektedirler. Bu yöntemler bazen ülkenin iç hukuk sistemi vasıtasıyla hayata geçirilmekte iken bazen de uluslararası sözleşmelerle çözüm üretilmektedir. Sosyal güvenlik alanında da bu yöntemlerin her ikisiyle de karşılaşmak mümkündür. Türkiye açısından bakıldığında iç hukuk sistemi aracılığıyla gerek ülkemizdeki yabancılar gerekse de yurtdışında bulunan gurbetçiler için yasal düzenlemelerin mevcut olduğunu görmekteyiz. Türkiye’de çalışan yabancıların Türkiye vatandaşları gibi sigortalı sayılması ve GSS hakkı (5510 SK, md 4 ve md 60); gurbetçiler için yurtdışı borçlanma imkânı (3201 SK) gibi düzenlemeleri örnek olarak sayabiliriz.

Ulusal hukuki kaynaklar dışında, yabancılar ve yurt dışındaki vatandaşlar hakkında sosyal güvenlik ile ilgili diğer bir kaynak ise ikili sosyal güvenlik sözleşmeleridir. Tarihi, çok taraflı sözleşmeler ve ulusüstü düzenlemelerden çok daha öncesine rastlayan ikili sosyal güvenlik sözleşmeleri, özellikle göçmen işçiliğinin artması ile birlikte, ortaya çıkan sorunların çözümü için kuvvetli bir araç halini almıştır (Limoncuoğlu 2167).

Ülkeler arası insan hareketliliği sonucunda yabancıların göç ettikleri ülkelerde çalışma hayatına dâhil olmaları sosyal güvenlik açısından bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim bazı ülkeler yabancılar için negatif ayrımcılık uygulayarak sosyal güvenlik kapsamına almamışlardır. Bunun dışında bazı ülkeler sosyal güvence için mütakabiliyet şartını şart koşmuşlar veya zorunlu sigortalılık yerine isteğe bağlı sigortalılığı öngörmüşlerdir. Ülkeler arasında ortaya çıkan söz konusu adaletsizlikleri gidermek amacıyla ikili sosyal güvenlik anlaşmaları yapılmaya başlanmıştır (Sözer 205). Kendi ülkesinden farklı bir ülkede çalışan, yaşayan insanların sosyal güvenlik sorunlarının çözümü, bu ülkelerde kazanacakları sosyal güvenlik haklarının

kaybolmasının önlenmesi ve hatta tekrar kendi ülkelerine dönmelerinin sağlanması gibi hususlar ikili sosyal güvenlik sözleşmeleri ile çözülür (Arıcı 109).

Bununla birlikte, ikili sosyal güvenlik anlaşmalarının kapsamı coğrafi - kişisel ve maddi alan olmak üzere üç farklı kriterde belirlenmekte ve kapsamın sözleşmeden sözleşmeye birçok açıdan farklılık gösterdiği tespit edilebilmektedir (Limoncuoğlu 2186-2187). İkili sosyal güvenlik sözleşmeleri, uluslararası göçün yarattığı sorunlara çözüm bulması adına bazı ilkeleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu ilkeler, mevzuatın tekliği ilkesi, eşit işlem görme ilkesi, kazanılmış hakların korunması ilkesi, yardımların transferi ilkesi ve koordinasyon ilkesidir (Levent 318).

İkili sosyal güvenlik sözleşme hükümlerinden faydalanacak kimselerin akit tarafların mevzuatı karşısında o ülkenin vatandaşları ile hak ve menfaatler bakımından eşit sayılması imkânı sağlanmaktadır ve böylece, sosyal güvenlik sözleşmesi yapılan ülkelerde çalışan vatandaşların bakmakla yükümlü oldukları aile bireyleri, sosyal güvenlik haklarından, çalışılan ülkenin vatandaşları gibi yararlanmaktadırlar (SGK, *Sosyal Güvenlik*). Ayrıca imzalanan sosyal güvenlik sözleşmeleri ile vatandaşlar, karşı ülkenin mevzuatından kaynaklanan kısa ve uzun vadeli sigorta kollarına ilişkin sosyal güvenlik haklarını kendi ülkelerinde kullanma imkânına sahip olmaktadır ve bu haktan tüm aile bireyleri faydalanabilmektedir (SGK, *Sosyal Güvenlik*).

İkili sosyal güvenlik sözleşmeleriyle, yurt dışındaki çalışmalarla mensubu bulunulan ülkedeki çalışmaların birleştirilerek, mensubu bulunulan ülkenin mevzuatına göre emekli aylığı bağlanması imkânı bulunmakta ve mensubu bulunulan ülkenin mevzuatına göre yurt dışındaki çalışmalar, vatandaşı olmayan ülkede geçmiş gibi sayılarak, çalışmalar birleştirilip kişiye gerekli şartları sağlaması durumunda emekli aylığı bağlanmaktadır (Levent 322).

İkili sosyal güvenlik sözleşmelerinin bir başka işlevi ise yabancı kaçak işçi ve dolayısıyla kayıtdışı istihdam ile mücadelede etkin rol oynamasıdır. Nitekim göç edilen ülkedeki çalışmalarının vatandaşı olunan ülkede emeklilik noktasında dikkate alınacağına farkında olan kişi kayıtdışı çalışmaya direnç gösterebilecektir. Aksi halde yerel işgücü ile rekabet edebilmek adına kayıtdışı çalışmayı tercih edecektir. Öyle ki özellikle gelişmekte olan ve işgücü piyasası etkin olarak işlemeyen ülkelerde işverenler maliyetlerini azaltmak adına kayıtdışı çalışan yabancı işçileri yerli işçilere tercih edilmektedir. Örneğin

mevcut durumda Türkiye'deki Suriyeli, Afgan ve Iraklı göçmenler bu şekilde kayıt dışı çalıştırılmaktadır. Bu ülkelerle ikili sosyal güvenlik sözleşmelerinin olmaması bu sonucun ortaya çıkma sebeplerinden birisidir.

Sosyal Güvence İş Birliğinde Mevcut Durum

Ülkeler arasında imzalanan sosyal güvenlik sözleşmeleri ve dolayısıyla da sosyal güvence iş birliklerinin niteliği sahip olunan refah rejimlerine göre şekillenmektedir. Refah rejimi kavramı devlet, piyasa ve aile arasında bölüşülen refah üretimini ifade etmektedir ve liberal modelde, piyasanın ağırlığı; sosyal demokrat modelde devletin; muhafazakâr modelde ise ailenin baskın bir rolü bulunmaktadır (Ülgen vd. 638-639). Refah rejimlerine ilişkin bir diğer model ise Bismarck ve Beveridge yaklaşımlarına göre sosyal politikanın yürütülmesi ve finansmanın sağlanması açısından geliştirilmiş yaklaşımdır. Türkiye'de refah rejimi ve dolayısıyla sosyal güvenliğin finansmanında Bismarck Yaklaşımı esas alınmıştır. Başka bir ifade ile sosyal güvenlik anayasal bir hak olmakla birlikte finansmanın sağlanması noktasında işçi ve işverenlerden alınan primler asli role sahiptir. Bununla birlikte Beveridge Yaklaşımı'nda da görüldüğü üzere devlet katkısı ve bütçe transferi uygulamalarına yer verilmekte ve böylece sosyal güvenlik genel bütçeden finanse edilerek toplumsal bölüşüm sağlanmaktadır. Ayrıca son yıllarda özel sağlık sigortası ve bireysel emeklilik sistemi gibi piyasa yaklaşımına yönelik düzenlemeler güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde SSCB'nin dağılmasından sonra çağdaş sosyal güvenlik yaklaşımlarına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle işçi ve işverenlerden toplanan primler ve akabinde de devlet katkısını esas kılan Türkiye uygulaması ile paralel düzenlemelere gidilmiştir. Bununla birlikte sağlık sisteminin finansmanı noktasında farklı uygulamalar göze çarpmakta olup tamamen genel bütçeden finansman yoluna gidilmektedir.

Türkiye 2020 yılı itibariyle otuz iki ülke ile ikili sosyal güvenlik sözleşmesi imzalamış bulunmaktadır. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri açısından bakıldığında ise bu otuz iki ülke içinde sadece Azerbaycan ve Kırgızistan yer almaktadır. Azerbaycan ile yapılan ikili sosyal güvenlik sözleşmesi 17/07/1998 tarihinde imzalanmış ve 09/08/2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kırgızistan ile ikili sosyal güvenlik sözleşmesi 09/04/2018 tarihinde imzalanmış olup 14/04/2020 tarih ve 31099 sayılı *Resmî Gazete*'de yayınlanan 7230 sayılı Kanun ile yürürlüğe girmiştir.

Buna karşın Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan ile Türkiye arasında imzalanmış ikili sosyal güvenlik sözleşmesi bulunmamaktadır. Ortak kültür, tarihsel geçmiş ve yukarıdaki başlıklarda değindiğimiz iktisadi ilişki ve uluslararası göç rakamları dikkate alındığında gelinen noktada sadece Azerbaycan ve Kırgızistan ile ikili sosyal güvenlik sözleşmesinin imzalanıp yürürlüğe girmiş olması önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Kırgızistan ile yapılan ikili sosyal güvenlik sözleşmesinin yürürlüğe girmesi için 2020 yılının Nisan ayına beklenilmiştir. Bu durum, gerek söz konusu ülkelerden Türkiye'ye gerekse de Türkiye'den bu ülkelere giden ve çalışma hayatına dahil olan kişiler açısından uzun vadede sosyal güvenlik sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İkili sosyal güvenlik sözleşmelerinde önemli olan hususlardan birisi kapsamıdır. Buna göre sözleşmeler sigorta kolu ve sigortalılar açısından farklı kapsamlarda olabilmektedirler. Sosyal güvenlik, sigorta kolları açısından uzun vadeli ve kısa vadeli sigorta kolları olarak ikiye ayrılmaktadır. Uzun vadeli sigorta kollarına yaşlılık, malullük ve ölüm sigortaları, kısa vadeli sigorta kollarına ise sağlık yardımı sigortaları girmektedir. İkili sosyal güvenlik sözleşmeleri bu sigorta kollarının tümünü içerebileceği gibi birkaçını kapsama almış olabilir. Nitekim Türkiye'nin imzalamış olduğu sözleşmelerden çoğu sigorta kollarının tümünü kapsamına almıştır.

İkili sosyal güvenlik sözleşmelerinin sigortalılar açısından da kapsamı farklılık gösterebilmektedir. Buna göre sözleşmeler, hizmet akdine tabi çalışanlar, bağımsız çalışanlar ve devlet memurlarının tümünü kapsamına alabileceği gibi bunların birkaçını da kapsama alabilecektir. Örneğin Almanya, Belçika, İtalya, Macaristan ile yapılan sözleşmelerde bu kişilerin tümü kapsama alınmışken İngiltere ve Fransa ile yapılan sözleşmelerde sadece hizmet akdine tabi çalışanlar kapsama alınmıştır.

Türkiye ile Azerbaycan arasında imzalanan ikili sosyal güvenlik sözleşmesine kapsam açısından baktığımızda hem kısa vadeli hem de uzun vadeli sigorta kollarının kapsamda olduğunu, ancak Azerbaycan ile hastalık sigortasına ilişkin uygulamanın henüz yürürlüğe girmediğini görmekteyiz (SGK, *Sosyal Güvenlik*). Buna karşın uzun vadeli sigorta kolları hükümleri hizmet akdine tabi çalışanlar, bağımsız çalışanlar ve devlet memurlarının tümüne uygulanmaktadır.

Türkiye ile Azerbaycan arasında yapılan sözleşmenin avantajlarından en önemlisi her iki ülke vatandaşlarının, hak ve menfaatler bakımından eşit işlem görmesidir. Bu anlamda, Türkiye'nin Azerbaycan'da çalışan vatandaşları ve bakmakla yükümlü oldukları aile bireyleri, sosyal güvenlik haklarından, Azerbaycan vatandaşları gibi yararlanma imkânına sahip olmuşlardır. Aynı durum Türkiye'de bulunan Azerbaycan vatandaşları için de geçerlidir.

Emeklilik yönünden, Türkiye ile Azerbaycan'da çalışmanın avantajlarından bir diğeri, ilgili ülkede geçen hizmetlerin diğeri tarafından tanınmasıdır. Sözleşmeye göre, ilgili ülkelerin mevzuatına göre geçen sigortalılık süreleri birbirinin devamı sayılmakta ve aylığa hak kazanılıp kazanılmadığının tespitinde, her iki ülkede geçen sigortalılık süreleri aynı zamana rastlamamak kaydıyla birleştirilmektedir. Bu şekilde aylığa hak kazanıldığında, aylık, her iki ülkede geçen çalışmalar birlikte dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Nitekim Türkiye ve Azerbaycan, bu şekilde hesaplanan aylığın kendi ülkelerinde geçen çalışma gün sayısına isabet eden kısmını sözleşme aylığı (kısmi aylık) olarak ödemektedir.

Bir örnek vermek gerekirse, Türkiye'de 1800 gün ve Azerbaycan'da 4300 gün çalışması olan bir kişinin emekli olma talebi halinde aylığa hak kazanmasında bu sürelerin toplamı dikkate alınır ve kişinin 6100 gün çalışmasının olduğu kabul edilerek emeklilik işlemleri yapılır. Şayet kişi 6100 gün ile emekliliğe hak kazanıyorsa, sözleşmeye taraf her iki ülkede oransal olarak aylık hesabı yapılır.

Bununla birlikte eğer Türkiye ve Azerbaycan'da geçen sigortalılık süreleri, ülkelerin kendi mevzuatlarına göre, tam aylık bağlanmasına yeterli ise, hizmet birleştirmesi yapılmadan, her iki ülkeden de tam aylık bağlanabilmektedir. Bunun yanı sıra hizmet birleştirmesi yapılmadan doğrudan borçlanma yapmak ve bu suretle aylığa hak kazanmak da mümkündür.

Sosyal güvenlik sözleşmesi yapılan ülke mevzuatına göre yardım hakkının kazanılması şartlarının tespitinde, diğer ülkedeki ilk işe başlama tarihi de dikkate alınmaktadır. Diğer bir ifade ile sigortalının ilk defa Türkiye'de sigortalı olması halinde, sözleşme yapılan ülke açısından sigorta başlangıcı Türkiye'deki sigortalılık başlangıcı olduğu gibi tersi biçimde ilk defa sigorta başlangıcı sözleşme yapılan ülkede geçmiş ise Türkiye açısından da sigorta başlangıcı ilgili ülkedeki başlangıç kabul edilir (Kurt). Dolayısıyla bu Azer-

baycan'daki sigortalılık sürelerini borçlananların, buradaki ilk işe başlama tarihi, Türkiye'de hiç çalışmaları yoksa veya bu tarih, Türkiye'deki sigorta başlangıç tarihinden daha önceye ait ise aylığa hak kazanmada Türkiye'de ilk işe giriş tarihi gibi kabul edilecektir (Gürel).

İkili sosyal güvenlik sözleşmelerin kapsamı belirlenirken özellikle kısa vadeli sigorta kolları bakımından daha çekinceli davranıldığı görülmektedir. Nitekim meslek hastalığı, geçici iş göremezlik gibi durumlarda ulusal mevzuat kapsamında kişilerin yardımdan faydalanmaya devam edebilmeleri için tedavi görmeleri şart koşulmuş olabilir. Çünkü hak sahibi kişinin yurt dışında bulunması veya çalışmadığı bu süreyi yurtdışında geçirmek istemesi halinde tedavi gördüğünün saptanması zorluk yaratacaktır. Aynı yardım içeren sigortalar bakımından da aynı yardımın o ülkede bulunmayan hak sahibine sağlanması çok zor olacaktır. Nitekim ülke tedavi imkanlarının aynı olmaması riski de bulunmaktadır (Limoncuoğlu 2184). Bu bağlamda Türkiye ve Azerbaycan imzalanan sözleşmede sağlık yardımlarına ilişkin hükümler bulunsa da henüz yürürlüğe konulması söz konusu olmamıştır. Bunun en önemli nedeni ise Azerbaycan'ın iç mevzuatlarından kaynaklanan nedenler ile sözleşmede yer alan sağlık sigortasına ilişkin hükümlerin uygulanma olanağı bulamamasıdır (SGK, *Yurtdışındaki* 8).

Ayrıca Türkiye ile Azerbaycan arasındaki sosyal güvenlik sözleşmesinde aile yardımlarının kapsama alınmış olması dikkat çekicidir ve Türk sosyal güvenlik sistemi içinde bulunmayan bu sigorta kolundan aslen Azerbaycan vatandaşları yararlanabilecektir (Yel 47).

Türkiye-Kırgızistan İkili Sosyal Güvenlik Sözleşmesi'nde ise hem kısa hem de uzun vadeli sigorta kolları kapsama alınmıştır. Ancak hizmet akdine bağlı olmaksızın kendi nam ve hesabına çalışanlar hastalık sigorta kolu, kamu görevlileri ise tüm kısa vadeli sigorta kollarının kapsamı dışında tutulmuştur. Burada önemli olan bir nokta ise Kırgızistan'ın ikili sosyal güvenlik sözleşmesi imzaladığı ilk ülkenin Türkiye olmasıdır (Orha Ajans).

Kırgızistan ile imzalanan ikili sosyal güvenlik sözleşmesi ile tarafların mevzuatında öngörülen sosyal güvenlik yardımlarına hak kazanılması için taraf devletlerde geçen sigortalılık sürelerinin birleştirilmesinin, çifte prim ödenmesinin önlenmesinin, aylık veya gelir almakta iken taraf devletlerde ikamet edenlerin aylık ve gelirlerinin yeni ikamet yerinde ödenebilmesinin

amaçlandığı görülmektedir. Ayrıca anlaşma ile her iki akit taraf mevzuatına tabi olanların sosyal güvenlik haklarının mütekabiliyet esasları çerçevesinde korunmasının ve güvence altına alınmasının amaçlandığı, anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle her iki akit taraf mevzuatına tabi olanların sosyal güvenlik hak ve yükümlülükleri bakımından eşit işlem görmeye başlayacağı, anlaşma ile tarafların mevzuatında öngörülen sosyal güvenlik yardımlarına hak kazanılması için akit taraf devletlerde geçen sigortalı hizmet sürelerinin birleştirilmesinin mümkün olacağı ve çalışanların hangi ülke mevzuatına tabi olacağını tespit edilerek bu sayede çifte prim ödenmesinin önüne geçileceği, her iki ülkede geçici görevli olarak çalışanların da iş kazası, meslek hastalığı sigortası ve uzun vade sigortalılığı kapsamında mütekabiliyet esasları çerçevesinde sigortalı sayılacakları öngörülmüştür.

Sonuç

Uluslararası göç tarih boyunca ülkeleri derinden etkilemiş ve önemli siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Söz konusu insan hareketliliği, göç alan ülke ve göçmenler açısından bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Özellikle istihdam odaklı iktisadi sorunların yanı sıra kültürel ve sosyal sorunlar bunların başında gelmektedir. Bu tür sorunların en aza indirgenmesi ve göçmenlerin uyumunun sağlanması için ülkeler bazen kendi iç hukuk sistemlerinde düzenlemeler yapmışlar, bazen de uluslararası sözleşmelerle çözüm üretmişlerdir.

Sosyal güvenlik, sosyal politika uygulamaları ve kişilerin karşı karşıya kalmış oldukları sosyal riskler nedeniyle ortaya çıkan bir olgudur. Hastalık, yaşlılık, malullük gibi durumlarla karşılaşma riskine karşı bireylere güvence sağlama işlevi gören sosyal güvenlik, bu durumların meydana getirebileceği olumsuzlukları ve eşitsizlikleri gidermeye yönelik en etkili sosyal politika aracıdır. Sosyal güvenlik, kaynak ve gelirin yeniden dağıtımını yoluyla sosyal risklerin olumsuz sonuçlarını gidermeyi hedefler. Sosyal güvenliğin konusunu oluşturan riskler karşısında, bireylerin ihtiyaç duyduğu emniyet hissini sağlamak sosyal güvenliğin temel amacıdır. Riskler karşısında ekonomik güvensizlik ortamına itilen bireylere ekonomik güvence sağlama yoluyla bu emniyet ihtiyacı giderilir. Bu anlamda sosyal güvenlik uluslararası sözleşmelerde de yer alan evrensel bir ihtiyaç, bir insan hakkıdır. Sosyal güvenliğin amacı, çalışma gücünü, beden ve ruh sağlığını devam ettirmek için gelir kaynaklarını geçici ya da sürekli biçimde kaybedenlere toplum olarak yardım etmek suretiyle

onları, gereksinimlerinin tutsaklığından kurtarmaktır. Risklerin iktisadi sonuçlarının yol açtığı gelir kaybı ve gider artışına karşı kişilerin güvenliğini sağlamak, dar anlamda yaptığımız sosyal güvenlik tanımını ile paralel olarak sosyal güvenliğin doğrudan amacıdır.

Ülkeler arasında yapılan ikili sosyal güvenlik sözleşmeleri, uluslararası göç nedeniyle ortaya çıkan sosyal güvence sorunlarının bertaraf edilmesi noktasında önemli bir role sahiptir. Özellikle göçmenlerin yerel vatandaşlarla eşit sosyal güvenlik haklarına sahip olmaları, uzun vadeli sigorta kolları açısından geçmişteki hizmetlerin zayıf olmaması ve tekrar vatandaşı olan ülkeye dönmede teşvik edici olması ikili sosyal güvenlik sözleşmelerini gerekli kılmaktadır. Ayrıca bu sözleşmelerin örtülü olarak kayıt dışı istihdam ile mücadele fonksiyonu da bulunmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasından sonra bağımsız yeni Türk Cumhuriyetleri uluslararası arenada kendilerine yer bulmuşlardır. Türkiye bu ülkelerle tarihi ve kültürel ortak payda nedeniyle sürekli yakınlaşma gayreti içinde olmuştur. Nitekim ekonomik ilişkiler, 2015 yılından itibaren bir düşüş gösterse de canlılığını korumuştur. Ancak istenen seviyelerde olmadığını ve potansiyelinin çok daha yüksek olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öyle ki sürekli gündeme getirildiğinin aksine, Türk Cumhuriyetleri ile olan ekonomik ilişkiler Avrupa Birliği'ne alternatif oluşturabilecek düzeye erişebilmiş değildir (Aygün 15). Bununla birlikte, özellikle Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nden Türkiye'ye, zaman içerisinde önemli miktarda göç hareketi gerçekleşmiştir.

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında yaşanan göç diğer uluslararası göçlerde olduğu gibi bazı sorunları ortaya çıkarmıştır. Bu sorunlardan sosyal güvence ile ilgili olarak atılan ortak adımlar ise ne yazık ki yetersiz seviyede kalmıştır. Mevcut durumda sadece Azerbaycan ve Kırgızistan ile onaylanmış ikili sosyal güvenlik sözleşmesi bulunmakta olup söz konusu sözleşmeler hem uzun hem de kısa vadeli sigorta kollarını kapsamaktadır. Ancak Azerbaycan özelinde ülke iç hukuk sistemlerinden kaynaklanan sorunlar nedeniyle kısa vadeli sigorta kolları hükümleri fiilen uygulanamamaktadır. Bununla birlikte Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan ile henüz sosyal güvence iş birliği noktasında atılmış bir adım bulunmamaktadır.

Bu çalışmamızla daha önceden akademik olarak yeteri kadar incelenmemiş olan hususlar ele alınmış ve dolayısıyla da Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye arasındaki sosyal güvence iş birliklerine ilişkin mevcut durum ortaya konularak eksiklikler belirlenmeye çalışılmıştır. Özellikle yakın geçmişte gündeme gelen Türk dünyası vatandaşlığı projesi (Alyılmaz 77) kapsamında mümkün olduğunca sosyal, ekonomik, kültürel ve hukuki yakınlaşmanın hedeflendiği bir ortamda sosyal güvence noktasında yaşanan yetersizliğin giderilmesi noktasında adımların atılması, mağduriyetlerin giderilmesi açısından önem arz etmektedir.

Özellikle Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında artan insan hareketliliği ile birlikte zaman içerisinde sosyal güvenliğe yönelik iş birliği eksiklikleri hissedilmeye başlanmıştır. Nitekim bir ülkede farklı ülkelere göçmen işçi bulunduğunda, her ne kadar eşitlik ilkesini zedelese de, ülkede çalışan farklı vatandaşlığa sahip bu kişilerin farklı haklara sahip olması sonucu ortaya çıkmaktadır. Kısa süreli hareketliliklerde hastalık sigorta kolu kapsamında sağlanacak yardımların nitelik ve niceliklerinin belirlenmesinin yanı sıra göç kapsamında değerlendirilebilecek uzun süreli hareketliliklerde ise yaşlılık, malullük ve ölüm sigorta kollarında hak kayıplarının yaşanmaması açısından sosyal güvence iş birlikleri önemlidir. Bu açıdan Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında ikili sosyal güvenlik sözleşmelerinin yaygınlaştırılması ve iç hukuk sistemlerinin de sözleşmelerin uygulanmasını sağlayacak altyapıya kavuşturulması gerekmektedir. Türkiye'nin imzalamış olduğu ikili sosyal güvenlik anlaşmalarına bakıldığında uzun vadeli sigorta kollarının tüm sözleşmelerin kapsamında olduğu, kısa vadeli sigorta kolları bakımından ise daha sınırlı davranıldığı görülür.

Bu itibarla öncelikle Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında ekonomik iş birliklerinin geliştirilmesi, uluslararası göç ve turizm noktasında ortak kararların alınarak politikaların yürütülmesi, sosyal güvenlik bağlamında vatandaşların hak kayıplarının önlenmesi ve gelecekte telafisi zor durumların ortaya çıkmaması bakımından şimdiden gerekli adımların atılarak sosyal güvence iş birliklerinin gerçekleştirilmesi yerinde olacaktır. Sosyal güvence iş birliği açısından özellikle mevzuatsal altyapıların birbirleri ile uyumlu hale getirilmesine yönelik çabaların gösterilmesi de büyük öneme sahiptir ve bu bakımdan çalışma gruplarının oluşturulması ve uzman personel değişimi yapılması gerekmektedir. Nitekim mevcut durumda

Azerbaycan ile yapılan ikili sosyal güvenlik sözleşmesinde, iç mevzuatlarından kaynaklanan nedenler ile sağlık sigortasına ilişkin hükümlerin uygulanma olanağı bulunmamaktadır. Bu sebeple sosyal güvence iş birliklerinde öncelikle iç mevzuatın uyumlaştırılması gerekmektedir.

Kaynaklar

- Abrahamson, Peter. "The Welfare Modelling Business." *Social Policy and Administration*, vol. 33, no. 4, 1999, ss. 394-415.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. *Çalışma Hayatı İstatistikleri*. Ankara, 2017.
- Akengin, Hamza. "Türk Dünyası ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Üzerine Jeopolitik Bir Değerlendirme." *Mutad*, vol. 4, no. 1, 2017, ss. 1-11.
- Alyılmaz, Semra. "Türk Dünyası Vatandaşlığı Projesi." *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, vol. 4, no. 1, 2015, ss. 77-85.
- Arıcı, Kadir. *Türk Sosyal Güvenlik Hukuku*. Gazi Kitabevi, 2015.
- Aslanlı, Araz. "Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri." *Yönetim ve Ekonomi*, vol. 25, no. 1, 2018, ss. 15-27.
- Aygün, Oğuzhan. "Türk Birliği, Avrupa Birliği'ne Alternatif Olabilir mi?" *ECONDER*, vol. 1, no. 1, 2017, ss. 35-52.
- Bağırzade, Elşen Resuloğlu. "Türk Cumhuriyetleri Arasında Ticari İşbirliği: Mevcut Durum ve Perspektifler." *Istanbul Journal of Sociological Studies*, no. 41, 2011, ss. 41-60.
- Balıkçoğlu, Nevzat. "Türkiye İle Diğer Türk Cumhuriyetleri Arasında Dış Ticaretin Gelişimi: 2000-2017 Dönemi." *CUJOSS*, no. 1, 2019, ss. 225-245.
- Baştürk, Şenol. *Sosyal Politika*, ed. Aysen Tokol ve Yusuf Alper, Dora Yayıncılık, 2014.
- Castles, Stephen et al. *The Age of Migration*. Palgrave Mcmillan, 1998.
- Çağlar, Türken. "Göç Çalışmaları İçin Kavramsal Bir Çerçeve." *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, vol. 5, no. 8, 2018, pp. 26-49.
- Çağlayan, Savaş. "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi." *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, no. 17, 2006, ss. 67-91.
- Çubuk, Ali. *Sosyal Politika ve Sosyal Güvenlik*. Gazi Üniversitesi İİBF Yayınları, 1983.
- Demir, Müslim. "Türkiye'de Yabancıların Sosyal Güvenliği." *Sosyal Güvenlik Dergisi*, vol. 6, no. 1, 2016, ss. 71-93.
- Demirhan, Yılmaz, ve Seyfettin Aslan. "Türkiye'nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi." *Birey ve Toplum Dergisi*, vol. 5, no. 9, 2015, ss. 23-62.
- Doru, Ömer, ve Mehmet Barış Aslan. "Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Ekonomik İlişkiler: Dış Ticaret, Turizm ve Yatırım Açısından Bir Değerlendirme." *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, vol. 9, no. 17, 2019, ss. 427-442.

- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. *2016 Türkiye Göç Raporu*. Ankara, 2016.
- Gürel, Begüm. “Yurtdışında Geçen Sürelerin Sosyal Güvenlik Bakımından Değerlendirilmesi.” *Hukuki Haber*, 23 Ağustos 2019, <https://www.hukukihaber.net/yurtdisinda-gecen-surelerin-sosyal-guvenlik-bakimindan-degerlendirilmesi-makale,6046.html>.
- Güzel, Ali vd. *Sosyal Güvenlik Hukuku*. Beta Yayınevi, 2003.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. *Türkiyede Yasal Olarak İkamet Eden Yabancıların Profili ve Yaşam Koşulları*. 2017.
- Kurt, Resul. “İki Ülkede Geçen Sigortalılık Sürelerinin Birleştirilmesi.” *Dünya Gazetesi*, 14 Mart 2014.
- Levent, Recep. “Yurt Dışında Çalışan veya Bulunanlar ile Göçmenlerin Sosyal Güvenliği.” *TBB Dergisi*, no.116, 2016, ss. 315-334.
- Limoncuoğlu, Siyami Alp. “İkili Sosyal Güvenlik Anlaşmalarının Kapsamı.” *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, no. 19, 2017, ss. 2165-2191.
- Nurdoğan, Ali Kemal, ve Menekşe Şahin. “Türkiye’ye Yönelen Uluslararası Göç İşsizliğin Bir Nedeni mi?” *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, vol. 11, no. 18, 2019, ss. 2201-2223.
- Orha Ajans (2018). “Kırgızistan-Türkiye Sosyal Güvenlik Anlaşması Nasıl Uygulanacak?” *Orha Ajans*, 24 Ağustos 2019, <https://orhaajans.com/kirgizistan-turkiye-sosyal-guvenlik-anlasmasi-nasil-uygulanacak>.
- Özcan, Nazlı Şenses. “Düzensiz Göç Üzerine Bir İnceleme: Küresel Dinamikler, Ulus-Devletler, Göçmenler.” *İdeal Kent Dergisi*, no. 15, 2015, ss. 22-39.
- SGK. *Yurtdışındaki Vatandaşların Sosyal Güvenlik Hakları ve Yurtdışı Borçlanma*. Ankara, 2013.
- SGK. *Sosyal Güvenlik Sözleşmeleri*. Ankara, 2019.
- Sözer, Ali Nazım. “İkili Anlaşmalarla Sosyal Hukukun Koordinasyonu.” *Legal İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi*, no. 5, 2005, ss. 203-221.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. *Onbirinci Kalkınma Planı*. 2019.
- Şenkal, Abdulkadir vd. “Avrupa Birliği’nin Karşılaştırmalı Refah Modelleri ve Sosyal Politikada Devletin Değişen Rolü.” *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, vol. 14, no. 2, 2007, ss. 146-175.
- TÜİK. “Dış Ticaret İstatistikleri (2010-2018).” 21 Ağustos 2019, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046.
- TÜİK. “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt İstatistikleri (2014-2018).” 21 Ağustos 2019, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059.
- TÜİK. “Uluslararası Göç İstatistikleri (2017-2018).” 21 Ağustos 2019, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1067.
- Türk Dil Kurumu (TDK). *Güncel Türkçe Sözlük*. <http://sozluk.gov.tr>.
- UNHCR. *UNHCR Master Glossary of Terms*. Rev.1. Cenevre, 2006.

- United Nations Development Programme. *Human Development Indices and Indicators*. 2018.
- Ülgen, Gülden vd. “Refah Rejimleri Sınıflandırma Çalışmaları: Cinsiyet Boyutları.” *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, vol. 39, no. 2, 2017, ss. 637-656.
- Yalçın, Cemal. *Göç Sosyolojisi*. Anı Yayınları, 2004.
- Yardım, Müşerref. “Göç ve Entegrasyon Politikaları Işığında Fransa’da Toplumsal Kabul.” *Göç Araştırmaları Dergisi*, vol. 3, no. 2, 2017, ss. 100-136.
- Yel, Aytül. *Taraf Olduğumuz İkili Sosyal Güvenlik Sözleşme Uygulamalarında Yaşanan Olumsuzlukların Analizi ve Çözüm Önerileri*. Sosyal Güvenlik Uzmanlığı Tezi, 2013.
- Yıldız, Ayselin. “Göç ve Entegrasyon Politikalarında Vatandaşlık.” *Göç Araştırmaları Dergisi*, vol. 3, no. 1, 2017, ss. 36-67.
- Yılmaz, Abdurrahman. “Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri.” *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, vol. 9, no. 2, 2014, ss. 1684-1704.
- Yılmaz, Serdar. “Kazakistan-Türkiye Ekonomik ve Kültürel İlişkileri: Vaatler ve Gerçekler.” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, vol. 6, no. 2, 2017, ss. 813-834.
- Zhanadilova, Aigul. “Farklı Kuramlar Çerçevesinde Uluslararası Göç Sorunu.” *Muhakeme Dergisi*, vol. 1, no. 2, 2018, ss. 116-122.

Evaluation of Social Security Cooperation between Turkey and Central Asian Turkish Republics*

Mehmet Bulut**

Abstract

One of the most important problems of international migration for immigrants is the issue of social security. As a matter of fact, the people who went to work abroad from their countries either remained completely out of the system or became a part of both countries with the effect of strict rules in social security legislation. In order to solve this problem, countries are introducing bilateral social security agreements as well as domestic legal systems. The human mobility occurred between the Central Asian Turkish Republics and Turkey have increased cumulatively at over the years. As a result of this, the social security cooperation to be realized is not yet sufficient and necessary steps should be taken. Currently, there are bilateral social security agreements that have been ratified with Azerbaijan and Kyrgyzstan. However, there are problems at the point of application.

Keywords

Social security, bilateral social security agreements, international migration, pension, cooperation, Central Asian Turkish Republics.

* Date of Arrival: 26 August 2019 – Date of Acceptance: 30 April 2020

You can refer to this article as follows:

Bulut, Mehmet. "Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye Arasında Sosyal Güvence İş Birliklerinin Değerlendirilmesi." *bilig*, no. 99, 2021, pp. 85-113.

** Assoc. Prof. Dr, Bayburt University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Finance – Bayburt / Turkey

ORCID: 0000-0003-0157-4906

mehmetbulut@bayburt.edu.tr

Сотрудничество в области социального обеспечения между Турцией и тюркскими республиками Центральной Азии*

Мехмет Булут**

Аннотация

Одной из важнейших проблем международной миграции является вопрос социального обеспечения. Фактически, люди, которые уехали из своих стран на заработки за границу, либо остались полностью вне системы, либо стали частью обеих стран с эффектом строгих правил в законодательстве о социальном обеспечении. Для решения этой проблемы страны вводят двусторонние соглашения о социальном обеспечении, а также национальные правовые системы. Мобильность людей между тюркскими республиками Центральной Азии и Турцией в совокупности увеличилась на протяжении многих лет. В результате этого сотрудничества в области социального обеспечения еще недостаточно, и необходимо предпринять определенные шаги. В настоящее время существуют двусторонние соглашения о социальном обеспечении, ратифицированные с Азербайджаном и Кыргызстаном. Однако есть проблемы с применением.

Ключевые слова

Социальное обеспечение, двусторонние соглашения о социальном обеспечении, международная миграция, пенсия, сотрудничество, тюркские государства Средней Азии.

* Поступило в редакцию: 26 августа 2019 г. – Принято в номер: 30 апреля 2020 г.
Ссылка на статью:

Bulut, Mehmet. “Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye Arasında Sosyal Güvence İş Birliklerinin Değerlendirilmesi.” *bilig*, no. 99, 2021, pp. 85-113.

** Доц., д-р, Байбуртский университет, факультет экономики и управления, кафедра финансов – Байбурт / Турция
ORCID: 0000-0003-0157-4906
mehmetbulut@bayburt.edu.tr

Kırgızistan'da SSCB Sosyo-Politik Eğitim Sistemi ve Kahrolsun Cehalet Derneği'nin Faaliyetleri (1924-1927)*

Yavuz Ercan Gül**

Öz

Bu çalışmada 1924-1927 yılları arasında Sovyetler Birliği'nin Kırgızistan'daki politik eğitim faaliyetlerini ve Kahrolsun Cehalet Derneği'nin faaliyetlerini araştırmak amaçlanmıştır. Araştırmada doküman analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Bu tekniğe uygun şekilde öncelikle Kırgızistan Devlet Arşivi Müdürlüğü'nden (TSGA) gerekli izinler alınarak bahsi geçen döneme ait eğitimle ilgili belgeler toplanmış, literatür temelinde yorumlanmıştır. Sovyetler Birliği'nin ilk on yılı Sovyet ideolojilerinin Sovyet felsefesinin şekillenmesinde etkin bir şekilde rol oynadığı bir dönem olmuştur. Eğitim ve politika birleştirilerek, politik eğitim şeklinde tüm Sovyet topraklarında uygulanmıştır. Eğitim, Sovyetler Birliği için Sovyet vatandaşının ortaya çıkarılmasında bir araç olmuştur. Kırgız halkının değişim ve dönüşümü özel olarak yetiştirilen Kırgız eğitimcileri ile sağlanmaya çalışılmıştır. Tüm Kırgızistan topraklarında diğer yerlerde olduğu gibi topyekûn bir eğitim faaliyeti başlamış, bütün eğitim giderleri Merkezî Politik Eğitim Komisyonu tarafından karşılanmıştır. Kiril Alfabetini bilmeyen ve okuyamayan insanlara Sosyalist Sovyet ideolojisini anlatmanın mümkün olmadığı anlaşılacak, eğitim bütün Kırgız topraklarında öncelikli konu olarak kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Politik eğitim, sosyalizm, Kırgız kültürü, Sovyet vatandaşı, propaganda.

* Geliş Tarihi: 29 Haziran 2020 – Kabul Tarihi: 26 Ekim 2020

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Gül, Yavuz Ercan. "Kırgızistan'da SSCB Sosyo-Politik Eğitim Sistemi ve Kahrolsun Cehalet Derneği'nin Faaliyetleri (1924-1927)." *bilig*, no. 99, 2021, ss. 115-135.

** Yrd. Doç. Dr., Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü – Bişkek / Kırgızistan

ORCID: 0000-0002-8191-2647

yavuz.gul@manas.edu.kg

Giriş

Türkistan coğrafyası asırlar boyunca ortak bir kültür çerçevesinde yaşamış olan insanların aynı kültürel kodlara sahip; dil, din, ırk bakımından birbirleriyle neredeyse aynı sayılabilecek özellikleri taşıyan halkların yayılım gösterdiği bir alan olmuştur. Bazı araştırmacılar (Bennigsen and Broxup, Khazanov) Türk halklarının bu iç içe geçmiş inşikâka sebebiyet vermeyen kültürel yapısını inanışlarına bağlamışlardır. Dinî öğelerin bu halkların birlikte yaşamalarında önemli bir etken olduğu görüşünü savunmuşlardır. Kültürel ve dinî özellikleri dikkate almayan işgal güçleri bu coğrafyada büyük tahribatlara neden olmuşlardır. İlk olarak Çarlık Rusya'nın Türkistan'ı işgali ve bu halkları birbirinden ayırmak, kendi kültürlerini empoze etmeye çalıştıkları insanlar haline getirmek için uyguladıkları siyaset ve daha sonrasında Sovyetler Birliği'nin etnik kültür ve değer tanımaz politikası ile Türkistan halklarının maruz kaldıkları kültürel sömürü bu coğrafyanın sosyo-kültürel olarak farklılaşmasına neden olmuştur. Hem Çarlık Rusya hem de Sovyetler Birliği döneminde anti-etnik faaliyetlerin çoğu eğitim alanında yoğunlaşmış, eğitim adeta ideolojik bir silah haline dönüşmüştür.

Sosyalist ve Leninist görüşe göre Sosyalist bir yapıdaki eğitim sistemi; kapitalist toprak sahipleri ve onların hizmetçilerine karşı savaşıma ve işçi, çiftçi, emekçi olan insanlar için Sosyalist eğitim yapısını geliştirmek olmak üzere iki temel göreve sahiptir (Kalaşnikov 373). İdeolojik eğitimle ortak bir Sovyet kültürü temelinde tüm Sovyet halklarının birleşmesi ve homojenliği amaçlanmıştır. Böylelikle tüm etnik-dinî unsurlardan kopmuş uluslar üstü *Sovyet halkı* ve *Sovyet Vatandaşı* kavramları ortaya çıkmaya başlamıştır (Wojnowski 3). Sovyet ideolojisinde eğitim ve politika iki ayrı şey olmayıp, ikisi birlikte kullanıldığında anlam taşıyan kavramlardır. Dolayısıyla eğitim faaliyetleri de Moskova'da bulunan Merkezî Politik Eğitim Komitesi tarafından yürütülmüştür. Sovyetler Birliği'nde politik eğitim, toplumsal yaşamın belirli bir politik felsefeye sahip totaliter bir hükümet tarafından kontrol edildiği ve hâkim olduğu bir sistemdir. Bu felsefe Marksist teori, geleneksel Rus pratiği ve Sovyet Devleti'nin bir karışımı olmuştur (Folsom 5).

Eğitim ve okur-yazarlık Sovyet yönetimi tarafından toplumsal algıyı yönetmenin en işlevsel aracı olduğu için Sovyet ideolojisini halka anlatmanın ve kabul ettirmenin yolu halkın okur-yazar olmasına bağlıdır. Bu durumun farkında olan Lenin, okuma-yazmanın bilinmediği ülkede Komünist toplumun

kurulamayacağını her fırsatta dile getirmiştir (Izmailov 51). Nitekim Lenin (*Polnoe Sobranie* 178), kurulan yeni sistemin işleyebilmesi için eğitimin ne kadar önemli olduğuna işaret ederek, farklı bilgi ve teknoloji alanlarındaki uzman eksikliği ile Sosyalizme geçişin imkânsız olduğunu belirtmiştir.

Pedagoji ilmi SSCB için; eski kimliğini geride bırakarak, Sosyalist bir çevrede yetişen kitlesel olarak yeniden doğan insan bilimidir (Zalkind 5). Eğitimin içeriği ise anti teolojik olarak yeniden yapılandırılmış; Marksist-ateist yeni insanı ortaya çıkaracak şekilde düzenlenmiştir (Yaşına 203). 1925-1926 tarihleri arasında okur-yazarlık ve eğitim denildiğinde iki şey öne çıkmaktadır. Bunlardan birisi; tüm Türkistan'da faaliyet gösteren Kahrolsun Cehalet Derneği (Obşestvo Doloy Negratnosti), ikincisi ise; bu derneğin kurucusu olarak kabul edilen Mihail İvanoviç Kalinin'dir. Kalinin cehaletle mücadelede önemli isimlerden birisi olmuştur. Kalinin önderliğinde oluşturulan Kahrolsun Cehalet Derneği bütün Sovyet coğrafyasında her bölge, ilçe ve mahallede örgütlenerek halkın kitlesel olarak okuma yazma öğrenmesini sağlamıştır.

Günümüzde Türkistan coğrafyasını anlayabilmek için bu dönemin iyi bilinmesi gerekmektedir. SSCB'nin ilk 10 yılı Sovyet ideolojisinin anlaşılmasında kilit bir öneme sahiptir. İdeologların en yoğun faaliyet gösterdikleri bu dönem, Türk halklarının nasıl bir değişim-dönüşüm baskısına maruz kaldıklarının önemli bir göstergesidir. Bu nedenle Sovyet döneminin ilk 10 yılının derinlemesine araştırılması gerekmektedir. Bu çalışmada 1924-1927 tarihleri arasında Sovyetler Birliği'nin politik eğitim faaliyetlerini ve Kahrolsun Cehalet Derneği'nin yürütmüş olduğu okur-yazarlık faaliyetlerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Buna yönelik olarak, 1924-1927 yılları arasındaki eğitimle ilgili Kırgızistan Devlet Arşivi materyalleri incelenmiş, literatür temelinde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Kırgızistan'da Sovyet eğitim sistemi nasıl yapılanmıştır?
- Kırgızistan'da okuma yazma faaliyetleri ve sosyalist propaganda nasıl gerçekleşmiştir?
- Kahrolsun Cehalet Derneği'nin Kırgızistan'daki faaliyetleri nelerdir?
- Kırgız kültürünün biçimlendirilmesinde Sosyalist Politik Eğitim nasıl bir rol oynamıştır?

Kırgızistan'da Sosyalist Eğitim Sisteminin Kurulması

Ekim Devrimi ile birlikte hızlı bir şekilde SSCB çatısı altında bulunan ülkelerin eski eğitim sistemleri yerini içerisinde teolojik unsurları barındırmayan ve sosyalist felsefeye göre düzenlenmiş Komünist eğitime bırakmaya başlamıştır. Devrim sonrası Rus Komünist Partisi'nin önde gelen isimleri; N. K. Krupskaya, A. V. Lunaçarskiy, M. N. Pakrovskiy Komünist ideoloji eğitiminin verileceği ilköğretim kurumları, işçi okulları, politeknik okullar konusunda reform çalışmaları için harekete geçmişlerdir (Sitarov 207). 1918 yılında Halk Eğitim Komitesi Ekim Devrimi'nin neden olduğu bazı olumsuz durumları ortadan kaldırmak ve köklü bir eğitim reformu yapmak için toplanarak, Birleşmiş İşçi Okulu Deklarasyonu'nu yayınlamışlardır (Dulatov 12). Bu deklarasyon ile en küçük bireylerden en büyüklere kadar topyekûn bir ideoloji eğitimi amaçlanmıştır. Çünkü Halk Eğitim Komitesi'nin düşüncesine göre; Ekim Devrimi'nin ve Komünist düşüncenin kaderi SSCB topraklarında yaşayan çocukların benimsemiş oldukları idealler ve değerlere bağlıdır. Lenin (*Novaya Ekonomikçeskaya* 174) bu durumun önemine işaret ederek, “Okuma-yazma bilmeyen insan siyasetin dışındadır, önce ona ABC öğretilmelidir. Bu olmadan politika olamaz, onsuz sadece dedikodular, masallar, önyargılar vardır, ama politika yoktur” demiştir. Bu nedenle ilk iş olarak öğretmen yetiştirme alanında çalışmalar hızla başlatılmıştır. Çünkü öğretmen yetiştirme Komünist ideolojinin halka benimsetilmesinde hayati bir önem taşımıştır. Halk Eğitim Komitesi'nin düşüncesinde; istenilen Komünist ve Hümanist insanı ancak Sosyalist ideolojiyi benimsemiş öğretmenler yetiştirebileceğine inanılmıştır (Şpakovskaya 41).

Bütün bu gelişmelerden Türkistan bölgesinde bulunan halklar da etkilenmiştir. Ekim Devrimi özellikle Kırgız halkının eğitim ve kültür hayatında köklü değişiklikler meydana getirmiştir. 30 Aralık 1922 tarihinde SSCB'nin (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) kurulmasıyla birlikte 1924 yılına kadar Kırgızistan'ın hemen hemen bütün toprakları Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (TOSSC) sınırları içerisinde yer almıştır. Bu zamana kadar Türkistan olarak isimlendirilen topraklarda Türk halkları bir arada yaşarlarken, Sovyet yönetimi bu birlikteliği önlemek ve birbirinden ayırmak için çeşitli planlar yapmıştır. Bu nedenle, 14 Ekim 1924 tarihinde Tüm Rusya Merkez İcra Komitesi'nin (VTSİK) almış olduğu bir kararla Türk halklarının yaşamış oldukları yerlerin ulus devletlere bölünmesi kararlaştırılmış-

tır. Bu karara göre Kırgız halkının yaşamış oldukları topraklar Kara-Kırgız Özerk Bölgesi şeklinde isimlendirilerek, Rusya Sovyet Federasyonu Sosyalist Cumhuriyeti'nin (RSFSR) bir parçası olarak kurulmuştur. Kırgızistan'ın yönetimi için Bölgesel Devrim Komitesi Başkanlığı oluşturulmuş ve diğer bütün yönetim organları bu komiteye devredilmiştir. Türkistan Merkez İcra Kurulu almış olduğu yeni bir kararla Türkistan şeklinde adlandırılan bütün bölgeyi Orta Asya olarak yeniden isimlendirmiştir (Şigabdinov 2938).

Kırgız Özerk Bölgesi'nde halk eğitim işlerinin organizasyon ve yönetimi için 1927 Mart'ında Devrim Komitesi (Revkom) Başkanlığı'nın 8 Aralık 1924 tarihindeki 10. toplantısında imzalanan protokole dayanılarak Halk Eğitim Bölgesel Yönetimi kurulmuştur.¹ Kırgız Özerk Bölgesi'nin oluşturulmasıyla birlikte Kırgızistan'da 15 Nisan 1927 yılındaki 12. Bütün Rusya Sovyetleri Toplantısı'nın kararı ile Kırgızistan Özerk Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti (ASSR) oluşturulmuş ve bu bölge bundan sonra Kırgız Özerk Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti (KÖSSC)² olarak adlandırılmıştır. Rusya Sovyet Federasyonu Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSR) Sovyet Halk Komiserliği ve Merkez İcra Komitesi'nin aldığı karar ile 1 Mart 1927'de Kırgız ÖSSC'sinin işlerinin yönetimi için komiserlik kurumları oluşturulmuştur.³ Bunlardan birisi olan Kırgız ÖSSC Halk Eğitim Komiserliği (HEK) Halk Eğitim Bölgesel yönetimi ile birlikte hareket etmiştir.

Kırgız ÖSSC'si Halk Eğitim Komiserliği, alınan kararlar ile birlikte Kırgız ÖSSC'si Merkez İcra Kurulu ve Sovyet Halk Komiserliği'ne bağlı eğitim işlerinden sorumlu yönetim kurumu haline gelmiştir.⁴ Halk Eğitim Komiserliği'nin sorumluluğunda; eğitim-öğretim, politik eğitim, eğitim ve sanat faaliyetleri gibi genel ve uzmanlık alanı olan bütün faaliyetler yer almıştır. Böylece Halk Eğitim Komiserliği Kırgız ÖSSC'sinde eğitimden sorumlu en üst düzey kurum haline gelmiştir. Bu kurumun üyeleri ise halk eğitim komiseri, yardımcıları ve üyeleri olmuştur. Halk Eğitim Komiserliği sorumluluk alanları bünyesinde; devlet alimler birliği, genel sosyal eğitim yönetimi, politeknik ve mesleki eğitim, genel eğitim, müze ve bilim-sanat kurumlarından en üst düzey sorumluluk, literatür ve kitap basımı konusunda en üst düzey söz sahipliği, ulusal eğitime göre Rusça dışında literatür sağlanması ve Kırgız ÖSSC'si devlet kitap basımı sorumluluğu gibi alanlar yer almıştır. Bu alanlar süreç içerisinde devamlı olarak değişiklikler göstermiştir (*Istoria kirgizii* 414).

Halk Eğitim Komiserliği her bir şehirde ayrı ayrı örgütlenmiştir. Bu yerel kurumlar Halk Eğitim Komiserliği'nin Sosyal Terbiye Bölümü'ne (SOT-SVOS) karşı sorumlu olmuşlardır. 1924 yılında Bölgesel Halk Eğitim Bölümü (Oblast. ONP) Taşkent'te bir toplantı düzenleyerek, Sosyal Terbiye kurumu içerisinde Materyal-Finans Bölümü oluşturmuştur. 1918 yılında A. V. Lunaçarskiy başkanlığında kurulan ve SSCB içerisinde eğitim alanında en üst düzey sorumlu olan Halk Eğitim Komiserliği'nin, bu dönemde ismi Kara-Kırgız olan bölgedeki eğitim faaliyetleri Bölgesel Halk Bölümü'ne bağlı Sosyal Terbiye Kurumu'na bırakılmıştır. Bu kurumun raporlarında Halk Eğitim Komiserliği'nden kalan Kara-Kırgız Bölgesi'nde 1924 yılındaki mülkler olarak; 1. Sınıf düzeyi 360 okul, iki tanesi 9 yıllık olan 2. Sınıf düzeyi 3 okul, 6 yatılı okul ve 1 tane Pedagoji kursu kaldığı yazılmıştır.⁵

Sovyetler Birliği'nin bu dönemde eğitim reformlarının bilimsel-teknolojik devrimin gereklerine uygun olarak yapmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Çünkü çok yönlü eğitimin verilmesinin hedeflendiği okulların politeknikleştirilme çabaları dikkat çekmektedir. Bu yol ile öğrenciler teori ve pratiği birleştirerek hem eğitimlerine devam etmişler hem de çalışarak üretime katkı sağlamışlar, böylece kafa ve beden arasında çalışmada bir uyum sağlanmıştır (Aytaç 26). Bu kurumlardaki öğretmenlerin temel görevleri ise; zamanın ihtiyaçlarına cevap vererek, cehaleti ortadan kaldırmak; uzmanları yetiştirme işini hızlandırarak, kalifiye işçileri hazırlamak, Sosyalizmin temel kaynakları olan fabrika ve kolhozların ihtiyaçlarına hizmet etmek olarak tanımlanmıştır (Asanov & Bekboev 15).

Bütün eğitim faaliyetleri hızlı ve etkili olarak başlatılmasına rağmen, Sovyet topraklarında eğitimde birliği sağlayacak ortak bir eğitim programının bulunmaması aksaklıklara neden olmuştur. Bu nedenle, Devlet Alimler Birliği (GUS) bütün SSCB topraklarında *Gus Programı* olarak adlandırılacak olan ilköğretim kurumlarındaki öğrencilerin ve öğretmenlerin yetiştirilmesi için içerisinde birçok dersin yer aldığı kompleks bir program hazırlamıştır. Bu program, Rus olmayan uluslara da uygulanmaya çalışılmıştır. Ancak yerel yönetimlerce bu programın daha hafifletilmesi gerektiği, aksi takdirde bu programın öğretmen yetiştirmeye hizmet etmeyeceği ifade edilmiştir. Bütün Rusya Halk Eğitim Bölümü Temsilcilerinin 5. toplantısında özerk bölgelerden sorumlu Halk Eğitim başkanı olan Şarin (97) GUS'un hazırlamış olduğu programı eleştirmiş ve valilikle yönetilen yerlerdeki halkın okuldan

okuma-yazma bilmeden mezun olduğunu söylemiştir. Şarin, örnek olarak Kırgız ve Tatarları vermiş, bu insanlar için bu programın çok ağır olduğu ve hafifletilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Kara-Kırgız Sosyalist Eğitim Kurumu'nun bir raporunda ise Gus programının daha önceleri Türk cumhuriyetleri olan Orta Asya topraklarındaki okullarda etkili olmadığı ve hiçbir sonuç alınmadığı belirtilmiştir.⁶ Kırgızistan'da Pişpek (Bişkek) dışında diğer şehirlerde ise özellikle köylerde program uygulanmadığı gibi; eğitim materyali ve bütçe eksikliği dolayısıyla okulların bazıları boş kalmıştır.⁷ Başkent Pişpek'te ise durum diğer şehirlerden farklı olmamıştır. Pişpek okullarının eğitim kadrosu hem alan bilgisi hem de öğretim teknikleri bakımından oldukça geri kalmıştır. Eğitimciler ile öğrencileri arasındaki fark, bilimden daha çok yaş olarak ortaya çıkmıştır. Pişpek'teki Sosyal Terbiye yöneticileri Moskova'ya yazdıkları raporda durumun ciddiyetini ifade etmek için, eğitim konusunda yerel halk içerisindeki eğitimcilerden bir şey beklememek gerektiğini belirtmişlerdir.⁸ 1924 yılına kadar Kırgız eğitimcileri için 6 aylık öğretmen yetiştirme kursları uygulanmıştır. Bu kurslarda 1920-1924 yılları arasında 94 Kırgız öğretmen yetiştirilmiştir (Tabişaliev 6). Bu sayı ise bütün Kara-Kırgız topraklarındaki insanları Sosyalist ideolojiye göre yetiştirebilmek için oldukça yetersiz kalmıştır.

Türkistan Bölgesi'ndeki halkların Sovyet ideolojisine uygun olarak değiştirilmesi ve dönüştürülmesi konusunda yaşanan başarısızlıklar, Sovyet yönetimini farklı kararlar almaya zorlamıştır. İlk olarak Türkistan Merkez İcra Komitesi hızlı bir şekilde 1924 yılında II. Toplantısında (Plenium) Kara-Kırgızlar ve Tacikler için pedagoji enstitüsünün açılmasına karar vermiştir. Bu karar sonrası 25 Ekim 1925'te Pişpek Şehri'nde yeni tipteki eğitim kurumu olarak kabul edilen Halk Eğitim Enstitüsü açılmıştır (Izmailov 157). Bu dönemde adı Kırgız Eğitim Enstitüsü olan, günümüzdeki ismiyle Yusuf Balasagun Kırgızistan Milli Üniversitesi yerli halktan öğretmen adaylarının 4 yıllık bir eğitim-öğretimle yetiştirildiği kurum olmuştur. 1925 yılı verilerine göre Kırgız Eğitim Enstitüsü'nde 12 erkek ve 1 kadın olmak üzere toplamda 13 eğitimci çalışmıştır. Eğitim dili Kırgızca ve Rusça olan bu kurumdaki eğitimcilerin maaşları devlet bütçesinden karşılanmıştır. Devlet Arşivi verilerine göre enstitüye 1925 yılı güz döneminde 52 erkek öğrenci ve 8 kız öğrenci olmak üzere toplamda 60 öğrenci yeni kayıt yaptırmıştır.⁹

Tablo 1

1925 Yılında Kırgız Eğitim Enstitüsü'nün Öğrenci Sayıları

	Toplam		Hazırlık		1.Sınıf		2.Sınıf		3.Sınıf		4.Sınıf		5.Sınıf	
Yerli	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız
Halk	132	8	30	6	36	2	39	-	27	-	-	-	-	-

27.02.1926 tarihinde Kırgız Eğitim Müdürlüğü'ne yazılmış bir raporda, daha sonraları adı 1928 yılında Pedagoji Teknikum'u olarak değiştirilecek olan Kırgız Eğitim Enstitüsü'ndeki öğrencilerin milliyetleri ve sayıları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 2

26 numaralı Kırgız Eğitim Enstitüsü Öğrenci Sayıları¹⁰

Milliyet ve Cinsiyete Göre Öğrenci Sayıları				
Rus	Yerli	Azınlık	Erkek	Kız
-	130	10	132	8

1 Mart 1926 Kırgız Eğitim Enstitüsü raporunda¹¹ enstitüde eğitim görenlerin tamamının yerel halktan oluşan 140 öğrenci olduğu, bu öğrencilerin tamamının üniversite yurdunda veya daire şeklinde kiralanmış yurtlarda kaldıkları yazılmıştır. Bu enstitüde eğitim görenlerin eyalet, sosyal statü, milliyet, aile durumu, yaş ve sınıfa göre dağılımları ise şu şekildedir:

Tablo 3

Öğrencilerin Özelliklerine Göre Dağılımları

Okrug(Eyalet)a göre	Sosyal Statüye Göre	Milliyete Göre
Pişpek	64 Çiftçi	100 Kırgız
Karakol-Narın	55 Irgat	34 Tatar
Oş	11 İşçi	3 Kazak
Calal Abad	10 Memur	3 Özbek
	140	140 Dungan
		Sart-Kalmık
		1
		140

Yaşa göre		Sınıfa göre		Aile Durumuna Göre	
12-13	4	Başlangıç Hazırlık	35	Tam yetim	51
14-16	39	Orta hazırlık	38	Yarı yetim	36
17-18	57	Üst hazırlık	40	Aileye sahip	39
19-20	31	1. Temel sınıf	27	Evli erkek	11
20+	9			Evli kadın	3

Bu kurum, Sovyet yönetiminin Türkistan'daki öğretmen yetiştiren kurumları arasında kalite bakımından ilk sıralarda yer almıştır. Kırgızistan için ise ilk öğretmen yetiştiren kurum olarak tarihe geçmiştir. Daha sonraları Kırgızistan'ın entelektüel ve kültürel değişiminde önemli rol oynayan Abdılmal Maldıbayev, Coomart Bökönbayev, Kasımalı Cantöşöv, Gapar Aйтиev gibi önemli isimler bu enstitüde yetişmişlerdir.

Kırgızistan'da Okuma-Yazma Öğretimi

1920'li yılların başlamasıyla birlikte tüm Sovyet topraklarında ve özellikle Türkistan'da geleneksel okullar üzerindeki baskı artarak devam etmiştir. 11-12 Mart 1923 tarihindeki Türkistan Komünist Partisi'nin 7. Kongresinde alınan *Türkistan Şartlarında Anti teolojik Propaganda* isimli karar ile özellikle dinî eğitim veren geleneksel okullar yetkisiz ve kanun dışı şeklinde kabul edilmiştir. Geleneksel eğitim veren tüm kurum ve kişiler *gerici* adlandırılmış ve Sovyet eğitim terminolojisi içerisinde bu kurum ve insanlar *cehalet merkezi* ve *cahil* olarak yer almıştır (Şıgabdinov 2937). Bundan böyle eski tarz okulları bitirenler, Arap Alfabesinde okuyup yazanlar cahil olarak kabul edilmiştir. Alınan bu kararlar ve yapılan değişiklikler sonucunda bütün Türkistan halklarının okuma-yazma bilmedikleri farz edilerek, en baştan başlamak yoluyla topyekûn bir eğitim süreci başlatılmıştır.

Kırgızistan'da eğitimden sorumlu en üst düzey kurum olan Kırgızistan Halk Eğitim Komiserliği tarafından 1926 yılında SSCB yönetimine yazılan bir mektupta Kırgız Özerk Bölgesi'nin Çarlık Rusya döneminde Türkistan Kolonisinin bir parçası olduğu ve eğitimine hiçbir önem verilmediği, dolayısıyla Kırgız halkının neredeyse tamamının okuma-yazma bilmediği açıklanmıştır. Sovyet yönetiminin ise özellikle bu coğrafyada kültürel anlamda bir kalkınmayı hedeflediğinden dolayı bu konunun dikkate alınması gerektiği yazılmıştır. Bu durumun Viladimir İliç Lenin'in kutlu hedeflerine de yakış-

madığı, yakında kutlanacak olan Ekim Devrimi'nin 10. yılına da uymadığı anlatılmış ve hızlı bir şekilde bu toplumun yüksek kültür hedefine ulaştırılması gerektiği söylenmiştir. Kırgız Özerk Bölgesi'nde yaşayan halkın etnik kimliğe göre okuma-yazma durumlarını ve ihtiyaç olan kitap sayılarını içeren tablo da yine aynı mektup içerisinde konulmuştur.¹²

Kırgızistan Devlet Arşivi verilerine göre¹³ bu dönemde Kırgızistan topraklarında faaliyet gösteren ilkokul derecesindeki kurumlarda okuma-yazma öğretimi için kullanılan yöntemler kısaca şunlardan oluşmaktadır:

- Sesli Yöntem
- Tam İfade Yöntemi veya Analitik-Sentetik Yöntem
- Psiko-Fiziksel Okuma Eylemi Yasası
- Okuma Eyleminin Fiziksel Analizi:
- Okuma Eyleminin Psikolojik Analizi
- Amerikan Okullarındaki Tam İfade Yöntemi
- Rus Okullarındaki Yetişkinler İçin Tam İfade Yöntemi

Kahrolsun Cehalet Derneği'nin (KCD) Kırgızistan'daki Faaliyetleri

Sovyetler Birliği yönetimi eğitim ve öğretim işlerini yalnızca cehaletin ortadan kaldırılması olarak değil, aynı zamanda yeni bir kitle kültürünün de oluşturulması olarak görmüşlerdir. Bu kültürel ve pedagojik deneyin sonuçlarının neler olacağı hesaplanamamıştır. Sovyet yönetimi ilk başlarda bu yeni eğitim durumunu bir dizi acil durum önlemiyle gerçekleştirilen tek seferlik bir kitlesel eylem olarak görmüşse de daha sonraları *eğitimin* Sovyetler Birliği'nin en önemli işi olduğunu anlamışlardır (Pavlova 471). Bu nedenle tüm Sovyet topraklarında eğitim ve okur-yazarlığın artırılması bir devlet politikası haline getirilerek, eğitim tüm kamu kurumları ile bütün Sovyet vatandaşlarının bir görevi olarak benimsenmiştir. Sovyet ideologları rejime bağlı Sosyalist yeni insanın yetiştirilmesini hedef olarak belirlemişlerdir. Okur-yazarlık öğretimi özellikle M. İ. Kalinin'in başkanlığını yaptığı *Kahrolsun Cehalet Derneği*nin 1923 yılında kurulmasıyla birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Bu andan itibaren okur-yazarlığın artırılması süreci gerçekten kitlesel bir karakter kazanmıştır (Danilova 74).

KCD tüm Sovyet topraklarında olduğu gibi Türkistan'da da Sosyalist ideolojiyi benimsetmek için her yaştan insanın okuma-yazma öğrenebileceği okulların sayısını hızla artırmıştır. KCD bu dönemde; Pişpek civarında 47 Kırgız, 2 Özbek, 1 Alman ve 1 Dungan olmak üzere toplamda 51 okul; Karakol-Narın civarında 23 Kırgız, 8 Rus, 6 Kalmık, 1 Uygur ve 1 Özbek okulu olmak üzere toplamda 39 okul; Celal Abad civarında 35 Kırgız, 15 Özbek, 2 Rus olmak üzere toplamda 52 okul; Oş civarında ise 30 Kırgız, 20 Özbek ve 2 Rus olmak üzere toplamda 52 okul açmıştır.¹⁴ Bu eğitim kurumlarında L. Frid, A. Terentyeva ve N. Troitskaya (1926) tarafından KCD bünyesinde hazırlanmış olan *Bizim Gücümüz, Bizim Tarlamız*¹⁵ isimli alfabe kitabı okutulmuştur. Okur-yazarlık Acil Durum Komisyonu tarafından eğitim kurumlarına gönderilen bir yazıda onlara *Bizim Gücümüz, Bizim Tarlamız* isimli bir alfabe kitabı gönderildiği, bu kitabın içerisindeki alfabe tablosunun duvara asılması ve bir eğitim materyali olarak kullanılması gerektiği anlatılmıştır.¹⁶ Bu kitabın giriş sayfasının en üstünde ise Lenin'e ait olan çiftçi halkın eski tarz hayatlarının mümkün olmadığını anlamları için cümlesi yer almıştır.

KCD'nin halka okuma yazma öğretmekteki asıl amacı hem siyasi ideolojiyi halklara benimsetmek hem de Sovyet yönetiminin ihtiyacı olan kalifiye elemanı yetiştirmek olmuştur. KCD Kırgızistan'da okur-yazarlığı artırmak için bazı yöntemlere başvurmuştur. İlk olarak tüm fabrika, kolhoz gibi işyerlerine yalnızca okur-yazar olanların alınmasını sağlamakla işe başlamıştır. Böylelikle okur-yazar olmayanlar iş bulamaz olmuşlardır. KCD bu durumu 19 Aralık 1925 tarihinde Kırgızistan'daki bütün şubelerine göndermiş olduğu 1792 numaralı resmî yazısında¹⁷ anlatarak, işçilerin seçilmesi esnasında okuma-yazma bilenlerin tercih edilmesi gerektiğini, makina işçileri arasında okur-yazar olmayanların bulunduğunu belirtmiştir. Bu durumun bir devamı olarak okur-yazarlık Acil Durum Komisyonu ve KCD çalışanları arasından seçilecek kişilerden oluşan bir komisyon kurulacağı, bu komisyonun işçi alımını yapacağı anlatılmıştır.

Kırgız Otonom Bölgesi Acil Durum Okur-Yazar Komisyonu'nun Rusya Federasyonu Sovyet Cumhuriyeti Politik Eğitim Merkezi Yönetimi'ne (Glavpolitprosvet RSFSR) gönderdiği 55 numaralı 1926 tarihli yazısında 1926-27 eğitim öğretim yılında bölge genelinde 300 KCD merkezi açılacağı anlatılarak, bu merkezlerin ve öğrencilerin sayıları açıklanmıştır.¹⁸

Tablo 4

1926-27 Eğitim Öğretim Yılında Kırgızistan Genelinde Açılan KCD Merkezleri ve Öğrenci Sayısı

Okruğ	Okul sayısı	Milliyete Göre Okul Sayıları							Gerekli Alfabe Kitabı Sayısı ve Aynı Zamanda Öğrenci Sayısı						
		Kırgız	Rus	Özbek	Kazak	Uygur	Dungan	Tatar	Kırgız	Rus	Özbek	Kazak	Uygur	Dungan	Tatar
Pişpek	73	34	30	4		2	2	1	1190	1050	140		70	70	35
Karakol-Narın	69	40	24	1	1	1	1	1	1400	840	35	35	35	35	35
Calal Abad	78	38	19	20		1			1330	665	700		35		
Oş	80	36	18	20		5		1	1260	630	700		175		35
Toplam	300	148	91	45	1	9	3	3	5180	3185	1575	35	315	105	105

Yazının devamında ise, Kırgızca Alfabe kitaplarının yeterli sayıda olduğu, yalnızca diğer etnik grupların dillerinde alfabe kitabına ihtiyaç duyulduğu yazılmıştır. Bu dönemde KCD'nin bütün eğitim masrafları Merkezî Politik Eğitim Komitesi tarafından karşılanmıştır.¹⁹

Kırgız Kültürünün Biçimlendirilmesinde Sosyalist Politik Eğitimin Rolü

KCD halk arasında eğitim alanında kontrolü sağlamak ve halkı merkezlerine çekebilmek adına gazetelerde ajitasyon ve propaganda yapmıştır. KCD'nin en etkili propaganda aracı ise Üçüncü Cephe gazetesi olmuştur. II. Dünya Savaşı döneminde de propaganda konusunda büyük görevleri üstlenecek olan bu gazete bu dönemde KCD'nin halk ile arasında bir köprü olmuştur. KCD'nin T. Epşteyn riyasetinde gerçekleştirdiği 10 Mart 1926 tarihli toplantısında Türkistan'da Üçüncü Cephe Gazetesi'nin aktif olarak Propaganda ve ajitasyon için kullanılması kararlaştırılmıştır. Gazetede halkı okur-yazarlığa teşvik etmek amacıyla *Cehalet Savaşçısı* ve *Cehalet için Savaş* gibi sloganik ifadelerin kullanılması talimatı verilmiştir. Bu sloganik ifadeler aynı zamanda KCD'nin belirlemiş olduğu 2 yıllık öğretim planının da ismi olmuştur.²⁰

RSFSR Merkezî Politik Eğitim Komitesi Kırgızistan ile özel olarak ilgilenmiştir. Kırgızistan'daki ideolojik ve kalkınmaya dönük faaliyetleri yerel halk

ile yapmayı planlamışlardır. Yetiştirmiş oldukları kalifiye işçiler ile kendi emir ve görüşleri doğrultusunda faaliyet yürütmeye çalışmışlardır. Halk arasında Kiril Alfabeti ve Rusça öğrenimini cazip hale getirmeye çalışmışlarsa da ilk etapta en önemli gördükleri faktör ideoloji eğitimi olmuştur. Bu nedenle Kırgız halkının kendi dilinde öğrenim görmesine izin verilmemiştir. Sovyet ideologlarının Kırgız Türkçesi'ne çevrilmiş olan ideoloji ağırlıklı kitapları okullarda okutulmuştur. İdeolojinin halk arasındaki meşruiyetinin ve kabulünün sağlanmasında eğitimin etkisinin bu derece önemli olması, Sovyet yönetiminin bu dönemde en fazla önem verdiği mesleğin öğretmenlik mesleği olmasını beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede 03-17 Haziran 1926 tarihleri arasında RSFSR Politik Eğitim Komitesi tarafından Kırgız okullarında görev yapan Rusça bilmeyen öğretmenler için 50 kişilik konferans ve gezi düzenlenmiştir. Bu konferansın amaçları resmi olarak şu şekilde sıralanmıştır:²¹

- Bu emekçilerin mesleki yetiştikliklerini artırmak ve onlardan görev yaptıkları yerler için eğitim kurumlarına yöneticiler hazırlamak,
- Kendi bölgelerindeki eğitim-öğretim faaliyetlerini ve uygulamaları dinleyerek tecrübe paylaşımında bulunmak.

Bu gezinin amacının Kırgız halkı içerisinde Sovyet ideolojisini en iyi benimsemiş kişileri Moskova'ya götürerek, özel bir eğitim sonrasında kendi ülkelerinde Sovyet ideolojisini yaymaya hizmet edecek yöneticileri yetiştirmek olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle dinî ve kültürel özelliklerden tamamen kopmuş, Marksist-Ateist düşüncede olan ve Sovyet kültürünü kendi kültürü olarak kabul eden yerli öğretmenlere ihtiyaç duyulmuştur.

Sovyet öğretmenlerini yetiştirmenin yanında ayrıca Sovyet ideolojisini öğrencilere aktaracak eğitim materyalleri ihtiyacı da ortaya çıkmıştır. Bu nedenle tüm Sovyet topraklarında eğitimde birliği sağlamak adına Moskova'da Merkezî Politik Eğitim Komisyonu tarafından Sovyet ideologları riyasetinde ders kitapları hazırlanmıştır. Bütün ülkelere bu kitaplar gönderilerek okutulması istenmiştir. Kırgızistan'daki KCD ve Kırgızistan Halk Eğitim yönetimine gönderilmiş ve mutlaka bu kitapların okutulması gerektiği anlatılmıştır.

Tablo 5Merkezi Politik Eğitim Komisyonu Tarafından Hazırlanan Ders Kitabı Listesi²²

No	Kitap Adı	Yazarı	No	Kitap Adı	Yazarı
1	Arazi Yönetiminin ABC'si	Rudin	13	Koyun Yetiştiriciliği	Svireno
2	Çiftçilikte Suyun Temini	Skoryakov	14	Tavuk Üretim Kuralları	Ferdinandov
3	Orman ve Çiftçilik	Zdorik	15	Hayvan Tedavi Yöntemleri	Orlov
4	Elektrik ve Traktör	Yesin	16	Köy Bahçesi	Lvov
5	Hasat Nasıl Alınır?	Danilov	17	İş Araçları	Sokolov
6	Luga ve Kullanımı	Dmitriyev	18	Verimli Arıcılık	Titov
7	Yabani Otların Yok Edilmesi	Popov	19	Çiftçi Elindeki Hayvanın Sağlığı	Orlov
8	Tarla Zararlıları	Pakrovskiy	20	Çiftçi Kredisi	Peffer
9	Bahçe Zararlıları	Korolkov	21	Makine Ürünleri	Baliyev
10	Süt Sığırları Nasıl Beslenir?	Yurmoliat	22	Kuraklık ile Nasıl Başa Çıkılır?	Titerman
11	Çiftçilikte Süt İşleme	Lomnin	23	Domuz Yetiştiriciliği	Bondarenko
12	Çiftçi Atı	Boçarov			

Yukarıdaki kitaplar incelendiğinde Sovyet yönetiminin topyekûn bir çiftçi kalkınması başlattığı aşikârdır. Ancak Kırgızistan'daki halkın eğitimi için gönderilen bu kitap listesinde *Domuz Yetiştiriciliği* kitabının bulunduğu görülmektedir. Bu kitabın yalnızca azınlıkta olan Rus milliyetine mensup insanlar için mi yoksa, halkın dinî farklılıkları gözetilmeyerek bütün halklara mı okutulduğu ise belirsizdir.

Halk Eğitim Komiserliği'ne bağlı Pişpek Şehri'nde bulunan sorumlu kurum 1-28 Ocak 1925 tarihinde Pişpek'te yapmış oldukları faaliyetleri Sosyal Terbiye Bölümü'ne yazmış oldukları bir raporda anlatmıştır. Bu faaliyetler arasında; okulların finansal durumları, sağlık sistemi, personel temini, öğretim materyalleri gibi konular yer almıştır. Yapmış oldukları propagandalardan da bahsederek; öğrencilerin Komünizm ideolojisini daha çok benimsemeleri için Komsomol ve Pioner organizasyonlarının düzenlendiği ayrıca bu zamana kadar 6 numaralı Özbek okulu dışında hiçbir Kırgız okulunda bulunmayan Lenin köşesinin oluşturulduğu anlatılmıştır. Lenin'in ölüm günlerinde yas tutularak; şehir ve köy okullarında yas geceleri düzenlendiği, bu

programın yerli halkın bulunduğu her yerde yapıldığı belirtilmiştir.²³ Bu raporun öğretmenlerle ilgili bölümünde, öğretmenler için her hafta belirli günlerde oturum düzenledikleri, her bir öğretmenin bu oturuma katıldığını ve onlara okul, öğretmenlik konulu dersler yapıldığı anlatılmıştır. Bunun yanında öğretmenler için *Lenin Kompleksi* isimli bir ders programı hazırlandığı bu programın Lenin'i tanıtmak için öğretmenlere her hafta yapıldığı ve öğrencilere Lenin'in nasıl kabul ettirilmesi gerektiği yazılmıştır.²⁴

Sonuç

17 Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyet, 9 Özerk Bölge ve 10 ulusal ilçe olarak yapılanmış olan Sovyetler Birliği, her bir siyasî yapı içerisinde o yerdeki eğitim faaliyetlerini organize edecek ve merkezden gelen emirleri uygulayacak birer kurum oluşturmuştur. Kırgızistan'da, Moskova'da bulunan Merkezî Politik Eğitim Komitesi'ne bağlı Halk Eğitim Komiserliği kurulmuş ve bütün eğitim-öğretim faaliyetleri bu kuruma devredilmiştir. Bu komiserliğe bağlı okullarda ise eğitimde birliği sağlamak adına Sovyetler Birliği Alimler Kurulu tarafından hazırlanan GUS Eğitim Programı uygulanmıştır. Bu program bilimsel bir kalkınmadan daha çok ideolojik bir eğitimi benimsemiş, Türk halklarını Sovyet halkları haline dönüştürmeyi amaçlamıştır. Eğitimi kendi amacı dışında ideolojik bir aygıt haline getiren Sovyet ideologları ve Sovyet yönetimi bu programı Kırgız topraklarında yer alan her bir okulda, şehir ve köy ayırmaksızın okutmaya çalışmışlarsa da programın herhangi bir bireysel ve kitlesel farklılık gözetmemesinden dolayı ilk başlarda başarı sağlayamamışlardır. Çünkü bu program köy-şehir, milliyet, inanç ve bireysel farklılık gibi hiçbir ayırım gözetmeyip, yalnızca Marksist-Ateist Sovyet ideolojisini içselleştirmiş; aynı düşünen, aynı konuşan ve aynı şeye inanan insanları ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Bu nedenle Sovyet eğitimcileri arasında da eleştirilere ve tartışmalara neden olmuştur.

Sovyetler Birliği Rusya'dan getirmiş olduğu eğitimciler ile Kırgız halkını Sovyet değerleri temelinde değiştirmeye ve dönüştürmeye çalışmıştır. Ancak Rusya'dan gelen eğitimcilerin başarısızlığı sonucunda Sovyet yönetimi, yerli halkın içerisinden yetişmiş ve Sovyet değerlerini benimsemiş eğitimciler olmaksızın halkı kendi istekleri doğrultusunda değiştiremeyeceklerini anlamıştır. Bu nedenle yerli halka ideolojiyi benimsetmek için halkın içerisinden çıkan eğitimcileri yetiştirmeyi hedeflemiştir. İlk iş olarak, Kırgızistan'da Sovyet eğitim programını uygulayabilecek pedagoğların yetişeceği bir ku-

rum olan Kırgız Eğitim Enstitüsü açılmıştır. Bu kurumun kurulmasındaki asıl amaç yalnızca Kırgızistan topraklarındaki insanları eğitmek değil, aynı zamanda sair Türk halklarını da eğitecek Sovyet inancını benimsemiş pedagogların yetişmesi olmuştur. Böylece aynı millî değerlere sahip olan Türk halkları itibarı sınırlar ile birbirlerinden koparılmışsa da Sovyet ideolojisini benimsetmede herhangi bir sınır tanınmamıştır.

Asırlardan beri gelen Türk halklarının kendi eğitim gelenekleri yok sayılarak, Sovyet ideolojisi ve eğitiminden geçmemiş her bir birey cahil olarak kabul edilmiştir. Yerli halk kendi kültürlerine uymayan bu yeni sisteme direnmişlerse de Sovyet yönetiminin emriyle Kahrolsun Cehalet Derneği'nin içtimaî hayata müdahalesi ve fabrika ile kolhozlara işçi alımında Sovyet eğitiminden geçmemiş kimselere yer vermemesi sonucunda yerli halk bu okullara gitmek zorunda kalmışlardır. Kahrolsun Cehalet Derneği, sloganik ismi ile her yerde özellikle yerli halka dağıtılan gazete ve mecmualarda sürekli övülmüş ve çağdaşlaşmanın yegâne ölçüsü olarak gösterilmiştir. Bu derneğin isminde bulunan *cehalet* kelimesinin hedefinde, yerli halkın kendi kültürel değerleri temelinde, hayat tecrübelerine dayalı çocuk yetiştirme gelenekleri olduğunu anlamak zor değildir. Çünkü etnik ve dinî unsurlar taşıyan bu eğitim geleneği Sovyet ideolojisinin hedef olarak gördüğü düşmanlar içerisinde ilk sırada yer almıştır. Sovyet ideolojisi, etnik ve dinî hiçbir unsura yer vermeyerek, halkların kardeşliği adı altında millî kimlikleri yok etmeyi ve tek bir Sovyet çatısı altında, aynı değerler temelinde bütün halkları birleştirmeyi hedeflemiştir.

Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan itibaren geçen ilk on yıl, Sovyet ideologlarının adeta kendilerini Sosyalizmin zihinlerde yerleştirilmesine adadıkları bir dönem olmuştur. Çalışma içerisindeki Sovyet yönetiminin faaliyetlerinden de anlaşılacağı üzere bu dönemde yalnızca halkların kendi millî kültürlerine müdahale ile kalınmamış, aynı zamanda insanların düşüncelerine ve fikirlerine de müdahale edilmiştir. Sosyalizm, Sovyet yönetimi için adeta bir din ve Lenin'de bu dinin peygamberi olmuştur. Lenin'in düşünceleri ve görüşleri tartışılmaz ve sorgulanamaz olarak görülürken, okullarda oluşturulan Lenin köşeleri ve Lenin'i tanımak/tanıtmak için hazırlanan eğitim programları da kutsal bir görev olarak uygulanmıştır. Bu kadar katı ve yoğun bir şekilde kendisine uygulama alanı bulan Sosyalizm; eğitim kurumlarını, eğitim programlarını, eğitimcileri araç olarak kullanmıştır. Günümüzdeki

Post-Sovyet coğrafyasını ve halklarını anlamak ve tanımak bu dönemin iyi bilinmesiyle mümkündür. Bu çalışmanın Post-Sovyet halklarının ve özellikle Türk halklarının daha iyi anlaşılabilmesi ve tanınabilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda yapılacak sosyo-kültürel çalışmaların önünü açması ve araştırmacılara farklı bir bakış açısı kazandırması beklenmektedir.

Açıklamalar

- 1 TSGA Kirg. SSR, fond 20, opis I, ed. 3, l. 22.
- 2 Kirgizskaya Avtonomicheskaya Sovetskaya Sotsialisticheskaya Respublika, KİR. ASSR.
- 3 Sistematicheskoe sobranie zakonov RSFSR, yuridicheskoe izdatelstvo NKYU, T. I, ed. 94, l. 3-7.
- 4 TSGA Kirg. SSR, fond 647, opis I, ed. 94, l. 3-7.
- 5 TSGA Kirg. SSR, fond 688, opis. 1, ed. 96, l. 6.
- 6 TSGA Kirg. SSR, fond 688, opis. 1, ed. 96, l. 7.
- 7 TSGA Kirg. SSR, fond 688, opis. 1, ed. 96, l. 4.
- 8 TSGA Kirg. SSR, fond 688, opis. 1, ed. 96, l. 5.
- 9 TSGA Kirg. SSR, fond 647, opis. 1, ed. 96, 1925, l. 9.
- 10 TSGA Kirg. SSR, fond 647, opis. 1, ed. 96, 1926, l. 2.
- 11 TSGA Kirg. SSR, fond 647, opis. 1, ed. 96, l. 23.
- 12 TSGA Kirg. SSR, fond 647, opis. 1, ed. 110, l. 5.
- 13 TSGA Kirg. SSR, fond 647, opis. 1, ed. 110, l. 3.
- 14 TSGA Kirg. SSR, fond 647, opis. 1, ed. 110, l. 12.
- 15 Nasha sila – nasha niva.
- 16 TSGA Kirg. SSR, fond 647, opis. 1, ed. 110, l. 13.
- 17 TSGA Kirg. SSR, fond 647, opis. 1, ed. 110, l. 17.
- 18 TSGA Kirg. SSR, fond 647, opis. 1, ed. 110, l. 45.
- 19 TSGA Kirg. SSR, fond 647, opis. 1, ed. 110, l. 25.
- 20 TSGA Kirg. SSR, fond 647, opis. 1, ed. 110, l. 27-28-29.
- 21 TSGA Kirg. SSR, fond 647, opis. 1, ed. 110, l. 43.
- 22 TSGA Kirg. SSR, fond 647, opis. 1, ed. 110, l. 44.
- 23 TSGA Kirg. SSR, fond 688, opis. 1, ed. 96, l. 2.
- 24 TSGA Kirg. SSR, fond 688, opis. 1, ed. 96, l. 3.

Kaynaklar

Kırgızistan Devlet Arşivi (TSGA)

- TSGA Kirg. SSR, fond 20, opis I, ed. 3, l. 22.
TSGA Kirg. SSR, fond 647, opis. I, Sistematiçeskoe sobranie zakonov RSFSR.
TSGA Kirg. SSR, fond 647, opis. I, ed. 94, l. 3-7.
TSGA Kirg. SSR, fond 688, opis. 1, ed. 96, l. 2.
TSGA Kirg. SSR, fond 688, opis. 1, ed. 96, l. 3, Tezisi k dokladu tov. Romonad.
TSGA Kirg. SSR, fond 688, opis. 1, ed. 96, l. 6, v glavnyy politiko-prosvetitelnyy komitet.
TSGA Kirg. SSR, fond 688, opis. 1, ed. 96, l. 7, Likvidatsia negramotnosti.
TSGA Kirg. SSR, fond 688, opis. 1, ed. 96, l. 4, Likvidatsia negramotnosti.
TSGA Kirg. SSR, fond 688, opis. 1, ed. 96, l. 5, Likvidatsia negramotnosti.
TSGA Kirg. SSR, fond 647, opis. 1, ed. 96, l. 9, Likvidatsia negramotnosti.
TSGA Kirg. SSR, fond 647, opis. 1, ed. 96, l. 2, Likvidatsia negramotnosti.
TSGA Kirg. SSR, fond 647, opis. 1, ed. 110, l. 3, Tezisi k dokladu tov. Romonad.
TSGA Kirg. SSR, fond 647, opis. 1, ed. 110, l. 5, Likvidatsia negramotnosti.
TSGA Kirg. SSR fond 647, opis. 1, ed. 110, l. 12, koliçestvo škol v Kirgizii.
TSGR Kirg. SSR fond 647, opis. 1, ed. 110, l. 13, upoltprosvet dlya ugramçeka.
TSGR Kirg. SSR fond 647, opis. 1, ed. 110, l. 17, obşqestvo doloy negramotnost.
TSGR Kirg. SSR fond 647, opis. 1, ed. 110, l. 45, V Glavpolitprosvet RSFSR dlya VÇKLB.
TSGR Kirg. SSR fond 647, opis. 1, ed. 110, l. 25, Nomer: 630, Tsirkulyar.
TSGR Kirg. SSR fond 647, opis. 1, ed. 110, l. 27-28-29, 10 Mart 1926, Zasedaniya Prezidiuma.
TSGR Kirg. SSR fond 647, opis. 1, ed. 110, l. 43 Glavpolitprosvet VÇK, Tsirkulyar.
TSGR Kirg. SSR fond 647, opis. 1, ed. 110, l. 44 VÇK, TSirkulyar 43.

Kitap ve Makaleler

- Asanov, Uson, ve Isak Bekboev. *Kırgız Pedagogikası*. Mamlekettik Til jana Entsiklopediya Borboru, 2004.
Aytaç, Kemal. *Politeknik Eğitim Reformları*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1971.
Bennigsen, Alexandre, and Marie Broxup. *The Islamic Threat to the Soviet Union*. Croom Helm, 1983.
Danilova, Olga Gennadevna. "Deyatelnost Obşestva Doloji Negramotnost v Pskovskoi Gubernii 1920-h gg." *Gramota*, vol. 8, no.14, 2011, pp. 74-77.
Dulatov, Berik. "Razvitiye Sistemi Obrazovaniya v Kazakstane v 1913-2013 gg." 2013, <http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/jcrees/2013Osaka/23DulatovBerwick.pdf>.

- Folsom, Marlon. *Education in the USSR*. U. S. Department of Health, Education and Welfare, 1957.
- Frid, Terenteva, and Natalya Troitskaya. *Naşa Sila-naşa Niva*. İzdatelstva “Doloy Negramotnosti”, 1926.
- Istoria Kirgizii. *Istoria Kirgizii (Tom II)*. Kirgozisdad, 1963.
- Izmailov, Aziz Eminoviç. *Kırgızstandağı Sovyettik Mektepterdin Tarihi (1917-1957-жылдар)*. Frunze: Kırgız mamlekettik okuu-pedagogika basması, 1961.
- Kalaşnikov, Aleksiey Georgieviç. *Oçerki Marksitskoi Pedagogiki, Sotsialnaya Vospitaniya (Tom II)*. Rabotnik Prosveşenia, 1929.
- Khazanov, Anatoly. *The National Council For Soviet And East European Researç*. The University of Wisconsin – Madison, 1993.
- Lenin, Viladimir İliç. *Novaya Ekonomičeskaya Poolitika i Zadaçi Politprosvetov*. Doklad na II Vserossiyskoi Syezde politprosvetov (Tom 44), Politizdat, 1970.
- Lenin, Viladimir İliç. *Polnoe Sobranie Soçineniy (5-izdanie)*. İzdatelstvo Političeskoj Literaturı, 1974.
- Pavlova, Larisa Vladimirovna. “Obşestvo «Doloy Negramotnosti» i Ego Rol v Likvidatsii Negramotnosti v Orenburge v 20-30-e gg. XX v.” *Jurnal Obşestvo: Filosofiya, İstoriya, Kultura*, vol. 1, 2014, pp. 470-476.
- Sitarov, Vyaçeslav Alekseeviç. “İstoriya Obrazovaniya v Rossii: Dosovetskiy i Sovetskiy Periodi”. *Jurnal Znanie Ponimanie Umenie*, vol. 1, no. 1, 2019, pp. 201-211.
- Şarin, Mihail Feodoroviç. *Trudi Pyatogo Vserossiyskogo S'ezda Zaveduyuşih Otdelami Narodnogo Obrazovaniya*. Ministrativno-Organizatsionnoe Upravlenie N.K.P, 1926.
- Şigabdinov, Rinat Naçmetdinoviç. “Konfessionalnaya (İslamskaya) Şkola v Uzbekistane (1917-1929).” 16 Nisan 2015, <https://www.ayk.gov.tr/>.
- Şpakovskaya, Larisa Leonidovna. “Sovetskaya Obrazovatel'naya Politika: Sotsialnaya İnjenieriya i Klassovaya Borba.” *Jurnal issledovaniy sotqialnoy politiki*, vol. 7, no. 1, 2009, pp. 39-64.
- Tabışaliev, Salmorbek Tabışalieviç. *Kırgızskiy Gosudarstvenniy Universitet İmeni 50-letiya SSSR*. Kirgızpoligrafkombinat, 1973.
- Wojnowski, Zbigniew. “The Soviet people: National and Supranational Identities in the USSR after 1945.” *The Journal of Nationalism and Ethnicity*, vol. 43, no. 1, 2015, pp. 1-7. DOI: 10.1080/00905992.2014.953467.
- Yaşına, Marina Anatolievna. “Antireligiozne Obrazovanie i Vospitanie v SSSR v 1920-Godı: Uroki İstorii i Sovremennost.” *Jurnal Vestnik Yujno-Uralskogo gosudarstvennogo gumanitarno-pedagogičeskogo universiteta*, vol. 3, no. 1, 2011, pp. 201-208.
- Zalkind, Aron Borisoviç. *Pedalogiya v SSSR*. Rabotnik Prosveşeniya, 1929.

USSR Socio-Political Education System and Activities of Association Down with Illiteracy in Kyrgyzstan*

Yavuz Ercan Gül**

Abstract

In this study, it was aimed to investigate the political education activities and the activities of the Association of “Down with Illiteracy” of the Soviet Union in Kyrgyzstan between 1924-1927. In accordance with this technique, firstly, by obtaining the necessary permissions from the Kyrgyzstan State Archive Directorate (ИЦА), the documents related to education were collected and interpreted on the basis of the literature. The first decade of the Soviet Union was a period when Soviet ideologists played an active role in shaping Soviet philosophy. Education and policy were combined and implemented in Soviet territory in the form of political education. Education has been a tool for the Soviet Union to uncover the Soviet citizen. The change and transformation of the Kyrgyz people has been tried to be provided by Kyrgyz educators specially trained. As in other places in the territory of Kyrgyzstan, a total educational activity started and all education expenses were covered by the Central Political Education Commission. It is understood that it is not possible to explain the Socialist Soviet ideology to people who do not know and cannot read the Cyrillic alphabet, and education has been accepted as a priority in all Kyrgyz territory.

Keywords

Political education, socialism, Kyrgyz culture, Soviet citizen, propaganda.

* Date of Arrival: 29 June 2020 – Date of Acceptance: 26 October 2020

You can refer to this article as follows:

Gül, Yavuz Ercan. “Kırgızıstan’da SSCB Sosyo-Politik Eğitim Sistemi ve Kahrolsun Cehalet Derneği’nin Faaliyetleri (1924-1927).” *bilig*, no. 99, 2021, pp. 115-135.

** Assist. Prof. Dr. Kyrgyzstan Turkey Manas University, Faculty of Letters, Department of Educational Sciences – Bishkek / Kyrgyzstan

ORCID: 0000-0002-8191-2647

yavuz.gul@manas.edu.kg

Советская система политического просвещения и деятельность общества «Долой неграмотность» в Кыргызстане (1924-1927)*

Явуз Эрджан Гюль**

Аннотация

Целью данного исследования является изучение советской системы политического просвещения в Кыргызстане и деятельности Общества «Долой неграмотность» в период с 1924 по 1927 год. В исследовании использовалась методика анализа документов. В соответствии с этой методикой, в первую очередь, были получены необходимые разрешения в Государственном архивном управлении Кыргызстана (ЦГА), а документы, касающиеся системы просвещения в указанный период, были собраны и интерпретированы на основе публикаций. Первое десятилетие существования Советского Союза было периодом, когда советские идеологи играли активную роль в формировании советской идеологии. Образование и политика были объединены и реализованы на всей советской территории в форме политического просвещения. СССР использовал систему просвещения для воспитания советского гражданина. Изменения и преобразования кыргызского народа пытались обеспечить специально обученные кыргызские педагоги. На всей территории Кыргызстана, как и в других местах, началась всеобщая просветительская деятельность, и все расходы на обучение осуществлялись за счет Центральной комиссии политического просвещения. Понимая, что невозможно объяснить социалистическую советскую идеологию людям, которые не знают и не умеют читать кириллицу, просвещение было признано приоритетным вопросом на всех кыргызских землях.

Ключевые слова

Политическое воспитание, социализм, кыргызская культура, советский гражданин, пропаганда.

* Поступило в редакцию: 29 июня 2020 г. – Принято в номер: 26 октября 2020 г.
Ссылка на статью:

Gül, Yavuz Ercan. “Kırgızistan’da SSCB Sosyo-Politik Eğitim Sistemi ve Kahrolsun Cehalet Derneği’nin Faaliyetleri (1924-1927).” *bilig*, no. 99, 2021, pp. 115-135.

** И.о. доцента, д-р, Кыргызско-Турецкий Университет Манас, Гуманитарный факультет, отделение педагогических наук – Бишкек / Кыргызстан
ORCID: 0000-0002-8191-2647
yavuz.gul@manas.edu.kg

Çağdaş Kazak Edebiyatında Milli Romantizmin Bir Örneği *Ey, Dünya Ey* Romanı Üzerine Bir Değerlendirme*

Gulshat Shaikenova**

Hikmet Koraş***

Öz

Ey, Dünya Ey romanı 1916 yılında yaşanan olaylarla ilgili belgeler dikkate alınarak yazılmıştır. Çarın sömürme siyasetiyle Kazak erkeklerin askere alınması sırasındaki yaşanan katliamlar, halkın bu baskı ve şiddet karşısında canını kurtarmak için yaptığı göç, bu göç sırasında yaşadığı meşakkat ve acı ile 1917 yılında gerçekleşen Bolşevik İhtilali ve geriye dönüş maceraları ile Kazakistan'da Bolşevik İhtilali'nden sonra 1991 yılına kadar yaşanan olaylar anlatılmıştır. Yazar çok geniş bir zaman diliminde çok geniş bir coğrafyada yaşanan olayları roman edebi türünde kaleme almıştır. Romanın bir kısmı bu olayların yaşandığı dönemde kayda geçirilen bir belgeye dayanır. Romanın belgeye dayanan kısmı 1916 olayları ve sebep olduğu göç ve göç sırasında yaşananlardır. Romanın göç ve geriye dönüşten sonraki kısımları tamamen yazarın kurgusudur. Romandaki kişi ve yer tasvirlerinin yetersizliği ile romanın kapsadığı zamanda yaşanan pek çok olayın göz ardı edilmesi de romanda teknik bir zayıflık olarak sayılabilir.

Anahtar Kelimeler

Beksultan Nurjekeuli, Kazak Milli Kurtuluş Hareketi, Bolşevik İhtilali, Jeltoksan Olayları.

* Geliş Tarihi: 18 Ağustos 2020 – Kabul Tarihi: 25 Kasım 2020

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Shaikenova, Gulshat, ve Hikmet Koraş. “Çağdaş Kazak Edebiyatında Milli Romantizmin Bir Örneği *Ey, Dünya Ey* Romanı Üzerine Bir Değerlendirme.” *bilig*, no. 99, 2021, ss. 137-162.

** Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü – Niğde / Türkiye
ORCID: 0000-0002-9663-1565
gulshat84@mail.ru

*** Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü – Niğde / Türkiye
ORCID: 0000-0001-7045-2510
hikmetkoraş@gmail.com

Giriş

1916 yılı, Kazaklar için en karmaşık, çetrefilli ve anlatılması en zor dönemdi. Hele bu dönem hakkında, yani milli ayaklanma konusunda bir eser yayınlamak zor olduğu kadar tehlikeli ve riskli idi. Çünkü bir taraftan yaşanan acıların tekrar gündeme gelmesi söz konusu idi diğer taraftan da bugün birlikte yaşanan insanları itham etmek anlamına geliyordu. Bir diğer zorluk ise tarihte kalmış ve unutulmaya yüz tutmuş hadiseleri tarihi hakikatlere uygun şekilde anlatabilmektir.

Kazakların yaşadığı tarihteki pek çok acı; Sovyet döneminde yazılması, dile getirilmesi imkânsız olaylardır. Sovyet rejimi, her ne kadar Çarlık rejimine muhalif olarak doğmuş ve öyle kabul edilmişse de, kurulan devlette Rusları egemen etnik unsur, Rusçayı egemen dil ve Rus hayat tarzını egemen kültür kabul etmiş diğerleri ile çatıştığı noktada Rusların lehine tavır almış, diğerlerini susturmuştur (Karakaş 598). Bundan dolayı Rusların dışında kalan etnik unsurların Ruslarla olan münasebetlerindeki yaşanan acı olaylar Sovyet dönemi boyunca dile getirilememiştir. Sovyetlerin dağılmasından sonra bile yaşanan acı olaylar dile getirilirken yaşanan tereddütler romana yansımıştır.

Romanın Özeti

Romanın başlangıcı 1916 yıllarıdır. Romanda hiç bahsedilmese de bu yıllarda Birinci Dünya Savaşı devam etmektedir. Bundan dolayı bir iç isyandan endişe eden Çarlık Rusya'sı bütün Türkistan'da 19 ila 45 yaş aralığındaki erkekleri askere almak için teşebbüste bulunur ve bu durum Kazaklar arasında tepki ile karşılaşılır. Silah kullanmayı bilmeyen çocuklarının cephelede ağır iş yaptırılarak veya cephe önüne sürülerek öldürüleceğinden endişe eden Kazak aksakalları çocuklarını askere göndermeme kararı alırlar. Bu karar yönetim tarafından tepkiyle karşılaşılır ve insanlar tutuklanmaya, cezalandırılmaya başlar. Yönetimin bu uygulamasına Rus siviller de yerli halkı taciz edip mallarını yağmalamak, masum insanları öldürmek, kadın ve kızların ırzlarına tecavüz etmek gibi fiillerle katılırlar. Bu durum bir iç savaşa dönüşür.

Elinde kendini savunacak silahı olmayan Kazak halkı çareyi Çin'e doğru kaçmakta bulur. Göç sırasında Kazaklar, Kırgızların da kendi kaderlerini paylaştığının farkına varırlar (Nurjekeuli On altı yaşına 106)¹. Yönetim, katliamı aşan zaman zaman soykırım olarak nitelendirilebilecek bir uygulama yapmıştır (Abdikulova 160).

Bu ağır şartlarda ayakta kalıp Çin sınırına ulaşanları ise Kalmuklar beklemekteydi. Kalmuklar tarafından önce malları yağmalanır tam onu kurtardıkları sırada Şeyi ve Tazabek'in kız kardeşinin kaçırıldıkları öğrenilir. Tazabek ve arkadaşları onları kurtarmak için yine Karga'ya giderler.

Çin'e geçen ve dağınık şekilde yerleşmiş olan Kazak kafilenin arada sırada yaptığı toplantılardan birinde bir adam gelerek Quriyat²² in olduğunu, yeni idarenin kaçan Kazakları geri çağırdığını ve ülkeye kabul ettiğini söyler.

Bu haber kesinleştikten sonra kabile tekrar geldikleri topraklara geri göçe başlarlar. Geri dönüş de gelişleri kadar zahmetli ve yorucu olur. Bu ağır şartlara ve açlığa dayanamayan pek çok kişi ve zayıf düşen hayvanlar yolda ölür.

Quriyat ilan edilip göç edenler idare tarafından geri çağırıldığı halde Ruslar, intikam almak için geri dönenleri fırsat buldukça taciz edip öldürmektedir (146, 160).

Şahidi olduğu bir haksızlığa müdahale ettiği için hakkında şikâyet olan Tazabek evinin yakılmasını da dikkate alarak Kobzev'in yaşadığı yere taşınmaya karar verir.

Kyitin'de Ruslar gibi tarım yapmayı, patates ekmeği vs. de öğrenirler. Tazabek okul açıp oradaki Kazak ve Rus çocukları da okutur. Fakat onların Kyitin'e taşındığını fark eden Sergeycük ve çocukları onları takip etmektedir. Bir kış gecesi Tazabek etrafı kolaçan etmek için dışarı çıkar, etrafı dolaşırken tüfekte ateş ederek Tazabek'i vururlar.

Tazabek öldükten sonra Şeyi aynı yerde yaşamaya devam eder Kazakların da bütün mal varlığı ellerinden alınır. Kazaklar arasında büyük bir açlık baş gösterir. Komşusu Kobzev, evlerinde pişen yemekler, sağdan soldan temin ettiği et vs. Şeyi'ye de getirerek çok yardım etmektedir.

Şeyi de öğretmen olmaya karar verir ve bunun için kursa gider. Kursta kendilerine ders veren bir öğretmene de âşık olur ancak çocuklarından utandığı için bu sadece kendisinin bildiği bir sır olarak kalır.

Şeyi'nin torunu Kavsens, 1986 Jeltoksan olaylarına katıldığı için tutuklanır, işkence görür, tecavüze uğrar ve intihar eder. Kavsens hakkında ailesi tarafından yapılan soruşturmaya okul idaresi öğretmenlerini dinlemeyerek olaylara katılmasını gerekçe olarak söyler.

Kavsın'ın ölmesi Şeyi'yi çok etkilemiştir. Bayılır, kendine geldiğinde bir hastane odasında olduğunu fark eder. Torunu Nurbek, Kazakistan'ın bağımsızlığını ilan ettiğini haber verir. Şeyi bu mutlu haberi alır ve gözlerini hayata kapatır.

Şahıs Kadrosu

Romanın başlangıcında on altı yaşına giren Şeyi'nin heyecanı, gençlik arzuları dile getirilse de Şeyi ile Tazabek'in fiziki ve ruhi portreleri yeterince dile getirilmemiştir, okuyucu onları gözünde canlandıramaz. Okuyucu edebi eserleri okurken kahramanları göz önünde canlandırmak bir film izler gibi göz önünde olmasını ister. Fakat romandan hareketle Şeyi'yi ne kadar gözde canlandırmak istesen de bu pek mümkün değildir. Romanda verilen Şeyi ile ilgili detay düz sivri burunlu ve geniş bir alnı olduğu, yaşından daha olgun gösterdiği (15) dir. Ancak onun güzelliğini anlatan ifade “Şeyi'nin güzelliği ile hareketleri, ağaçta oturan tüyleri yumuşacık, etrafına ürkek ürkek bakan serçe gibiydi. Minicik, çok sevimli kız” (24) cümlelerinden ibarettir.

Gören herkesin büyüüne kapıldığı Şeyi'nin boyu uzun mu kısa mı; saçları düz mü, kıvrıkcık mı, dalgalı mı; kaşları, düz mü, hilal şeklinde mi, kalın mı, ince mi; boynu uzun mu kısa mı; omzu geniş mi dar mı; beli, ince mi kalın mı; gözü, ela mı, kara mı, kahverengi mi; bakışı, süzgülü mü; elleri, küçük mü, büyük mü; ayakları, yürüyüşü vs gibi hususları çoğaltmak mümkün, bunların hiç birisi detay olarak verilmez. Bunların hepsi çok güzel ibaresiyle okuyucunun hayal gücüne bırakılmıştır.

Şeyi, romanda idealize edilen bir tiptir. İdeal Kazak kadını tipidir. Romanın başlangıcında Şeyi'nin 16 yaşına girdiğini öğreniriz. Fakat bu olayların yaşandığı dönem Şeyi'nin biyolojik olarak henüz çocuk olduğu bir dönemdir. Henüz çocuk yaşında olan Şeyi romanda ilk andan itibaren olgun bir kadın olarak karşımıza çıkar. Ne ilk uğradığı tecavüzde (76) ne ailesinin diri diri yakıldığı olayda (91), ne bir Kalmuk'un tecavüzüne maruz kaldığı zaman (112) ne de Kamza'nın tecavüz ettiğinde (292) onun yaşadığı travma ve sarsıntılar ciddi olarak dile getirilmez. Henüz çocuk denecek yaşta evlenen ve kocası da herkesin gözü üstünde olan birisi olmasına rağmen Şeyi'de hiçbir tereddüt ve endişe görülmez.

Hele son yaşadığı Kamza'nın tecavüz hadisesi (292) Şeyi'nin kendisi de böyle bir hadisenin olmasını istiyormuş gibi bir ifadeyle verilmiştir. Kamza'nın

kendisinin yatağına girmesine karşı verdiği tek tepki “Bu ne! Git, ayıp olur!” (292) şeklindedir. Bu diyalogun devamında ise “Şeyi yerde mi gökte mi olduğunu bilemedi, canavarın kapanında kıvıldandı. Bu işte benim hiç suçum yok der gibi iki gözünü kapatıverdi. Bedeninden kaçan utanç yorğanın altında boğuldu.” cümleleri (292) sanki Şeyi’nin böyle bir durumun olmasını arzu ettiği, şeklinde yorumlanabilir. Bu olay o kadar sıradanmış gibi verilir ki, Şeyi hiçbir şey olmamış gibi hayatına devam eder, Şeyi’nin en yakını olan kişiler Şeyi’nin normal tavrından dolayı ne korku ne de telaşını hissederler.

Eski yurtlarına geri dönerken buldukları çocuğu Şeyi’nin ölen abisinin karısı Jüzük evlat edinmiştir. Çocuk büyüdükçe Tazabek’e benzemektedir Şeyi’nin bu durum karşısında ciddi bir tepki verdiği görülmez (177-178).

Şeyi ile Tazabek arasında geçen bu konuyla ilgili bir diyalogdan sonra Şeyi, Tazabek’ten şüphelenmesine rağmen “- Kendi geçmişi karışık olunca insan karşı tarafa da anlayışlı bakıyormuş! Oralbek’i sevip oynattığını gördüğümde Tayken bana sadece koca değil tam bir âlim gibi görünüyor.” (178) cümleleriyle durumu kabullenir.

Uğradığı ilk tecavüzden olan çocuğu büyüdükçe tecavüz eden Rus’a benzemektedir. Bunu çevresindekiler fark ederler, hatta tecavüz eden Rus’un bir yakını bu durumu Şeyi’nin kendisine de söyler (234) ama Şeyi, ciddi bir endişe yaşamaz.

Şeyi’nin yaşadığı bu ağır olaylar ve genç yaşta kocasının öldürülmesi onu fazla etkilememiş gibidir. Yaşanan bu kadar sarsıcı olaya karşı Şeyi, yaşının çok üstünde normal bir yetişkinin bile sergileyemeyeceği bir tavır sergiler.

Şeyi, evlendiği ilk günden itibaren kaynanası ile birlikte yaşar fakat ölümüne kadar geçen sürede onun kaynanasına hiç tepki verdiğini görmeyiz. Bütün bunlar dikkate alındığında roman kahramanı olarak Şeyi, insani duygulardan arınmış bir kişi gibidir.

Üzerinde durulması gereken bir diğer hadise de kaynanasının yaşanan bunca olayı hep normal karşılamasıdır. Şeyi’nin kaynanası da adeta bu olaylar sıradan bir olaymış gibi davranır.

Romanın ilerleyen bölümünde Şeyi’nin gelini ile yaşadığı olaylar, yengesi Jüzük’ün gelininin başına gelen olaylar karşısında sergilediği tavır, üzerin-

de durulması gereken önemli hususlardır. Oğlu askerde iken gelininin gayri meşru ilişkisi, hatta bu ilişkiden hamile kaldığını fark ettiği halde sessiz kalması, Jüzük'ün gelininin ihaneti karşısında Şeyi'nin yengesine susmasını tavsiye etmesi rıza gösterdiği anlamına gelir. Bu durumu Şeyi'nin Kamza ile yaşadığı olayla ilişkilendirmek mümkündür. Çünkü kendisi de yaşadığı bu tecavüzü hiç olmamış gibi davranarak geçiştirmişti.

Gerçekte her edebi eser yazarının hayatından izler taşır. Çetin, romanı “Romancının beş duyusu yoluyla doğrudan doğruya veya dolaylı olarak hayatında yankı bulmuş yaşantı, bilinç, zekâ, hayal, düşünce, duygu gibi öğeleri sanatsal bir bağlam içinde yeniden kurduğu yapay bir âlem.” (Çetin 65) olarak tarif eder. Bu tarifi dikkate aldığımızda romanda yaşanan bu olaylar, yazarın kendisinin yaşadığı olaylarla paralellik gösterir. Kenesbek'in karısının Aynagül'ün kocası askerde iken bir başkası ile beraber olup hamile kalması (298-299), Jüzük'ün oğlu Samen'in karısının da kocası askerde iken bir başkası ile beraber olup ondan hamile kalması (298-299) gibi romanda yaşanan kadın ihanetleri, yazarın bizzat hayatını anlattığı (Nurjekeuli, *Kendi eşimi* 4) *Bir Pişmanlık Bir Ümit* romanında anlatılan kadınların kocalarına ihaneti (Nurjekeuli, *Kendi eşimi* 102) ile paralellik göstermektedir.

Yazar, Tazabek'i tasvir ederken de detaydan kaçınır. Romanda verildiği şekliyle Tazabek, “...Güçlü, başı iri, çene kemikleri yana taşmış, kırmızı yüzlü, kara sık bıyığı yüzüne yakışan esmer bir delikanlı” (19) dır. Önce Daneker olmak üzere, gören kadınların çoğunun etkisinde kaldığı, herkesin peşinden koştuğu Şeyi'nin de kapıldığı Tazabek, kısaca tasvirinin verildiği bölümde “Başının iriliği ve çene kemiklerinin yana taşmış” olması pek olumlu bir görünüş ifade etmez. “Güçlü” kelimesi ise göreceli bir kavram olup fiziki yönünü açıklamakta yetersiz kalır. Tazabek'in parmaklarının kalın, gözlerinin yuvarlak, kaşlarının kalın, yüzünün geniş olduğunu romanın ilerleyen bölümünde Daneker'den olan gayri meşru oğlu ile selamlaşırken kendisinin Aben hakkındaki tespitlerinden öğreniriz (168).

Tazabek, Şeyi'nin Oralbek'in Rus'un tecavüzünden olduğunu itiraf etmesini bile “Öyle oluyor muymuş?” diyerek geçiştirir ve üstünü örter. Tazabek, çocuk kendisininmiş gibi kabullenir, çevresine karşı da kulak tıkar. Karısı ve kız kardeşine bir Kalmuk'un tecavüz etmesini bile “Ölenlere üzülmekten ziyade yaşayanların hayatına şükretmek gerekmez mi?” (118) düşüncesiyle kabullenir.

Romanın ilk sayfasından ölümüne kadar Tazabek hep mantıklı hareket eden birisidir. Ancak her zaman düşkünlere ve fakirlere yardım etmesi, mazlumların yanında zalimlere karşı mücadele etmesi de kahramanın duygusal yönünü ön plana çıkarmaktadır.

Tazabek'in romandaki gerçek üstü bir diğer özelliği ise elinden her işin gelmesi ve her zorluğun üstesinden gelebilmesidir. Ciddi bir okul hayatı olmasına rağmen Tazabek, okuma yazma bilir (256), insanları ikna etmede çok başarılıdır (117, 268), Sofiya'dan öğrendiği Rusça (22) ve aldığı kısa süreli bir kursla Kazak çocuklar bir tarafa Rus çocuklarına bile öğretmenlik yapar (259), devlet işleri hakkında görüşler ileri sürer (179), üniversitede okumuş arkadaşı ile siyasi konuları tartışabilir (160-164) vs. gibi özellikleri çoğaltmak mümkündür.

Bütün bu özelliklerin bir kahraman üzerinde toplanmış olması, kahramanın kusursuz olması, bütün insani zaatlardan arınmış gibi gösterilmesi, Tazabek'in yaşadığı tarihi dokunun çok ötesinde bilgi ve becerilere sahip olması normalin üstünde bir durumdur. Bu durumu Jdanov'un yayımladığı genelledeki (Karakaş 599) "Okuyucularda Sovyet insanında bulunan en güzel sıfatları yaratma duygularını uyandırmak, yazarların mukaddes vazifesidir." (Karakaş 614) ibareleriyle ilişkilendirmek mümkündür. Roman Kazakistan'ın bağımsızlığını kazandıktan uzun yıllar sonra verilmiş olsa bile, Sovyet döneminde kaldırıldığı resmen ilan edilen (Söylemez 44) fakat fiilen devam eden Sosyalist Gerçekçilik akımının etkisinden kurtulamamıştır.

Romanın başından itibaren roman kahramanı Şeyi'ye en yakın olan, en çok adı geçen kişi, Şeyi'nin abisinin karısı Jüzük (15), aynı zamanda Şeyi'nin ilk uğradığı tecavüzde onu teselli edip hiçbir şey olmamış gibi davranmasını sağlayan kişidir (78). Romanın başından öldüğü ana kadar (300) hep Şeyi'nin yanında olmasına rağmen nasıl birisi olduğu hakkında ciddi bir bilgi verilmez.

Roman kahramanlarından bir diğeri de Sofiya'dır. Sofiya, Kazakları çok seven ve kendi mensup olduğu millete karşı Kazakların hakkını savunan (61), Kazakların haksızlığa uğradığını dile getiren bir Rus kızıdır. Bir Kazak kadar güzel Kazakça konuşabilen, dombıra çalan, Kazaklar gibi giyinen ve konuşmasından Rus olduğu anlaşılmayan (17) bu kız da yeteri kadar tasvir edilmemiştir.

Romandaki çatışmada Kazaklar lehine tavır alan ve bizzat savaşıyan Rus kızı Sopiya'nın 'Kötü millet olmaz, kötü niyetli insanlar olabilir' anlamındaki,

Olsa da adım Rus, eşim Kazak,
Kazak'ın çektiği acı bana da ortak,
Rus'tan Kazak kaçarsa ben de kaçırım,
Kazak'ın gelini diye alay eder. (83)

cümleleri de aslında çok yapmacıktır. Çünkü Sofiya, bu çatışmalarda ölen Ruslar için hiçbir tepki vermez, tıpkı Kazakların çoğu gibi bütün Rusları zalim olarak görür (60-61).

Haksızlığa maruz kalan Kazakları gören Sofiya 'Bu cesetlerin önüdeyken valarıyorum, bundan sonra bana Rus demeyin! Bugünden itibaren ben Kazak'ım. Kojak razı olursa Müslümanlığı da kabul ederim. Kazakların geliniyim ve Kojak'ın karısıyım. Alban'ım, Sofiya da değilim, Sopiya'yım' (66) sözlerini sarf eder. Kazak bir erkekle evlendiği için Ruslar tarafından sürgün edilip öldürülür. Canını feda eden Sofiya, cesur, akıllı ve adalet isteyen kadın olarak gösterilir (Kudaybergenov 163). Sofiya'nın sırf şahit olduğu haksızlıktan dolayı Kojak'la evlenmesi de sorgulanması ve üzerinde durulması gereken bir konudur. Hele hele aydın bir Rus kızının bu tavır yapmacıktır.

Kobzev, Ruslarla Kazakların kardeşliğini vurgulamak için özellikle seçilmiş bir tip gibidir. Kızının tecavüze maruz kalmasından ve Tazabek'in tecavüz edenleri öldürmesinden dolayı oluşan yakınlık, tamamen insani bir tavidir. Ancak bu kadar olumsuzluğun yaşandığı romanda bu durum sanki "Rusların hepsi kötü değil, iyi Ruslar da var" diyebilmek adına yaratılmış bir tip gibidir. Kobzev; dürüstlüğü, iyi niyeti, insanıyeti, merhameti, yardımseverliği, vefası ile dikkat çeken bir tiptir. Kobzev, sahip olduğu bu değerlerle Tazabek'in manevi abisi olur. Romandaki, "Bugün Tazabek ile kurban keseceğiz. Bugünden itibaren ben onun manevi ağabeyi, o da benim manevi kardeşim olacak (189). Kardeşim kelimesi sadece ağızından çıkan bir laf olmasın diye onu kanıtlamak için üç odalı evimle ahırımın hepsini Tazabek'e vermek istiyorum." (190) cümlelerinde bu samimiyeti görebiliriz.

Romanda çözülmesi gereken ancak üzerinde durulmayan bir konu da Şeyi'ye tecavüz eden Rus'tur. Kardeşleri ve diğer yakınlarının ismi verildiği halde bu adamın adından bile bahsedilmez. Şeyi'ye güzelliği için mi, bir Kazak kızı olduğu için mi yoksa sadece şehvetini tatmin etmek için mi teca-

vüz ettiği kafalardaki soru işaretidir. Buna sadece Kobzev'in kızına da tecavüz ederek öldürmesinden dolayı "sapık birisi" diyebiliriz. Kobzev'in çocuk yaştaki küçük kızına tecavüzü, Şeyi'ye yapılan tecavüzü gölgelemek, Rusları masum göstermek olarak yorumlanabilir.

Benzer bir durum, Şeyi'yi kaçırıp tecavüz eden Kalmuk için de geçerlidir. Bu adam nasıl birisidir, adı nedir, kimin nesidir hiç verilmez, sadece "İri yarı bir Kalmuk" olarak bahsedilir. Kalmuk'un Şeyi'ye karşı hissettiği duygudan da bahsedilmez. Bu Kalmuk Şeyi'ye âşık mı oldu, sırf güzelliği için mi kaçırdı, geri verme karşılığında bir şeyler sızdıracağını düşünerek mi kaçırdı bunların hepsi meçhuldür.

Romanda varlığını bildiğimiz ama siluet gibi olan adını bilmediğimiz pek çok kişi vardır. Tazebek'in kız kardeşi Jameş başta olmak üzere, Kalmuk, Oralbek'in karısı, Jüzük, Samen'in karısı bunlardan sadece birkaçıdır.

Romanda Şeyi'ye tecavüz eden Kalmuk ve adamlarının yanında dengeleyici unsur olarak Karga ve adamlarını, kötü Ruslara karşı Kobzev ve onunla birlikte yaşayan Rusları görürüz. Ama bunların hiçbirinin de detayları fazlaca verilmez.

Romandaki Olay/Olaylar

Çar hükümetinin 19 ila 45 yaş arasındaki erkekleri askere almak istemesine gösterilen tepki ile başlayan hadiseler (Koyşıbayev 117-118) romandaki olayların ilk zincirini oluşturur. Henüz boy geleneğini bırakmamış, çoğu tahsilden uzak Kazaklar arasındaki aksakalların Çarın emrine karşı çıkması olayların fitilini ateşler. Çar idaresinin asker ve memurlarının yaptıklarına sivil Rusların dâhil edilmesi, bölgede yaşayan Rusların Çar idaresi ile ortak hareket ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Yurtlarını terk eden Kazakların mallarının yağmalanması, evlerinin yakılması oralara Rusların yerleşmesi, Çarlık idaresinin eskiden beri yaptığı bir uygulamanın devamıdır. Bu durumun romanın başlangıcında tarihi gerçekler ve Çarlık idaresinin uygulamaları ile örtüştüğünü (Nazarbayev 164-168) belirtmek gerekir.

Yine romanın hemen başında Şeyi'nin uğradığı tecavüz, düğün gecesi ailesinin evinin yakılması, yakınlarının o çadırda yanarak ölmeleri, Kazakların Çar idaresi ile yaşadığı bu olaylara sivil Rusların dâhil olması Çar idaresinin

politikalarının dile getirildiği önemli olaylardır. Soykırımı varan bu vahşet, romanda 64 ve 96. sayfalarda geniş olarak anlatılır.

Kişi ve mekân tasvirlerini geçiştiren yazarın olayları, özellikle katliama maruz kalanları, anlattığı bölümler oldukça canlı ve başarılıdır. Fakat romanın ilerleyen bölümlerinde bu durum değişir ve yazarda bir dengeleme gayreti ortaya çıkar. Sofiya ve Kobzev romanda bahsettiğimiz dengeleme gayreti ile oluşturulmuş karakterler olarak karşımıza çıkar. Buna, kaçan Kazakların mallarını yağmalayan, kadın ve kızlarını kaçıran tecavüz eden Kalmukları da eklemek yerinde olur. Yazar, Kalmukları ortaya çıkararak sanki “Tek kötü olan Ruslar değil, kötü her yerde var, herkes kötü olabilir” gibi bir mantık yürütmektedir.

Yazarın fırsatçı olarak gösterdiği Kalmuklar Rusların yaptığı işgali kullanıp sadece Kazakları değil Kırgızları da acımasızca katlederek ayvanlarını yağmalayıp kadınlarını ise elde ediyordu (106, 130).

Bolşevik İhtilali'nin olduğu romanda:

- Kardeşler! dedi gelen kişi, - Quriyat! “Quriyat oldu!”
- Bu ne diyor? Ne demek ‘Quriyat’? diye Jomart

Tazabek'e baktı.

- Hey, söylesene! ‘Quriyat’ ne demek? diye bir kadın bağırarak sordu.
- ‘Quriyat’ işte! Çar tahtan düştü! Kaçan Kazaklarla

Kırgızlar memleketimize dönecekmişiz! (128)

cümleleriyle verilir. Yeni idare, yaşanan olaylardan dolayı yurdunu terk edenleri geriye çağırır. Çin idaresi ve orada yaşayanlar da Kazakların geri dönmesi için her şeyi yaparlar. Ancak terk ettikleri yurda geri dönüş de kaçışları kadar sıkıntılı olur. Açlık, soğuk, sürekli yolculuk pek çok insanın ölümüyle sonuçlanır (131).

Eski yurtlarına dönen insanlar, hiçbir şeyi umdukları gibi bulamazlar. Hatta çoğu önceden yaşadığı köy veya kasabaya da gitmez. Bunda, yaşanan olaylar yanında kendilerini katleden Rusların göstereceği tepki de önemli rol oynar (142).

Geri dönüşten sonra da Ruslar fırsat buldukça Kazaklara kötü davranmaya ve fırsat buldukça onları öldürmeye devam ederler (160).

Rusların Kazaklara yaşattığı bu elim olaylar Tazabek'in ölümüne kadar sürer. Her ne kadar Qırıyatın ilanı ile rahat olacaklarını düşünseler de Rusların, Tazabek'in ölümüne kadar, Kazaklara zulmettiğini görürüz.

Romandaki yaşanan acıları ve yapılan katliamın boyutunu en iyi ifade eden “Teriskey'den canını kurtarmak için Çin'e yaya kaçan göçmenin çoğu Kytin'e yeter yetmez halsiz düşüp ölüyordu. Onların birçoğunu Kobzev ile Tabay tepelerin yumuşak yerlerine gömüyordu. Diğer millet doğan çocuğunu sayıyorsa zavallı Kazaklar ölenlerini sayıyordu. Sonunda sayısını karıştırdılar, çünkü ölenlerin sayısı yaşayanlardan çoğalmıştı. Saydıkları kişi sayısı kalmıştı.” (291)

cümleleri, katliamın büyüklüğünü ifade eden en dikkat çekici paragraftır.

Şeyi henüz yirmi beşe geldiğinde dul kalır. Yeni yönetim bütün insanların mal varlığına el koymuş ve devletleştirmiştir. Tek geçim kaynakları besledikleri hayvan olan Kazaklar bu yüzden büyük bir felaketle karşılaşır. Pek çok insanın tekrar Çin'e kaçarak sığındığı bu dönemde Şeyi, başında kocası olmadığı için çaresiz kalır (277) ve Tazabek ölene kadar yaşadığı acılarının üstüne 1930'lu yılların açlığı da eklenir (288).

Yaşanan bu açlık ve açlığın boyutu Şeyi'nin yaşadıklarından hareketle genelleştirilebilir. Bu dönemde Çin'e doğru başlayan göçten sadece bahsedilir. Bunlar özellikle güney bölgesindeki Jalayırlardır (277).

İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan acıları Şeyi ve yakınlarının yaşadıklarından hareketle tahmin edebiliriz. Pek çok kişi savaşa gidip geri dönmez (297). Bunların eşleri dul, çocukları yetim kalır, çoğunun öldüğü bile haber verilmez. Geride kalanlar zorlu hayat mücadelesine devam ederler.

İkinci Dünya Savaşında yaşanan acılardan sonra 1986 Aralık olaylarına kadar olan dönem ise romanda üzerinde durulmayan karanlık dönemdir.

1986 Aralık olaylarında yaşananlar Şeyi'nin torunu Kavsensin üzerinden anlatılır. Kavsensin Oralbek'in oğlu Nurbek'in kızıdır. 1986'daki gösterilere katıldığı için tutuklanır, işkence edilir ve tecavüze uğrar (316). Yaşadığı bu olaylardan dolayı intihar eder (309). Kendisine yapılan tecavüzlere katlanan Şeyi, torununun kızına yapılına dayanamaz ve felç olur (308).

Aslında 1986 yılında yaşanan olayların da yeteri kadar anlatıldığını söylemek imkânsızdır. Kazakistan dışından özel birliklerin getirildiği, ağır silahlarla insanlara müdahale edildiği, yakalananların çok ağır işkencelerden geçirilerek öldürüldüğü, bu işkencelere dayananların ise sakat kaldığı (Kara 435-458) romanda üzerinde fazlaca durulmayan konulardır.

Romanda Mekân ve Zaman

Eser başından sonuna kadar bir aksiyon romanıdır. Bu aksiyonun geçtiği mekân ise çok geniş bir alandır. Mekân, bugünkü Kazakistan'ın güney kesimleri ve mevcut doğu Türkistan'ın kuzeyini içine alan geniş bir bölgeyi kapsamaktadır. Romandaki mekânın genişliği, yeteri kadar tasvir edilmemesindeki en büyük sebep olabilir.

Fakat romanın hemen başlangıcındaki Karkara pazarının tasviri, olayların yaşandığı dönem dikkate alındığında pek gerçekçi gelmez. Pazarın kalabalığı, pazarda yaşanan karmaşa ve curcuna başarılı olsa da Sofiya'nın pazarda verdiği konser gerçeklerle pek uyuşmaz.

Bundan sonra romanın anlatıldığı mekânlar hep bir aksiyonun parçası olduğu için detaylı verilemez. Hep sık ormanlar, yüksek ağaçlar, çam ormanı vs. gibi geçitirilir. Ancak romanın bütününde bütün mekânların adının tek tek verilmiş olması Kazak kültürü adına bir kazanç yazar adına büyük bir başarıdır.

Yazar, olayın geçtiği mekânları detaylıca tasvir etmese de olaylarla kişileri birlikte düşündüğümüzde yazar okuyucuyu o yörelere âşık eder.

Romanda, Kazakistan'ın Güneydoğu tarafı Çin ve Kırgızistan'a sınır olan Almatı bölgesinin Alban soyunun yerleştiği mekân olduğu bahsedilir. O yöreler göze çarpan özel tabiatıyla tanınmıştır. B.Nurjekeuli'nin doğduğu yerin de o yöre olmasından dolayı çalışmada yer isimleri tam gösterilip güzel kullanmıştır.

Yazar M. Avezov, "Alban, Alban olalı kışın açlığın, yazın salgın ve hastalığın görülmediği, yerin göbeği, doğduğu toprağıdır" (Avezov 207) diye Kegen ve Karkara bölgelerini belirtir.

Yazar, bir gazeteye verdiği röportajda

Alban ayaklanması hakkında şair İlyas Jansugurov çok yazmış. Abubakir Soltanbekuli, İrgebay Daldenbaev'in hatıraları, İlyas'ın yazdığı mektuplarında bulundu. Eskiden İ. Jansugurov'a soruşturma yapan bir Yahudi, 'İlyas'ın tüm yazıları imha edildi, yakıldı' diye tutanağa yazmış. Fakat sonradan bahsedilen belgelerin imha edilmediği ortaya çıktı. Almatı'da yalnız oturan bir adam vefat etmiş. Komşuları o adamı defnettikten sonra evine baktıklarında kutudan Arap harfleriyle yazılan kâğıtlar bulunmuş. Onu kendileri okuyamadıkları için devlet arşivine devredilmiş. Vefat eden o kişi ise İlyas'ı soruşturan Yahudi'ymiş, O Arşivde çalışan kadın yazıları kitap olarak basmış ve ben de o kitaba takdim yazdım. (Muqantegi)

demektedir. Yazarın ağzından verilen bu bilgiler, romanda anlatılan olayların gerçek olduğunu, belgelere dayandığını bize kanıtlamaktadır. Bu durum romanı kısmen belgesel bir roman haline getirmektedir.

Romanda 1916 ila 1925 yılları arasında yaşanan olaylar, Şeyi'nin Tazabek'le karşılaşım onun ölümüne kadar geçen süre, geniş bir yer tutmaktadır. Daha geniş bir zaman dilimi olan 1925 ila 1991 yılları arası ise adeta geçiştirilmiştir. İki bölümün hacmi dikkate alınsa bile bu durum fark edilir.

Çetin, "Roman, bir zaman sanatıdır ve geniş bir zamana yayılan olay, durum, olgu yaşantı, duygu, hayal ve düşünce unsurlarının sergilenmesidir." (126) der. Bu değerlendirmeden hareketle romanda olmayan ve olması gerekenleri değerlendirmek romanın incelenmesindeki en önemli hususlardan birisidir.

1920 yılında Kazakistan'ın Sovyetlere bağlı özerk bir cumhuriyet olarak kurulması³ (Koygeldiyev vd. 283, Özey 152, Roy 98), bu özerk cumhuriyetin yazı dilinin Kazakça kabul edilmesi gibi hadiseler romanda bahsedilmeyen kısımlardır.

1925'te gerçekleştirilen kollektivizasyonda yaşanan açlık ve kıtlık (Roy 132-133) yeterince anlatılmış ve gerektiği kadar dramatize edilmiştir. Ancak 1930'lu yıllarda Sovyet yönetiminin yaptığı aydın katliamından (Biray 127) da hiç bahsedilmemiştir.

1916 yılında Çar yönetiminin 19 ila 45 yaş aralığındaki erkekleri zorla aske- re almasına gösterilen tepki, İkinci Dünya Savaşı'na alınan erkekler için hiç gösterilmez. Kendilerinin olmayan bir coğrafyadaki savaşı insanların niçin kabullenmek zorunda kaldığı da yeterince irdelenmez.

Yine Kazakların 1929'da Latin alfabesine geçişi (Şirin User 292), 1940'ta Kiril alfabesine zoraki geçişleri (Şirin User 294), bir milletin yazısı ile oynanması üzerinde durulması gereken ama üzerinde durulmayan olaylardır.

Yine İkinci Dünya Savaşı'ndan 1986'ya kadar bir kopukluk vardır. Bu yıllar arasında Kazaklar nasıl yaşadılar üstünde durulmaz. Sovyet döneminde bü- yük şehirlere yerli halkın sokulmaması romanda olmasını beklediğimiz ama göremediğimiz hususlardır.

Romandaki Nesnel Zaman

Roman, kesintiler ve atlamalarla 1916 ila 1991 arasındaki 75 yıllık nesnel zamanı (Çetin 127) ele almaktadır. 1916 ila 1925 arası yazarın ağzından ve- rilirken Tazabek'in ölümünden 1985 yılına kadar olan dönem Şeyi'nin 85. doğum gününün kutlanması sırasında anlattığı hatıralara dayanır. Şeyi'nin 1916 yılında 16 yaşında evlendiği dikkate alınırsa Şeyi'nin doğum günü kutlaması 1985 yılında henüz Aralık 1986 olayları yaşanmadan olmuştur. 1985 yılından sonraki dönem yine birinci bölümde olduğu gibi yazarın ağ- zından verilir.

Bu durumu, yazarın romana akıcılık katmak adına yaptığı bir manevra gibi değerlendirmek mümkündür. Yazar, İkinci Dünya Savaşı ve o zamana kadar yaşanan olayları uzun uzun vermek yerine Şeyi'nin hatıraları şeklinde ver-meyi yeğlemiştir. Bunu belki Çarlık idaresinin yarım bıraktığı ve yapamadığı pek çok şeyi Bolşevik idaresi yaptığı için dile getirmekten çekinmiş, belki de Kazakistan'da hâlâ eski yönetim döneminde o dönemin dünya görüşü ile yetişmiş binlerce insanın, özellikle aydınların tepkisini çekmemek için yapmış olabilir.

Romandaki nesnel zamanı 1916 yılında başlayan olayların olduğu dönem- de Şeyi'nin on altı yaşında olmasından başlatabiliriz. Romanın ikinci bölü- münde Şeyi'nin 85'inci doğum günü kutlamalarında 1925 ila 1985 arası hariç tutulursa, hacim olarak kıyaslandığında azdır, zaman 1916'dan ileriye doğru gider.

Şeyi'nin ağzından verilen ve hatıralarını anlattığı bölüm bir tarafa bırakılırsa romanın başında Tazabek'in gayri meşru ilişkisinin anlatıldığı olay (26-27), adının niçin Tazabek olduğunu Şeyi'ye anlattığı (21) bölüm ile Şeyi'nin Aben'in yüzünün gittikçe Tazabek'e benzediğini fark ettiğinde pazarda Daneker'i gördüğünü hatırladığı (177-178) diyalog bir tarafa bırakılacak olursa geriye dönüşler yok denecek kadar azdır. Mesela Şeyi'nin çocukluğu, nasıl büyüdüğü, neler yaşadığı, ailesinin veya boyunun Ruslarla ilişkisi; aile içindeki abisi, yengesi, onların evliliği; Tazabek'in, Daneker'le ilişkisi hariç, geçmişte nasıl yaşadığı, neler yaptığı, arkadaşlarının kim olduğu vs. üzerinde durulmaz.

Sanki iki kahraman da romanda 1916 yılında yetişkin olarak doğmuş gibidir. Öncesi ile ilgili verilen çok az bilgi de Şeyi ve Tazabek'in aileleri hakkında olup yazarın ağzından verilmektedir.

Romanda Tasvirler

Iskakulı, “Edebi eserin esas amacı, hayat (yaşam) değişimlerini edebi bakış açısından kavramaktır.” (Iskakulı 14) der. Hayatın değişimini kavramak kişiler ve mekânın tasviri ile mümkündür.

Kişileri tasvir konusunu çok üstün körü geçen yazar mekânları anlatırken daha başarılıdır.

Yazar, romanda olayların geçtiği bölgede yetişmiş birisidir (özel röportajdan). Bundan dolayı romandaki mekân, dağ, tepe, ırmak, yayla, orman, geçit, pınar vs tam anlamıyla verilmiş zaman zaman da çok güzel tasvir edilmiştir.

Romanın başkahramanı Şeyi başta olmak üzere pek çok şahıs yeteri kadar tasvir edilmemiştir. Şeyi ile Tazabek yanında, Tazabek'in annesi Kalişa, Şeyi'nin yengesi Jüzük ve evlendiği Kırgız Tabay, Tazabek'in kız kardeşi Jameş, Jameş'in kocası Jomart şarkıcı Rus kızı Sofiya, Şeyi'yi kaçırap tecavüz eden Kalmuk, Şeyi ve Jameş'i Kalmukların elinden kurtaran Karga, Tazabek'in gayri meşru ilişki kurduğu Daneker, Tazabek'le tanıştıktan sonra çok sık adı geçen, ölümünden sonra ailesinin çok yardım gördüğü Kobzev, Kapez, Kamza, Kitapbek vs isim olarak bildiğimiz ama nasıl olduğunu bilmediğimiz kişilerdir.

Romanda sadece Şeyi ve Tazabek diğerlerine göre daha iyi tasvir edilmiş şahıslardır. James, romanın başlangıcında Tazabek'le Şeyi'nin tanışma faslında bir de Kalmukların kaçırıp tecavüz ettiğinde görülen sonra kendisinden hiç bahsedilmeyen kişilerdendir. James evlenene kadar Şeyi ve Tazabek'le aynı evde yaşamalarına rağmen bundan hemen hemen hiç bahsedilmez. Jüzük de roman boyunca adı en çok geçen kişi olmasına rağmen sadece adı bilinir nasıl olduğu hiç bahsedilmez.

Bu eksikliği, romanın aksiyonu ile izah etmek yetersiz olur. Bu durum bir edebi geleneğin sonucu olabilir ki, durumu Jdanov'un 1947 yılında yayımladığı genelgede belirttiği "Devrimci romantizm, gerçekte olmayan hayatı ve gerçekte olmayan kahramanları tasvir eden ve hayatın zıtlıklarından idealleştirilen geçmişe veya hayalî âleme götüren pasif ve gerici romantizmden kesin olarak ayrılır." (Karakaş 612) Sosyalist Realizmin ilkeleri ile izah etmek mümkündür.

Romanda Dil ve Üslup

Romanda kullanılan dil, eserdeki olayların yaşandığı dönem özelliklerini de yansıtan halkın kullandığı ve rahatça anlaşılabilen bir dildir.

Bir yazarın kendine özgü tutumu, söyleyiş biçimi, ifade tavrı, anlatımı üslubunu verir. Üslup sanatçının hayata bakışı ve dünya görüşünün de ifadesidir, eserinin tamamına nüfuz eder. Üslup, başkası tarafından taklit edilmeyecek kadar özeldir.

Yazar, romanda kullandığı kelimeleri özellikle romandaki olayların yaşandığı yeri ve dönemi dikkate alarak kullanmıştır. Buna atasözü, deyim ve argo kelimeleri de dâhil edebiliriz. Özellikle halk ağzından gelen kelimelere fazlasıyla yer verir. bura (Nurjekeuli, Мен көрдім 85), quralpas (Nurjekeuli, Мен көрдім 200), piştuv (Nurjekeuli, Мен көрдім 172), kättä (Nurjekeuli, Мен көрдім 201), atiy (Nurjekeuli, Мен көрдім 80). Buna bazı müstehcen konuşmalarla, kaba kelimeleri de dâhil etmek mümkündür.

Kazak ağızlarında bazı kelimelerin hem ince ünlülü hem kalın ünlülü şekli kullanılır. Kuzey-batıda kullanılan kalın ünlülü kelimeler Güney-doğuda daha çok ince ünlülü olarak söylenir (Niyazğaliyeva ve Turğanaliyeva 78).

Romanda kullanılan atasözlerinin bazıları günümüze gelinceye kadar pek çok değişiklikle uğramış ve bazıları günümüze kadar gelememiş, unutulup

gitmiştir. *Divanü Lügati't-Türk*'te yer alan pek çok atasözü için bunu söylemek mümkündür. Divanda geçen 'İki deve birbirine dayansa, arada sinek ölür' (Sakaoğlu 22) şeklindeki atasözü Türkiye Türkçesinde, 'Tavlada atlar tepişir, olan aradaki eşeğe olur' (Gürsu 1072) şeklini almıştır.

Benzer durum Kazak atasözleri için de geçerlidir. Bu söz Kazak Türkçesinde iyice kısalarak 'Ortadaki sinek ölür' şeklini almıştır. Fakat romanda Divan'daki "İki deve birbiriyle itişse, arada sinek ölür" (183) şekliyle arkaik olarak kullanılmıştır.

"Cesaret akla eşlik edemez, kahramanın tevekkeline akıl eşlik edemez." (39) sözü de böyle bir arkaik atasözüdür.

Yine romanda bilgece söylenmiş felsefi, derin anlamı olan özdeyiş mahiyetinde sözler kahramanların ağızından verilmiş; zaman zaman da şartları gösteren tespitler yapılmıştır. Bunu veriştteki amaç, o dönemde pek çok kişinin okuma yazması olmasa da geleneksel meclis ve toplantılarda konuşanları dinlemek suretiyle insanların bilgi sahibi olduğunu göstermektir.

Deyimler, kelimelerin kendi anlamı dışında kullanılarak özel manaları ifade ettiği söz birlikleridir. Kalıplaşmış ifadeler de diyebileceğimiz deyimler dilin işlenmişliği yanında insanların dile hâkimiyetini ve engin birikimini de gösterir.

Kazakçadaki yabancı kelimelerin çoğu Kazak söyleyişi ve hançeresine uydurulmuştur. Bunlara Rusça kelimeler de dâhildir. Rusça kelimeler Sovyetler Birliği döneminde yazı dilinde aslına uygun olarak yazılmasına rağmen günlük hayatta halk Kazakça söyleyişe uydurarak kullanmıştır (Niyazgaliyev ve Turğanaliyeva 69).

Kazakçada Rus dilinden geçen veya Rusların etkisiyle başka dillerden geçen kelimeler çoktur. Kazak coğrafyasında Rusların çoğalması ve hâkimiyette olması Kazak halkının diline kötü tesir etti. Kazaklar Rus dilini konuşmasa da öğrenmeye ve anlamaya mecbur oldu. Bu durum Kazak diline birçok Rusça kelimenin geçmesine neden oldu. İşte Rusların Kazak diline yaptığı etki romanda gerçek şekliyle verilir (Kordabayev ve Kaliyev 111).

"Bolşevik" kelimesi Sekerin'in ve diğer Rus kahramanlarının konuşmasında Rus dilinde olduğu gibi (180), Tazabek ile Kojabek'in konuşmasında ve onunla birlikte diğer Kazakların kendi dilinde ise 'bälşebek' şeklinde verilir

(170). Yine Kobzev'in ismi bazı yerlerde 'Köpzip' (145) ve diğer yerlerde Kobzev (147) olarak kullanılırken Rusça Sofiya ismi Kazaklar arasında Sopiya (20) olarak kullanılır.

Yazar, romandaki olayların yaşandığı dönemde Kazakçaya yeni giren pek çok kelimeyi eserdeki diyaloglarda halkın kullandığı şekilde kullanmıştır.

İslam'ın kabulüyle birlikte Arapça ve Farsçadan geçen kelimeler de Kazakça söyleyişe uydurulmuştur. Bugün bunların yabancı olduğu, ancak uzmanlar tarafından fark edilebilir.

Kazaklar arasında gelin, eşine ve eşinin büyük küçük bütün yakınlarına saygı gereği kendi isimleri ile hitap edemez (Oraltay 45). Gelin bu kişilere uygun lakaplar bularak hitap eder. Bu bazen kullanılan ismin kısaltılması şeklinde bazen de yeni bir isim olabilir. Gelin dışındaki insanlar da saygı gereği diğer insanlar için aynı şekilde ismini kısaltarak veya uygun gördüğü başka bir isimle hitap eder.

Kazaklarda amengerlik⁴ geleneği vardır. Dul kalan kadının kocasının tüm akrabaları amenger olarak kabul edilir (Argınbayev145-163). Tazabek vefat edince yakınları Şeyi'yi evlendirmek istediklerinde Şeyi, "Ben kimseyle evlenmeyeceğim, çoluk çocuğumu yetiştireceğim" (274) der. Çocukları büyümüş dul kalan kadın evlenmek istemezse o zaman amengerlik zorla olmaz. Tam tersine saygı gösterip tüm akrabaları elinden geldiğince ona yardım etmeye çalışır.

Romanda kullanılan yer isimlerinin çoğu o dönemde kullanılan şimdi de kullanılmakta olan yer isimleridir. Romanda geçen Verniy, 1854 yılından 1921 yılına kadar Almatı'nın adlandırılmasıdır. 1921 yılında Verniy, Alma-ata olarak, bağımsızlıktan sonra da 1993 yılında Almatı diye değiştirildi. Frunze ismi 1864 yılında Pişpek, 1926 yılında da Pişgek, 1991'de ise Bişkek olarak değiştirilmiştir.

Jarkent şehri, Çin Cumhuriyetinin Şınjan ilçesindeki evvelki şehirlerden biriydi. 1928 yılından itibaren Almatı eyaletindeki Panfilov bölgesinin merkezi oldu. Şehre, 1942-1992 yılları arasında Sovyet Dönemi kahramanının ismi Panfilov'un ismi verildi. 1992 yılında Panfilov şehrine tekrar tarihi Jarkent adı verildi.

Romanın Tekniği Üzerine Değerlendirme

Kazakların yaşadığı 75 yıllık dramı anlatan romanı, olayları dikkate alarak Bolşevik öncesi ve sonrası olarak ikiye ayırmak mümkündür. Romandaki ifadesiyle Quriyat öncesi Çarlık yönetiminin yaptığı zulüm ve katliamları (71-74, 137-140), Quriyat sonrası ise Sovyet idaresinin yaptığı zulmü (277) anlatır.

Yazarın kendi söyledikleri ve eleştirilerini dikkate aldığımızda romanı iki ana bölüme ayırmak mümkündür. Romanın başından Tazabek'in öldüğü bölüme kadar roman belgelere dayanan, Tazabek'in ölümünden sonrası ise yazarın kurgusudur. Yazarın kurguladığı bölümün ise Tazabek'in ölümünden Aralık olaylarının yaşandığı 1985 yılına kadar olan bölüm hatıra tarzında 1985 sonrası yazarın anlatıcı olduğu bölümdür.

Anlatış üslubuna göre de romanı üç bölüme ayırmak mümkündür. Birinci bölüm, yazarın ağzından verildiği romanın başından Tazabek'in ölümüne kadar olan bölümdür (15-269). Bu bölümde yazar anlatıcı durumdadır ve dışardan olan her şeye hâkimdir. İkinci bölüm ise roman kahramanı Şeyi'nin ağzından hatıralarını anlatma şeklinde verilen, geriye dönüşlerin olduğu bölümdür (270-318). Romandaki üçüncü bölüm ise 1985 yılında Şeyi'nin 85. doğum günü kutlaması sonrasında yaşanan olaylardır. Üçüncü bölüm de yine birinci bölümde olduğu gibi yazarın anlatıcı olduğu bölümdür. Olaylar yazarın ağzından verilmektedir.

Romandaki bu bölümlendirmeyi dikkate aldığımızda bir orantısızlık hemen göze çarpar. 1916 yılında yaşanan olaylar ve Çin'e göç ile geriye dönüş ve Tazabek'in ölümüne kadar olan bölüm hacim olarak çok yer tutmasına rağmen Şeyi'nin ağzından geriye dönüş olarak verilen bölüm hacim olarak çok kısadır.

Üstelik Şeyi öğretmen olduktan sonra Sovyet uygulamalarının pek çoğuna vakıf olmuş birisidir. Tarihi kronoloji ile karşılaştırdığımızda Şeyi'nin öğretmenlik yaptığı 1930'lu yıllarda Kazakistan'da Latin alfabesi kullanılıyordu (Şirin User 292). Sonra Kiril alfabesine geçildi. Bunu romanda göremeyiz. Okullarda neler yapıldığı, hangi konuların işlendiği, hangi alfabeyle eğitim verildiğinden bahsedilmez.

Benzer durum Tazabek için de geçerlidir. Romanda tarih verilirse de Tazabek'in ölümü 1924 veya 1925 yıllarıdır. Bu dönemde Kazakistan'da Arap

alfabesi kullanılmaktadır (Şirin User 287-292). Arap alfabesini ıslah çalışmaları vardır (Şirin User 290-291). Üstelik Tazabek iki yaz bir molladan medrese eğitimi almış (256); babasının koyunlarına baktığı için Sofiya'dan biraz Rusça öğrenmiş (256) birisidir. Yarım yamalak medrese eğitimi alıp bir Rustan yarım yamalak Rusça öğrenen birisinin bu eğitimle öğretmenlik yapması; üstelik Rus çocuklara Kiril alfabesi öğretmesi ve Rusça ders vermesi neredeyse imkânsızdır. Bir de Tazabek öğretmenlik yaparken hangi alfabeyle eğitim verdiği üzerinde hiç durulmaz ve geçitirilir.

Kazakistan özerk bir cumhuriyet olarak tanınmış (Saray 121-125, Şirin User 284), Kazakça, Kazakların ana dili kabul edilmiş olsa da Rusçanın bütün Sovyetlerin ortak resmi dili olması gibi hususlar romanda hiç bahsedilmeyen konulardır.

Romanın üçüncü bölümü, yani yazar ağzından verilen 1985 ila 1991 yılları arasında yaşanan olayların anlatıldığı bölümdür. Bugün orta yaştaki pek çok kişinin şahit olduğu veya bir yakınının katıldığı Aralık olayları üzerinde fazlaca durulmayan konulardandır.

Kazakistan'da 1930'lu yıllarda yaşanan katliamlar, özellikle aydın kesime uygulanan kıyım (Kirabayev vd. 12-21) da unutulmuş olaylar arasında sayılabilir.

Romanın bölümlendirmesini dikkate aldığımızda, romanın Tazabek'in ölümüne kadar olan bölümünü arşivlerden elde edilmiş bilgilerden hareketle, diğer iki bölüm ise tamamen yazarın hayal gücüyle oluşturulmuş ve monte edilmiş olup ikinci ve üçüncü bölümün birinci bölümdeki sürükleyiciliği yakalayamamış olmasını da buna bağlayabiliriz.

Romandaki ikinci ve üçüncü bölümün çok üstünkörü geçilmesi, pek çok olayın bahsedilmemesini de yazarın Sovyet döneminde Sovyet geleneğiyle yetişmiş olması yanında, korku ve endişe ile izah etmek de mümkündür.

Romanda, Kazak yaşayışını dikkate aldığımızda roman kahramanı Şeyi ile kaynanası arasındaki ilişki de yeteri kadar işlenmemiş, eleştirilmeye değer bir konudur. Buna Şeyi'nin görümcüsü James ve Şeyi'nin ilişkisini de dâhil edebiliriz.

Kazak toplumunda kaynana baskındır, gelini yönetir ve yönlendirir, bu yüzden gelinle kaynana arasında söylenmese de bir çatışma olur. Kaldı ki henüz

evlenmeden tecavüze uğrayan roman kahramanı Şeyi, romanın ilerleyen döneminde Kalmuklar tarafından kaçırılır ve birkaç gün tecavüze maruz kalır. Olayın yaşandığı dönem bir göç telaşı ile mazur görülse de sonra kaynana tarafından bu meselenin gündeme getirilmemesi, üstelik Jüzük'ün annesi Kalişa'ya Oralbek'in gittikçe Rus'a benzediğini hatırlatmasına rağmen Kalişa'nın susması izahı zor bir meseledir. Bu yönleri ile Kalişa ile Şeyi'nin ilişkisi Kazak toplumunun değerleri ile pek örtüşmez.

Buna Şeyi'nin görünmesi James ve Şeyi'nin ilişkisini de dâhil edebiliriz. Aynı kaderi paylaştıkları için James'in susmak zorunda kaldığını kabul etsek bile normal hayatta görülen gelin görünce didişmesinin romanda olduğunu söyleyemeyiz.

Yine Şeyi'nin yengesi Jüzük'le olan yakınlığı, James'le Kalişa ve Tazabek arasında görülmez. James romanın ilerleyen bölümlerinde sanki unutulmuş gibidir.

Şeyi'nin gelinleri ile olan ilişkisi de kendisi ile kaynanasının ilişkisi gibidir. Bu ilişkiyi de normal olarak yorumlamak mümkün değildir. Bu durumu 1918 yılında kabul edilen Sovyet anayasasındaki kadın erkek eşitliği ve anayasada tanımlanan ailedeki kadın erkek rolüyle (Tuganova 48) izah etmek mümkündür. Anayasadaki bu tanımlamanın Kazak aile yapısını olumsuz etkilediğini, aile birliğini bozduğunu, aile yapısını değiştirdiğini söyleyebiliriz (<http://anatili.kazgazeta.kz/?p=7869>; Koraş 449).

Sonuç

Ey, Dünya Ey romanı, 1916 ila 1991 yılları arasını ve bugünkü Kazakistan coğrafyasının güneyi ile Doğu Türkistan'ın kuzeyini kapsayan geniş bir coğrafyada geçmektedir. Bu zamanın ve mekânın genişliği düşünüldüğünde romanın hacmi yetersizdir. Yazar romanda olaylara odaklanmış mekân ve kişi tasvirlerini ihmal etmiştir.

Kazakistan tarihinde önemli bir yer tutan 1916 olayları daha iyi dramatize edilerek romanın gerilimi artırılabilirken yazar bunu yapmamış sadece olayları anlatmakla yetinmiştir.

Romanın bir kısmı belgelere dayansa da, kurgu yazara aittir. Yazar roman-daki gerilimi artırmak yerine hem Ruslardan hem Kazaklardan hem de Kalmuklardan iyi ve kötü insanları ele alarak dengelemeyi tercih etmiş, gerilimi

düşürmüştür. Bunda, Kazakistan'daki Rusların varlığı ve yazarın Sovyet döneminde yetişmiş olmasından olabilir.

Romadaki 1916-1925 (15-269) arasındaki zaman dilimi ile 1925-1991 arasındaki zaman diliminin ele alınıp işlenişinde hacim olarak bir denge-sizlik vardır. 1925 ila 1991 yılları arasında Sovyet döneminde yaşanan, ay-dın kıyımı, alfabe değişiklikleri, sürgünler, bozkır hayat tarzının ve Kazak kültürünün yok edilmesi, şehirlerdeki kazak nüfusun sınırlandırılması, il-köğretim dışında kendi dillerinde eğitimin yapılmaması, Rusçanın ortak dil olarak kabul edilmesi gibi pek çok olay dile getirilmemiş göz ardı edilmiştir.

Saydığımız bu hususlar romanı teknik olarak çok zayıflatmaktadır

Romanda kullanılan yer isimleri, o günkü halkın kullandığı kelime, deyim ve atasözleri ile özdeyişlerin kullanılması ile roman kahramanlarının ağzın-dan verilen uzun açıklamalar olsa da genelde cümlelerin kısa ve anlaşılır durumda olması üslubu akıcı bir hale getirmektedir.

Romadaki olaylar, kişiler arası münasebetler, hitaplar ve isimlendirmeler romadaki olayların yaşandığı dönemdeki Kazakların hayat tarzını tam olarak aksettirmiştir. Romanda, bugün tarihe karışmış ve uygulama imkânı olmayan pek çok gelenek, görenek ve âdeti canlı olarak görürüz. Bu yönleri ile roman gerçekten tarihi bir romandır.

Kazak milli edebiyatının oluşmasında önemli bir yer işgal edecek olan roman, bağımsızlıktan 25 yıl sonra bile aydınların Rus baskısından kurtu-lamadıklarını, Sovyet dönemi anlayışının hala insanları yönlendirdiğini, korkuttuğunu, sindirdiğini; insanların düşüncelerini açıkça ifade edeme-diklerini göstermektedir.

Açıklamalar

- 1 Çalışmada romana sık sık atıf yapılacağından uzun uzun künye yazmak yerine sadece parantez içinde ilgili sayfa numarası verilmesi uygun görülmüştür.
- 2 Romanda bahsedilen “Quriyat” Bolşevik İhtilali'dir.
- 3 Kazakistan'ın özerk bir cumhuriyet olarak kurulduğu tarih konusunda farklı bilgiler vardır (Bizakov 99, Gömeç 107).
- 4 Dul kalan kadını ölen kocasının kardeşi veya yakınlarından birisi ile evlendirme geleneği.

Kaynaklar

- Äbdildä, Juldız. *Oydan Tarix Jasav Qılms*. B.Nurjekeuli, <http://ult.kz/post/beksultan-nurzhekeuly-oydan-tarikh-zhasau-kylmys>, 29.01.2016 [Erişim Tarihi: 25.12.2018].
- Abdıkulova, Roza. “1916 Türkistan İsyanı'nın Kırgız Edebiyatına Yansıması.” *bilig*, no. 76, 2016, ss. 159-178.
- Argınbayev, Halel. *Kazak Otbası*. Kaynar, 1996.
- Avezov, Muhtar. *Kıyılı Zaman*. 3. Baskı. Ap Arıs, 2016.
- Biray, Nergis. “XX. Yüzyıl Kazak Edebiyatı.” *Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatları*, ed. Orhan Söylemez ve Samet Azap. Kesit Yayınları, 2018, ss. 103-201.
- Bizakov, Seydin. *Türk Dünyası*. Mühendislik Mimarlık ve Şehircilik Kurultayı Özel Yayınları, 2014.
- Gömeç, Saadetin. *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*. 5. Baskı. Akçağ Yayınları, 2015.
- Gürsu, Uğur. *Kazak Türkçesi'ndeki ve Türkiye Türkçesi'ndeki Atasözlerinin Karşılaştırmalı Biçimde İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, 2009.
- Iskakulı, Danday. *Sın Öneri*. (Okuv Kuralı). KAZakparat, 2001.
- Kara, Abdulvahap. *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*. Selenge Yayınları, 2007.
- Karakaş, Şuayip. “Sosyalist Realizm (Toplumcu Gerçekçilik) ve Sovyet Edebiyatı Hakkında Resmî Bir Yazı.” *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Reşat Genç Armağanı, 2009, ss. 595-617.
- Kirabayev, Serik vd. *Kazak Edebiyatının Tarihi (Kenes Daviri, 1917-1940)*, 7. Cilt, Madeni Mura, 2004.
- Koraş, Hikmet. “Ulpan Romanı Örneğinde Edebi Eserde Siyasi Propaganda.” *V. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 1.Cilt, 2018, ss. 440-452.
- Kordabayev, Tölevbay, and Gabdolla Kaliyev. *Jalpı Til Bilimi*. Davren, 2004.
- Koygeldiyev, Mambet. *Kazakistan Tarihi*. Mektep, 2007.
- Koyşıbayev, Beybit. *Tavarib-Tamşılar*. Ruh BG, 2017.
- Kudaybergenov, Nurbol. “B.Nurjekeulinıń “Ey, Dünya Ey” Romanındaǵı Jalpı Adamzattıq Qundılıqtar.” *Vestnik. Ulusal Bilimsel Akademiyen Dergisi*, 2017, ss. 160-165.
- Muqantegi, Darkhan. <https://qamshy.kz/article/9750-beksultan-nurdgekeuly-dgazushy-oydan-tarikh-zhasau-%E2%80%93-qylmys>, 29 Ocak 2016.
- Nazarbayev, Nursultan. *Tarih Tolkıńında*. Atamura, 2003.

- Niyazğaliyeva, Ağılaş, and G. Turğanaliyeva. ‘*Qazak Dialektologiası: Oqu-Ādistemelik Qural*’. Oral: M.Ötemisov atındağı Redakciyalıq Baspa Ortalığı, 2013.
- Nurjekeuli, Beksultan. *Ey, Dünya Ey*. Jalın, 2015.
- Nurjekeuli, Beksultan. *Bir Pişmanlık Bir Ümit*. Çev. E.Kaljanova. Bengü, 2016.
- Nurjekeuli, Beksultan. *Ey, Dünya Ey*. Bengü, 2018.
- Nurullah, Çetin. *Roman Çözümleme Yöntemi*. Öncü Kitap, 2009.
- Oraltay, Hasan. *Kazak Türkleri*. 2.Baskı. Türk Kültür Yayınları, 1976.
- Özey, Ramazan. *Dünya Platformunda Türk Dünyası*. Eğitim, 1997.
- Roy, Oliver. *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*. Çev. Mehmet Moralı. Metis Yayınları, 2005.
- Sakaoğlu, Saim. “Divan-ü Lügati-t Türk’te Türk Halk Edebiyatı.” *Ders Notları*, 2001, ss. 18-86.
- Saray, Mehmet. “Kazakistan.” *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, 2002, ss. 121-125.
- Söylemez, Orhan. *Çağdaş Türk Edebiyatları-II*, ed. Yavuz Akpınar ve Ferruh Ağca, 1. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Şirin User, Hatice. *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri*. 1.Baskı. Akçağ Yayınları, 2006.
- Tuganova, Akmaral. *Bağımsız Kazakistan’da Kadınların Sosyal ve Siyasi Hayatı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, 2014.

An Example of National Romanticism in Contemporary Kazakh Literature an Assessment of the Novel *Ey, D nyne Ey**

Gulshat Shaikenova**

Hikmet Koraş***

Abstract

Ey, D nyne Ey named novel was written depending on the facts of some affairs in 1916. During this time Russian government forcefully began to enroll Kazakh men to the army. Opposition to the unjust policy and oppression Kazakh people began to protest and this led to brutal genocide and forceful migration. At the same time, this novel also covering Russian communist revolution in 1917 and returning back home of the migrant people and their social life until the end of Soviet Union in 1991.

In this novel, the author has written a wide range of genres and very long period of time. A part of the novel is based on documents which recorded at the time of these events. Some parts of the novel were written depending on documents which was described events occurring in 1916 and migrations during these period. Sections of the novel which were describing the events of after migration and back home are entirely the author's fiction.

The inadequacy of the depictions of the people and places, as well as many incidents which took place at that time covered by the novel are among the reasons for this technical weakness.

Keywords

Beksultan Nurjekeulı, Kazakh National Freedom Movement, Bolshevik Revolution, Zheltoksan Affairs.

* Date of Arrival: 18 August 2020 – Date of Acceptance: 25 November 2020

You can refer to this article as follows:

Shaikenova, Gulshat, ve Hikmet Koraş. “Çağdaş Kazak Edebiyatında Milli Romantizmin Bir  rneği Ey, D nyne Ey Romanı  zerine Bir Değerlendirme.” *bilig*, no. 99, 2021, ss. 137-162.

** Dr., Niğde  mer Halisdemir University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Contemporary Turkish Dialects and Literature – Niğde / Turkey

ORCID: 0000-0002-9663-1565

gulshat84@mail.ru

*** Prof. Dr., Niğde  mer Halisdemir University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Contemporary Turkish Dialects and Literature – Niğde / Turkey

ORCID: 0000-0001-7045-2510

hikmetkoraş@gmail.com

Роман «Әй, дүние-ай!» как пример национального романтизма в современной казахской литературе*

Гульшат Шайкенова**

Хикмет Кораш***

Аннотация

Роман с названием «Әй, дүние-ай!» («Эх, жизнь!») был написан по фактам некоторых событий 1916 года. В это время российское правительство начало насильно набирать казахов в армию. Протivoдействуя несправедливой политике и притеснениям, казахский народ начал протестовать, что привело к жестокому геноциду и насильственной миграции. В то же время, этот роман также повествует о русской коммунистической революции 1917 года и возвращении домой мигрантов и их общественной жизни до распада Советского Союза в 1991 году. В романе автор использовал широкий спектр жанров, описав очень длительный период времени. Часть романа основана на документах, записанных во время этих событий. Другие части основаны на документах, в которых зафиксированы события 1916 года и миграции в этот период. Отрывки из романа, в которых рассказывалось о событиях после переселения и возвращения на родину, являются полностью авторской выдумкой. Неадекватность изображений людей и мест, а также многих инцидентов, имевших место в описываемый романом период, являются одними из причин технической слабости произведения.

Ключевые Слова

Бексултан Нуржекеулы, казахское национальное освободительное движение, большевистская революция, события Желтоксана.

* Поступило в редакцию: 18 августа 2020 г. – Принято в номер: 25 ноября 2020 г.

Ссылка на статью:

Shaikenova, Gulshat, ve Hikmet Koras. “Çağdaş Kazak Edebiyatında Milli Romantizmin Bir Örneği Ey, Dünya Ey Romanı Üzerine Bir Değerlendirme” *bilig*, no. 99, 2021, pp. 137-162.

** Д-р, Университет Омера Халисдемира - Нииде, факультет искусств и наук, кафедра современных тюркских языков и литературы – Нииде / Турция
ORCID: 0000-0002-9663-1565
gulshat84@mail.ru

*** Проф., д-р, Университет Омера Халисдемира - Нииде, факультет искусств и наук, кафедра современных тюркских языков и литературы – Нииде / Турция
ORCID: 0000-0001-7045-2510
hikmetkoras@gmail.com

Method in *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*: Albert Thibaudet's Influence on Ahmet Hamdi Tanpınar*

Veysel Öztürk**

Abstract

In Ahmet Hamdi Tanpınar's *Ondokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi* [*The Nineteenth Century History of Turkish Literature*], the analysis of the literary texts, authors, and historical context relies primarily on the literary historian's particular understanding of the narrative of modernization in Turkish literature and a critical perspective behind this narrative. This perspective, which also shapes the aesthetics of Tanpınar's literary works, is in constant dialogue with various methods of literary historiography and critical theories. In his introduction, Tanpınar proclaims that he studied leading methods of literary history writing of Hippolyte Taine, Ferdinand Brunetière Julius Petersen, Eduard Wechsler, and Albert Thibaudet, and then embodied some of their approaches in order to survey the 19th century history of Turkish literature. This article argues that, although in his introduction Tanpınar refers to different literary historians and methods, his literary history displays greater influences from the French literary historian and critic Albert Thibaudet's method compared to others. In this context, the article analyzes the influence of Albert Thibaudet on the formation of Tanpınar's perspective on both literary historiography and literary criticism. More specifically the paper examines the influence of Albert Thibaudet on the formation of Tanpınar's perspective on the literary historiography and literary criticism in general, which has been neglected by the studies on Tanpınar in order to show how his extensive use of Thibaudet's method provided opportunities for him and caused a few methodological and structural shortcomings in the *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*.

Keywords

Ahmet Hamdi Tanpınar, Albert Thibaudet, literary history writing, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, creative criticism.

* Date of Arrival: 05 June 2020 – Date of Acceptance: 09 December 2020

You can refer to this article as follows:

Öztürk, Veysel. "Method in *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*: Albert Thibaudet's Influence on Ahmet Hamdi Tanpınar." *bilig*, no. 99, 2021, pp. 163-180.

** Dr., Boğaziçi University, Department of Turkish Language and Literature – Istanbul / Turkey

ORCID: 0000-0003-0783-3235

veysel.ozturk@boun.edu.tr

Introduction

Ahmet Hamdi Tanpınar begins his *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (1949) (*The History of 19th Century Turkish Literature*) by saying that he does not adhere to any single approach to critique, and arguing that theory and method can only be a starting point. Method can only be shaped “at the behest and bidding of the subject”; and one must not “force facts too hard to constrain what is warranted by history and the subject (...) to the boundaries of a particular theory” (Tanpınar *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* ix). Called “remaining rather fluid in method” by Tanpınar (ix), this approach is firstly indicative of a selective attitude and distance towards empirical criticism in particular, and other literary historiography methods of Western provenance. Nevertheless, fluidity in method does not signify that Tanpınar was equidistant to all literary historiography methods of the period. One of the literary historiographers and critics who Tanpınar mentions in the foreword to *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* is Albert Thibaudet, whom he says has influenced him with his views on generations. Besides the mention in the introduction, there are three other references to Thibaudet while discussing specific texts in the book. Although there are only four instances, a keen reader of *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* will notice the renowned French critic's influence on the text, beginning with classification as it becomes manifest in the “contents” section, and extending to the review and histori-cization of the texts and their authors, which is more pervasive compared to the influence of other methods and critics. The testimony of Tanpınar's assistant Ömer Faruk Akün that he “read and re-read” Thibaudet in preparation for his literary history, and the testimonies of his students that Tanpınar designed the syllabus of the 19th century literature course he taught prior to writing the book according to Thibaudet's approach show that he was more influenced by Thibaudet than is immediately visible (Akün 12). More importantly, Thibaudet seems to have influenced Tanpınar not just in terms of literary history writing, but in literary critique as a whole. He even says as much in his own words. Interviewed on the March 30, 1956 issue of the *Yeni İstanbul Gazetesi* newspaper, Tanpınar responds to the question, “What were the motives that drew you to this vocation? What are the roles of your teachers, the books you have read, and your personal interests? What issues or subjects do you write about most often?” by naming Thibaudet among his three key influences:

I consider attention to be above all in art and science. I do not know of an equally magic word. Yahya Kemal, Fuat Köprülü were our teachers. Y. Kemal taught me how to take pleasure in history and the discipline to read an author in their entirety. Rather young at the time, Prof. Köprülü also taught me a lot. The French critic Albert Thibaudet was a major influence. This interesting man is all but forgotten now. He was one of the most agile minds of his time. Even today, there is no serious book on method or critique that does not refer or respond to him. I am sure he will be back in fashion someday. Books are being published about him. Thibaudet's extensive associations and "theory of generations" suited me very well. (Tanpınar, *Yaşadığım Gibi* 331-332)

It is worthwhile to note that Tanpınar names Albert Thibaudet as a greater influence on him than Yahya Kemal and Fuat Köprülü, who were his teachers, personal friends, and rather obvious influences. Other than his teachers, Tanpınar does not name any other critic or thinker who had naturally influenced him with their books, literary histories and essays, but only mentions Thibaudet, which serves to show how much this "interesting man" and "agile mind" has an effect on him.

In recent years, the place of Albert Thibaudet in interbellum literary criticism has been rediscovered thanks to the works of literary critics such as Antoine Compagnon (*Réflexions sur la littérature*). Classification by generations, which Tanpınar says has influenced him, and is central to Thibaudet's approach to literary history, is not simply a method for literary historiography, but is part of a comprehensive approach to literary criticism that considers the literary text in tandem with its author and the period in which it was written. Albert Thibaudet builds his approach to criticism and literary history based on a critical confrontation with previous approaches and is therefore considered the pioneer of French metacriticism (Buch-Jepsen 626). According to Thibaudet, 19th century approaches to criticism, chief among them empirical criticism, that view history as holistic and reducible through deterministic reason are narratives that produce grand historical myths. Instead, Thibaudet mentions the necessity of avoiding the thought that history is a governable phenomenon, based on the concept of Creative Evolution by Henry Bergson, who was his teacher, but also argues that classification as required for literary historiography must be based on

generations for practical reasons (Turquet-Milnes 610). Bergson's influence on Thibaudet's critical approach is often underlined by critics (Majorel 53). J.C. Davies, author of the 1955 *L'oeuvre critique d'Albert Thibaudet*, which may be one of the "books published" that Tanpınar mentions in his 1956 interview without naming authors, says that core elements of Thibaudet's criticism, which are the use of intuitive imagination, close sympathy with the author or work being analyzed, pluralism, and significance of contradictions, are Bergsonian influences. According to Davies, just as Bergson's ideas were a reaction against the rigidity of the deterministic attitude of positivism, Thibaudet's criticism was a reaction against the dogmatism and excessive intellectualism of 19th century criticism (50).

On the other hand, the presence of Bergsonian influence does not mean that Thibaudet entirely rejects 19th century criticism and literary historiography. According to Thibaudet, literary historiography by generations is not a new ideal. The first person to suggest the use of generations, a post-Enlightenment concept that was initially biological in origin, to classify writers and poet according to their dates of birth, thereby making literary history a "literary device", was Charles-Augustin Sainte-Beuve (Hentea 571). Julius Petersen, another literary historian that Tanpınar mentions, defines literary generations in his 1930 essay "Literary Generations" ("Die literarischen Generationen") through commonalities in literary historical periods, such as having gone through similar education, being in contact with each other, and writing in a common literary language (Hentea 575). Another German literary historian mentioned in the foreword, Eduard Wechsler, also focuses on the concept of successive generations in his work *The Young Generation and Their Fight for a Form of Thinking (Die Generation als Jugendreihe und ihr Kampf um die Denkform)* (Jaeger 277). Albert Thibaudet also considers work by Petersen and Wechsler to reconcile the idea of generational literary history writing, which was already popular in 1920s postwar Europe, with the critical approach of another 19th-century literary critic, Hippolyte Taine, which he believes violates the singularity of writers and poets. In this reconciliation, generation provides a structure that clearly identifies the social circumstances in which an author was raised and would have to interact, both textually and historically, and allows for comparison with authors originating from similar circumstances. Thibaudet applies his generational literary historiography approach, developed starting with his book on Bergson as a critic

in 1923 and his work *The Physiology of Criticism*, which boosted his popularity as a critic, to *The History of French Literature from 1789 to the Present* (*Histoire de la Littérature Française de 1789 à nos jours*), an incomplete work, just like Tanpınar's, that was published immediately after his death in 1936. The approach classifies poets and writers into five generations between 1789 and 1914, two major breaking points in political history. For Thibaudet, the concept of generations is the result of the effort to place the history of texts into the general history of humans and institutions. It derives its power not from its practical benefits, but from the fact that common experiences and psychologies may be verified by historical materials and texts (Girardi 34). Therefore, literary historiography must be conceptualized via generations to which the the dynamics of collective time and space are intrinsic, rather than resorting to a rigid deterministic strategy and using abstract major concepts like emancipation, individualization and progress, or artificial literary conventions like style or the evolution of language. Thibaudet attempts to legitimize his method by saying that generations have a concrete and historical selfhood, as opposed to the artificial distinctions which he views to be traditional. Accordingly, a historian of literature must ensure that authors who comprise a generation do not lose their singularity while attempting to impart the meaning of similarities and differences with preceding and succeeding generations in the mind of the reader. On the other hand, Thibaudet's work on French literature is incomplete. The writer rewrites its chapters, like Tanpınar would after him, over and over again, after changing generational boundaries or coming up with new generations (Hentea 581).

Thibaudet's metacriticism perspective is of particular importance in his influence on Tanpınar. In his foreword where he says he was "fluid in method", Tanpınar names four others in addition to Albert Thibaudet: Julius Petersen, Eduard Wechssler, Ferdinand Brunetière and Hippolyte Taine as his sources in methodology; however, these names –especially Brunetière and Taine, who were more popular than others due to their significance in 19th century literary history writing– can be said to have influenced him vicariously through Thibaudet, and not directly like Thibaudet himself. It is also significant that Thibaudet's effort to evaluate a writer based on their personality and specific historical circumstances is consistent with the selective attitude revealed in the foreword to Tanpınar's *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. The "warrants" of history and the subject, or their uniqueness,

requires resisting the imposition of “particular theories”. Therefore, neither “forcing facts too hard” from a historical or circumstantial perspective, nor explaining anything new simply by “personality” would be the right thing to do. That is because “a generation is a number of things that coexist: literary circles and movement, time, place, race, literary genre, and the artist themselves.” Consistent with the approach that is immediately reminiscent of Thibaudet, he considers the history of 19th-century Turkish literature “the history of a great crisis and the gradual building of an internal order around new horizons and values”, and attempts to “describe this crisis and change with its social and historical reasons” in *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, while explaining why he “dwells too long on the lives of artists” while attempting to understand the literary work with “not overlooking the work’s conversation with its period” (x). Under the circumstances, Tanpınar has appropriated Thibaudet’s selective attitude towards Taine’s rigid empirical approach, and reads 19th century Turkish literature based on this.

A similar consideration and selectivity are shown towards Brunetière’s approach based on the evolution of genres. Thibaudet’s criticism of Brunetière via literary historiography based on his analogy between biological evolution and the evolution of genres stems from Bergson’s concept of *élan vital* that was posited as a reaction to Darwinist evolution. Accordingly, a genre is both cut off from the time before the moment of its creation, and is continuous across lateral generations, connecting them to future generations. However, this continuity does not bear a normative character according to the artist, so cannot be reduced to a deterministic principle. The *élan vital* of the artist transforms the story unpredictably, at every moment, like the story in a work of fiction.

Thibaudet states these opinions in the chapter dedicated to the newspaper genre in the beginning of his literary history (Thibaudet 12). The association this chapter builds between the newspaper and the building of the new reader and society within the context of the modernization of French literature is mostly consistent with Tanpınar’s emphasis in the “Şinasi’den Sonra Nevilerin Gelişmesi” chapter on the transformation of the newspaper reader to the novel reader, and the founding role of the newspaper in “the making of the public opinion” in the context of the modernization of Turkish literature (249). It must be noted that Bergson’s objection to the application

of evolutionist determinism to history, even if not related directly to the evolution of genres, is also mentioned in Fuad Köprülü's 1913 essay "Türk Edebiyatı Tarihi'nde Usûl", and that Tanpınar was naturally aware of these objections (11). The evolution of genres is not the core classification in Tanpınar; it is complementary to generation-based transformation. Therefore, if one is to make any mention of fluidity, it must be of the selectiveness in Thibaudet's approach, and Tanpınar's history of literature shows that he finds this fluidity in Thibaudet.

This similarity between Tanpınar and Thibaudet shows that Tanpınar saw more than a suggestion for classification in Albert Thibaudet's comprehensive understanding of literary history. Tanpınar notices the possibility of a holistic approach to literary studies in Thibaudet's conception of literary history - just as Thibaudet intends. There are traces of this in his writings before *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. Tanpınar's observations on Turkish literature in a series of essays published in 1936 titled "Son 25 Senenin Mısraları" in reference to Thibaudet's idea of a generational canon that multiplies and produces a substance are an example. In the essay, Tanpınar says that Turkish poetry from Namık Kemal to Yahya Kemal is the product of disjointed generations, with particular emphasis on Servet-i Fünûn poetry:

Novelty in our literature has a peculiarity that I believe one would not encounter in other literatures: Literature for one generation; poetry for one generation. Obviously, every literature is an expression of generations. But once those generations pass, their literatures develop a substance that is either outside their own particularities or is a combination of their particularities and those of their predecessors, which substance continues throughout time as, in the words of one Western poet whom I admire, a "never-ending love song". Our old poetry used to be like this. Works had more or less followed each other, but among them, poetry and pleasure had been interlinked with golden chains. In the proteges of Namık Kemal, this chain is abruptly broken. What follows is a succession of literatures specific to one generation. When those who train their preferences with the works of that generation withdraw from life, so does that poetry; it is replaced by the experience of another generation. (Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler* 382)

Considering the above words of Tanpınar with the literary history that he was to start writing later, it becomes apparent that *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* is consistent with the attempt to link the literatures of disparate generations using chains that were Thibaudet's metaphor for the relationship between generations. The first manifestation of this effort is the positioning of statesmen such as Mustafa Reşit, Fuad Paşa and Ali Paşa, the historian Cevdet Paşa, and the actors of Tanzimat modernization such as poets İzzet Molla and Akif Paşa, a generation of transition, within two different generations. Then, in a chapter titled "A New Generation", he describes the progressive Tanzimat authors "who were born between 1826 and 1840 (...) and were educated in new schools, learning foreign languages" as "approximately the third generation of the new age" (220). This fourteen-year generation, from Şinasi's year of birth 1826 to Namık Kemal's year of birth 1840, also includes Şinasi, Münif Paşa, Ali Suavi, and Ziya Paşa. The second generation –actually, the fourth generation of Ottoman modernization according to Tanpınar's classification– that follows Şinasi is Namık Kemal, and he in turn is followed by the generation that is called the Abdülhak Hâmid-Recaizade Ekrem school. This generation is distinct from Namık Kemal for placing autonomy before the social function of art, and possibly includes Sami Paşazade Sezai and Nabizade Nazım due to their years of birth. Headings of chapters that explain period delineation and classification are also designed with generations in mind, emphasizing chronological distinction such as "before", "after" and "contemporary": İbrahim Şinasi, Neo-Ottomans Society after Şinasi, Şinasi's Contemporary Ziya Paşa, Namık Kemal after Şinasi, Namık Kemal's Contemporary Ahmet Mithat Efendi, Recaizâde Mahmud Ekrem after Namık Kemal, and Abdülhak Hâmid after Namık Kemal. Quoted from the second edition, these headings show that Ahmet Mithat was included in the Namık Kemal generation, and Muallim Naci was included in the Recaizâde-Hâmid generation after being omitted in the first edition.

Shaped by this classification, the text bears the strong influence of Thibaudet's theory becoming manifest in his concept of generations, and his approach to individual authors, not just in classification, but in the description of Tanzimat authors as well. Consistent with Bergson's definition of genius, Thibaudet argues that creation, just like life, does not revolve in orbit and is unpredictable (Girardi 27). Instead of melding this thought with his view

that criticism is a form of creative art and reading into the lives of the authors who are the subject of his research with comprehensive determinism, he tries not to reduce them into singular personality profiles and builds writers and poets like novel characters. Believing that only an essentially creative style can explore into the inner workings of a text, he views criticism itself as an autonomous artistic creation, and pushes the literary history knowledge of the literary historian into the background (Girardi 29). According to Thibaudet, the form that suits artistic criticism the best is the monographic style based on spontaneous conversation, which eliminates academic language in both singular critiques and in literary histories in general. We observe a similar form and style in Tanpınar: By bringing biographical notes to the foreground, Tanpınar penetrates the reasoning behind the literary choices of Tanzimat authors to keep the difference between generations as well as between specific authors alive. As such, Tanzimat literature is presented as a dynamic field shaped by personal differences, meaningful commonalities, contradictions and conflicts. But more importantly, the insistence of previous criticism to depict a monolithic and static personality portrait is superseded by Tanpınar's piecing together a profile that transforms through meaningful interjections and evolves with different influences. Many times, a generalization about a writer or poet, and an observation or statement that negates the generalization are joined together with conjunctions like "nevertheless", "notwithstanding" or "on the other hand". The result is that writers or poets emerge as though they were novel characters with complexities and differences, rather than static personality profiles. The author "builds and creates what they intend to say by using language just like a plastic art when expressing their observations, statements and judgments" (Yetiş 216).

In literary history, this approach to the subject of research corresponds to Tanpınar's monographic form, which is more conversational than in essay style. For Tanpınar, monography is a literary style that allows presenting the literary capacity of the subject author as a composite of their historical, political and social circumstances, and identifying literary orientations that critics may compare and classify. Therefore, the corpus of *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* on authors consists of facicles that are composed of monographies about Namık Kemal, Ahmet Mithat, Abdülhak Hâmid, Muallim Naci and Rezaizade Ekrem that are always in conversation with each other. It must be noted that Tanpınar initially designed his literary history in facic-

les before, as quoted by Mehmet Kaplan, “going back to another form that would excuse [his] laziness”. The monographic style of the four entries he wrote for the Encyclopedia of Islam in 1941 and 1942, and the extensive foreword of the *Namık Kemal Antolojisi* also published in 1942 may be viewed as precursory attempts whereby he became convinced that the form of *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* is appropriate for writing a history of literature. Indeed, Ömer Faruk Akün considers these writings as the first seeding of his literary history (13). The *Yahya Kemal* monograph he wrote after Yahya Kemal's death in 1958 is consistent with the monographic form and style of *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. He describes Yahya Kemal by comparing the poet to his contemporaries and predecessors in a way that is consistent with *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* and how authors are presented there, and “introduces him like a protagonist, with a careful and balanced choice of words” (Kara 323).

Like Thibaudet, who focuses on the French tradition of criticism and tries to avoid the continuity and permanency of this traditional form of criticism, Tanpınar is inclined to avoid the grand history that is predominant in previous literary histories, both in quality and quantity. The importance he places on Cevdet Paşa, whom he considers one of the three great authors of novelty and dedicates a chapter to, and the many references he makes to him when giving historical background show that he considers social history more useful in understanding Ottoman modernization compared to conventional political history. Tanpınar's literary history makes frequent references to Cevdet Paşa's comments about the ramifications of political history on everyday life, rather than the information he gives about political history itself. The imitation by court women and city-dwellers of wealthy Egyptians and Westerners who arrived in Istanbul after the Egypt Incident and the Crimean War in practical aspects of life such as attire, jewelry and carriages; the interest in Western-style restaurants, homes and hotels; rumors and other details about literary circles; in short, information about everyday life shows that historical background only becomes meaningful for Tanpınar if it is reflected on cultural superstructure. For the *alla Franca* personality types in novels, the historical background turns into both an instrument, and a narrative that derives meaning from the literary material.

Despite his claim of fluidity in the prologue, the closeness to Thibaudet's historiography and criticism in *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* is indicative not of simple evolution of method, but of a complicated relationship. Thibaudet was influential on Tanpınar not just during the writing of his literary history, but from the beginning of the evolution of his unique critical approach with his writings in *La Nouvelle Revue Française*, one epicenter of early 20th century French literary criticism which Tanpınar was also known to follow, his works such as *Physiology of Criticism*, *Reflections on Literature*, *Novel Reader*, and his monographs on poets like Stéphane Mallarmé, Gustave Flaubert and Paul Verlaine. Indeed, Tanpınar's direct references to Thibaudet in his literary history and other critiques, or allusions to him made through rephrasing Thibaudet's words such as "each work (...) is a conversation with its period", "today's novel is the critique of the novel", "the novel is the critique of the preceding novel reader" and "novel is an outcome of societal evolution" illustrate Thibaudet's influence in Tanpınar's critical perspective. In an essay on Paul Morand published in 1931, Tanpınar makes a reference to an essay published in *Nouvelle Revue Française*, in 1929 ("Paul Morand ve Seyahat Edebiyatı" 4-5). Witnesses to his reading and re-reading Thibaudet while preparing to write his literary history are not simply indicative of discipline and preparedness in method. The act of reading and re-reading also shows conviction in method, and in any case, Tanpınar's intent is to get to the substance of the matter, which is the history and issues of Turkish literature.

On the other hand, Thibaudet's literary historiography is wrought with significant shortcomings as well. These also become visible in Tanpınar's literary history. The first is Tanpınar's skeptical attitude towards history. Above, I had mentioned that Tanpınar's specific approach to the historical material in the prologue bore his intent to distance himself from the grand historical narrative. Although the historical narrative guided by the notion of history based on progress is less pervasive compared to other literary histories, Tanpınar is actually loyal to the predominant paradigm of nation-state literature, and the grand historical narrative behind it. As seen in his choice of generation names such as "1789 Generation" or "Napoleonic Generation" in his *History of French Literature from 1789 to the Present*, Thibaudet's literary history is not independent of the history of the French nation-state. For both Thibaudet and other French literary historians and

critics, the relative inexistence of a literary language other than French in the French mainland renders a homogeneous French literature and culture possible. Thibaudet considers this presumption adequate for the legitimacy of the literary history of a nation state, and does not feel the need to discuss this. Rather than taking up an issue with this presumption of Thibaudet and other literary approaches, Tanpınar considers Thibaudet's cultural nationalism a pointer in the right direction, and adheres to it. His work, which is "the literary history of an era that is of utmost importance to our society" as he says in the foreword (x), looks at the 19th century from the lens of the 1940s nation-state. In Tanpınar's eyes, despite the bold name of the book, 19th century Ottoman literary modernization consists of the modernization of Turkish literature after 1859, or at least after 1839. Prior to 1859, novelty in Turkish literature is presented as a change corroborated by a handful of controversial voices, and the literary aspect of tradition as a phenomenon that is no longer with the times. The word "domestic" often used by Tanpınar describes Turkish literary texts written in the Arabic script, and the subjects and forms found in these. Texts were written in the Arabic script but in languages other than Turkish in the Imperial capital are absent from *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. Although we may avoid the fallacy of judging Tanpınar by some texts that we know today but he did not at the time of his writing his literary history, the fact that an author who is so meticulous and precise in method and in historical sources that he uses to justify his general perspective does not even attempt to go beyond the authors and texts in preceding literary histories confines his work to the tight boundaries of a history and criticism that he actively seeks to avoid. As such, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* adheres to the national literary history paradigm, primarily Fuad Köprülü. Loyalty to canonic writers and works constrains his work to a limited number of writers and poets. In fact, some canonical writers who were omitted in the first edition are only considered worthy of inclusion in the second edition. The names of other writers and poets of the time are mentioned to the extent that they are related to the canonical writers, or to support an observation or information previously given in the text. The interest he shows in the evolution of genres results in the creation of a hierarchy among a writer's works in the mind of Tanpınar, who then ignores works that he considers not to contribute to evolution. The idea of literary influence and the resulting continuity that determines

the relationship between generations arrives at a choice where method determines preference of material. This hampers monographic critique and overshadows the authenticity of the writer or poet.

XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi also shows an amalgamation of the canonic fallacy in question with a practical issue posed by classification into generations. When it is certain that the attempted link between generations is established, Tanpınar does not ask any questions about the existence of those outside the chain. Realizing that the scope is an issue which arises from the classification method he uses, Thibaudet had actually found a practical solution to this matter. The solution is intermediate or semi-generations that are concerned with the same problems that the central generation deals with, and offer different solutions (Z. H. 76). This way, literary history turns into a medium where plural voices apparently find representation, both in quality and quantity. In Tanpınar's literary history, plurality is achieved through tandem analogies and comparisons both among the members of one generation and between successive generations. On the other hand, this plurality is deceptive because the word "generation", used more than 80 times in Tanpınar's literary history, does not permit "semi-generations" that live during the same period and generate more conventional responses to what literature should be. For example, classical poetry is all but a silent voice from modernization in literature beginning with Namık Kemal, except the subjects added in the second edition. A great contradiction to the title of his work, this fact gives rise to a concatenation of generations from Namık Kemal onwards, where the members of these generations and their works only converse among themselves or establish dialog with successive generations while being the unchallenged dominant force of their own times. The singularity of voice –which may appear plural in terms of quantity but is singular in quality– is somewhat broken by Muallim Naci in the second edition. The vulnerability arising due to classification by generations, and the solution the same classification proposes yet Tanpınar avoids is so obvious that his student Mehmet Kaplan would later attempt to solve this problem by introducing intermediate generations like Thibaudet proposed, including some fifty authors who were overlooked by Tanpınar.

Another matter that stands out in *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* apart from the benefits and vulnerabilities brought by the method I discussed above

is the complicated and problematic relationship with Bergson inasmuch as it illustrates the multidimensional nature of influence. Tanpınar, in his essay “Son 25 Senenin Mısraları” that I mentioned above, points out as a “peculiarity” of new Turkish literature: the “golden chain that interlinks” poetry and pleasure is abruptly broken in the “proteges” of Namık Kemal, starting what he complains to be “literature for one generation; poetry for one generation”. Implied within his complaint of this fragmentation that he believes one “would not encounter in other literatures” is envy of the continuity in Western literatures (Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler* 382). References to Bergson in Thibaudet’s notion of criticism offer a solution to the discontinuity which is an issue for Tanpınar. Linking generations together throughout literary history by their qualities amounts to rebuilding continuity. Meanwhile, literary history as a genre is in categorical contradiction with Bergson’s philosophy: Founded on élan vital, Bergson’s ideas always place the singularity of the writer and each of their texts in the center, which is essentially against the nature of literary historiography, where the singularity of authors is eliminated by locating them within a homogeneous framework. In this regard, Bergson’s creative criticism may be defined as resistance against the effort to clump texts in a collective whole by considering their singular particularities. Thibaudet’s effort is to reconcile these two tendencies: Bergson’s creative criticism, and literary historiography (Girardi 29). By establishing a vicarious relationship with Bergson through Thibaudet, Tanpınar builds a unified history that is interlinked with the concept of generations, which draws him away from Bergson.

Conclusion

Much has been said about the relationship of Tanpınar’s literature with Western fiction; however, the same is not true for the complicated relationship with a theoretical text and method. One dynamic behind the issues and possibilities we observe in Tanpınar’s critique today is the relationship he builds with Western literatures and model of criticism. Tanpınar has a very selective acquisition strategy in this relationship. French critic and literary historian, Albert Thibaudet, has a special importance for Tanpınar in literary criticism in general, and literary historiography in particular. Albert Thibaudet’s critical perspective and philosophy of literary historiography play a definitive role on *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, chief among which

are classification, esthetic style in approaching the subject of research, and commitment to individual evaluation. Sometimes, the conventional attitude towards text selection, and the fallacy brought by the analogy he uses to interlink the texts emerge as the explicit or attendant issues in *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. Meanwhile, Tanpınar's key concern is creative dialog in relationships with sources. This becomes visible in Tanpınar's proposition of a solution to the internal issues of Turkish literary history inspired by the critical perspective of Albert Thibaudet, and his implementation of this solution in *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*.

References

- Akün, Ömer Faruk. "Ahmet Hamdi Tanpınar." *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, no. XII, 1962, ss. 1-32.
- Alptekin, Turan. *Ahmet Hamdi Tanpınar: Bir Kültür, Bir İnsan*. İletişim Yayınları, 2010.
- Buch-Jepsen, Niels. *Encyclopedia of Modern French Thought*, ed. Christopher John Murray, Taylor & Francis Co., 2004.
- Compagnon, Antoine (ed.). *Réflexions sur la littérature d'Albert Thibaudet*. Quarto, 2004.
- Davies, John C. "Thibaudet and Bergson." *Journal of the Australasian Universities Language and Literature Association*, no. 9, 1958, pp. 48-59.
- Girardi, Clément. "Creative Criticism vs. Creative Evolution: Thibaudet's Experiments in Bergsonian Historiography." *Writing Literary History, 1900-1950*, ed. B. Lambrecht and M. Somers, Peeters, 2018, pp. 25-38.
- Hentea, Marius. "The Problem of Literary Generations: Origins and Limitations." *Comparative Literature Studies*, no. 50, vol. 4, 2013, 567-588. *JSTOR*, <https://www.jstor.org/stable/10.5325/complitstudies.50.4.0567>.
- Jaeger, Hans. "Generations in History: Reflections on a Controversial Concept." *History and Theory*, no. 24, vol. 3, pp. 273-292. *JSTOR*, <https://www.jstor.org/stable/2505170>.
- Köprülü, Mehmed Fuad. "Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl." *Edebiyat Araştırmaları I*. Ötüken Yay., 1984, ss. 3-47.
- Majorel, Jérémie. "Albert Thibaudet: Archeologie de la Critique Littéraire". *Textuel*, no. 64, 2011, pp. 47-58.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. Çağlayan Yayınevi, 1988.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Edebiyat Üzerine Makaleler*. Dergâh Yayınları, 1977.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. "Paul Morand ve Seyahat Edebiyatı Papier d'Identité." *Hız*, no. 4, 1931, ss. 4-5.

- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Yaşadığım Gibi*, ed. Birol Emil, Dergâh Yayınları, 2000.
- Thibaudet, Albert. *French Literature From 1795 To Our Era*. Trans. Charles Lam Markmann, Fung & Wagnalls, 1968.
- Turquet-Milnes, Gladys. "The New Criticism: Albert Thibaudet." *The Contemporary Review*, no. 12, 1924, pp. 607-615.
- Yetiş, Kazım. "Edebiyat Tarihçiliğimiz ve Ahmet Hamdi Tanpınar." *Ahmet Hamdi Tanpınar*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2010, ss.191-216.
- Z. H. D. (1949). "Thibaudet, Or The Critic as Mediator." *Yale French Studies*, no. 3, *JSTOR*, <https://www.jstor.org/stable/2929082>, pp. 74-78.
- Kara, Halim. "Milletleşme Dönemi Şairinin İcadı: Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Yahya Kemal Monografisi." *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, no. 59, vol. 2, 2019, ss. 315-332.

XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi'nde Yöntem: Ahmet Hamdi Tanpınar'da Albert Thibaudet Etkisi*

Veysel Öztürk**

Öz

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde metin, yazar ve tarihsel bağlam odaklı okumalar, yazarın zihnindeki belirli bir Türk edebiyatı modernleşmesi anlatısına ve bu anlatının gerisindeki bir eleştirel perspektife dayanır. Tanpınar'ın edebî eserlerindeki estetiği de şekillendiren bu perspektif, farklı edebiyat tarihyazımı yöntemleri ve eleştiri kuramlarıyla diyalog içerisindedir. Edebiyat tarihinin girişinde Tanpınar Hippolyte Taine, Ferdinand Brunetière, Julius Petersen, Eduard Wechsler ve Albert Thibaudet'nin edebiyat tarihyazımı yöntemlerini değerlendirip bu yöntemlerden uygun gördüğü nitelikleri seçtiğini söyler. Giriş yazısındaki bu açıklamalara rağmen Tanpınar'ın edebiyat tarihi Fransız edebiyat tarihçisi ve eleştirmeni Albert Thibaudet'nin yönteminden diğer yöntemlere nazaran daha büyük etkiler taşır. Bu makale Tanpınar'ın hem edebiyat tarihyazımı hem edebiyat eleştirisi perspektifinin oluşumunda Tanpınar çalışmalarının adını geçirmekle yetindikleri fakat nasıl bir teorik ilişki kurulduğunun tartışılmadığı Albert Thibaudet'nin etkisine odaklanıyor. Thibaudet'nin yaklaşımının yoğun kullanımı Tanpınar'a sağladığı imkânların yanında *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde görülen birtakım aksaklıkların nedenlerinden birisi olduğunu gösteriyor.

Anahtar Kelimeler

Ahmet Hamdi Tanpınar, Albert Thibaudet, edebiyat tarihyazımı, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, yaratıcı eleştiri.

* Geliş Tarihi: 05 Haziran 2020 – Kabul Tarihi: 09 Aralık 2020

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Öztürk, Veysel. "Method in XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi: Albert Thibaudet's Influence on Ahmet Hamdi Tanpınar." *bilig*, no. 99, 2021, ss. 163-180.

** Dr., Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – İstanbul / Türkiye

ORCID: 0000-0003-0783-3235

veysel.ozturk@boun.edu.tr

О методе в «Истории турецкой литературы XIX в.»: влияние Альбера Тибодде на Ахмета Хамди Танпынара*

Вейсель Озтюрк**

Аннотация

В книге Ахмета Хамди Танпынара «История турецкой литературы XIX в.» анализ текста, автора и исторического контекста основан на определенном турецком литературном нарративе модернизации в мировоззрении его автора, а также на критической точке зрения, лежащей в основе этого повествования. Эта перспектива, с одной стороны, во многом определяющая эстетизм творческих работ Танпынара, вступает в диалог с несколькими методами написания истории литературы и критическими теориями. В своем предисловии к работе Танпынар пытается прояснить, как он рассмотрел и использовал методы написания истории литературы Ипполита Тэна, Фердинанда Брюнетьера, Петерсена, Векслера и Альбера Тибодде, чтобы исследовать историю турецкой литературы XIX века. Среди них, подход Альбера Тибодде, французского историка литературы и критика, оказал самое решающее влияние на литературную историю Танпынара по сравнению с другими методами, упомянутыми во введении. В этой статье основное внимание уделяется влиянию Тибодде на Танпынара, о котором уже упоминалось во многих критических публикациях о Танпынаре, но ни одна из подробностей пока не уточнялась. Можно утверждать, что широкое использование метода Тибодде принесло некоторые неудачи наряду с огромными возможностями, что можно проследить в «Истории турецкой литературы XIX в.»

Ключевые слова

Ахмет Хамди Танпынар, Альбер Тибодде, написание истории литературы, «История турецкой литературы XIX в.», творческая критика.

* Поступило в редакцию: 05 июня 2020 г. – Принято в номер: 09 декабря 2020 г.

Ссылка на статью:

Öztürk, Veysel. "Method in XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi: Albert Thibaudet's Influence on Ahmet Hamdi Tanpınar." *bilig*, no. 99, 2021, pp. 163-180.

** Д-р, Университет Богазичи, факультет турецкого языка и литературы – Стамбул / Турция
ORCID: 0000-0003-0783-3235
veysel.ozturk@boun.edu.tr

Türkmen Şair Kerim Gurbannepesov'un Yazması Ağır Düşen Goşgu'su (Yazması Zor Gelen Şiir) Üzerine Anlatıbilimsel Bir İnceleme*

Sema Aslan Demir**

Öz

Şair, çevirmen ve aydın kimliğiyle Sovyet Dönemi Türkmen edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Kerim Gurbannepesov'un (1929-1988) *Yazması Ağır Düşen Goşgu* adlı eseri, 44 dörtlükten oluşan bir öykü-şiiirdir. Şiir, sinema tekniklerini anımsatan etkileyici bir anlatı yapısına sahip olmanın yanı sıra Türkmen halkının ortak toplumsal bilinci olan 'Türkmençilik'le ilgili bilgilere ulaşmayı da mümkün kılar. *Türkmençilik*, Türkmen halkının yaşamını düzenleyen, geleneklerini, ritüellerini, toplumsal ödevlerini ve nasıl gerçek bir Türkmen olunacağıyla ilgili öğretileri içeren değerler sistemidir. İçeriğin etkili şekilde sunulmasını sağlayan bir anlatı yapısına sahip olması, şiiri, anlatıbilim çalışmaları açısından verimli hâle getirmiştir. Bir anlatı metninin, biri öykü/anlam diğeri söylem/anlatı yapısı olmak üzere iki düzlemi vardır. Öyküyle söylemin birlikte incelenmesi, anlamlandırmayı bütünlüklü bir boyuta taşır. Şiirin anlatı yapısının ve anlatı içeriğinin inceleneceği bu makalede anlatıbilimin, dilbilim ve kültürel anlamla bulunduğu disiplinler arası bir çalışma gerçekleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler

Kerim Gurbannepesov, *Yazması Ağır Düşen Goşgu*, anlatıbilim, Türkmençilik, kültürel anlamlar sistemi.

* Geliş Tarihi: 05 Kasım 2020 – Kabul Tarihi: 04 Mart 2021

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Aslan Demir, Sema. "Türkmen Şair Kerim Gurbannepesov'un Yazması Ağır Düşen Goşgu'su (Yazması Zor Gelen Şiir) Üzerine Anlatıbilimsel Bir İnceleme." *bilig*, no. 99, 2021, ss. 181-203.

** Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü – Ankara / Türkiye

ORCID: 0000-0003-1288-7895

semaaslan@hacettepe.edu.tr

Giriş

Şair, çevirmen ve aydın kimliğiyle Sovyet Dönemi Türkmen edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Kerim Gurbannepesov'un (1929-1988) *Yazması Ağır Düşen Goşgu* (Yazması Zor Gelen Şiir) adlı eseri, 44 dördlükten oluşan bir öykü-şiidir. Etkileyici bir anlatı yapısına sahip olan *Yazması Ağır Düşen Goşgu*, içeriği bakımından Türkmenlerin kültürel anlamlar ve değerler sistemi olan *Türkmençilik*'e ilişkin bilgilere ulaşmayı da mümkün kılar. Türkmençilik, Türkmen halkının toplumsal yaşamını düzenleyen, geleneklerini, ritüellerini, toplumsal ödevlerini ve nasıl gerçek bir Türkmen olunacağıyla ilgili öğretilerini içeren düşünce ve değer sistemidir. *Yazması Ağır Düşen Goşgu*'da kişilerinin, Türkmenlerin geleneksel değer ölçüleri açısından olumlu ya da olumsuz sonuçlar doğuran, toplum tarafından onay görme ya da görmemeye sonuçlanan davranışları, çeşitli 'kültürel anlamlar' üretmektedir. Kültürel anlam; toplumların veya toplumsal ağlarla ilişki içindeki bireylerin, kültür tarafından şekillendirilen ya da kültür açısından değer üreten düşünme ve davranma biçimlerinin oluşturduğu anlam olarak düşünülebilir.

Şiirde, içeriğin sunulmasında kullanılan anlatı yapısı, 'zaman tasarımı' ve 'atmosfer yaratma' gibi unsurlar bakımından dikkat çekicidir. Şiirin bu boyutu, anlatıbilimin konusudur. Anlatıbilim, anlatının, biri öykü (veya anlam), diğeri anlatı yapısı/söylem olmak üzere iki boyutundan söz etmeyi gerekli kılar. Söylem boyutunda, dilbilimsel unsurlar etkindir. *Yazması Ağır Düşen Goşgu*, duygusal atmosferler yaratan ve kültürel anlamların etkili bir şekilde sunulabilmesini sağlayan bir anlatı yapısına sahiptir. Bu öykü-şiiir, sinemayı anımsatan tasarımı (sinematografik tasarımı), anlatı örüntüsü ve kurgusuyla dilbilimsel unsurların, bir anlatı metnini yaratma sürecindeki rolünü ve işlevlerini anlayabilmek için iyi bir örnektir. Öykü-şiiirin anlatı tasarımında dilbilimsel birimler, sinemada hızlı ya da ağır çekimin, yakın ya da panoramik çekimin rolü ölçüsünde işlevsel kullanılmıştır. Şiirde, anlatı hareketinin hızlı ilerlediği bölümlerle yavaşladığı bölümlerde kullanılan dil birimleri aynı değildir. Dil unsurların metin tasarımındaki işlevleri, dilbilgisine dar bir çerçevede değil, metin yaratma süreci bağlamında daha geniş bir çerçevede bakmayı gerektirir.

Şiirin anlatıbilim açısından incelenmesi sırasında, Fransız anlatıbilimci Gérard Genette'in *Anlatının Söylemi* (Narrative Discourse) adlı yapıtında

yer alan *sıra* (order), *süre* (duration) ve *sıklık* (frequency) gibi yöntemsel olgulardan faydalanılacak; bu bağlamda anlatının zaman tasarımına odaklanılmış olacaktır. İncelemeyi derinleştirmek üzere kullanılacak kavramların belirli bir bölümü ise zaman tasarımında yaratıcılığın en üst düzeylere ulaştığı sinemadan uyarlanacaktır. *Yazması Ağır Düşen Goşgu'su*'nun anlatıbilimsel düzleminin inceleneceği bu makalede, söylem özelliklerinin, içeriğinin sunumunda ve duygusal atmosfer yaratmada nasıl işlev gördüğü sorusuna yanıt aranacaktır. Çalışmanın amacı, Türkmen edebiyatının seçkin bir ürünü olan *Yazması Ağır Düşen Goşgu'dan* hareketle bir anlatıbilim incelemesi oluşturmak ve içerikten hareketle Türkmen toplumunun kültürel anlamlar sistemine dair çıkarımlara ulaşmaktır.

Makalede, *Yazması Ağır Düşen Goşgu'su*'nun aktarımı yapılmayacak, yerine her bir epizodun özetlenmesi tercih edilecektir. Şiirler çevrildiğinde (veya aktarıldığında) sözcüklerin yerini başka sözcükler almakta, dolayısıyla şiirin özgün ve biricik sesi, uyak, ölçü vb. özellikleri kaybolabilmektedir (Tellioglu 193, Altay 30, şiirin aktarımı için bk. Arıkan, Kerim Gurbannepesov'un edebî kişiliğiyle ilgili bk. Toz). Makalenin ilk bölümünde, anlatıda zaman tasarımının boyutları ve atmosfer yaratma olguları ele alınacak, ikinci bölümde ise *Yazması Ağır Düşen Goşgu'su*'nun anlatıbilimsel incelemesi yapılacaktır.

Anlatıda Zaman Tasarımının Boyutları

Sıra ve Sürenin Organizasyonu

Kendi katı yasalarınca, tek düze ilerleyen gerçek (ontolojik) zamandan farklı olarak anlatı zamanı; zamanda geriye dönüşlerle ve ileriye atlamalarla, olabildiğince yavaş ya da alabildiğine hızlı ilerlemeyle, zamanın simetrisini bozabilir. Başka ifadeyle, gerçek zamanı (kronos), göreceli insanî zamana (tempus) dönüştürebilir. Kronolojik zamandan farklı olarak anlatı zamanı, hayatımızda inişler çıkışlar yaratan, nabız gibi ritmik atım gösteren farklı olayları, tek bir zamanın türdeş basitliğine indirgemeye meydan okuyarak birçok zaman türüyle hareketlendirebilir (Bíro 20, 26, Onaran 22). Böylece anlatı metninde, kronoloji kırılmaları, yavaşlama, hızlanma gibi zamansal organizasyonlar oluşabilir (Çıraklı 25). Kısacası, gerçek zamandan farklı olarak anlatı zamanı, kronolojiyi takip etmek zorunda değildir. Genette tarafından *analepsis* (geriye atlama) ve *prolepsis* (ileriye atlama) olarak adlan-

dırılan kronolojiye uymayan anlatı hareketleri, çizgisel sıranın değişmesine yani *anakroniye* neden olur (Genette 28, Yazıcı 27, Çıraklı 37, 38). 'Anakroni' anlatı zamanının kronolojik zamanla uyum göstermemesidir (Genette 23). "Anlatı, düzenli akan bir nehir değildir. Nehrin yatağında kesilmeler, kıvrımlar, çatallanmalar, yinelenmeler olabilir. Tüm kıvrımlar, kesilmeler, dönüşler anlatının doyunluğunu gösterir" (Biro 14).

Yazması Ağır Düşen Goşgu incelenirken *geriye atlama* (analepsis) ve *ileriye atlamanın* (prolepsis) yanı sıra *yana atlama* (paralipsis) ve Genette'in kuramında yer almayan ancak ona eklemleyebileceğimizi düşündüğümüz *varsayımsal yana atlama*'dan (hipotetik paralipsis) söz edilecektir. Ayrıca, *paralipsis*'e yükleyeceğimiz anlamın, Genette'in yaklaşımından kısmen farklı olacağı belirtilmelidir. Genette *paralipsisi*, zaman parçasıyla ilgili bir birleşeni yana kaydırma olarak tanımlar (42). Bu çalışmada ise paralipsisle 'şimdi ve burayla eşzamanlı ilerleyen bir başka zaman ve mekân kesitine ('şimdi ve ora'ya) geçiş, yani 'yana atlama' kastedilecektir. 'Şimdi ve burayla eş zamanlı ilerlediği kesin olmayan, ancak olabileceği var sayılan bir zaman kesitine ('varsayımsal şimdi ve ora') geçiş için de *hipotetik paralipsis* yani 'varsayımsal şimdi ve oraya (veya yana) atlama' terimi önerilecektir. Bu tür manevralar, anlatı zamanının tasarlanmasında önemli işlevlere sahiptir.

Genette, *süre* (duration) olgusunu her bir anlatı kesitine/epizoduna ne kadar süre ayrıldığı ile, yani kabaca sayfa sayısı ile ölçer. Örneğin bir tek gün, zamanda geriye veya ileriye atlamalarla genişletilerek bütün bir kitap boyunca anlatılabilir ya da yüzyıllar boyu süren olaylar tek bir sayfada özetlenebilir (90-91). Süre, metnin ritmik tasarımını etkileyerek duygusal atmosferler yaratmada etkili olabilmektedir. Anlatı metnini okurken okuyucunun etkisini hissettiği/alımladığı 'heyecanlı, sıkıcı, boğucu, gerilimli' vb. duygu atmosferlerinin yaratılması, 'süre'nin nasıl planlandığıyla yakından ilişkilidir. Makalede bir şiir inceleneceği için 'süre', kıta sayısı ile ölçülecektir.

Ritim, Tempo ve Türbülans

Ritim, tıpkı sinemada olduğu gibi, bir anlatı kesitine ne kadar zaman ayrılacağı, anlatı kesitinin ne kadar süreceğiyle ilgili biçimlendirici bir tasarım, temel bir formdur. Bir anlatı kesitinden bir sonraki anlatı kesitine geçinceye kadardaki zaman aralığını, sinemada her bir çekim için ayrılan zaman gibi düşünmek mümkündür. Sinemada bu ortalama 4/6 saniyedir. Uzaması

zamanda yavaşlama ve mekânsal/görüntüsel/duygusal ayrıntı getirir. Kısalması ise hızlı bir akışa neden olur (Pearlman 3). Anlatıda ritmik tasarım, duygusal atmosfer yaratabildiği gibi tempoyu da biçimlendirir. Tempo, akışın hızlı veya yavaş olmasıdır (Onaran 69). Bir epizoda ayrılan süre uzunsa tempo yavaşlar, kısaysa hızlanır. Hızlı olması heyecan, aksiyon vb. duygusal anlamlar üretirken yavaş olması gerginlik, sıkıntı vb. atmosferler yaratabilir.

Türbülans ise ritim ve temponun hazırladığı dramatik zirvedir; genellikle uzun süreli kesitlere dayalı ritimlerin ve ağır temponun yarattığı enerji birikmesinden sonra gelir (Bíro). Longacre, öyküleyici metinlerin tek düze ilerlemediğini, metinsel tansiyonun arttığı tepe bulunduğunu belirtir. Metnin dramatik zirveleri aynı zamanda birer dilbilimsel türbülans alanıdır. Öyle ki bu alanlarda, olağan ilerleyen, bilindik yapının dışında farklı bir dilsel yapı kullanılabilir. Bazı eski metinlerin en dramatik noktalarında zaman (tense) değişiminin olduğuna dair tespitler vardır (Longacre 351, Fleischman 77).

Yavaş tempo veya durma derecesinde bir duraklama; gergin bir atmosfer, boğucu bir sakinlik, enerji birikmesi, sabırsızlık ve harekete geçme arzusu yaratarak türbülansı hazırlayabilir. “Tutarlı bir şekilde oluşturulmuş yavaş temponun ardından şimdiye dek bastırılan güçlerin serbest kalışı” türbülansı, yani “iç ya da dış gerilimin kaynama noktasına ulaşması” nı sağlayabilir (Bíro 25). Yüksek zamansal hız ise heyecan yaratır, zamana yönelik tecrübeyi artırırken mekânsal tecrübeyi daraltır (Bíro 53). Anlatı hızının ve temponun yavaşladığı alanları mekânsal genişlikler/tasvirler doldurabilmektedir. Anlatıda tempo ve hızın ayarlanmasıyla ilgili yapılanmanın teknik boyutu dilbilimsel araçlarla sağlanır.

Dilbilimsel Boyut

Anlatıda hızı ve tempoyu istenen biçimde ayarlamak için yapılacak işlemler dilbilimsel araçlarla sağlanır. Metnin zaman tasarımında dilbilimsel unsurlar, hızı ve tempoyu ayarlayan vites görevini üstlenirler. Anlatı metnlerinde frene basılarak akışın hızını yavaşlatan, durma noktasına getiren ya da hızı/tempoyu artıran, türbülansa çıkışı ve çözülmeyi/inişi sağlayan, kısacası metnin teknik boyutunu ayarlayan dilbilimsel araçlar bulunur. Görünüş ve zaman morfemleri, eylemlerin kılış özellikleri ya da kiplik morfemler, metinsel üretimin çeşitli aşamalarında, sinemada kamera açılarının, ritmin, hızlı ya da yavaş temponun yarattığı anlamlara benzer anlamlar üreten tek-

nik birer altyapı unsuru işlevi görürler. Metinde anlatı hareketinin ilerlediği, hızlandığı, ivme kazandığı bölümlerle yavaşladığı, ağırlaştığı veya durma noktasına geldiği bölümlerde kullanılan dilsel birimler aynı değildir. Anlatı metinlerinin zaman tasarımı, anlatıda dinamizm ya da durağanlığın ayarlanmasında, eylemsel zincirin ve anlatı hareketinin oluşmasında, ilerlemesinde ya da farklı şekiller almasında, iletinin bir algı ekseninde (örneğin gerçek ya da gerçek üstü/dışı olarak) sunumunda, kısacası metnin teknik ve anlamsal yapılanmasında kimi dilbilgisel unsurlar başat role sahiptir. Örneğin, öyküleyici söylemde sık kullanılan *-DI* geçmiş zaman eki, eylemlerin $E_1 > E_2 > E_3 > E_4 \dots$ biçiminde zincirlenerek *kurgu geliştirici* diziler hâlinde ilerlemesini sağlar ve bu diziliş, zaman çizgisi üzerinde tempolu bir akışa neden olarak metne dinamizm katar. *-mİş* biçimbirimi ise, yerleşik kullanıldığı masal anlatısı dışında; söylentiye dayalı bilgilerin aktarılmasında, teşhis ve tespit etmelerde kullanıldığı için hızlı bir akışa izin vermez. Aşağıda, özellikle üç dilbilimsel kategori ve bu kategorilerin metnin zaman tasarımıdaki rolü üzerinde durulacaktır. Bunlar *görünüş-zaman*, *kiplik* ve *kılınıştır*.

Türkçede *görünüş-zaman* kategorisi fiil çekim ekleriyle temsil edilir. Görünüş, eylemin ne tür bir bakış açısıyla sunulduğu; başka bir anlatımla, eylemin hangi evresine odaklanıldığıyla ilgili bir kategoridir. Türkçede görünüş kategorisi, eylemin başlangıç ve bitiş sınırları arasına ya da sınır sonrasına yönelen farklı bakış açısı işaretleyicileriyle gösterilir (Johanson, *Türkçede Görünüş*). Örneğin *-mİş* eki, eylemin kritik sınırı aşıldıktan sonraki bir kesitine odaklanmayı sağlar (Johanson, *Viewpoint operators in European languages*), bu nedenle görüntüye gelen eylemin kendisi değil sonuçları, izleridir. Bu özelliği *-mİş*'i sonradan fark etmeler, çıkarımda bulunmalar, başkasından duymalar, kısacası dolaylı bilgiler için elverişli yapar. Dolaylı bilginin, anlatı zincirinde araya girerek akışı kesintiye uğratabilme, anlatı hareketini yavaşlatma özelliği vardır.

Eylemin başlangıç ve bitiş sınırları arasına yönelen görünüş-zaman ekleri olan *-(I)yor*, *-Ar* ve *-mAktA* ise eylem içi bir kesite odaklanmayı sağladıkları için, akışın hızını yavaşlatarak 'şimdi'ye yoğunlaşmaya olanak sağlar. *-(I)yor* ve *-Ar* ekleri 'tarihsel anlatı'da da kullanılabilir (örneğin *geçen hafta hırsız gibi sessizce eve giriyor, her şeyi alt üst ediyor ama aradığını bulamıyor* vb.). Bu tür kullanımlar dramatik etkiyi artırarak gösterime dayalı (mimetik) anlatım oluşturabilmektedir. Mimetik anlatıda olaylar gözün önünde ve

sanki 'şimdi' oluyormuşçasına canlandırılarak ifade edilir (Mimetik anlatı için bk. Sözen 139, M.L Ryan, Dervişcemaloğlu). Yani, anlatının zaman çerçevesi eylem zamanından anlatı zamanına çekilir ve böylece geçmiş daha canlı anlatılmış olur (Fleischman 75, Schiffrin 46).

Üzerinde durulacak bir diğer dilbilimsel kategori ise *kipliktir* (modality). Konuşurun, olay ve durumların gerçek ya da gerçek dışı oluşuna ya da nesnel gerçeklikle ne derece uyduğuna ilişkin bir ayırım yapması ve bu yöndeki kararını, bir tutum olarak konuşmasına/metnine yansıtması, bilgi kipliğiyle (epistemik kiplik) ilişkilidir. Bilgi kipliği, konuşurun/anlatıcının, aktardığı bilginin gerçeklik değerine dair *gerçeklik*, *zayıf gerçeklik*, *varsayım*, *gerçek dışı* vb. tutumlarını yansıtır (Palmer 24, Boye 36). Bu nedenle gerçek ya da gerçek dışı metinsel dünyaların tasarımında kiplik işaretleyicileri etkin rol oynar. Örneğin Türkçede *-(I)yordur*, *-mİştIr*, *-AcAktIr* vb. *-DIr*'la oluşturulan yapılar, varsayıma dayalı içerikler oluşturarak 'düşük derecede gerçeklik' algısı yaratabilir.

Metnin zaman tasarımını etkileyen diğer bir dilbilimsel kategori ise *kılınıştır*. Kılınış, fiilin iç zaman yapısıyla ilgili bir kategoridir (Vendler). Başka bir ifadeyle, fiilin anlamında doğal olarak bulunan zaman içeriğidir. Bütün fiiller iç zaman yapısı bakımından aynı değildir. Bazı fiiller daha uzun bir gerçekleşme sürecine sahipken (*içermek*, *araştırmak* vb.) bazı fiiller anlıktır (*patlamak*, *zıplamak*). Bazı fiiller iç dinamizmden yoksun, durağan/statik bir içeriğe sahipken (*yaşamak*, *bilmek*) bazı fiiller dinamikdir; bu tür fiiller Vendler tarafından faaliyet fiilleri olarak adlandırılır (*koşmak*). Bazı fiiller kritik bir durum değişikliği bildirirken (*ölmek*, *boğulmak*), bazı fiiller bildirmeyebilir (*yürümek*). Bir sürece sahip olan fiillerin bir kısmı kesintisiz bir sürece sahipken bir kısmı tekrarlayan küçük eylem parçalarından oluşabilir (*silkelemek*, *ufalamak*) (Vendler, Johanson, *Viewpoint operators in European languages*, Aslan Demir). Sözü edilen bu özellikler metnin zaman tasarımını etkiler. Örneğin betimleyici/tasvire dayalı söylem tarzıyla oluşturulan metinlerde durağan fiiller daha fazla yer alır. Bu fiillerinin sahip olduğu durağan içerik, anlatıda zamanın hızını yavaşlatır. Okuyucu, ileriye doğru zamansal ilerleme değil sahnenin bir tarafından diğer tarafına mekânsal bir yer değiştirme görür (Smith 20). Faaliyet fiilleri ise dinamik yapısı ile anlatı hareketini artırır. Bu nedenle betimlemelerden çok öyküleyici söylem parçalarında kullanılır.

Dil birimlerinin metin tasarımıdaki bu rolü, belirli anlatım biçimlerinin belirli dil araçlarıyla doğal olarak buluşmasıyla sonuçlanır. Böylece bazı dil birimlerinin öyküleyici söylem, *haber söylemi*, *betimleyici söylem*, *bilgilendirici* ve *tartışmacı/yorumlayıcı söylem* vb. söylem tarzlarını üretmede doğal yatkinları bulunabilir. Metne dilbilgisel stratejiler açısından bakıldığında farklı söylem tarzlarının, farklı dil stratejileriyle doğal olarak buluştuğu görülür (söylem tarzı dil stratejileri ilişkisiyle ilgili bk. Knapp ve Watkins).

Yazması Ağır Düşen Goşgu'nun Anlatıbilimsel İncelemesi

İlk Sekiz Dörtlük: Yavaş Tempo, Gergin Bekleyiş, Genişleyen Zaman

(1) Bütün oba garaşyp dur.
Ýola bakýar hemmeler.
Atasy pýşyrdaýar:
“Geler. Geler. Geler”.	(5) Geldi dürli maşynlar
Gyzyl, sary, ýaşyl, ak.
Geldi garaşylmaýanlar.
Garaşylýan gelenok.
(2) Gelnejesi pýşyrdaýar:
“Gelermikä? Kimbiler...”
Atasy göwünlik berýär:
“Geler-le... hökman geler”.	(6) Göýä pikir hem etmän
Bu güürñler babatda.
Ak guş kimin irkilip,
Ene ýatyr tabytda.
(3) Gök torañňyň saýasynda
Ýüzläp adam dymyp dur.
Çekizeli ak haltadan
Turşy damja damyp dur.	(7) Göterlerne garaşyp dur
Köpi gören ağaç at.
Ene ýatyr üstünde
Giň mañlaýly, agajet.
(4) Ýygnanyşdy babadaşlar,
Içginler hem daşgynlar.
Ne signal bar, ne şowhun
Dymyşyp dur maşynlar.	(8) Şol enäniň ogluna
Garaşyp dur hemmeler.
Geldi tanyş, nätanyş
Geldi şondan önñeler

Yazması Ağır Düşen Goşgu 44 dörtlükten oluşan bir öykü-şiidir (öykü-şiiir için bk. Çııkla). Sinemayı anımsatan tasarımı nedeniyle *Yazması Ağır Düşen Goşgu*'nun her bir epizodu bir film sahnesi gibi canlandırılabilir. Şiir, bütün köyün, yakın ve uzak akrabasının toplandığı, herkesin yol gözlediği panoramik bir bekleyiş sahnesiyle başlar. İlk sekiz dörtlükte, tek bir mekânda, tek bir 'an'ın, farklı kamera perspektifleriyle çekilmiş görüntüleri vardır. Kameranın aynı olayı/durumu farklı açılardan sunması, içinde bulunan 'an'ı genişletmiş ve derinliği artırmıştır: Köyde, kaldırılacak bir cenaze ve sessiz

bir bekleyiş vardır. Bir 'anne' vefat etmiştir. Defin için şehirden gelecek oğlu beklenmektedir. İlk dörtlüğün üçüncü dizesinde adeta kamera yaklaştırılır ve babayla yengenin fisiltısına odaklanılır; “Babası fısıldar, gelir gelir, gelir”, “Yengesi fısıldar, gelir mi ki kim bilir?”, “Babası teselli verir, gelir elbet, mutlak gelir!”. Üçüncü dörtlükten itibaren köyde bekleyen kalabalık, daha uzak ve panoramik bir açıyla yeniden sunulur: Yeşil kavağın gölgesinde yüzlerce insan toplanmış, beklenmektedir. Ne bir korna sesi ne gürültü vardır. Yalnız ağaca asılı yoğurt torbasından süzülen damlaların ritmik tıptırtısı duyulmaktadır. Birçok araba gelmiştir; kırmızı, beyaz, sarı, yeşil; tanıdık tanımadık herkes oradadır, ancak asıl beklenen gelmemiştir. Cenazenin kaldırılması için 'annenin oğlu' beklenmektedir. Zaman adeta donmuştur; ilerlememekte, içinde bulunulan an, aynı mekânın bir tarafından başka tarafına yönelen, daralıp genişleyen kamera açılarıyla betimlenmektedir. Sabırsız bekleyişe rağmen akmayan zaman, atmosferi gerginleştirmekte, doludizgin koşmak isteyen bir atın zorla dizginlenmesi gibi bir enerji birikmesine neden olmaktadır. Yoğurt torbasından süzülen damlalarının ritmik tıptırtısı ise gerginliği artırmaktadır.

Yazması Ağır Düşen Goşgu'da, zamanın adeta donduğu belki birkaç saniyelik bir kesitin sekiz dörtlüğe yayılması ritmik bir tasarım oluşturmuştur. Bu tür bir ritmik tasarım tempoyu yavaşlatmış ve yavaş tempo, gerginlik ve sabırsızlık gibi duygusal atmosferler yaratmıştır. Ritmin, tıpkı sinemada olduğu gibi, bir anlatı kesitine ne kadar zaman ayrıldığıyla ilgili bir düzenleme olduğu belirtilmişti. Her bir anlatı kesitine ayrılan sürenin uzaması veya kısılmasıyla oluşan ritmik düzen bir anlam doğurur. Aralığın uzaması zamanda yavaşlama, ancak mekânsal ve duygusal ayrıntı sağlar. Kısılmasıysa heyecana, dinamizme neden olur. Bu açıdan ritim, Genette'nin “süre” olgusuyla örtüşür (90, 91). İlk sekiz dörtlükte yalnız birkaç saniyelik bir kesit anlatıldığı için tempo durma derecesinde yavaştır. Atmosfere, fisiltıların eşlik ettiği boğucu bir sessizlik hâkimdir. “Yavaş temponun ağır başlılığıyla sessizlik arasında doğal bir bağıntı vardır. Tinsel dikkat yüksek sesi hoş görmez. Derin sessizlik kayda değer bir yoğunluk gücü doğurur.” (Biro 141).

Yazması Ağır Düşen Goşgu'nun ilk sekiz dörtlüğünde, bu durağan zaman tasarımı nasıl yaratılmıştır? Başka bir ifadeyle yavaş tempo, ileriye doğru eylemsel hareketten yoksunluk, genişleyen şimdiki zaman, gergin bekleyiş vb.yi üreten metnin grameri nedir? Şiirin ilk sekiz dörtlüğünde, zamanın

ilerlemesini durduran dilbilimsel unsurlardan biri, süreklilik bildiren yardımcı fiillerdir. Süreklilik bildiren yardımcı fiiller, eylemin süreğine/devam eden bir kesitine odaklanmayı sağladıkları için bitmişlik okumasına izin vermezler. Böylece şimdiki zaman genişler ve kronolojik ilerleme yavaşlar. İlk sekiz dörtlükte, eylemlerin süreklilerini ön plana çıkaran, böylece 'an'a odaklanma imkânını artıran *-p dur-* yardımcı fiilini almış birden fazla fiil vardır: *garaşyp dur* 'bekleyip duruyor' (3 kez), *dymyp dur* 'susup duruyor', *dymyşyp dur-* 'susuşup duruyor' ve *damyp dur* 'damlayıp duruyor'. Süreğe bu şekilde yoğun odaklanma, akışın yavaşlamasına neden olmuştur. Genişleyen ve yoğunlaşan şimdiki zaman, durağanlık/devinimsizlik; ilerlemek isteyen ancak bir türlü ilerlemeyen zamanın yarattığı gerilimle sunulmuştur.

Bu atmosferi yaratan ikinci dilbilimsel unsur ise görünüş-zaman ekleridir. Şiirin ilk sekiz dörtlüğünde, eylemlerin başlangıç ve bitiş sınırları arasında yani süreğine odaklanan görünüş-zaman ekleri kullanılmış, böylece tempo yavaşlatılmıştır. Bu epizotta Türkmencenin sınırlararasılık bildiren görünüş-zaman eki *-ýAr (-Iyor)*'a denk bir biçimbirim 4 kez (*pyşyrdajyar* 'fıslıyor' 2 kez, *göwünlik berjyar* 'teselli veriyor', *bakjyar* 'bakıyor'), olumsuz sınırlararasılık eki *-Anok (-mIyor)* 1 kez (*gelenok* 'gelmiyor') kullanılmıştır. Bu kullanımlar zamanın 'an'da yoğunlaşmasına neden olmuş, böylece ilk sekiz dörtlük, zamansal ilerlemeden yoksun bırakılmıştır.

9-16. Dörtlükler: Paralel/Koşut Zamanlar

(9) Ol henizem gelenok.
Meger, häzir ýoldadyr.
İň söygüli ulagy
Samolyot däl, «Wolgadyr».

(10) Ýöne weli uçuryandyr
Samolyota deñeçer.
Şondan yza-ha galmaz,
Onarsa öne geçer.

(11) Ol henizem gelenok...
Meger, häzir ýoldadyr.
Ýa-da iki eli hem
Ullakan stoldadyr.

(12) Tüweleme, uly adam
Bolup gitdi indi ol.
Ýany bolsa has ullakan
Bir stula mündi ol.

(13) «Sypaýmasyn birden!» diýip,
Oturandyr ýapyşyp.
Owadanja gelinler
Çaý çekýändir çapyşyp.

(14) Üýtgeşikdir önündäki
Kişmiş, kemptut, sokolad.
Ýa gök çayyn humaryna
Ýazýandyr bir doklad.

(15) Ýok, ýok, özi doklad ýazmaz,
Ýazýandyrlar başgalar.
Ýaranjanlar her sözüne
Ellerin çarpyşarlar.

(16) Ol bolsa özi ýazýan dek
Gülümsirär, ýylgyrar.
Ýazanlar onun deregne
Utanjyrar, ýygrylar.

İkinci sekiz dörtlükte (9-16. dörtlükler), şimdiki zaman/içinde bulunan 'an' başka bir yöntemle, paralel/koşut zamanlarla genişletilmiştir. Bu koşut zamanlar, 'an'la eşzamanlı ilerleyen gerçek zaman kesitleri olarak değil, 'an'la eşzamanlı ilerleme olasılığı bulunan 'varsayımsal zaman kesitleri' olarak kurgulanmıştır. Böylece ileriye doğru zamansal ilerlemeden çok yatay zamansal genişleme biçiminde bir anlatı hareketi oluşturulur. Yatay eylemsel hareket şimdiye koşut, varsayıma dayalı şimdilere doğru gerçekleştiği için 'an' daha da genişler. Bu tür varsayıma dayalı zamanlara geçiş için, Genette'nin *paralipsis* teriminden esinlenilerek (42) 'hipotetik paralipsis' ('varsayımsal şimdi ve ora'ya atlama) teriminin kullanılacağı belirtilmişti. 'Varsayımsal şimdi ve ora'ya atlanarak anlatılan olaylar, kesin olmayan ancak olma ihtimali bulunan olaylardır. "Şimdi, zamansal olarak tek bir çizgiye değil, birbirine paralel ilerleyen birden çok zaman kesitine işaret edebilir. Çoklu (paralel, kesişen) katmanların var oluşu 'şimdi'yi genişletmektedir" (Bíro 26, 29).

İkinci sekiz dörtlükte varsayıma dayalı iki ayrı kurgudan söz edilir. 9. ve 10. dörtlüklerde yer alan ilk varsayımsal dünya şöyledir: "Cenazeye beklenen oğul henüz gelmemiştir ama (belki) şimdi yoldadır. En sevdiği aracı uçak değil, Volga'dır (Sovyetler Birliği döneminin klasik arabası). Ancak, uçaktan geri kalmayacağı gibi çabalasa öne bile geçebilecektir." Bu ilk varsayımsal dünyanın dâhil edilmesiyle şimdinin katmanları çoğaltılarak 'an' genişletilmiştir. 11. dörtlükten itibaren, ikinci bir varsayımsal dünya gösterilir: "Oğul belki de hiç yola çıkmamıştır, iki eliyle büyük bir makam masasına yapışmış oturuyordur. O bir bürokrattır ve yenilerde mevki alıp daha da yükselmiştir. Elinden kaymasın diye koltuğuna yapışmıştır. Yönetiminde çalışan güzelce gelinler, kızlar çay getirip götürmektedir. Önündeki kuru üzüm, şeker, çikolata bir başkadır, yeşil çayın keyfiyle dosyalar yazıyordu. Etrafındaki

yalakalarsa her sözünü alkışlıyordu. Aslında, kendi de yazmıyor, başkalarına yazdırıyordu, o da kendisi yazmış gibi gülümsüyordu. Dosyayı onun yerine yazanlarsa utanıp sıkılıyordu.”

Şiirin 9-16. dörtlüklerinde kurgulanan varsayımsal dünyaları inşa eden dil-bilgisel araçlar bilgi kipliği (epistemik kiplik) bildiren eklerdir. Bilgi kipliği, konuşurun/anlatıcının, bilginin gerçeklik değerine ilişkin tutumuyla ilgilidir. Bu tutumlar kesinlik, zayıf kesinlik, olabilirlik, şüphe, imkânsızlık vb. farklı derecelerdeki gerçeklik düzeylerine işaret edebilir (Boye). Böylece metin düzeyinde gerçek ya da varsayımsal dünyalar inşa edilebilir. Şiirin 9-16. dörtlüklerindeki varsayımsal dünyaların anlatımında, epistemik kiplik işaretleyen –ýAndır (-yordur) 4 kez (*uçurýandyr* ‘uçuruyordu’, *ýazýandyr* ‘yazıyordu’, *ýazýandyrlar* ‘yazıyorlardır’, *çekýändir* ‘çekiyordu’), *-Andır* (-mıştır) 1 kez (*oturandyr* ‘oturmuştur’) ve *-Dır*, varsayım bildirmek üzere 3 kez kullanmıştır (*ýoldadyr* ‘yoldadır’ 2 kez, *stoldadyr* ‘masadadır’).

Yirmi Yıl Öncesine Dönüş: Kritik Geriye Atlamalar

(17) Ýigrimi ýyl mundan ozal
Gutarypdy bir WUZ-y.
Ony ona gutardan hem
Tabytdaky ezizi.

(18) Güýzde pagta ýygypdy.
Gyşda körek çöpläpdi.
“Oglum ullakan okuwda!”
Buýsanç bilen gepläpdi.

(19) Howdan gurdy, gazy gazdy
Laýa batyp dzyyndan.
Ýygnanjasyn lükgeläp
Ibererdi zzyndan.

(20) Ogly üçin ak mütgelden
Bir haltajyk tikindi.
Üçlugini, manadyny,
Saýysyny, köpügni

(21) Artdyranja puljagazyn
Atdy şonun içine.
Şeýle-şeýle kyrk ýaşynda
Ak çozupdy saçyna.

(22) Ogly okuwyn gutardy.
Ene dertläp ýykyldy.
Ol şonda sypap otyrды
Bir gözelin çokulny.

(23) Dakýardy enäň pulundan
Her barmagna bir ýüzük,
Gulagyna teneçir,
Bilegine bilezik.

(24) Söýüşdi, gujaklaşdy.
Paýtagtdan jaý tutundy.
Enesinden utanmady,
Ene ondan utandy.

(25) Ene käte paýtagta
Gezmäge gelen wagty,
Gelni diýdi: “Ýök etsene
Bu porsy garabagty!”

(26) Ogly diýdi: “Ýakymysyz
ysyn bar-la, jan eje.
Bu eýýamda arassa
Bolmaly myhman, eje!”

(27) Ene diýdi: “Wah, jan ogul,
Her nije porsasak-da,
Ulalansyn, ýetişensin
Şu porsuja gujakda...”

(28) Sonra bolsa uzak gije
Ýorganynda aglardy.
Daňyň atarna mähetdel,
Ota tarap ylgardy.

(29) Şeýle-şeýle günler ötdi,
Aýlar ötdi nobatly.
Edeni şowuna boldy.
Durmuş ony aýnardy.

(30) Her sözünde bir oyun,
Her elde bir desmaly
Bir yyl bäri saklap otyr
Has uly bir stoly.

(31) Bu gün bolsa enesi
Amanadyn tabşyrdy...
Gelen telegrammany
Stolunda ýygşyrdy.

(32) Ony aýalyndan başga
Görkezmedi hiç kime.
Är-heleý karara geldi:
“Barsak bor-la üçüne!”

Şiirin takip eden 16 dörtlüğünde (17-32. dörtlükler) iki kritik geriye atlama (analepsis) vardır. İlk analepsisle yirmi yıl öncesine, oğulun bir yüksek okuldan (WUZ, Sovyet eğitim sisteminde yüksek okul) mezun olduğu zaman kesitine dönülür: “Bundan yirmi yıl önce bir yüksek okuldan mezun olmuştur, ona okulu bitirtense tabuttaki azizidir (annesidir)”. Yirmi yıl öncesine yönelen bu ilk geriye atlama referans alınarak ikinci bir analepsisle daha geriye, annenin, oğlunu okutmak için verdiği mücadeleye dönülmüş ve olaylar o noktadan ileriye doğru ‘şimdi ve buraya’ getirilmiştir.

Bu 16 dörtlükte, arka plan bilgisi vererek kurgu ve kişiler derinleştirilmiş, anne ve oğulun kişisel tarihi anlatılmıştır: “Anne, oğlunu şehirde okutabilmek için çok çalışmıştır. Güzün pamuk toplamış, kışın pamuk kozası ayıklamıştır, ‘oğlum yüksek okulda’ diye gururlanmıştır. Kuyu vurmuş, kazı kazmış, dizine kadar çamura batmıştır. Kazandığı bütün parayı oğluna yollamıştır. Oğlu için beyaz bezden bir kesecik dikmiş, üçlüğünü, manatını (Türkmen para birimi), irili ufaklı bütün parasını içine koymuştur. Böyle böyle kırk yaşında saçına aklar dolmuştur. Oğlu okulunu bitirince bir kıza sevdalanır, annesinin parasıyla ona bilezik, küpe, yüzük alır, başkentten ev tutar. Anne ara sıra oğlunu görmeye gittiğinde gelin rahatsız olur, çünkü

annenin ekşimsi bir kokusu vardır. Kocasına 'Kovsana bu kokan kara bah-tı' der. Oğul ise 'Kötü bir kokun var can anne, bu devirde misafir temiz olmalı anne.' diyerek annesini uyarır. Anne, 'Vah can oğul, her nasıl ekşi koksak da büyüdün, yetiştin sen bu kokulu kucakta' der, yorganı başına çekip bütün gece ağlar, tan atar atmaz köye dönmek için trene koşturur. Böylece günler, aylar geçer, oğulun yıldızı parlar, işleri yolunda gider, felek onu şımartır, makam mevki sahibi eder. Her sözünde bir oyun, her elinde bir mendil... Bir yıldan beri daha da yüksek bir makamda oturmaktadır. Bu günse annesi 'emanetini teslim etmiştir'. Oğul gelen telgrafı masasının gözüne saklar, karısından başka kimseye göstermez. Karı koca karara gelirler ve 'üçüne gitsek de olur' derler. Yirmi yıldan fazla bir geçmişin bugüne ulaştırıldığı son iki dörtlükte duygusal tırmanış artar, türbülans yaklaşır. Bin bir emekle yetiştirilen oğul, annesinin cenazesine gitmemekte, ana-atası için yas tutmayı, köklerine sahip çıkmayı imajına zarar verecek bir zaaf olarak görmektedir. Ona göre ideal bir Sovyet adamı böyle davranmalıdır. Yaptığı eylemler, bireysel seçimleri ve duygusal ihtiyaçlarıyla şekillenmemelidir; kişiliğini, kolektifin bir parçası olarak tecrübe etmelidir. "Homosovyetikus'un bileşenleri olan sistem için çalışma, güç ve saygınlık arzusu" (Tyszka) onda vücut bulmuştur. Oğul, gözleri kültürel hafızasına kapanan, "kendi varlık alanındaki değerlerin sesine kapalı olan mankurt tipini" (Korkmaz) anımsatır. Türkmen kimliğinin temel unsurlarından biri olan ve Türkmenlerin ilişkilerini, inançlarını, davranışlarını düzenleyen, "Türkmen halkının kemiklerine sinerek" (Aşyrow) bugüne kadar ulaşan Türkmençilik'e göre ana atayı saymak çok önemlidir. Bu anlayış, *Ata-enesini tanamadık, tañrısını tanamaz* (Anne babasını tanımayan tañrısını tanımaz), çaganın iki tañrısı bardır, biri göktedir beylekisi de ata-enesidir (Çocuğun iki tañrısı vardır, biri göktedir diğeri de anne babasıdır), *ata-enäniñ bahası bolmaz, kümüş-gızılıñ könesi*" (Anne babaya değer biçilemez, altın gümüşün eskisi olmaz) gibi Türkmen atasözlerine de yansımıştır (Ylyasova 159, Sahadeo ve Zanca 269). Anne imgesi, öze dönüşü, yabancılaşmaktan kurtuluşu temsil etmektedir (Korkmaz 55). Bu nedenle oğulun, annesinin cenaze ritüeline katılmaması hem kimlik ve aidiyetle hem de kültürel sadakatle ilgili anlam üretir. Kültürel sadakatin yüksek olması, geleneklerin devamlılığını ve uzun ömürlü olmasını sağlayarak kültürel bilgi kaybını engeller (Charbonneau 2, 10). Oğulun, kültürüne yabancılaşması ve sadakatsiz tutumu ise kimlik kavramıyla ilişkilidir. Ölüm ve ölüm etrafında gerçekleştirilen ritüeller kimlik aidiyetini güçlendirir, kül-

türün devamlılığını sağlar (Sağır 98). Ancak oğul artık şehirli olmuş, kültürel kimliğine yabancılaşmıştır. Sovyet eğitim sisteminde okumuş, yükselmiş, büyük bir bürokrat olmuştur. Dâhil olduğu yeni toplumsal ağlar, sosyal sermayesini artırmıştır. Bu nedenle sistemden elde ettiği faydaları kaybetmek istememektedir.

Şiirin 17-32. dörtlüklerinden oluşan bu epizodunda 20 yıl öncesine dönüş, *-İpdI (-mİstI)* biçimbirimiyle gerçekleştirilmiştir. Geriye atlamanın başladığı 17. dörtlüklerde *-DI* yerine *-İpdI'nın* tercih edilmesi, dönülen zaman kesitine psikolojik yoğunluğu artırmıştır. Bu yoğunlaşma imkânı, *-İp'*in (*-mİş*) 'teşhis etme'lere yatkın doğasından kaynaklanır (*gutarypdy* 'bitirmişti', *ýgyypdy* 'toplamıştı', *çöpläpdi* 'toplamıştı/ayıklamıştı', *gepläpdi* 'konuşmuştu'). 19. dörtlükten itibaren 20 yıl öncesinden 'şimdi'ye doğru ilerlemeyse *-DI* biçimiyle gerçekleştirilmiştir (*gazdy* 'kazdı', *tikindi* 'dikti', *atdy* 'atdı', *gutardy* 'bitirdi', *ýjkyldy* 'yıkıldı', *gujaklaşdy* 'kucaklaştı', *utandy* 'utandı', *diýdi* 'dedi', *ötdi* 'geçti', *boldy.* oldu', *aynatdy* 'şımarttı' vb.). Tarihsel anlatı için elverişli olan *-DI* biçimbirimi, ileriye doğru eylemsel hareketi sağlayarak tempoyu hızlandırmış, yeni bir ritim yaratmıştır. Eylemlerin kurgu geliştirici diziler hâlinde ilerlemesini sağlamıştır. Zaman çizgisi üzerinde tempolu bir akış gerçekleşmiştir. Bu hız artışı, türbülansa doğru tırmanmaya da olanak sağlamıştır.

-DI biçimbirimi, eylemleri tamamlanmış bir bütün olarak sunabildiği için özetleme için elverişlidir. 'Özetleme'de söylem, söylem zamanının öykü zamanından uzun olduğu 'esnetme'den farklı olarak, anlatılan olaylardan kısa sürer (esnetmeyle ilgili bk. Chatman 62, 66). Birkaç gün, ay ya da yıl süren olaylar birkaç paragrafta anlatılabilir (Genette 94). Böylece şiirde, yirmi yıldan uzun süren olaylar 14 dörtlükte özetlenebilmiştir. Bu kesitte yer alan *-DI* temelli diğer anlatı birimleri ise (*ibererdi* 'gönderirdi', *aglardy* 'ağlardı', *dakýardy* 'takıyordu' *syapap otyrdy* 'okşuyordu' *ylgardy* 'koşardı' vb.) özetlemeyi "yineleme" bağlamında gerçekleştirmiştir. Genette, tekilci anlatıdan farklı olarak yinelemeli anlatıyı, 'n kere olmuş bir şeyin bir kere' anlatılması olarak tanımlar. Yinelemeli anlatıda, belli sayıda tekil birimden oluşan olay dizileri, kendi tezahürlerine özgü biriciklikleri dışarıda tutularak tek kerede anlatılır (bk. *sıklık* (frequency), 115). Şiirde *ýArdI (-yorddu)* ve *-ArdI (-ArdI)* biçimbirimleri, geçmişte tekrar eden eylem parçalarından oluşan dizileri tek kerede anlatmaya, yani 'n kere olmuş bir şeyi bir kere'de söylemeye imkân

sağlamıştır. Söz gelimi 19. dörtlükteki ýygnanjasyn lükgeläp ibererdi yzynydan “Birikimini toplayyp gönderirdi peşinden.” cümlesinde ‘para gönderme’ eylemi birçok kere (n kere) gerçekleşmiş (ki her bir tekil ‘gönderme’ işinin diğeriyle tıpatıp aynı olduğunu söylemek zordur, çünkü her birinin kendine özgü tezahürü vardır), ancak tek kere ifade edilmiş, özetlenmiştir. Son iki dörtlükte ise (31-32. dörtlükler) kronoloji, ‘şimdi’ye (içinde bulunulan güne) ulaştırılmıştır.

Türbülans ve Çözülme

(33) Bütün obaň gözi ýolda.
Garaşyp dur hemmeler.
Atasy pyşyrdaýar:
“Geler, gelir, gelir”.

(34) Gelnejesi pyşyrdaýar:
“Gelermikä! Kim bilir!”
Ene-de misli gozganýar:
“Geler balam, gelir, gelir”.

(35) Onýança-da “Gelyär!” diýip,
Ardyndy bir ýaşuly.
Görüňdi ýaşyl meýdanda
“Wolgalaryn” ýaşyly.

(36) “Geler diýdim ahbeti!”
Bir daýandy atasy.
Gara-köýük ýüzünün
Artyp gitdi ýagtysy.

(37) Onýança-da ýaşyl “Wolga”
Aşak indi ýapydan.
Geljek adamyn deregne
Şofýor çykdy gapydan.

(38) “Şu gün gelip biljek däl.
Gyssagly bir iş çykdy...”
Birden ataň gözlerinden
Iki çogdam ýaş çykdy.

(39) Ýetmiş ýaşyn içinde
Aglamadyk ol goja,
Gözýaşyny süpürdi-de,
Bir ýylgyrды çalaja.

(40) Ol ýylgyryş ömürbaky
Çykmaz menin ýadymdan.
Beýle aýylganç ýylgyryş
Görmändim men adamda.

33-40. dörtlüklerde, şiirin başındaki bekleyiş sahnesine dönülür. Böylece bekleyiş anı, yana ve geriye atlamalarla genişletilmiş, zaman yavaşlatılmış; genişleyen ancak geçmek bilmeyen zamanın yarattığı gerginlik ve enerji birikmesi türbülansı hazırlamıştır: “Bütün köy beklemektedir, herkesin gözü yoldadır. Babası fısıldar, ‘gelir gelir, gelir’; yengesi fısıldar, ‘gelir mi ki kim bilir.’ Anne ise ‘gelir yavrum, gelir’ dercesine kıpırdandır gibidir. Ve nihayet tepede, beklenen araba görünür. Arabayı gören bir yaşlı ‘İşte geliyor!’ diyerek seslenir. Yeşil meydanda ‘Vulgaların yeşili’ belirivermiştir. Sessizlik dağılır, babası ‘Ben demiştim!’ diyerek doğrular. Kara yanık yüzü aydınla-

nır. Tam da bu an, biriken enerji ve gerilim tepe noktaya ulaşmıştır. Yeşil Volga yokuştan aşağı iner. Biriken enerji boşalmaya başlar. Çünkü arabadan, oğul yerine şoförü çıkar, 'Bu gün gelemiyor, acil bir işi çıktı!'. O an babanın gözünden iki damla yaş çıktı. Yetmiş yaşının içinde ağlamayan o koca, gözyaşını sildi de gülümsedi hafifçe." Anlatıcı, sonraki dörtlükle olay akışını keserek araya girer: "O gülümseme ömür boyu hiç çıkmadı aklımdan, böyle acı gülümsemeyi görmedim ben kimsede."

Oğulun, annesinin cenazesine katılmayarak makamını, sistemin parçası olarak işgal ettiği mevkii korumayı tercih etmesi; annesinin 'üçüne' gitmeyi yeterli görmesi, Türkmenlerin toplumsal bilinç ve anlayışına uygun bir davranış değildir. Oğul, kültürel kimliğine yabancılaşma (anomi) yaşamaktadır. Yabancılaşma, toplumsal bilinç zayıfladığında bireyin, neyin uygun olduğuna karar verememesi, neyi ölçü alacağını bilememesidir. Genellikle roller ve aidiyetler arasındaki çatışma nedeniyle oluşur (Besnard 180, M. Ryan 15, 115). Toplumsal bilinç ise ortak ahlakı, inançları ve kuralları temsil ederek bireyleri yabancılaşmadan korur. Türkmenler için bu bilinç 'Türkmençilik'tir. Türkmenler, Sovyetler Birliği döneminde dahi, Türkmen halkının geçmişten getirdiği tecrübelerine dayanan ve kültürel kimliklerinin önemli bir parçası olan Türkmençilikten kopmamıştır. "Geçtiğimiz yüzyıl boyunca Türkmen aydınları, Türkmençilik düşüncesini, dâhil oldukları farklı kültür dairelerine (sırasıyla İslami, Rus ve Batı) eklememenin yollarını aramışlardır" (Clement 29). Edgar, Türkmenlerin "Sosyalizmi ve Sovyet sınıf sistemini dahi kendi kültürel bağlamları içinde yorumladıklarını" belirtir (10). Başka bir anlatımla Türkmenler, Sovyetler Birliği döneminde de kültürel kimliklerini korumanın yollarını aramışlardır.

Şiirin 33-40. dörtlüklerinde, babanın duygu dünyası kültürel psikolojiyle ilgili çıkarımlara izin verir. Kültürel psikoloji; sevinme, üzülmeye, kızma, utanma, alınma, mahcubiyet gibi duyguların yaşanma ve hissedilme şeklinin, salt bireysel olmadığına; birey psikolojilerinin inşasında, kültür tarafından biçimlendirilen yönlerin de bulunduğuna işaret eder (Rather 207, Shweder 73). Şiirde babanın iki ayrı davranışı, kültürel psikoloji açısından anlamlıdır. İlki, bir yaşlının "İşte geliyor!" diye seslenmesi ve yeşil meydana 'Volgaların yeşili'nin belirivermesiyle arkalanması, kara yanık yüzünün aydınlanmasıdır. Mahcubiyet ve üzüntüyle çöken omuzları bu haberle doğrulmuş; oğlunun toplum tarafından onaylanacak olması onu rahatlatmıştır. Ancak

arabandan, oğlu yerine şoförü çıkmıştır. Bu sırada babanın gözünden çıkan iki damla yaş ve yüzünde beliren acı gülümseme, bireysel duygu durumuyla olduğu kadar kültürel psikolojiyle de ilgili olmalıdır.

(41) Göterdiler enäniň
Ak guş ýaly tabydyn.
Ýaz şemaly ykjatdy
Üstündäki mawudyn.

(42) Salladylar çukura
Ak saçly bir dünýäni.
Içki öýün gapysyna
Etilende enäni

(43) İki omzuny diräp
Çukuryn ernegine,
Hiç giresi gelmedi
Öz girmeli öýüne.

(44) In sonkuja pursatda-da
Öz oğluna garaşdy.
Ýazsamam ýazdym weli,
Agyr düşdi bu goşgy.

41-44. dördlüklerde türbülans sonrası çözülme başlamış, zirveden yokuş aşağı hız kazanılarak inişe geçilmiştir. Anlatı hızla sona yaklaşır: “Annenin ak kuş gibi olan tabutunu kaldırırlar, bahar rüzgârı, üstündeki örtüyü kıpırdattır, ak saçlı dünyayı çukura indirirler, iç evin kapısına koymak istediklerinde anne iki omzuyla direnir. Son ana kadar oğlunu beklemektedir.” Anlatıcı, “yazmasına yazdım ama zor geldi bu şiir” diyerek sözlerini bitirir. Anlatıyı sona yaklaşıtıran çözülme bölümünde tempo, yokuş aşağı inişin etkisiyle, kendiliğinden ivmelenmiştir. Bu tür bir hızı yaratmada en elverişli zaman eki *-DI*’dır. *-DI*, tempoyu hızlandırarak zirveye tırmanışı sağladığı gibi türbülans sonrası çözülmeyi ve zirveden hızlıca inişi de sağlamıştır. Öyle ki 41-44. dördlüklerde *-DI* dışında başka bir zaman eki kullanılmamıştır: (*göterdiler* ‘kaldırdılar’, *ykjatdy* ‘kıpırdattı’, *salladylar* ‘salladılar’, *garaşdy* ‘bekledi’, *agyr düşdi* ‘zor geldi’).

Sonuç

Ünlü Türkmen şair Kerim Gurbannepesov’un *Yazması Ağır Düşen Goşgusu*, Türkmen toplumunun ortak bilinci ve değer öğretisi olan *Türkmençilik*’le bağlantılı içeriğiyle, Türkmen toplumunun kültürel anlamlar sistemine yönelik bilgiler sunar. Şiir, anlatı yapısı bakımından dikkat çekicidir. 44 dördlükten oluşan bu öykü şiir, her bir anlatı kesitinin kaç dördlük boyunca sürdüğü, yani ‘süre’nin organizasyonu bakımından 8+8+16+12 biçiminde 4 temel anlatı düzeyinden oluşmuştur. Bu anlatı düzeyleri ya da sahneler ‘sıra’nın organizasyonu bakımından; ‘şimdi ve burası’ + varsayıma dayalı şimdi ve orası [varsayıma dayalı şimdi ve orası 1. olası dünya+ varsayıma

dayalı şimdi ve orası 2. olası dünya] +20 yıl geriye atlama ve geçmişten şimdiye dönüş + şimdi ve burası biçiminde temsil edilebilecek bir yapıya sahiptir. Sıra ve sürenin organizasyonu, epizotların bölümlenip duygusal anlamlar üretecek şekilde düzenlenmesi, şiirin sinemayı anımsatan kurgusunu oluşturmuştur. *Yazması Ağır Düşen Goşgu*'da kurgu, sinemada olduğu gibi anlatı parçalarını seçme, bir anlam üretecek şekilde yeniden dizme, uzunlukları/süreyi belirleme, böylece ritim, tempo ve türbülansı ayarlama, şiire özgü atmosferi yaratma faaliyetleriyle gerçekleştirilmiştir. Şiirde kullanılan anlatıbilim yöntemleri, duygusal atmosferler yaratarak bir anneye ait cenaze ritüelinin ve kimlik çatışmasının etkili biçimde sunulmasını sağlamıştır.

Şiirin dikkate değer bir özelliği, ünlü Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un *Gün Olur Asra Bedel* adlı eserinde olduğu gibi, bir evlat üzerinden örtük bir "Sovyet adamı" (homosovieticus) eleştirisi yapması, öze dönüşü 'anne' motifiyile imgelemesi ve düşünsel boyuta, etkili bir şiirin sağlayabileceği duygusal atmosferlerin eklenmesiyle insanî duyguları en derinden yakalamasıdır. Şiirdeki ritmik tasarım, sıra ve sürenin düzeni, dil araçlarının tasarım sürecindeki etkili kullanımı; ön plandaki insanî duygu ile arka plandaki kimlik çatışmasının, sanatın içinde en doğal hâliyle ve şiirsellikten taviz verilmeden sunulmasına imkân sağlamıştır.

Kaynaklar

- Altay, Ayfer. "Şiir Çevirisinde Çevrilemeyenler." *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, no. 18/1, 2001, ss. 29-43.
- Anıkan, Metin. "Kerim Gurbannepesov'un Ölümünün 20.Yılı Anısına: Hayat Hikâyesi ve Şiirleri." *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, no. 8/1, 2008, ss. 17-29.
- Aslan Demir, Sema. "Türkmencede Kılınış İşlemcisi Olarak Art-fiiller." *Türkbilgi*, no. 26, 2013, ss. 67-90.
- Aşyrow, Orazgeldi. "Nesil Terbiyesiniñ Taryhy Kökleri." 05.23.2019, <https://serhetabat-dovletabat.gov.tm/makala/5109>.
- Besnard, Philippe. "Anomie and Fatalism in Durkheim's Theory of Regulation." *Emile Durkheim: Sociologist and Moralist*, ed. Stephen P. Turner, Routledge, 1993, pp. 163-186.
- Bıro, Yvette. *Sinemada Zaman: Ritmik Tasarım; Türbülans ve Akış*. Doruk, 2011.
- Boye, Kasper. *Epistemic Meaning: A Crosslinguistic and Functional-Cognitive Study*. De Gruyter Mouton, 2012.

- Charbonneau, Mathieu. "Understanding Cultural Fidelity", 2018, <https://mathieu-charbonneau.files.wordpress.com/2018/08/charbonneau-2018-bjps-preprint.pdf> (Erişim: 05.11.2020).
- Chatman, Seymour. *Öykü ve Söylem*. Çev. Özgür Yaren, De Ki Yayınları, 2009.
- Clement, Victoria. *Rewriting the Nation: Turkmen Literacy, Language, and Power, 1904-2004*. Doctoral Dissertation. Ohio State University, 2005.
- Çıkla, Selçuk. "Şiir ve Hikaye Çerçevesinde Oluşan İki Tür: Muzum Hikaye ve Öykü Şiir." *Türklük Bilimi Araştırmaları*, no. 25, 2009, ss. 51-85.
- Çıraklı, M. Zeki. *Anlatıbilim: Kuramsal Okumalar*. Hece, 2015.
- Dervişcemaloğlu, Bahar. *Anlatıbilimine Giriş*. Dergâh Yayınları, 2014.
- Edgar, A. Lynn. *Tribal Nation: The Making of Soviet Turkmenistan*. Princeton University Press, 2004.
- Fleischman, Suzanne. *Tense and narrativity: From medieval performance to modern fiction*. University of Texas Press, 1990.
- Genette, Gérard. *Narrative Discourse: An Essay in Method*. Cornell University Press, 1983.
- Genette, Gérard. *Anlatının Söylemi: Yöntem Hakkında Bir Deneme*. Çev. Burak Aydar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.
- Johanson, Lars. "Viewpoint operators in European languages", ed. Östen Dahl, *Tense and aspect in the languages of Europe*, Mouton de Gruyter, 2000, pp. 27-187.
- Johanson, Lars. *Türkçede Görünüş*. Çev. Nurettin Demir, Grafiker Yayınları, 2016.
- Knapp, Peter, and Megan Watkins. *Context-text-grammar*. Broadway Text Productions, 2007.
- Korkmaz, Ramazan. "Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Kaostan Düzene Ev/ Anne ve Çevre/Dünya İzleği." *bilig*, no. 9, 1999, 53-63.
- Longacre, Robert E. *Anatomy of Speech Notions*. De Ridder, 1976.
- Onaran, Âlim Şerif. *Sinemaya Giriş*. Agora Kitaplığı, 2012.
- Palmer, Frank Robert. *Mood and Modality*. Cambridge University Press, 2001.
- Pearlman, Karen. *Cutting Rhythms: Shaping the Film Edit*. Elsevier, 2009.
- Rather, Carl. "Macro Cultural Psychology." *The Oxford Handbook of Culture and Psychology*, ed. Jaan Valsiner, Oxford University Press, 2012, pp. 207-240.
- Ryan, Marie-Laure. "Introduction." *Narrative across Media: The Languages of Storytelling*, ed. Marie-Laure Ryan, University of Nebraska Press, 2004.
- Ryan, Michael. "Anomie." *Encyclopedia of Social Theory*, ed. George Ritzer. Sage Publications, 2005, pp. 16-17.
- Sağır, Adem. "Ölüm, Kültür ve Kimlik: Iğdır Ölü Bayramı ile Meksika Ölü Günü Örneği." *Millî Folklor*, no. 98, 2013, ss. 125-137.

- Sahadeo, Jeff, and Russell Zanca. *Everyday Life in Central Asia*. Indiana University Press, 2007.
- Schiffrin, Deborah. "Tense Variation in Narrative." *Language*, no. 57/1, 1981, pp. 45-62.
- Shweder, Richard A., *Thinking Through Cultures: Expeditions in Cultural Psychology*. Harvard University Press, 1991.
- Smith, Carlota. *Modes of Discourse: The Local Structure of Texts*. Cambridge University Press, 2003.
- Sözen, Mustafa. "Doğru Anlatı Gelenekleri ve Türk Sinemasının Aidiyeti." *bilig*, no. 50, 2009, ss. 131-152.
- Tellioglu, Banu. "Şiir Çevirisi Eleştirisinde Çevrilebilirlik/Çevrilemezlik İkiliğini Aşmak." *RumeliDE*, no. 11, 2018, ss. 192-213.
- Toz, Hıfzı. *Çağdaş Türkmen Edebiyatı Şairi Kerim Gurbannepesov*. Pegem, 2012.
- Tyszk, Krzysztof. "Homo Sovieticus Two Decades Later." *Polish Sociological Review*, no. 168, 2009, pp. 507-522.
- Vendler, Zeno. "Verbs and Times." *The Philosophical Review*, no. 66, 1957, pp. 143-160.
- Yazıcı, Nermin. *Anlatı Metinlerinde Ön ve Arka Planı Belirginleştiren Dilsel Görünümler: Türkçe Üzerine Gözlemler*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, 2004.
- Ylyasowa, Gurbanjema. *Türkmen Halk Yrym ve Ynançlary*. Miras, 2005.

Turkmen Poet Kerim Gurbannepesov's Poem "Yazması Ağır Düşen Goşgu" in terms of Narrative Discourse*

Sema Aslan Demir**

Abstract

The *Yazması Ağır Düşen Goşgu* (Hard to Write Poem) written by Kerim Gurbannepesov (1929-1988), who is one of the important poets, translators, and intellectuals of the Soviet Period Turkmen literature, is a narrative poetry consisting of 44 quatrains. With its cinematic organization, the poem has an attractive narrative structure. It also enables information on *Türkmençilik*. *Türkmençilik* is a value system that regulates the life of the Turkmen people and includes traditions, rituals, and social duties. *Yazması Ağır Düşen Goşgu* also has a remarkable narrative structure in terms of narratology. Any narrative text has two levels that cover story and discourse. Taking into account story and discourse together, enables more accurate interpretations of the narration. In this article, in which the narrative content and narrative structure of poetry will be examined, an interdisciplinary study will be carried on where narratology meets linguistic and cultural meaning.

Keywords

Kerim Gurbannepesov, Yazması Ağır Düşen Goşgu, narrative discourse, Türkmençilik, cultural meaning system.

* Date of Arrival: 05 November 2020 – Date of Acceptance: 04 March 2021

You can refer to this article as follows:

Aslan Demir, Sema. "Türkmen Şair Kerim Gurbannepesov'un Yazması Ağır Düşen Goşgu'su (Yazması Zor Gelen Şiir) Üzerine Anlatıbilimsel Bir İnceleme." *bilig*, no. 99, 2021, pp. 181-203.

** Assoc. Prof. Dr., Hacettepe University, Faculty of Letters, Department of Modern Turkic Languages and Literature – Ankara / Turkey

ORCID: 0000-0003-1288-7895

semaaslan@hacettepe.edu.tr

«Стихи, которые трудно писались» туркменского поэта Керима Курбаннепесова в контексте повествовательного дискурса*

Сема Аслан Демир**

Аннотация

«Стихи, которые трудно писались» Керима Курбаннепесова (1929-1988), одного из выдающихся поэтов, переводчиков и интеллектуалов туркменской литературы советского периода, представляет собой повествовательную форму, состоящую из 44 четверостиший. Благодаря своей кинематографической организации стихотворение имеет привлекательную повествовательную структуру. Она также позволяет получить информацию о «Туркменчилик». Туркменчилик - это система ценностей, которая регулирует жизнь туркменского народа и включает традиции, ритуалы и общественные обязанности. Поэма также имеет замечательную повествовательную структуру с точки зрения нарратологии. Любой повествовательный текст имеет два уровня, охватывающих рассказ и дискурс. Совместное рассмотрение рассказа и дискурса позволяет более точно интерпретировать повествование. Статья исследует повествовательное содержание и повествовательную структуру поэзии, также будет проведено междисциплинарное исследование, в котором нарратология рассматривается вместе с лингвистическими и культурными значениями.

Ключевые слова

Керим Курбаннепесов, «Стихи, которые трудно писались», нарративный дискурс, Туркменчилик, культурно-смысловая система.

* Поступило в редакцию: 05 ноября 2020 г.– Принято в номер: 04 марта 2021 г.
Ссылка на статью:

Aslan Demir, Sema. "Türkmen Şair Kerim Gurbannepesov'un Yazması Ağır Düşen Goşgu'su (Yazması Zor Gelen Şiir) Üzerine Anlatıbilimsel Bir İnceleme." *bilig*, no. 99, 2021, pp. 181-203.

** Доц., д-р, Университет Хаджеттепе, факультет литературы, кафедра современных тюркских языков и литературы – Анкара / Турция
ORCID: 0000-0003-1288-7895
semaaslan@hacettepe.edu.tr

Concept of “Mankurtism” as a Social Problem in Television Discourse of Kazakhstan*

Yenlik Ormakhanova**

Aizhan Serikbayeva***

Zeynep Bazarbaeva****

Abstract

This article is dedicated to the case study of the television discourse in Kazakhstan. Using the communicative and pragmatic approach, the author studies the causes of the “mankurtism” occurrence on the Kazakhstani television. Referring to the research of Kazakh linguists, the author considers the issue related to the observance of the language balance 50/50, according to which the share of broadcasting in the Kazakh language shall account for 50 percent, and another share of 50 percent is reserved for the broadcasting in Russian. Using the method of interpretation, as a part of the undertaken study, the mistakes concerning the language use in the media discourse, have been analyzed as exemplified by the Kazakhstani Talent Show and Review TV programs. As well as there have been given the data on the findings of a sociological survey on a topic titled the National Self-Determination in Kazakhstan. The method of the experiment is selected with the aim of identifying places of “mankurtism” in society.

Keywords

“Mankurtism”, television discourse, social problem, language policy, national self-determination, mass media.

* Date of Arrival: 15 March 2017 – Date of Acceptance: 28 January 2020

You can refer to this article as follows:

Ormakhanova Yenlik et al. “Concept of ‘Mankurtism’ as a Social Problem in Television Discourse of Kazakhstan.” *bilig*, no. 99, 2021, pp. 205-226.

** Doctor (PhD), Kazakh-American University, Faculty of General Education and Humanities – Almaty / Kazakhstan

ORCID: 0000-0001-8319-4469

enlik.ormahanova@mail.ru

*** Junior researcher, Institute of Linguistics named after Akhmet Baitursynov, Sociolinguistics Department – Almaty / Kazakhstan

ORCID: 0000-0002-2585-4892

serikbayevada@gmail.com

**** Prof. Dr., Institute of Linguistics named after Akhmet Baitursynov, Phonetics Department – Almaty / Kazakhstan

ORCID: 0000-0003-1141-1027

zeynepmb@mail.ru

Introduction

The present-day development of the communications media represents an outburst within the mental structures, and within the approaches to the world perception. The mass media are presently becoming the objects of cultural and ideological value. Whereas, the language is not only a mean of communication, but also, it promotes the unification of people and nation building, is an educational medium, and provides an interlinking pillar within the human relationships. Such notions as the *media* and *mass communication* are the two constituents of the media discourse. A substantial part of the researches regarding the media and mass communication, has been issued from the pens of such western theorists as N. Luhmann, M. McLuhan, R. Barthes, J. Derrida, W. Benjamin, S. Žižek, G. Debord, B. Groys, G. Deleuze, M. Foucault, K. Silverman, H. Lasswell, N. Postman, J. Fiske, J. Baudrillard, H. Marcuse, L. Jenkins, G. Pollock, F. Webster, A. Giddens, F. Jameson, T. Adorno, and others.

Within the present-day researches, ... *a connected, either verbal or nonverbal, either oral or written wording linked with the pragmatic, sociocultural, psychological and other factors, which is expressed via the communication media and taken in respect of the event-related aspect, which represents an act, is involved in the sociocultural intercommunion, and reflects a cognitive mechanism of the communicants'* is meant by such term as the '*mass media discourse* (Zheltukhina 68).

T.G. Dobrosklonskaya considers such term as the *mass media discourse* in a broader sense, and refers ... *all the processes and outputs of speech activity in the field of mass communication, taken in their entirety and complexity* thereto (Dobrosklonskaya 146). Multidimensionality and multi-parameter nature of the media discourse are related to the semantics of the discourse language (that is, to the means of intercommunication between the sign forms of the discourse language and their particular meanings); to the cognitive structures of the discourse (that is, to the description and interpretation of facts, to the conjecture generation and rationale, to the prediction, as well as to the logical items of the discourse); to the pragmatics of the discourse (that is, to the typological features of the possible addressees (recipients) and addressers (authors) of the discourse, to the types of their communicative strategies, to the purpose and intent of the speech acts); to the objectives of the discourse.

M. Makarov suggests a paradigmatic classification of the mass media discourse constructions, within which there are specified such types of construction, as follows: a. formal construction of the discourse, which considers it as a relatively-completed speech content in terms of its meaning and structure, that is, as a notion within the natural speech, either oral or written; b. situational construction of the discourse, which lays emphasis on the pragmatic aspect of realization of the speech acts, and on their causality to the cultural, social and psychological factors; c. functional construction which defines any use of language in the social context as the discourse; d. critical construction where the discourse is considered as a framework for the provisions, instructions, rules, regulations, requirements, and for their practical expressions with a view to the rationalization, evaluation, and to the assigning of a specific meaning to the social facts (Makarov 62-63).

Discourse represents a domain for intercommunion between the participants of a speech act, that is, between the speaker, the addressee, and the reality which is reflected by the wording. For the purposes of effective progress of a communicative act, the speaker, according to T.A. van Dijk, has to be armed with information on the so called *semantic strategies*, that is, as follows: 1. Initial condition of the world in which the speaker acts; 2. "Outer" state of things in the world; 3. His/her own abilities and wishes; 4. Wishes of other persons; 5. Rules and regulations governing the supposed acts of the addressee at the moment (van Dijk 145-146). An assertion concerning a concept of the language as a creative action, may be considered as the turning point of the discussions about language. In this regard, the comprehension of language by M. Heidegger who held that ... *the language is both the house of Being and the dwelling place for the human beings*, had taken on a particular significance at appropriate time (Heidegger 196). Using of only oral speech is another discourse strategy since orally, the language expresses not only the *essentials*, but also denotes their generation. Due to the intonation and variety of the speech acts, we may express the various axiological intentions of the verbal meanings. The sounding coherent speech is not imagined without a whole range of its immanent properties, that is, without the variety of melodies (voice pitch), duration, tempo, speech-off, intensity and tune. The components of intonation, or the so called *prosodic elements* act within the oral speech in their unity and being closely interrelated to each other; and their various combinations are instrumental in the

shaping of an assertion, of a wording (Bazarbayeva 47-48). Being a distinguishing feature of the sounding speech, the intonation is closely related to the art of rhetoric, to the theory of declamation, to the acting skills. It is not coincidence that as far back as the ancient times, the early Greeks and ancient Romans used to pay attention to some features of intonation and had provided a basis for the studies of intonation within the art of rhetoric (*Ancient Authors' Observation of the Art of Rhetoric*, 203).

Definition of the Term Mankurtism

The Kazakh language is a common language for a whole nation; it had been generated in ancient times, and has gone its path of development within the process of nation building, has felt the effect of many ethnoses. Nevertheless, the Kazakh have succeeded in the preserving of their common language which has not been split into the separate patois and dialects. In justice to the history, we must recognize that the Kazakh language as a constituent part of culture, may become a complementary factor for the consolidation of unity of all the Kazakhstani people. In the mid-1970s, A. Kekilbayev, a young Kazakh writer on that time, published his short novel titled the *Kyuishi (Kyui Performer)*. Exactly this short novel had marked the beginning of such notion as the *mankurtism* (*Byely Parokhod newspaper*, 6). Afterwards, the term *mankurtism* had undergone its creative evolution in the Ch. Aitmatov's novel titled *The Day Lasts More Than a Hundred Years (The Buranny Railway Stop)*, published in 1980. Thus, the *Mankurt* did not know who he was, did not know either his ancestry or his family, knew nothing of his name, did not remember his childhood, had neither his father nor his mother in his memory; in short, was not aware of himself as a human being, and was just like a dummy. All his thoughts came down to the gluttony (Aitmatov 140).

The *mankurtism* is a synonym for the slavery. However, there is meant thereby not a physical conception but a mental notion. In general, the human mind control is unavoidable. Any government endeavors to win over the public opinion, to predispose it to support the policy being pursued. And it is not one and the same to control the mind of the overall majority of people and to bring a human being into a state of the death of memory. Such a view asserting that a *Mankurt* is anyone who does not have knowledge of his or her native language and national traditions, is widely-spread within

the popular consciousness at present. In fact, an ignorance of native language is not yet a mandatory characteristic of the *mankurtism*. For, there are so many chances: e.g., due to the objective reasons, a person has come to be in a foreign language environment against his or her own free will, and such person may forget his or her mother tongue away from the native land. In 1930s, many Kazakh had moved off to foreign lands in search of a better life. Some of them found themselves in the West, the others – in the East. Their destiny made them to roam around the world, searching for their ‘Promised Land’ where they would be able not to die of starvation or with a stray bullet. So, how could we refer them to the *mankurts*? The essence of ‘mankurtism’ is deeper, in a fundamental nature of a certain personality. Perhaps, we should designate such a person as the *mankurt*, who voluntarily repudiates his or her mother tongue, native culture, and is insolent and snobby as to everything what is related to his or her motherland, native language and traditions, preferring only everything what is foreign, perceiving it as something more contemporary and more civilized in his or her understanding; and thereat, living under the normal conditions, and not being violently deprived of his or her own origins.

The *mankurtism* is not an outward shape, but is an in-depth, intrinsic phenomenon. It is wrong to refer this or that person to the *mankurts* by outward signs. In the case where 40% of the Kazakh young people do not know their mother tongue or have a loose command of their native language, it is impossible to consider all of them as the *mankurts*. For, many people, albeit not able to speak their mother tongue, love their nation, their culture, their national traditions and their own origins. The immersiveness of this or that personality within the masses is very essential to the acceleration of the human mind control. Thereupon, an Austrian psychologist Carl Jung (1875-1961) left a significant body of work. His study titled *On the Essence of Immersiveness of an Individual in the Masses*, has a continued importance. He comes to the understanding of a certain human being via considering of a certain individual. The process of immersion of an individual in the masses proceeds violently in a totalitarian society. Thereat, moral responsibility of an individual is superseded by the reasons of State; and the moral and spiritual characteristics of the individuals are superseded by the reasons of the commonwealth and advance in living standards (Jung 69).

Mukhtar Kul-Mukhammed, a well-known Kazakhstani social activist, wrote about the importance of mother tongue in his article titled the *Fundamental of National Being*: "Language 'mankurtism' is a shameful phenomenon, a kind of moral apostasy and spiritual defeatism, which characterizes, most probably, not the whole society where it happens to be, but the certain human persons who have given in to this temptation which is, in actual fact, quite selfish and focused on the consumptionism; as well as it characterizes the sordid and stupid endeavors of such persons to justify their own narrow-mindedness and naive pusillanimity" (*Kazakhstanskaya Pravda newspaper*, 4). The *Kazakh mankurts*, or the *asphalt Kazakh* as they are called by Gali Azimbay, a well-known scientist, historian, demographic analyst and philosopher, - are the people who lost their original identity but conserved their linguistic behavior, that is, speaking and communicating in Russian. They are different from their ethnic congeners not so much due to their ignorance of the Kazakh language as due to their linguistic antagonism. Such a pseudo-ethnotypical identity among the Kazakh recalls not its ethnogenetic origin but its linguistic and political self-definition. The Kazakh 'mankurts' are indifferent; they live not taking care of their future on the odd chance that the Kazakh would completely lose their native language. All the developed and civilized nations (for instance, such as the Russian, the French, the Ukrainian) endeavor to promote their languages, thereat considering other languages as the assisting ones; only the Kazakh 'mankurts' hold onto one or other foreign language" (*KZ Zone online newspaper* 8-9).

Language Policy on the Kazakhstani Television: Fifty-Fifty

The field of mass media is one of the foremost in terms of its influence over the Kazakhstani people. The mass media, especially television, create their media landscape. That's why the mainstreaming of the Kazakh language in the mass media is a compulsive need; and we cannot refer to the creation of the language environment without such precondition. The declared parity as for the language policy with respect to the broadcasting and television time distribution in the ratio of 50 to 50 percent is observed as mere formality. As noticed by N. Ualiyev and A. Fazylzhanov, the time allotted for the television broadcasting in the Kazakh language, is filled up with the concert programs and with the TV serials dubbed in Kazakh, which are all too often insipid and unaesthetic, and promote the notions unsuitable for national

spiritual values of the Kazakhstan people, such as selfishness, individualism, consumer's attitude to everything, cruelty, violence (*Izvestiya NAN RK journal*, 244). Kazakhstan deputies had also voiced their complaints at the latest regular session of the Parliament of the Republic of Kazakhstan. Primarily, the nonobservance of national legislation disturbs the chosen representatives of the people. For, according to the law, the broadcasting by the electronic media in Kazakhstan Republic must comply with the set quota limits as for the language policy in the ratio of 50 to 50 percent. However, there are no more than 20 percent of the films and TV programs in Kazakh on many television channels in the prime time. Thus, there are more than ten such Russian-language TV channels as against the only one *Kazakhstan* TV channel broadcasting in Kazakh. Meanwhile, as many as two Kazakh TV channels are broadcasted in Urumqi (PR of China). There should be made a point of the quality of the programs in Kazakh both in terms of their content and in terms of their language. In the analysis of the Kazakhstani scholars of language, there has been increased a number of the mindless entertainment programs and advertising clips which are focused on the view of the life as only the pleasure and entertainment, on the promotion of the consumers society, what contravenes the spiritual values of the Kazakh nation. Thereupon, we need the systematic expert reviews of the television and radio programs, newspapers with a view to the orientation of their content and to their quality. To be fair, we should notice such interesting programs of the *Khabar* TV channel, as the *Atameken*, *Biz Aitsak*, *Sikyrlı acripter*.

A great number of the foreign-made television products for children, which are nowadays presented within the TV viewing grid, not completely meets the Kazakhstani children's spiritual needs and moral standards. Thereupon, the *Balapan* television channel founded with the support of the Government of the Republic of Kazakhstan, is intended to promote the values, behavior and worldview patterns which are intrinsic to kazakh national culture, and to impart them to the new generations of the Kazakhstani. The main mission of this children's entertaining and educational TV channel lies in the construction of the rising generation's national and cultural identity, and in the moral and value education with respect to such traditional values as the love of native country, respect for seniors, and good conduct.

Within the recent years, the perception of necessity for the linguistic and cultural diversity has begun to be increasingly evident. The country's ex president Nursultan Nazarbayev has declared the Program of Trilingualism Introduction in the fields of education, public life and culture. The recognition of importance of the problem related to the necessity for the linguistic diversity, has gained support from a wide public. Nowadays, the language problem of Kazakhstan may be considered and the problem of multilingualism. The socialization of an individual as a member of the society, ethnos and nation, and as a citizen of the State, - represents the processes of personal familiarization with the material and spiritual culture, with the standards of conduct and behavior in those social and ethnic groups to which such an individual belongs (or wants to belong). The language acts within these processes not only as an interlink, but also as a prerequisite for all the facets of the social, cultural and ethnical identity and self-identity. The familiarization with the culture and with the cultural values represents a dual process. Therefore, it is clear that an attitude to the native language is presently an indicator of attitude to the strategy of the nation's self-determination in Kazakhstan (Nazarbayev 172). The state of inter-ethnic relations in such country as Kazakhstan, is conditioned by the process of development of the national psychology whose genesis is subject to the influence of political factors. The studies of the political factors of such psychological development will enable to fundamentally affect the issues related to the multiculturalism and inter-ethnic relations. That's why a critical need for a scientifically-derived new concept of the genesis of national psychology is evident at this stage of development of the Kazakhstani society for the purposes of improvement of the national policy and native language.

Findings of Sociological Survey on a Topic Titled the National Self-Determination in Kazakhstan Sociological Questioning

For a variety of reasons, such notions as the *national statehood* and, to some extent, the *Kazakh nation*, which are mentioned in Kazakhstan relevant Declaration, have been non-demanded over the period of all the years upon attainment of independence, - and even quite the contrary - have been subjected to criticism. This explicit contradiction is quite often turned to their advantage by many publicists and politicians in country, who tend to supersede such notion as the *Kazakh nation* despite the fact that such de-

signation is founded in law. Upon adoption of the *National Unity Doctrine*, the followers of such notion as the *Kazakhstani nation* have shortened sail to a certain extent; but subsequently, they have just changed the forms of their struggle with the *Kazakh nation*. A tendency towards the elimination of the *Ethnic Nationality* information field from the passports raises concerns. It is related to an incorrect and tautological official name of the country – *The Republic of Kazakhstan*, - what contains both the designation of the form of government, and the geographical name. In fine, this formal designation of kazakh state literally means *The Republic of the Kazakh Country*. If it were a more appropriate official name such as *The Kazakh Republic*, then, there would not appear such a contrived notion as the *Kazakhstani nation*; and such information field as the *Ethnic Nationality* would not have any substantial significance since all the citizens of country would be the Kazakh in terms of the political nationality, and such notion as the *Kazakh political nation* would be evidenced by the formal name of the country (*Kazakh Uni newspaper* 4-5).

A well-known Kazakhstani writer, translator and publicist Herold Belger answered the question *How should we be called – the Kazakh or the Kazakhstani?*, in such a manner: “Well, when people want to call me a Kazakhstani, I won’t raise objections because it is really so in geographical terms. But if they wish that I would write down my nationality as a ‘Kazakhstani’, I would never agree, even for the life of me. I was born an ethnic German, and I am proud to be Herold – for, this powerful and imposing name was given to me by my mother. I vote that any Kazakh would remain to be a Kazakh, any Korean would remain to be a Korean, and so on” (*Kazakh Uni newspaper* 8).

A songstress Makpal Isabekova identified herself as a representative of the *Kazakhstani show business* in her interview for the *Review* program (*Kazakhstan*’ TV channel); and thereat, she referred some her peers to such rank as the representatives of the *Kazakh show business*. And answering the reporter’s question related thereto how such notions as the *Kazakhstani show business* and the *Kazakh show business* should be distinguished, she replied: “The Russian-speaking singers are the representatives of the *Kazakhstani show business*, and the Kazakh-speaking performing artists are the representatives of the *Kazakh show business*. Following this example, we make a conclusion

that even in the world of show business there exists an unpublicized rule according to which the people refer themselves to one or another rank. In this case, the linguistic barrier has become a reason for such a segregation. As part of the study, the author of this article decided to ascertain how many citizens of Kazakhstan consider themselves as the Kazakhstani. The interrogation methods were via the interviews by telephone and online. The survey was conducted in the period from August 15 to August 23, 2016. The 570 persons from Astana, Almaty, and from all the 14 regional centers of Kazakhstan became the respondents to the survey. 69% of women and 31% of men at the ages of 18 years and older answered the questions. The maximum amount of statistical error does not exceed 1.75% for this sampling, at the probability value of 95%. In general, this sociological survey revealed a positive trend as to the perception of the inter-ethnic and interfaith relations by the population. However, several factors revealed in the course of survey, seem to be concerning. Following the results of this conducted survey, we may draw a conclusion that most of the respondents place a priority on their citizenship rather than on their ethnical identity.

Table 1

Distribution of respondents by sex

Sex	Percentage
Male	31%
Female	69%
Total	100%

Table 2

The results of the sociological survey

1. The perception of the inter-ethnic relations					
	Friendly and conflictless	Uneasy, but at the mundane level	Complicated, but at the same time stable, non-critical, and permissible	Very complicated with possibility of the conflict evolution	Total
Percentage	61%	23%	4%	12%	100%
2. The factors causing inter-ethnic conflicts					
	The acts of provocation and/or the third party intervention	The economic reasons	The language differences	The combination of the aforesaid causes	Total
Percentage	62%	17%	5%	16%	100%
3. The concerns regarding political nationality and ethnical identity					
	Find themselves as the Kazakhstani	Find themselves as the representatives of their ethnoses	Consider both the citizenship and the ethnic nationality to be equally important	Prefer not to confuse these aspects	Total
Percentage	59%	4%	26%	11%	100%
4. The perception of ethnic equality					
	All the ethnic nationalities have equal rights		Not all the citizens should have equal rights		Total
Percentage	81%		19%		100%
5. The frequency of threat or pressure facing due to the ethnical or religious identity					
	Never		Rarely	Regularly or in increasing frequency	Total
Percentage	84%		13%	3%	100%

Language Use and Speech Culture

Comparatively-Comparable Analysis

Language is the most important and indispensable attribute, a distinctive sign, a complex of the cultural and historical experience of a certain nation, a complex identification character and an origin of its civilizational self-determination. The following statement written by the Academician R.G. Syzdyk as far back as twenty years ago, is currently-important up to now as well: 'In the short term, a struggle for preservation of the rich Kazakh language together with the set language norms, standards and rules, and for preservation of the national identity, will go on' (Syzdyk 109). Much work has been carried through, and several problems have been considered within the State Program for the Development and Functioning of Languages for the Period of the Years 2011 to 2020. Nevertheless, we can meet the errors of style, as well as the orthographical and grammar mistakes in the mass media with increasing frequency. Let's consider several examples thereupon, as follows:

Example No. 1. Within a run-in of the *Talent Show* television program, a semantic contradiction is observed in the anchorman's speech in Kazakh: *Qara kózildirigi men uzyn etekti qara kóilegi kózge qorash kóringenimen, Maraldyń óneri eldi tamsandyrdy.* In this case, it should be translated into English, as follows: *Though the Maral's sun-glasses and black full dress looked unattractively, her creation delighted the people.* Such Kazakh word as *qorash* is translated as *unattractive*, not *modest*. And in this context, the word *qorash* should rather be substituted by another synonym, such as *jupyny* what exactly means *modest*. In lexical terms, the word *qorash* has an abusive character as used here

Example No. 2. The use of the Kazakh word *erkinsi* is also inept within the second example hereupon, in such following sentence which was used: *Sahnaǵa shyǵyp Darhan erkinsi bastady.* Therein, it should be translated into English, as follows: *Having come on the stage, Darkhan began to take liberties.* For, a direct translation of the Kazakh word *erkinsi* exactly is *to take liberties*. Thereat, in actual fact, it was just meant that a contestant Darkhan *felt at ease* on the stage, but the word *erkinsi* evokes a negative opinion on the part of the viewers.

Example No. 3. Such used Kazakh sentence as follows: *Osy televizuualyq jobamyz sozylp kele jatqan dástúrge aınaldy*, should be translated into English: *Kazakhstan television program has passed into a lasting tradition*. Although, it was meant hereat something like ...*an ongoing tradition*, or ...*a continuous tradition*. Usually, such Kazakh words as the ЖАЛҒАСҚАН or ҰШТАСҚАН are to be used in this context because such Kazakh expression as the СОЗЫЛЫП КЕЛЕ ЖАТҚАН has a negative emotional coloring therein, and impedes the viewers literal perception

Example No. 4. Within many television programs, the reporters often cite Sabyr Aday, the Honored Artist of Kazakhstan and the author of the Әр қазақ – менің жалғызым book of poems. During one of the run-ins of the *Talent Show* entertainment television program, the anchorman commented appearance of a contestant with the following words in Kazakh: *Ár qazaq – meniń jalǵyzym dep egilgen qazaqtyń Abary. Osyndaı daryndy búldirshinder óte sirek kezdesedi*. It should be noticed that such a mannerism in semantical terms has occurred in the course of conversation in this context due to the wrong order of the sentence. Such-like sentences are always perceived due to their intonation

Example No. 5. As another spectacular example, we may take the subject matter of a concert which was broadcasted almost by all the national channels of the country, titled in Kazakh the *Qytaıdaǵy Qazaqstannyń mádeniet kúnderi*. It is translated as the *Days of the Kazakhstani Culture in China*. When it is pronounced in Kazakh orally, the pronunciation of such-like phrase should be exercised in one breath, and the one whole rhythm should be heard therein in order an appropriate understanding of the phrase would be gained. But in the written version of this phrase, any semantic exactness is not observed; and it may seem that this means something like: *Kazakhstan Is Within China*. Therefore, the titles of such-like nationwide and international events should be paid a particular attention to. We may draw a conclusion from the examples above that the speech culture within the television discourse is one of the topical problems, and consequently, the strict requirements are to be set out for the TV journalists. In most cases, there are observed such linguistic errors inherent in the media content, as follows: irregularities in terms of the lexical norms; oligologia; errors con-

cerning the accuracy of pronunciation of the words; errors concerning the speech pattern, and so on.

In an article by Myrzan Kenzhebay, titled the Аудармамен сөйлейтін ауыздар (*Interpreting*), it is shown by a wealth of the specific examples how there is occurred a creation of the linguistic calques resulting in the sense distortion in terms of the language norms, and in the discreditation of the Kazakh language. For example: *Ol birneshe metr biiktikti baғындырды* (*He conquered a few meters*); *kýrs pálenbai teңgeni qurady* (*tenge rate amounted to*); *kóp órt oqǵasy tirkeldi* (*many fires recorded*); *kólikten shyǵý aldyńǵy esik arqyly, kirý artqy esik arqyly júrgiziledi* (*boarding the bus is through the front door, passengers are disembarking through the back door*); *qar jaýady dep kútilýde* (*snow expected*); *dopty tartyp ala aldy* (*was able to take the ball*). The above examples are tracing paper of the Russian language: Ему удалось покорить несколько метров, курс тенге составил, зарегистрировано много случаев пожара, вход в автобус производится через заднюю дверь, выход через переднюю дверь, ожидается снег, смог вырвать мяч. Let's make a point of the most important messages of the author of this article. Myrzan Kenzhebay denotes the circumstances which contribute toward the spread and plenitude of the calques in the Kazakh television journalism. First, the issue is about a weakness of knowledge of the Kazakh language and Kazakh literature. Second, it is about a simple laziness, and about the absence of responsibility (Web version of the *Turkistan* socio-political newspaper). It is referred to the professional qualification indices which are quite realistic and measurable. We'd like to accentuate it since such an opinion inexplicably predominates in the public perception that the depreciation of the Kazakh language norms in terms of the language use is a spontaneous and natural phenomenon under current conditions. In the meantime, all these problems may be resolved, and the former prestige of the television may be regained upon condition of implementation of a competent management in the television industry. Myrzan Kenzhebay states in his article that it is perceived as "stylish" by now exactly among the Kazakh-speaking ethnic Kazakhs themselves to pronounce the sound [n] designated by the letter "н", instead of the relevant Kazakh sound designated by the letter "н". Here is a proper example from a run-in of a television program (*Review program, NTK TV channel, Season 25, Program 4*): *Balanyñ tili bal*. Meanwhile, the correct variant of this phrase is: *Balanyñ tili*

bal. The translation is: *The language of a child is like a taste of honey.* Here are some other examples of the common orthoepic mistakes. For instance, there is being presently led a trend to pronounce the words and word combinations in one-to-one correspondence with their spelling, in circumvention of the laws of vocalic harmony and reduction of the sounds which are characteristic of the Kazakh language. In these latter days, the certain publicists and experts began to write about these circumstances as an argument for the adoption of a Latinic alphabet for Kazakh. To be fair, we should notice that the existence of a good few of the 'mute' letters does not prevent many nations speaking correctly in their native languages. There took place a program on air of the Kazakh Radio, which was devoted to the speech culture. The guest invited to the studio, was an official of a relevant governmental agency; and she spoke about the stages of introduction of the Kazakh language into everyday practice. In her words, within the recent decades, the primary objective was to switch the documentation management to the maintaining of documents in the state official language of country. And the present-day stage will be aimed at the improvement of speech culture in the mass media. The segregation of Kazakhstani society in terms of its dividing into the Russian-speaking and Kazakh-speaking population has also affected the forming and establishment of the media discourse (Kazhegeldin 25).

The matter is that many Russian-speaking people think in Russian, but within many television programs being broadcasted in Kazakh, they have to give their interviews in the state official language. Thus, many representatives of kazakh national show business when responding to the reporters' questions and thinking in Russian, interpret the relevant sentences into Kazakh in mind. We may suppose that exactly the "translational boom", as well as its omneity, large scale and continuous being in demand (against the background of the weakness and underdevelopment of national humanitarian institutions), have ultimately resulted in a significant quality reduction of the everyday Kazakh language, what has been reflected in a quick building, and thereafter, in an "unjustified validation" of the linguistic calques and of the speech patterns uncharacteristic of the Kazakh language, within the television discourse. With regard to the public language behavior in Kazakhstan, there is presently taking place a simplification of sense. The problem is in the point that in fine, nothing is behind many cumbersome phrases and word stereotypes, and they evoke nothing in the consciousness

of the addressees. As a rule, the minimizing of notions within the Kazakhstani media discourse is accompanied with the fineless repetition and appealing to the feelings of the listeners and viewers. The cognitive structures are kept in mind if they were transformable. There is obvious such a phenomenon from the cognitive sphere, which was named in pathopsychology as the "tangentiality". And such tangentiality being illustrated by many examples and by the aforesaid example in particular, serves as a formal characteristic of the Kazakhstani media discourse. The specificity of this phenomenon includes the weakness of assertions, verbosity, pretentious speech and evaluative attitudes, polysemanticity. And within the real practical communication, it is combined with the endeavors to make the communication monosemantic and generally-understood (Ishanova 49). It should be noticed that the word-play and chipping at emotions are prevalent in the Kazakhstani TV programs. In Kazakhstan, the post-modernist aesthetics is extensively used within the media mass culture, and its features are observed in the deformations of the entertainment shows and programs, as well as in the fixing to misrepresent the description of the matters of private concernment as the publicism.

The principle of composition of the TV programs is the only one which lies in the brave tone, in the fast cut of television pictures, in the confirmation of pretentious assertions by means of a compulsive set of figures, graphs and diagrams. The processes of unification and standardization of the very language are obvious in the linguistic usage of the Kazakhstani post-Soviet discourse. Likewise, M. Krongauz, the author of a book titled the *Russian Language on the Point of a Psychotic Meltdown*, notices, analyzing the Russian day-to-day realities: "After 'Perestroika', we have lived through at least three wordy warfares such as gang, professional and glamorous wars of words... That is, three periods, and three relevant fashions" (Krongauz 53-54).

The lexical elements from the fields of computer lexicography and glamorous style of speech may also be met within the Kazakhstani television discourse. Exactly the language of the Russian-speaking reporters, writers and bloggers is a fanciful combination of the colloquial expressions with the book-learned and pompous ones. The Kazakhstani writer Herold Belger designated it concretely in the publicistic terms: "At times, it seems to me that everybody is too similar to each other. Everywhere, - there is the only

one, traditional Kazakhstani style. You may just listen, but not a whole lot will survive in your memory. I remember the time when I studied at a Kazakh secondary school, and when we used to write the so called ‘pompous poems’ there. And now, the same is observed on television” (*Sayasi-Kalam newspaper*, 2).

Perhaps, exactly for that very reason, such Russian word as грамотный (translated into English as *literate, competent, or intelligent*) turns out to be more popular within the Kazakhstani young people’s slang, thereat being an incomplete substitution for the correct Russian equivalent in appropriate cases – such adjective as правильный (translated as *right, correct*). Here are some other examples of the characteristic Russian slang word stereotypes which are used by the Kazakhstani youth: Russian word *tsivilno* (directly means *civil, civilian or in a civilian (civil) manner*, as warranted by the context) in the meaning of such Russian words as *akkýratno* (what means *punctual(-ly), careful(-ly), thorough(-ly)*, as warranted by the context) or *kýltýrno* (what means *cultural, civilized, or in a civilized manner*, as warranted by the context); the Russian word *bespontovyi* (what directly means in terms of the English slang *crummy, uncool, pointless, useless, or boring*) instead of such Russian words as *prostoi* or *bestolkovyi* (what means *simple or absurd, mindless*); the Russian pronoun *nechto* (what directly means *something*) in the meaning of the highest mark of something.

Example (NTK TV Channel, Run-In No. 23 of the *Review* program – Russian-language version)

Reporter: *Segodnia my posmotrim, naskolko pafosno lyjbiat odevatsia zvezdy kazahstanskogo shoy-biznesa...* (*This day, we’ll see how pompously the stars of the Kazakhstani show business like to dress themselves...*) Representative of the national show business: *Seichas glamýr prisýtstvjet ý nas povsýjdy* (*By now, the glamour is present everywhere on our end*)

So, the employment of the antinormal forms of language usage, which are realizable on a massive scale, is a consequence of revolutionary changes in terms of the functioning of bookish lexicon of the Russian language at the beginning of the 21st century; videlicet, there has occurred a semantic depreciation of such Russian noun as *pafos* (*pathos*) and of its derivative – such Russian adjective as *pafosnyi* (*posh, bombastic or pompous*), whose semantic

transformation is caused by the verbal expansionism of the 'glamour' as an aggressive subculture of the so called "good living", or "dolce vita". e.g., the Russian word *glamýr* or *glamour* in English (derived from the French word *glamour* what literally means *charm, fascination, enchantment, allure*) originally means an aesthetical phenomenon which is predicated on the principle of hedonism, and is related to the culture of mass consumption, fashion and show business. An emphasis on the luxury and surface gloss is characteristic of the philosophy of glamour. First of all, it is applicable to the fashions for clothes and cosmetics, and more widely, also to the life style, entertainments, and so on. There are usually referred to the "glamorous standards and life styles" such ones which are advertized in the "women's" and "men's" glossy magazines (such notions as *glossy magazine, glamorous magazine, glamour* and *gloss* often serve as the interchangeable ones) (Dyhouse 111). And such notions as 'pathos' or 'pathetics' (derived from their Greek equivalents which mean *suffering, passion, sympathy, compassion, excitement, inspiring, encouragement*) imply a method of appeal to the emotions of the audience. They correspond with the style, manner or mode of emotional expression, which are characterized by the emotional sublimity, inspiring, encouragement, and dramatization. As a rhetoric notion, the term *pathos* was exploited and completely defined for the first time ever by Aristotle who also distinguished, alongside with *pathos*, such rhetoric features as the *ethos* and *logos* (Petrovskaya 32).

Conclusion

As of today, the language problem on the Kazakhstani television may be considered as the problem of multilingualism. The language serves not only as an interlink, but also as a prerequisite for all the facets of the social, cultural and ethnical identity and self-identity. In fact, the familiarization with the culture and with the cultural values represents a dual process. Therefore, it is clear that an attitude to the native language is presently an indicator of attitude to the strategy of the nation's self-determination in Kazakhstan. The language problem has gained a political coloration in Kazakhstan. In 1990s, since the Kazakh was declared as the state official language, it used to be contrasted with other languages, primarily with Russian.

In this article, the issue related to the role of the Kazakh language, was considered in terms of its integrating role. Akhmet Baitursynov, a well-known

social activist and statesman, science communicator, scholar of language and turcologist, asserted, as follows: “The same attention must be paid both to the speaking style and to the written speech. And furthermore, we must know the rules concerning the order of words in a sentence”. Such recommendations of Akhmet Baitursynov will never become irrelevant. In the opinion of the article authors, in order to avoid the mistakes and errors in the written speech and in the spoken language, it is necessary to carry out the regular linguistic expert reviews of the language of newspapers, television and radio with respect to its correspondence with the norms of contemporary literary language, and with respect to the resistance to the unjustified influences on the part of other languages, as well as with a view to the vocabulary update due to the internal resources of the Kazakh language. When the language does not function, it would stop its development and die. The quality of Kazakhstan national television’s media content depends on the Russian-speaking and Kazakh-speaking professionals who will observe the legal requirements as for the set quota limits in the ratio of 50 to 50 percent and will produce the interesting TV programs. And the television discourse will arguably become a pattern of observation of the Kazakh language norms, but not the main breaker of these norms. As distinct from the Middle Ages, nowadays, the invaders recourse to the method of “mankurtization” of this or that nation in order to destroy or to overmaster it, by means of the propagation of sects, as well as via the influence over the national language and via the mass media. Along with the language, there are also lost the national mentality, culture, all the spiritual qualities, and consequently, the nation itself (Shakhanov 113). The “mankurts” are unaffected by their national culture, and do not speak their language. The occurrence of social “mankurtism” in the mass media loosens the ideals of patriotism, strengthens the nihilism with respect to the national history, subjects the people’s consciousness to other ideals and objectives which are either alien to, or do not correspond with the national mentality.

References

- Aitmatov, Chingiz. “White steamship.” *Socio-political newspaper*, vol. 66, no. 24, 2007, p. 6.
- Aitmatov, Chingiz. *Collected works in three volumes*. Moscow, 1983.
- Bazarbayeva, Zeynep. *Kazakh intonation*. Dyke-Press, 2008.

- Belger, Herald. "Tribune." *Republican political newspaper Sayasi-Kalam*, vol. 13, no. 4, 2014, p. 2.
- Carol, Dyhouse. *Glamour: Women, History, Feminism*. Zed Books, 2010.
- Dobrosklonskaya, Tatiana. *Media discourse as an object of linguistics and intercultural communication*. Bulletin of Moscow University, 2006.
- Eldesov, Dastan. "When we are free from the shackles of the Soviet ideology." *Newspaper Kazak uni*, vol. 40, no. 23, 2013, p. 8.
- Heidegger, Martin. *Letter on Humanism / The Problem of Man in Western Philosophy*. Moscow, 1988.
- Hegai, Marina. "We are terribly degraded mentally." *Newspaper Kazak uni*, vol. 48, no. 10, 2013, pp. 4-5.
- Ishanova, Asima. "Postmodern era journalism." *Materials of the international conference Kazakhstan – 2050*. Astana, 2014.
- Jeltuhina, Marina. *The specifics of the speech effects of tropes in the language of the media*. PhD Dissertation. Moscow, 2004.
- Jung, Schneider. *Favorites*. Moscow, 1990.
- Kazakhstan Zona KZ*. 21.09.2018. <https://zonakz.net:8443/articles/5186?action=author&cid=358>.
- Kazhegeldin, Akezhan. *The opposition of the Middle Ages. From the experience of political confrontation in Kazakhstan 1998-2002*. Almaty, 2002.
- Krongauz, Maksim. *Russian on the verge of a nervous breakdown*. Moscow, 2008.
- Kul-Muhammed, Mukhtar (2004). "The basis of national existence." *Social and political newspaper Kazakhstanskaya Pravda*, vol. 186, no. 13, 2004, p. 4.
- Makarov, Mikhail. *Socio-deictic dimension of style/language communication: processes and units*. Kalinin: Kalinin state University, 1988.
- Nazarbayev, Nursultan. *Ideological consolidation of society as a condition of Kazakhstan's progress*. Almaty, 1993.
- Nomad*. 03.11.2016. <http://www.nomad.su/?a=3-201009270038>.
- Petrovskaya, Elena. "Pathos." *New philosophical encyclopedia: in 4 volumes*. Moscow, 2010.
- Shahanov, Mukhtar. *Marseillaise of mankurtism*. Ruh-Dariya, 2008.
- Syzdik, Rabiga. *Modern problems of Kazakh culture*. Almaty, 2009.
- Teun A. van Dijk. *Language. Knowledge. Communication: Collection of works*. Moscow, 1989.
- Turkestan*. 03.07.2015. http://www.turkystan.kz/page.php?Page-_id=36&cid=8691
- Ualiuly, Nurgeldi, and Anar Fazylzhanova. "Types of social consciousness and linguistic unity." *Journal News of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan*, vol. 14, no. 3, 2009, p. 244

Kazakistan'daki Televizyon Söyleminde Sosyal Bir Sorun Olarak “Mankurtizm” Kavramı*

Yenlik Ormakhanova**

Aizhan Serikbayeva***

Zeynep Bazarbaeva****

Öz

Bu ilmi çalışma, Kazakistan'daki günümüz televizyon söylemi araştırmasını ele almıştır ve iletişimsel-pragmatik yaklaşımı kullanarak, Kazakistan modern televizyonundaki “Mankurtizm'in” (insanlığın ortaya çıkışı) nedenlerini ortaya koymuştur. Yani bu makalenin yazarı, Kazakistan dilbilimcilerinin araştırmalarına atıfta bulunarak, dil dengesinin 50/50 olmasını göz önüne alarak, Kazakça yayın payının % 50 ve Rusça yayın payının de %50 olması gerektiğini vurgulanmıştır. Yazar yorumlama yöntemini kullanarak, Kazakistan medyasındaki “Talent-Show” ve “Review” programları üzerine, dilin medya üzerindeki araştırma çerçevesindeki hataları analiz etmiştir. Ayrıca, deney metodu maksad edinerek “Mankurtizm'in” toplumdaki özel yerini belirleyerek “Kazakistan'da Ulusal Öz Belirleme” konulu sosyolojik bir araştırmanın sonuçları sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

“Mankurtizm”, televizyon söylemi, sosyal problem, dil politikası, ulusal self – determinasyon, mass – medya.

* Geliş Tarihi: 26 Ağustos 2019 – Date of Acceptance: 30 Nisan 2020

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Ormakhanova Yenlik vd. “Concept of ‘Mankurtism’ as a Social Problem in Television Discourse of Kazakhstan.” *bilig*, no. 99, 2021, ss. 205-226.

** Dr., Kazak-Amerikan Üniversitesi, Genel Eğitim ve Beşeri Bilimler Fakültesi – Almatı / Kazakistan
ORCID: 0000-0001-8319-4469

enlik.ormahanova@mail.ru

*** Junior researcher, Institute of Linguistics named after Akhmet Baitursynov, Sociolinguistics Department – Almatı / Kazakistan

ORCID: 0000-0002-2585-4892

serikbayevada@gmail.com

**** Prof. Dr., Institute of Linguistics named after Akhmet Baitursynov, Phonetics Department – Almatı / Kazakistan

ORCID: 0000-0003-1141-1027

zeynepmb@mail.ru

Понятие «Манкуртизм» как социальная проблема в телевизионном дискурсе Казахстана*

Енлик Ормаханова**

Айжан Серикбаева***

Зейнеп Базарбаева****

Аннотация

Данная статья посвящена исследованию телевизионного дискурса в Казахстане. Используя коммуникативно-прагматический подход, автор исследует причины появления «манкуртизма» на казахстанском телевидении. Ссылаясь на исследования казахских лингвистов, автор рассматривает вопрос, связанный с соблюдением языкового баланса 50/50, согласно которому доля вещания на казахском языке должна составлять 50 процентов, а другая доля - 50 процентов - зарезервирована для вещания на русском языке. С помощью метода интерпретации, являющегося частью проведенного исследования, были проанализированы ошибки, связанные с использованием языка в медийном дискурсе, на примере казахстанских телевизионных программ «Талант-Шоу» и Review. Также приведены данные социологического исследования на тему «Национальное самоопределение в Казахстане». Методика эксперимента выбрана с целью выявления очагов «манкуртизма» в обществе.

Ключевые слова

Манкуртизм, социальные проблемы, языковая политика, национальное самоопределение, массовые медиа.

* Поступило в редакцию: 15 марта 2017 г. – Принято в номер: 28 января 2020 г.

Ссылка на статью:

Ormakhanova Yenlik et al. "Concept of 'Mankurtism' as a Social Problem in Television Discourse of Kazakhstan." *bilig*, no. 99, 2021, pp. 205-226.

** Д-р, Казахстанско-Американский университет, общеобразовательный и гуманитарный факультет - Алматы / Казахстан
ORCID: 0000-0001-8319-4469
enlik.ormahanova@mail.ru

*** Младший научный сотрудник Института лингвистики им. Ахмета Байтурсынова, кафедра социолингвистики - Алматы / Казахстан
ORCID: 0000-0002-2585-4892
serikbayevada@gmail.com

**** Проф. Д-р, Институт языкознания им. Ахмета Байтурсынова, кафедра фонетики - Алматы / Казахстан
ORCID: 0000-0003-1141-1027
zeynepmb@mail.ru

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

Mehmet İpşirli. *Osmanlı İlmîyesi*. Kronik Kitap, 2021, 474 s.*

Fırat Küskü**

Osmanlı İlmîyesi isimli eser, Prof. Dr. Mehmet İpşirli'nin ilmiye ile ilgili kırk seneyi aşkın çalışmalarının bir ürünü olarak, 2021 yılının Ocak ayında Kronik Yayınları tarafından neşredilmiştir. Osmanlı Devleti'ni yüzyıllar boyunca ayakta tutan sac ayaklarından bir olan ulemayı en üst kademesinden en alt kademesine kadar, yalnızca ilmi değil; siyasi ve sosyal yönleriyle de inceleyen çalışma, Osmanlı ilmiye teşkilatını bir bütün olarak ele almaktadır. Ulema ve medreselere dair birçok soru işaretinin giderildiği eser, bu alanda çalışanlar için önemli bir başvuru eseri olmaya adaydır.

Eser, Osmanlı ilmiye sahasında çalışılması gereken dört konunun açıklandığı bir önsöz ile başlar. Bunlar; medrese müfredat programı, Osmanlı taşrasında ilim hayatı, farklı tarih ve coğrafyalar üzerine mukayeseli tarih çalışmaları ile Osmanlı entelektüel hayatı üzerine monografilerdir. Yazar, kişisel olarak ilmiyeye olan alakasını, bu sahaya girişini ve ders aldığı kıymetli hocaları anlattıktan sonra nihayet eseri telif nedenini belirterek önsöze son verir (ix-xiii).

Giriş kısmında yazar, Osmanlı ulemasını ana hatlarıyla anlattığı bir makaleye yer vermiştir. Bu kısımda ulema teriminin anlamından tarihi seyrine, Orhan Gazi döneminde kurulan ilk medreseden II. Bayezid döneminde yapılan ilmi çalışmalara, şeyhülislamdan medreselere, ulema tarafından yazılan eserlere ve alimler arası rekabetlere kadar geniş bir perspektifte ulemayı ele alır (3-46). Yazar, böylesine uzun ve teferruatlı bir giriş kısmı ile adeta

* Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:
Küskü, Fırat. "Mehmet İpşirli. *Osmanlı İlmîyesi*. Kronik Kitap, 2021, 474 s." *bilig*, no. 99, 2021, ss. 227-232.

** Araş. Gör., Sinop Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü – Sinop / Türkiye
ORCID: 0000-0003-4980-6219
firatkusku@gmail.com

okuyucuyu kitaba hazırlarken, sunduğu genel bilgileri ileride sunacağı spesifik bilgiler için bir altyapı olarak inşa etmiştir. Önsöz ve giriş kısımlarıyla birlikte kitap iki ana bölüm, yirmi üç alt başlık, sonuç, lügatçe, kaynakça ve dizin kısımlarından meydana gelmektedir. Yazarın, kitabın sonuna bir de lügat eklemesi ilmi terimlere uzak olan okuyucular için okumayı ve anlamayı kolaylaştırıcı bir unsur olarak değerlendirilebilir. Geniş bir kaynakça ve dizin kısımları ise akademik çalışmalar için oldukça kullanışlıdır.

Mufassal bir giriş kısmının ardından yazar, Osmanlı ulemasının aktörlerini anlattığı ve kitabın iki ana bölümünden ilki olan “Bürokraside Ulema” bölümüne başlar. Bu bölümün ilk başlığı, ulemanın da başı olan Şeyhülislam’dır. Bu kısımda şeyhülislamlığın tarihi seyri, tayin ve azilleri, maaşları, görev ve yetkileri, fetvaları, idamları gibi konular ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır. Bilhassa azil meselesinde on beş kadar şeyhülislamın azil nedenleri örnekler eşliğinde açıklanmıştır. Hal fetvalarının anlatıldığı pasajda ise fetvaların siyasi meselelere nasıl alet edildiğini ortaya koyan birkaç çarpıcı örneğe yer verilmiştir (47-80). Şeyhülislam başlığına ek olarak, genel şeyhülislam biyografileri ve müstakil olarak Sun’ullah Efendi’nin biyografisine yer verilen iki makale eklenmiştir. İlk makalede kısaca şeyhülislam biyografilerinin kaynakları anlatılırken ikinci makalede Şeyhülislam Sun’ullah Efendi’nin hayatı ve eserleri incelenmiştir. Bu kısma ek olarak; Sun’ullah Efendi’nin doksan iki adet fetvası, hakkında yazılan bir kaside ve fetvalarından orijinal örnekler yer verilmiştir (81-128). Bölüm; Kazasker, Payitaht İstanbul’un İdaresi ve İstanbul Kadısı ile Naip kısımlarıyla son bulur. “Kazasker” kısmında Hz. Ömer döneminde kurulan kazaskerlik kurumunun Osmanlı Devleti’nde geçirdiği tarihi süreç, kazaskerlerin görev ve gelirleri anlatılırken; “İstanbul’un İdaresi ve İstanbul Kadısı” kısmında daha ziyade İstanbul’un yönetimi anlatılmakla beraber İstanbul kadısı üzerinden genel olarak kadılık kurumu ele alınmıştır (129-158).

“Kuruluş ve Yükseliş Dönemi Sultanları ve Ulema” bölümünde Yıldırım Bayezid’den (1389-1402), Kanuni Sultan Süleyman’a (1520-1566) uzanan, yaklaşık iki yüz yıllık süreçte Osmanlı uleması, ilim ve fikir hayatı değerlendirilmiştir. Yazar Yıldırım Bayezid devri ulemasını anlatırken Hacı İvaz Paşa ve Molla Fenari arasında geçen ilginç bir çekişmeye değinir. Daha sonra Çelebi Mehmed devrindeki medreseler, eğitim, kazaskerlik kurumu, nakibüleşraflık ve devrin uleması ele alınmıştır (161-174). “II. Murad dev-

ri” kısmında ise Sultan II. Murad, ilim ve kültür sahasında en gayretli iki padiahtan biri olarak değerlendirilir. Enderun’un ve Őeyhlislamlıęın onun döneminde teşkil edilmesi bu yargıyı destekler nitelikte örneklerdir. Ayrıca Mevalizade Kanunu ile babadan oğula intikal eden ilmiye mesleğinin ortaya çıkardığı ilmiye aileleri, müspet ve menfi yönleriyle ele alınmıştır (175-183). Fatih Sultan Mehmed döneminde geçildiğinde, yazar bir kıyas yaparak Fatih’in diğer padiŐahlara nispetle çok daha sistematik bir ilmiye yaklaşımı olduğunu belirtir. Babası döneminde kurulan Enderun mektebinin bu dönemde nasıl bir geliŐim kaydettiği, Sahn-ı Seman medreseleri olarak bilinen eğitim kurumunun ayrıntıları, Fatih Kanunnamesi, ilmiye aileleri ve İstanbul’a davet edilen alimler de bu kısımda anlatılmıştır (185-201). Sultan II. Bayezid kısmında yazar, ulemanın toplu biyografilerini içeren ana kaynakları ve devrin bilginlerini ayrıntılı bir biçimde anlatırken, kazaskerlik ve Őeyhülislamlık kurumlarının bu dönemde nasıl bir gelişme kaydettiğini de belirtir (203-212). Yavuz Sultan Selim bölümünde bilhassa Selimnamelere değinen yazar, Yavuz’un ilim adamlarına yaklaşımını İbn-i Arabi ve Zenbilli Ali Cemali Efendi üzerinden anlatır (213-222).

Kitabın bu kısmına kadar olan tüm bölümler, yazarın daha evvel yayınlanan makalelerinden oluŐurken, Kanuni Sultan Süleyman kısmı kitap için ilk kez telif edilmiştir. Bu bölümde; medreselerin sayısındaki artış, örnek bir mlazemet defteri bölümü, Süleymaniye medreseleri, ilmi ve fikri alanda yapılan çalışmalar, farklı dallardan sosyal bilim eserleri, darŐiŐifalar ve tıp medresesi irdelenmiŐtir. Yazar bu dönemi Türk tarihinin en parlak ve ihtiŐamlı dönem olarak nitelendirmiŐtir. Bölüme ek olarak, Kanuni devrinde inşa edilen yetmiş altı adet medresenin isimleri, yerleri ve kurucuları bir liste halinde sunulmuştur (223-254). Bölümün devamı niteliğinde olan, “Kanuni Devrinde Bir İlimiye Tahkikatı: Anadolu Kazaskeri Sinan Efendi Hakkında Yapılan Tahkikat” kısmında ise Kazasker Sinan Efendi’nin karıŐtıęı Değirmen Vak’ası ve hakkında yapılan tahkikat, bir tahkikat defteri rneği üzerinden canlı bir Şekilde betimlenmiŐtir (255-267).

“Ulema ve İslahat” bölümü Mehmet İpirli’nin ıslahatçı padişahlar olan III. Selim ve II. Mahmud dönemlerini değerlendirdiği kısımdır. Yazar, III. Selim devrini anlatırken ilgi çekici bir tespitte bulunur. Buna göre, ulema reformların karşısında değil bilakis reformların yanında yer almıştır. III. Selim’e sunulan ıslahat layihalarında devrin ulemasının nasıl etkili olduğu,

mühendishanelerin kuruluşunda ulemanın çok yönlü katkıları, ulema ile yapılan meşveret meclislerinin ıslahatlardaki önemi bu yargıyı destekleyen örnekler olarak okuyucuya sunulmuştur (269-277). Buradan II. Mahmud dönemine geçiş yapan yazar, II. Mahmud'un III. Selim'den farklı uygulamalarını, başarısının altında yatan nedenleri, ulemaya olan yaklaşımı ve üst düzey ulemanın desteğini alarak güçlenmesini, İslami sembolleri öne çıkarmasını, yenilikleri bile tarif ederken geleneksel tabirler kullanmasını, vakıflar konusundaki icraatlarını ve merkezi idareyi güçlendirmek adına giriştiği merkezileştirme faaliyetlerini irdeler (279-286). "Ulemanın İmza ve Tasdik Formülleri" bu bölümün son kısmıdır. Bu kısımda yazar, padişah imzalarından başlayarak; şeyhülislam, kazasker, kadı, naip ve müderris imzalarını, imzaların orijinallerini ekleyerek görsel olarak okuyucuya sunmuştur. Bu bölüme ek olarak bir mahzar altında bulunan toplu imzalar ve devlet ricaline ait bazı imza ve tasdik suretlerinin transkripsiyonu yapılmıştır (287-317).

Kitabın ikinci kısmı "Osmanlı Medresesi" ana başlığı altında, sekiz adet alt başlıktan müteşekkil olarak, medreselerin tafsilatlı bir biçimde incelendiği kısımdır. Bu bölümde yazar, Nizamiye medreselerine atıfta bulunarak Osmanlı Devleti'nde nev-i şahsına münhasır olarak ortaya çıkan İznik Orhaniye Medresesi'ne ve devamında Sahn-ı Seman, Süleymaniye gibi önemli medreselere değinir. Medreselerde işlenen dersler, okutulan kitaplar, izlenen müfredat programı, medreselerin dereceleri, yönetim ve denetimi, fiziki yapıları ve öğrencileri, ders ve tatil dönemlerinde yaşananlar, ıslah çalışmaları ile medresede bulunan müderrisler, danışmendler, dersiamlar, çömezler gibi medreseyi meydana getiren çok çeşitli konular, kişiler ve kavramlar bu kısımda ele alınmıştır. Buna göre; Osmanlı medreselerinde ders kitaplarının hemen hepsi Arapça iken eğitim dili Türkçedir. XV. ve XVI. yüzyıllarda matematik, mühendislik, tıp gibi konular müfredatta yer alırken zamanla bu müspet ilimlerden yüz çevrildiği görülmektedir. Bu da padişahların bile dile getirmeye çekindikleri medreselerin ıslahı meselesini ortaya çıkarmıştır. Zira yazara göre medreselerin ıslahı meselesi reformcu padişahlar tarafından bile belli kaygılar nedeniyle ihmal edilmiştir (321-353).

"Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde Ezher ve Kahire Medreseleri" başlığında yazar, önceki bölümlerde genel olarak tasvir ettiği medreseleri Evliya Çelebi'nin gözünden, Mısır'da bulunan iki medrese üzerinden oldukça canlı bir biçimde betimlemiştir (355-359). Bu bölümün ardından, yazarın

daha evvel kaleme aldığı bir dizi Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi (DİA) maddesine yer verilmiştir. “Medresetü’l Kudat” maddesinde/başlığında, şer’i mahkemelere hâkim yetiştirmekle yükümlü olan eğitim kurumunun kısa bir tanımı ve tarihi süreçte yařadđı değişimler ele alınmıştır (361-363). “Mlazemet” başlığında ise hem staj hem de görev bekleme süresi anlamına gelen mlazemet terimi ele alınmıştır. Mlazemet çeşitleri anlatılırken, bu kısma bir de Hocazade Mehmed Efendi’nin Rumeli kadiaşkerliği dönemine ait mlazemet kayıtları eklenerek okuyucuya bir mlazemet süreci rneği sunulmuştur (365-375). “Huzur Dersleri” başlığında, Ramazan ayında padişah huzurunda yapılan tefsir dersleri anlatılmıştır. III. Ahmed (1703-1730) döneminden itibaren sistemli olarak uygulanan bu geleneğin; padişah, mukarrir ve talipler eşliğinde; hangi sıklıkla, nerede ve nasıl icra edildiği, yaklaşık 200 yıl nasıl devam ettiği tartışılmıştır (377-382).

“Muasır Dört Enderunlunun Kaleminden XVII. Yüzyılda Enderun Dünyası” başlığında yazar, Hızır İlyas Ağa ve Mehmed Ata’nın Enderun’u anlatan başvuru eserlerine değindikten sonra yine genel bir medrese tanımı yapmaktadır. Daha sonra Mehmet Halife, Abdurrahman Abdi Paşa, Ali Ufki Bey ve Evliya Çelebi’nin Enderun zerine gözlemlerine yer vermiştir (383-404). “Galata Sarayı” başlığında II. Bayezid döneminde inşa edilen bu sarayın Enderun’a ve Kapıkulu Ocağı’na nasıl talebe yetiştirdiği, nasıl bir koğuş ve eğitim sistemine sahip olduğu, 1868’de aılan ve günümüzde halen önemi ni koruyan Galatasaray Mekteb-i Sultanisi’nin (Galatasaray Lisesi) temelini nasıl teşkil ettiği gibi konular irdelenmiştir (405-408). “Tarihi Yarımada Kültür Muhitleri ve Ders Halkaları (XIX-XX. Yüzyıl)” başlığı kitabın son bahsi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu başlıkta yazar, daha evvel birkaç vesile ile bahisleri geçen Fatih ve Süleymaniye medreselerinden bahsederken; mektepler, dergahlar, muhitler ve ders halkaları gibi ilk kez değindiği konulara geçiş yapmıştır. Kültür muhiti olarak; Sultanahmet, Bayezid, Süleymaniye ve Fatih anlatılırken ders halkalarının da Asr-ı Saadet’ten beri devam eden bir gelenek olduğuna vurgu yapılmaktadır (409-417).

Kitabın sonuç kısmı ise giriş kısmında olduğu gibi bir makaleden meydana gelmektedir. Sonuç yerine ibaresi ile sunduğu “Günümüz İlmive Çalışmaları zerine” başlığında yazar; İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın Osmanlı Devleti’nin İlmive Teşkilatı eserine atıfta bulunarak, günümüzde üniversitelerin kendi bölgeleri ile ilgili çalışmalar yapması gerektiğine, bunu yaparken de

Şer'iyye Sicilleri'nin yol gösterici olabileceğine vurgu yapmaktadır. Yazar bu kısımda günümüz ilmiye çalışmalarında eksik gördüğü ve çalışılmasını temenni ettiği konuları gerekçeleriyle birlikte açıklamaktadır. Buna göre; ulema monografileri, medrese müfredatı, mukayeseli ilmiye çalışmaları, ilmiye aileleri ve kurumları, ilmiye teşkilatının bir bütün halinde ele alındığı çalışmalar, ulema eserleri ile ulemanın siyaset ve halkla ilişkileri muhakkak çalışılması gereken konulardır. Bunun yanında, ulemanın reformlar karşısındaki tavrı da hem tartışmalı hem de çalışılmaya değer bir konudur. Yazarın bu konudaki görüşü önceki bölümlerde de değinildiği üzere, ulemanın reformların karşısında bir engel olmadığı bilakis reformları destekleyici uygulamalarda bulunduğu şeklindedir. Bu kısmın son bölümünde ise ilmiye çalışmalarının ana kaynakları ve başvuru eserleri kısa başlıklar halinde ifade edilmiştir (419-429).

Netice itibariyle; ilmiye sahasında saygın bir isim olan Mehmet İpşirli'nin kaleme aldığı makale ve ansiklopedi maddelerine, neşredilen ana kaynaklara, Osmanlı arşiv belgelerine ve geniş bir literatüre dayanan bu kıymetli eser, Osmanlı Devleti'nin ilmiye teşkilatını Şeyhülislam'dan kadı naibine kadar; medreseleri müderristen çömezlere kadar, kısacası Osmanlı ilmîyesini A'dan Z'ye kadar anlamak için bir başvuru eseridir. İlmîye sahasında yapılacak olan akademik çalışmalar için bir rehber hüviyetinde olan bu eser, sade dili ve kolay okunur olması yönleriyle genel okuyucuya da hitap etmektedir. Zira eser, yazarın makale ve özellikle ansiklopedi maddelerinden meydana geldiğinden, başlıklar herkesin anlayabileceği bir dil ve üslup ile kaleme alınmıştır. Yalnız kitap, bir başlık dışında tamamı ile daha önce yayınlanan makale ve ansiklopedi maddelerinden meydana gelmektedir. Kitabın makalelerden meydana gelmesinin tek olumsuz yanı ise zaman zaman tekrara düşülmüş olmasıdır. Yazar da bu hususu önsözde belirterek; makale bütünlüğünü bozmamak adına tekrara düşülen yerlerde bir eksiltme yapılmadığını belirtmiş ve okuyucuyu bu konuda baştan ikaz etmiştir.

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

Cengiz Han (Chinggis Khan). Çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2019.*

Mesut Özel**

Kudüs İbrani Üniversitesi Tarih bölümünde, Orta Asya ve Ortadoğu çalışmaları alanında öğretim üyesi olan Michal Biran, Moğollar ve Türk-Tatar kökenli halklar üzerine pek çok uluslararası yayın yapmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır; *Qaidu and the Rise of the Independent Mongol State in Central Asia* (Cruzon, 1997), *The Empire of the Qara Khitai in Eurasian History: Between China and the Islamic World* (Cambridge University Press, 2003, 2008). Tarihçi aynı zamanda Reuven Amital ile birlikte, Türkî halklar üzerine *Mongols, Turks and Others: Eurasian Nomads and the Sedentary World* (Leiden: Brill, 2003) ve *Eurasian Nomads as Agents of Cultural Change* (Hawaii University Press, 2014) adlı kitapları derlemiştir. Çalışmalarından biri de *Chinggis Khan* (Oxford: One World Publications, 2007)'dir. Yazarın önceki çalışmaları ve yoğunlaştığı konular dikkate alındığında burada değerlendirilecek olan çalışmasının önemi ve değeri daha iyi anlaşılabilir. Öyle ki yazarın uzun yıllardır yaptığı çalışmaların getirdiği bilgi birikimi ve bunun sonucunda ortaya çıkan konuyu farklı açılardan değerlendirebilme becerisi sonucunda ortaya çıkan bu eser, Orta Asya-Türkî kavimler ve Cengiz Han konusunda oldukça çarpıcı bilgiler ve farklı bakış açılarına işaret etmesi açısından oldukça ufuk açıcı bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Bu yazıya konu olan ve ilk olarak 2007 yılında İngilizce olarak yayınlanan *Chinggis Khan* adlı bu kitap, Türkçe'ye 2019 gibi görece geç bir tarihte çevrilmiş

* Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Özel, Mesut. "Cengiz Han (Chinggis Khan). Çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2019." *bilig*, no. 99, 2021, ss. 233-239.

** Öğr. Gör. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO – Adıyaman / Türkiye

ORCID: 0000-0002-8152-5217

mozel@adiyaman.edu.tr

olsa da; eserin Türkçe literatüre kazandırılmış olması konuya ilgi duyan gerek akademik gerekse diğer geniş çevrelere ulaşabilmesi açısından önemlidir. Daha önceleri de birçok çalışmanın çevirisine imza atmış deneyimli bir çevirmen tarafından çevirilen çalışma, çevirmenin yetkinliğinin de etkisiyle farklı alanlardan uzmanların ve konuya merak duyan farklı yaş gruplarının da rahatça okuyabilmesine olanak tanıyan bir dile sahiptir.

Giriş bölümü de dâhil olmak üzere yedi bölüm ve 250 sayfadan oluşan kitap; nitelik ve nicelik anlamında oldukça ciddi bir kaynakçaya sahiptir. *Chinggis Khan, Makers of the Muslim World* orijinal adıyla 2007’de ilk basımının İngilizce olarak, İngiltere/Oxford’daki Oneworld Publications tarafından yapıldığı kitapta; anlatılan dönemlere ilişkin beş harita; Cengiz Han’ın şeceresi ve torunlarını gösterir iki şekil ve Cengiz Han’ın yaşamından bir kesitin tasvir edildiği tarihi bir minyatür, Moğolların Gizli Tarihi’nin 750. yıldönümü anısına bastırılmış Moğol posta pulları ve Çin’deki İç Moğolistan’da yer alan Cengiz Han’ın mozolesini gösteren üç fotoğrafa da yer verilmektedir.

Yazar kitabının hemen başında, -aslında kitabına da özgünlük katan- Cengiz Han’ın İslam Dünyası ve medeniyeti üzerine etkilerini birçok tarihçiden farklı olarak olumlu etkilerine de odaklanarak incelediğini belirtmektedir. Konunun önemini ise, Moğol döneminin en büyük Arap tarihçisi olarak kabul edilebilecek Raşidüddin’den (ö. 1317) yaptığı alıntıyla altını çizer; “Cengiz Han’ın hükümdarlığının başlamasından daha dikkate değer hangi olay olmuş ki yeni bir çağ sayılsın?”. Öyle ki yazarın belirttiğine göre hâlihazırda Harvard ve Princeton Üniversitelerinden uzmanların editörlüğünde hazırlanmakta olan *Makers of the Muslim World* (İslam Dünyasını Şekillendirenler) isimli çalışmada Müslüman olmayan Cengiz Han’ın da yer alması buna önemli bir kanıt olarak gösterilebilir.

Biran bu eserinde genel olarak, Cengiz Han’ın biyografisi üzerinden Moğolların tarihini¹; genel kabulün aksine Moğol akınlarının farklı medeniyetler arasında nasıl bir köprü kurduğu noktasına yoğunlaşarak, medeniyetlere katkıları açısından da irdelemektedir. Bu bağlamda eser, aslında oldukça popüler olan Cengiz Han konulu çalışmalardan farklı bir yere konumlandırılabilir.

Yazar giriş bölümünde çalışmasının amacına değinmektedir. Biran, öncelikle Cengiz Han’ın, Müslüman olmamasına, İslam uygarlığının dünya ta-

rihindeki öncü konumunu yitirmesinin sebebi olarak görülmesine ve bu bağlamda tarihin birçok döneminde ve halen özellikle Arap dünyasında yaygın olarak İslam'ın baş düşmanı olarak görülmesine dikkat çekmektedir. Ona göre bu algı, 2003'teki ABD'nin Bağdat'ı istilası arifesinde Saddam Hüseyin'in ABD hükümetini modern Moğollar olarak nitelmesi üzerinden de okunabilir. Ancak Biran, Moğol istilalarının İslam medeniyeti üzerine etkilerini farklı bir açıdan irdelemektedir. Öyle ki yazara göre Cengiz ve sonrası dönemlerde Moğol ve diğer Türkî kavim ve devletlerin İslam coğrafyasına ve medeniyetine etkileri incelendiği zaman Cengiz sonrası birçok Müslüman hanedanın Cengiz'i "muhterem babası ve siyasal meşruiyetinin kaynağı" olarak kullanmasında da bu durumun izleri görülebilir. Yazar bu bölümde aslında kitabın da temel tezini özetler; "Cengiz Han İslam dünyasında yalnızca yıkıcı bir güç değildi; aynı zamanda yapıcı etki de yarattı ve bu etkinin mirası, özellikle Orta Asya'da ölümünden sonra uzun süre, modern zamana kadar varlığını sürdürdü".

Kitabın girişten sonraki ilk bölümü Cengiz Han'ın akınlarından önce İslam dünyasının ve Asya'nın siyasal durumuyla başlamaktadır. Aynı zamanda bu ilk bölüm Orta Asya bozkır toplumlarının ve halklarının kültürel/folklorik ve bu dolayısıyla siyasal özelliklerine ilişkin de önemli bazı bilgiler sunması açısından önemlidir. Yazarın tespitlerine göre, Moğollardan önce Türkler Doğu İslam dünyasının çoğunda zaten egemendi, Cengiz Han ve Moğollar sahneye çıktıklarında onların bu coğrafyadaki konumları ve önemli bir bölümünün Müslümanlığa geçmiş olması Moğolların Müslüman dünyayla ilişkileri üzerinde oldukça etkili olmuştur. Öyle ki, Müslüman yazarların çoğu bu bağlamda Moğolları Türklerin yeni bir türü olarak algılamıştır. Aslında bu algıda temel etken Orta Asya bozkır folklor/kültür benzerliğidir. Yazarın bu bölümdeki en önemli tespitinin, coğrafi koşulların bir sonucu olarak, bozkır folklor/kültürlerinin ve bu dolayısıyla şekillenen siyasi geleneklerin işaret ettiği; insanı, beceri ve yetenekleri açısından bir değer olarak kabul eden yaygın anlayış olduğu söylenebilir. Öyle ki bu folklorik/kültürel öz, yüzlerce yıl Türkî halkların dünya üzerindeki egemenliklerini açıklayabilmek için de önemli bir ipucu olarak kabul edilebilir. Özü itibarıyla rasyonellik temelli bir hoşgörüyü de getiren bu yaklaşım, Moğolların *dokuz dilli halk* olarak tanımlanmasından da anlaşılabilir. Aynı zamanda rasyonel bir yönetim anlayışıyla da sonuçlanan bu kültürel kodlar *nökerlik*² kurumuyla daha iyi anlaşılabilir.

Kitap ikinci bölümde farklı bir biyografik analizle devam etmektedir. Geleceğin Cengiz Han'ı Timuçin'in doğduğu ve öne çıktığı toplumun tasviriyile devam eden bu bölüm Timuçin'in, Cengiz Han olarak tahta oturmasına kadarki siyasal yaşamını içermektedir. Orta Asya-Bozkır kültürel/folklorik yapısının soyut, somut, mistik öğelerini de irdeleyen bu bölümde Cengiz Han'ın büyük bir coğrafyaya hükmetmekle sonuçlanan siyasal hayatının neredeyse yarısının; öncelikle bazen kanlı, bazen kültürel, bazen siyasal araçları kullanarak Bozkır halklarını birleştirmeye geçtiğine dikkat çekmesi açısından çarpıcıdır.

Daha çok tarihsel/siyasal bir analizi içeren üçüncü bölüm; Cengiz Han'ın fetihlerine odaklanmaktadır. Bu bölümde, Moğolların aynı zamanda yerleşik komşularına da işaret eden Müslüman dünyaya akınları ve bunların sonuçları ve bu başarının arkaındaki kültürel siyasi sebeplerin araştırılmasına odaklanılmaktadır. Yazara göre o zamana kadar tek bir kişinin fethettiği en geniş toprakları yöneten Cengiz Han'ın iç birliği sağlamayla başlayıp eşsiz bir güce ulaşan bir imparatorluğa dönüşen bu gelişimde, Müslüman dünyanın rolü oldukça dikkat çekicidir. Yazar, Cengiz Han ve sonrası dönemde varislerinin bu büyük güce ve başarıya ulaşmasında dört hususun önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Bunlar; "hesaplanmış yıkıma başvurmak da dâhil olmak üzere, ordunun stratejileri ve örgütlenmesi; yabancılardan öğrenme isteği; Cengiz Han'ın siyasal becerileri ve göçebe siyasal ideolojisinde önemli bir öğe olan başarı"dır. Cengiz Han'ın bir oymak beyinden dünya imparatoruna dönüşmesinde Müslüman dünyanın fethi bir dönüm noktasıydı. Öyle ki bu durum sadece ele geçirilen toprakların büyüklüğünden dolayı değil; özellikle Harzemşah gibi Cengiz Han'ın hem gerekirse diplomatik/rasyonel tutumunu hem de yıkıcı, sert savaşçı tutumunu birlikte göstermesi ve aynı zamanda dünya ve İslam kültürüne büyük etkileri olması bakımından etkileyici fetihler ve bunun Cengiz'e sağladığı itibar ve imaj ve belki de daha önemlisi, Çin'den farklı bir yerleşik kültürle ilk münasebet ve bunun sonuçlarıydı. Dönemin en büyük medeniyeti olan bu Müslüman yerleşik kültürden Cengiz Han oldukça faydalanmıştır. Bu sayede Moğolların farklı geleneklerden yararlanmaları kısa sürede çok-kültürlü İmparatorluklarının ana özelliklerinden biri haline gelmiştir.

Kitabın dördüncü bölümü, Cengiz Han ve sonrası dönemleri ve bu dönemlere Cengiz Han ve varislerinin etkilerini irdelemektedir. Bu bölümde

özellikle Cengiz ve torunları ve onların Müslüman devletlerin hükümdarları olarak devamlılıklarının, Müslüman uygarlığı ve devletlerinin genişlemesindeki önemli katkıları değerlendirmektedir. Yazara göre Cengiz ve sonrası dönem, Arap tarihçilerin ağırlıklı olarak işaret ettiği gibi, Arap/İslam medeniyeti üzerine sadece onarımı yüzyıllar sürecektir bir yıkım ve bir yüzyıl sonra silinen bir miras bırakmamıştır. Tarihsel göstergeler durumun öyle olmadığını göstermektedir. Öyle ki iddia edildiği gibi Moğollar Müslüman dünyadan hemen silinememiştir; Cengiz Han'ın torunları 18. ve 19. yüzyıla kadar Müslüman Orta Asya'da ve Hindistan'da hüküm sürmüşlerdir. Moğolların miras bıraktıkları kültür; fethedilen yerlere salt kendi toplumsal ve kültürel değerlerini değil, fethedilen ve fethedilen başka yerlerden tevarüs edilen geleneklerin kurumlarını ve anlayışlarını da kapsayan çok-kültürlü sofistike bir kültürdür. Yoğun kültürlerarası temaslara dayanan bu kültür; "Müslüman ufkunun genişlemesi, İslam'ın daha fazla yayılması, etnik ve jeopolitik değişimler ve siyasi kültür bakımından" dünyada kalıcı bir iz bırakmıştır.

Kitabın son iki bölüm ise yakın zamanda The Washington Post tarafından *ikinci binyılın adamı* olarak gösterilen büyük fatihe ilişkin özellikle Müslüman dünyada konjonktürel olarak değişebilen algı/imağ/sembol üzerinedir. Öyle ki bu imağ önemli İranlı İslam Âlimi Cüveyni'nin (ö.1085) ifadesiyle;

Muhammed'in iman güneşi, burunları İslam kokusu almamış ülkeleri karanlıkta bırakıyor... Oysa bugün, tek bir Allah'a inanan o kadar çok mümin adımını o tarafa atmış ve doğunun en uzak ülkelerine ulaşmış, oralara yerleşip kendi yuvasını yapmış ki, sayıları hesaba ya da ölçüye gelmez.

ya da yine önemli Arap tarihçi Raşidüddin' in;

Allah'ın Cengiz Han'ın, onun babalarının ve atalarının, çocuklarının ve zürriyetinin kudretini ve şanını artırmak ve bu ailenin durumunu yükseltmek istemesinin nedeni, İslam dinini güçlendirmek ve şeriatı yaymaktır.

şeklinde bir sahiplenmeyi içerebilirken; Müslüman literatürde özellikle milliyetçiliğin yükseldiği dönemlerde, ağırlıklı olarak İslam'ın baş düşmanı ve "melun" "lâin" olarak da nitelenebilmiştir. Aslında Cengiz Han Müslüman siyasal/kültürel hayatına girmiş ve sonraki evrelerde, iktidarı elinde bulun-

duran birçok Türk-İran Müslüman hanedan onu, “muhterem babası ve siyasal meşruiyet kaynağı” olarak görmüş, kullanmıştır.

Yazar son bölümde Cengiz imgesinin Orta Asya ve Çin'deki gelişimiyle Rusya ve Batıdaki konumunu irdeleyip Müslüman dünyadaki kaderiyle karşılaştırmalı bir perspektifle kitabını tamamlamıştır. Bu bölümde Cengiz imajının Müslüman dünyadaki algısı, farklı bağlamlarda, Moğolistan'da, Çin'de, Rusya'da ve Batıdaki dönüşümleriyle karşılaştırılmıştır. Yazara göre Cengiz, “Gayri-müslim ülkelerde çoğu kez güçlü dinsel ve kültürel anlam yüklü bir siyasal simge olarak durur ve buralarda da imgesi, süper kahraman ile baş düşman kutupları arasında gidip gelir”. Çarpıcı olan durum ise kendisinden sonraki sekiz yüzyıl boyunca Cengiz Han, “kültürün düşmanlarından biri, kültürel bir ata ve kültürlerarası ilişkinin büyük destekçisi olarak” farklı biçimlerde anılabilmiştir.

Cengiz Han ve Moğol İmparatorluğu, insanlık tarihini derinden etkileyen belki de en önemli unsurların başında gelmektedir. Öyle ki bölünmüş ve birbirleriyle sürekli savaş halinde olan Orta Asya kavimlerini bir araya getirebilmeyi başaran Cengiz Han, kısa bir sürede bir yanda İran'ın diğer yanda Çin'in önemli bölümlerini ele geçirebilecek boyuta ulaşan, dünya tarihinde eşine az rastlanır bir başarıya imza atmıştır. Bu başarının ardında kadim Orta Asya geleneğinde yer alan *nökerlik* kurumuna atıf ve çok kültürlülüğe olan inancıyla, Cengiz Han'ın Moğol savaşçılar kadar, Müslüman, Çinli, Uygur gibi çeşitli kökenlerden âlimleri/uzmanları da bünyesine katması ve onları kullanması yatmaktadır. Bu çalışmada işaret edilen, Cengiz Han'dan Osmanlıya binlerce yıllık rasyonel-ussal yönetim anlayışı ve bu dolayısıyla elde edilen büyük zaferler; günümüz Orta Asya, Türk halklarının ders çıkaracağı çok şey olduğunu göstermesi ve aslında bu halkların kültürel/folklorik kodları ve toplumsal hafızalarında bunların süregelmesinden hareketle, bunun sadece bir hatırlama olacağı noktasında oldukça önemlidir.

Yazarın uzun yıllardır yaptığı bilimsel yayınlar da dikkate alındığında önemli bir kaynakçaya sahip bu eserin, gerek görece sınırlı bir sayfa sayısına sahip olmasına rağmen içerdiği yoğun ve önemli bilgiler gerekse Moğollar ve Cengiz Han'ın dünya ve İslam medeniyetine etkilerini farklı bir zaviyeden değerlendirme fırsatı sunması bakımından oldukça ufuk açıcı, değerli bir kaynak olduğu düşünülmektedir.

Açıklamalar

- 1 Moğolların Tarihine ilişkin önemli ve kült bir kaynak olarak bk. *Moğolların Gizli Tarihi Tercüme 1*, 5. Baskı, çev. Ahmet Temir, Türk Tarihi Kurumu, 2016.
- 2 Nöker ve Nökerlik için bk. Ahmet Caferoğlu. “Türk Tarihinde Nöker ve Nökerzadeler Müessesesi,” *TTK Bildiriler*, 4. Türk Tarih Kongresi, 1948, s. 251.

bilig

Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi

© Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı

Yayın İlkeleri

bilig, Türk Dünyasının kültürel zenginliklerini, tarihi ve güncel gerçeklerini ve problemlerini bilimsel ölçüler içerisinde ortaya koymak amacıyla yayımlanmaktadır.

bilig'e gönderilecek yazılarda; alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir makale olması veya daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olma şartı aranır. Türk Dünyasıyla ilgili yazar ve yapıtları tanıtan, yeni etkinlikleri duyuran yazılara da yer verilir.

Makalelerin *bilig*'de yayımlanabilmesi için, daha önce bir başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum açıkça belirtilmek şartıyla kabul edilebilir.

bilig, Kış/Ocak, Bahar/Nisan, Yaz/Temmuz ve Güz/Ekim olmak üzere yılda dört sayı yayımlanır. Her yılın sonunda derginin yıllık dizini hazırlanır ve Kış sayısında yayımlanır. Dergi, Yayın Kurulu tarafından belirlenen yurt içi ve dışındaki kütüphanelere, uluslararası indeks kurumlarına ve abonelere, yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içerisinde gönderilir.

Yazıların Değerlendirilmesi

bilig'de makale başvurusu bilig.yesevi.edu.tr web adresinden "Makale Yönetim Sistemi"ne kaydolarak yapılır. E-posta ile gönderilen makaleler değerlendirmeye alınmaz.

bilig'e gönderilen yazılar, önce dergi ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Uygun görülmeyenler düzeltilmesi için yazarına gönderilir. Yayın için gönderilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir. Yayın ilkelerine uygun yazılar Yayın Kurulu tarafından incelenir. Dergi kapsamına giren ve değerlendirme için uygun bulunanlar, ilgili alanda uzman hakemlere gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar Makale Yönetim Sisteminde saklanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı, üçüncü bir hakeme gönderilebilir veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı verebilir. Yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştirisi ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle

birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Yayına kabul edilmeyen yazılar, sistemden silinmez. Yazıların yayımlanmasında nihai karar Yayın Kuruluna aittir.

bilig'de yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı *Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı*'na devredilmiş sayılır. Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu ve yazım tercihleri, yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yayın Politikası

bilig'de yayımlanan bütün makaleler aynı zamanda tam metin olarak bilig.yesevi.edu.tr web adresinde açık erişimli olarak yer almaktadır.

bilig'de makale değerlendirme ve yayın aşamasında yazardan hiçbir şekilde ücret alınmaz. Yazara da telif ücreti ödenmez.

Yazım Dili

bilig'de Türkçe ve İngilizce makaleler yayımlanır. Makalelerin Türkçe, İngilizce ve Rusça özetlerine (abstracts) yer verilir.

Yazım Kuralları

bilig'de 97. Sayıdan itibaren MLA atf sisteminin yazım kuralları uygulanmaktadır. Alıntılar, göndermeler ve kaynakça ile ilgili temel hususlar aşağıda örneklerle gösterilmiş olup örneği bulunmayan kaynaklar için MLA atf sisteminin 8. versiyonu (<https://style.mla.org/>) esas alınmalıdır.

Makalelerin, aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

1. Başlık: İçerikle uyumlu, içeriği en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve **koyu** harflerle yazılmalıdır. Makalenin başlığı, en fazla 10-12 kelime arasında olmalıdır.

2. Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i: Makale dosyasında yazar ad(lar)ı ve adres(ler) i bulunmamalıdır. Yazar(lar)la ilgili bilgiler başvuru sırasında Makale Yönetim Sisteminde ilgili alanlara yazılmalıdır.

3. Öz: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 75, en fazla 150 kelimedenden oluşan Türkçe öz bulunmalıdır. Öz içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özün altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 5, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Anahtar kelimeler makale içeriği ile uyumlu ve kapsayıcı olmalıdır. Makalenin sonunda; yazı başlığı, öz ve anahtar kelimelerin İngilizce ve Rusçaları bulunmalıdır. Rusça özetler gönderilmediği takdirde dergi tarafından ilave edilir.

4. Ana Metin: A4 boyutunda (29.7x21 cm.) kâğıtlara, MS Word programında, *Times New Roman* veya benzeri bir yazı karakteri ile 12 punto, 1.5 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Sayfa kenarlarında 2.5 cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır. Yazılar öz ve kaynakça dâhil 7.000 (yedi bin) kelimeyi geçmemelidir. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar, koyu değil eğik harflerle yazılmalıdır. Metinde turnak işareti eğik harfler gibi çifte vurgulamalara yer verilmemelidir.

5. Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Ana başlıklar (ana bölümler, kaynaklar ve ekler) koyu ve ilk harfleri büyük; ara başlıklar, yalnız ilk harfleri büyük; alt başlıklar ise ilk harfleri büyük ve italik yazılmalıdır.

6. Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo adı ise, bir alt satırda her sözcüğün ilk harfi büyük yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin soluna hizalı şekilde yazılmalıdır. Şekil numarası nokta ile bitmelidir. Hemen yanından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalı ve kaynağı verilmelidir. Aşağıda tablo örneği sunulmuştur.

Tablo 1

Türk Üniversitelerinde Uluslararası Öğrenciler (2017-2018)

	Erkek	Kadın	Toplam
Toplam Uluslararası Öğrenci Sayısı	81706	43324	125030
TÜRKSOY Tam ve Gözlemci Üye Ülkeler	24309	11686	35995
Azerbaycan	12911	4177	17088
Kazakistan	1051	1014	2065
Kırgızistan	1105	821	1926
Moldova	175	225	400
Özbekistan	435	405	840
Rusya	808	621	1429
Türkmenistan	7824	4423	12247
Türkiye'deki Üniversitelerdeki Toplam Lisansüstü ve Lisansüstü Öğrenci Sayısı	2622936	2168678	4791614
Uluslararası Öğrenci Oranı	3,12%	2,00%	2,61%

Kaynak: "Uyruğa Göre Öğrenci Sayıları Raporu." YÖK, 17 Ağustos 2019, <https://istatistik.yok.gov.tr/>

7. Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde makaleye ek olarak gönderilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

Şekil, çizelge ve resimler toplam 10 sayfayı (yazının üçte birini) aşmamalıdır. Teknik imkâna sahip yazarlar, şekil, çizelge ve resimleri aynen basılabilecek nitelikte olmak şartı ile metin içindeki yerlerine yerleştirebilirler.

8. Alıntı ve Göndermeler: Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmelidir. 2.5 satırdan az alıntılar satır arasında; 2.5 satırdan uzun alıntılar satırın sadece solundan 2 cm içeride, blok hâlinde ve 1.5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Dipnot kullanımından mümkün olduğunca kaçınılmalı, bu kullanıma yalnız açıklamalar için başvurulmalı ve otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir.

Metin içinde göndermeler, parantez içinde aşağıdaki şekilde yazılmalıdır:

(Köprülü 15).

İki yazarlı yayınlarda yazarların soyadları aşağıdaki şekilde yazılmalıdır:

(Taner ve Bezirci 22).

Üç ve daha fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde sadece ilk yazarın soyadı ve “ve diğerleri/vd.” yazılmalıdır:

(Gökay ve diğerleri 18).

(Gökay vd. 18).

Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa kaynağın sadece sayfa numarası yazılmalıdır:

Tanpınar (131), bu konuda ...

Aynı yazara ait iki veya daha fazla esere gönderme yapılırsa yazar soyadından sonra yayının ilk birkaç kelimesi yazılarak ayırt edilmelidir:

(Dilçin, *Divan Şiiri* 86).

(Dilçin, *Fuzulî'nin Şiiri* 110).

Aynı soyadı taşıyan yazarlara ait yayınlarda soyadından önce yazar adı kısaltılarak yazılmalıdır:

(S. Kaplan 41).

(M. Kaplan 16).

Sayfa numarası bulunmayan elektronik yayınlarda sadece soyadı ya da başlık yazılmalıdır.

Yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. yayınlarda ise eser ismi yazılmalıdır, eser ismi uzun ise ilk 2-3 kelimesi yazılmalıdır.

Kişisel görüşmeler, metin içinde soyadı belirtilerek gösterilmeli, ayrıca kaynaklarda da tarihle birlikte belirtilmelidir.

9. Kaynaklar: Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir. Yararlanılan kaynağın yazarı soyadı önce belirtilecek şekilde gösterilmelidir.

Örnek:

İsen, Mustafa. *Tezkireden Biyografiye*. Kapı Yayınları, 2010.

Köprülü, Mehmet Fuat. *Azeri Edebiyatının Tekâmülü*. MEB Yayınları, 1961.

Kaynağın iki yazarı varsa öncelikle çalışmada ismi önce yazılmış yazarın soyadı bilgisi ile başlanır, künye bilgilerinin alfabetik sıralanmasında ilk yazardan sonrakilerin soyadlarının öne alınmasının işlevi yoktur.

Örnek:

Taner, Refika, ve Asım Bezirci. *Edebiyatımızda Seçme Hikâyeler*. Gözlem Yayınları, 1981.

Kaynağın üç ve daha fazla yazarı varsa, ilkinin soyadı ve adı, sonra “ve diğerleri/vd.” yazılmalıdır.

Örnek:

Altaev, Zhakypbek ve diğerleri. “Essence and Typology of Intellect in al-Farabi’s Epistemology.” *bilig*, no. 95, 2020, ss. 79-95.

Kitap ve dergi adları eğik yazılmalı; makale, kitap bölümü gibi kaynaklar tırnak içinde gösterilmelidir. Kitap künyesinde sayfa numara bilgisi gerekmezken; dergi, ansiklopedi maddesi, kitap bölümü gibi kısa yapıtlarda yararlanılan bölüme ait sayfa aralığı bilgisi mutlaka yer almalıdır.

Örnek:

Berk, İlhan. *Poetika*. Yapı Kredi Yayınları, 1997.

Demir, Nurettin. “Türkçede Evidensiyel.” *bilig*, no. 62, 2012, ss. 97-117.

Aydınğün, İsmail, ve Ayşegül Aydınğün. “Crimean Tatars Return Home: Identity and Cultural Revival.” *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 33 no. 1, 2007, ss. 113-128.

Kitabı çeviren, derleyen, yayıma hazırlayan ya da editörlük yapan varsa ismine yazar ve eser bilgisinden sonra yer verilmelidir.

Örnek:

Shaw, Stanford. *Osmanlı İmparatorluğu*. Çev. Mehmet Harmancı, Sermet Matbaası, 1982.

Aydemir, Yaşar. “Lâmiû Çelebi’nin Mecmualara Yansıyan Şiirleri.” *Bursalı Lâmiû Çelebi ve Dönemi*, ed. Bilal Kemikli ve Süleyman Eroğlu, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2011, ss. 149-172.

Yazar ismi yoksa editör, hazırlayan ya da derleyen ismi başta verilmelidir:

Tarlan, Ali Nihat, haz. *Hayâlî Divanı*. Akçağ Yayınları, 1992.

Ansiklopedi maddelerinde madde yazarının biliniyorsa soyadı ve adından sonra, sırasıyla tırnak içinde maddenin başlığı, ansiklopedinin tam adı, cilt numarası, yayınevi, yazılış tarihi ve sayfa aralığı belirtilmelidir:

Örnek:

İpekten, Haluk. “Azmî-zâde Mustafa Hâletî.” *İslâm Ansiklopedisi*, 4. cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, ss. 348-349.

Tezler kaynak gösterilirken sırasıyla tez yazarının soyadı ve adından sonra, *eğik harflerle* tezin tam başlığı, tez tipi, tezin hazırlandığı üniversitenin adı, tezin yazıldığı tarih yer almalıdır:

Örnek:

Karakaya, Burcu. *Garibi’nin Yûsuf u Züleyhâ’sı: İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin*. Yüksek Lisans Tezi. Ahi Evran Üniversitesi, 2012.

Yazmalar “Yazar. Eser Adı. Kütüphane, Koleksiyon, Katalog numarası, yaprağı.” şeklinde kaynak gösterilmelidir.

Örnek:

Âsım. *Zeyl-i Zübdetü’l-Eş’âr*. Millet Kütüphanesi, A. Emîrî Efendi, No. 1326, vr. 45a.

İnternette yer alan bir çalışmaya atıfta bulunmak için yazarın soyadı, adı, yazının başlığı, yayıncı (web site adı), yayın tarihi, bağlantı adresi bilgilerini vermek yeterlidir.

Örnek:

Gökçek, Fazıl. “Mehmet Akif Ersoy.” *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 03 Ocak 2018, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ersoy-mehmet-akif>.

Kişisel görüşmelerde, kaynak kişinin soyadı, adı, görüşme türü ve tarihi şu şekilde yazılmalıdır:

Demir, Adem. Telefon görüşmesi. 22 Mayıs 2018.

Henüz yayınlanmamış ama yayınlanmak üzere kabul edilmiş makale atıfları da şu şekilde gösterilebilir.

Örnek:

Bayram, Bülent. “G.T. Timofeyev’in Notları Çerçevesinde 20.Yüzyıl Başında Orta İdil’de Çuvaşların Etnik-Kültürel İlişkileri.” *bilig*, (yayımlanacak), doi: 10.12995/bilig.9801.

Yazışma Adresi

Ahmet Yesevi Üniversitesi
bilig Dergisi Editörlüğü

Aşağı Öveçler Mahallesi, 1314. Cadde, No: 19
Çankaya / ANKARA / TÜRKİYE

Tel: (0312) 216 06 00 • Faks: (0312) 216 06 09

bilig.yesevi.edu.tr

bilig@yesevi.edu.tr

bilig
Journal of Social Sciences of the Turkic World
© Ahmet Yesevi University Board of Trustees

Editorial Principles

bilig aims to present the cultural riches as well as the historical and contemporary realities and problems of the Turkic world within a scientific framework.

Submissions to *bilig* should be original articles that will fill a gap in the field or to be a review that evaluates previously published studies and produces new and worthwhile ideas. *bilig* also publishes essays introducing authors and works and announcing new and recent activities related to the Turkic world.

An article to be published in *bilig* should not have been previously published or accepted for publication elsewhere. Papers presented at a conference or symposium may be accepted for publication if this is clearly indicated

bilig is published quarterly: Winter/January, Spring/April, Summer/July and Autumn/October. At the end of each year, an annual index is prepared and published in the winter issue. Each issue is forwarded to subscribers, libraries and international indexing institutions within one month after its publication.

Review of Articles

Article applications at *bilig* are made by registering to the “Manuscript Handling System” at bilig.yesevi.edu.tr web address. Articles sent via e-mail will not be evaluated.

Articles submitted to *bilig* are first reviewed in terms of the journal’s editorial principles. Those found unsuitable are returned to their authors for revision. Academic objectivity and scientific quality are considered of paramount importance in the evaluation of articles submitted for publication. Articles in accordance with editorial principles are reviewed by the Editorial Board. Submissions found suitable are referred to two referees working in relevant fields. The names of the referees are kept confidential and referee reports are stored in

Manuscript Handling System. If one of the referee reports is positive and the other negative, the article may be forwarded to a third referee for further assessment or alternatively, the Editorial Board may make a final decision based on the nature of the two reports. The authors are responsible for revising their articles in line with the criticism and suggestions made by the referees and the Editorial Board. If they disagree with any issues, they may make an objection by providing clearly-stated reasons. Submissions which are not accepted for publication are not deleted from the system. The final decision regarding the publication of the articles belongs to the Editorial Board.

The royalty rights of the articles accepted to be published in *bilig* are considered transferred to Ahmet Yesevi University Board of Trustees. Authors have full responsibility for the views expressed in their articles and for their stylistic preferences. Quotations from other articles and duplication of photographs are permitted as long as they are fully referenced and cited.

Publication Policy

All the articles published in *bilig* are also available as full text on bilig.yesevi.edu.tr web address as open access.

No fee is charged to the author during article evaluation and publication in *bilig*. No royalties are paid to the author, either.

Language of Publication

bilig publishes articles in Turkish and English. Abstracts of the articles will be in Turkish, English and Russian.

Style Guidelines

In *bilig*, the style of the MLA citation system are applied as of the 97th issue. The main points regarding citations, references and bibliography are shown below with examples, and the 8th version of the MLA citation system (<https://style.mla.org/>) should be taken as a basis for sources without examples.

The following rules should be observed while preparing an article for submission to *bilig*:

1. Title of the article: The title should suit the content and express it in the best way, and should be written in **bold** letters. The title should consist of no more than 10-12 words.

2. Name(s) and address(es) of the author(s): The article file should not contain the name(s) and address(es) of the author. Information regarding the author(s) should be written in the relevant fields in the Manuscript Handling System during the application.

3. Abstract: The article should include an abstract in Turkish at the beginning. The abstract should explain the topic clearly and concisely in a minimum of 75 and a maximum of 150 words. The abstract should not include references to sources, figures and charts. Keywords of 5 to 8 words should be placed at the end of the abstract. There should be a single space between the body of the abstract and the keywords. The keywords should be comprehensive and suitable to the content of the article. The English and Russian versions of the title, abstract and keywords should be placed at the end of the article. In case the Russian abstract is not submitted, it will be added later by the journal.

4. Body Text: The body of the article should be typed on A4 (29.7x21 cm) paper on MS Word in size 12 Times New Roman or a similar font using 1,5 line spacing. Margins of 2,5 cm should be left on all sides and the pages should be numbered. Articles should not exceed 7.000 words including the abstract and bibliography. Passages that need to be emphasized in the text should not be bold but italicized. Double emphases like using both italics and quotation marks should be avoided

5. Section Titles: The article may contain main and sub-titles to enable a smoother flow of information. The main titles (main sections, bibliography and appendices) should be bold and their first letters be capitalized; subtitles, only the first letters should be capitalized; sub-headings should be written in italics with their first letters capitalized.

6. Tables and Figures: Tables should have numbers and captions. In tables vertical lines should not be used. Horizontal lines should be used only to separate the subtitles within the table. The table number should be written at the top, fully aligned to the left; the table caption should be in the lower line and the first letter of each word in the caption should be capitalized. Tables should be placed where they are most appropriate in the text. Figures should be prepared in line with black-and-white printing. The numbers and captions of the figures should be written aligned to the left of the figure. The figure number should be written in italics, ending with a period. The caption should immediately follow the number. The caption should not be written vertically, with only the first letter capital, and the references should be stated. Below is a sample table.

Table 1

International Students at Turkish Universities (2017-2018)

	Male	Female	Total
Total Number of International Students	81706	43324	125030
TÜRKSOY Member and Observer Member States	24309	11686	35995
Azerbaijan	12911	4177	17088
Kazakhstan	1051	1014	2065
Kyrgyzstan	1105	821	1926
Moldova	175	225	400
Uzbekistan	435	405	840
Russia	808	621	1429
Turkmenistan	7824	4423	12247
Total Undergraduate and Graduate Students Number at Universities in Turkey	2622936	2168678	4791614
International Student Ratio	3,12%	2,00%	2,61%

Reference: “The Report of the Number of the Students regarding” *YÖK*, 17 August 2019, <https://istatistik.yok.gov.tr/>

7. Pictures: Pictures should be attached to the articles scanned in high-resolution print quality. The same rules for figures and tables apply in naming pictures.

The number of pages for figures, tables and pictures should not exceed 10 pages (one-third of the article). Authors having the necessary technical equipment and software may themselves insert their figures, drawings and pictures into the text provided these are ready for printing.

8. Quotations and Citations: Direct quotations should be placed in quotation marks. Quotations shorter than 2.5 lines should be placed within the flowing text. If the quotation is longer than 2.5 lines, it should be turned into a block quote with a 1.5 cm indentation only from the right and left, and the font size should be 1 point smaller. Footnotes and endnotes should be avoided as much as possible. They should only be used for essential explanations and should be numbered automatically.

Citations within the text should be given in parentheses as follows:

(Köprülü 15).

When sources with two authors are cited, the surnames of the authors should be given as follows:

(Taner and Bezirci 22).

When sources with three or more authors are cited, the surname of the first author is given and 'et. al' is added.

(Gökay et. al 18).

If the text already includes the name of the cited author, only the page number should be given:

In this respect, Tanpınar (131) says ...

When two or more works belonging to the same author are cited, the first few words of the publication should be distinguished after the author's surname:

(Dilçin, *Divan Şiiri* 86).

(Dilçin, *Fuzulî'nin Şiiri* 110).

In manuscripts belonging to authors with the same surname, the name of the author should be shortened before the surname:

(S. Kaplan 41).

(M. Kaplan 16).

In electronic manuscripts with no page number, only the surname or title should be written.

In encyclopaedias and other sources without authors, only the name of the source should be written. If the title is long, the first 2-3 words should be given.

Personal interviews should be cited within the text by giving the surnames and dates should also be cited in the bibliography.

9. References: References should be placed at the end of the text, the surnames of authors in alphabetical order. The work cited should be entered with the surname of the author placed at the beginning:

Example:

İsen, Mustafa. *Tezkireden Biyografiye*. Kapı Yayınları, 2010.

Köprülü, Mehmet Fuat. *Azeri Edebiyatının Tekâmülü*. MEB Yayınları, 1961.

If a source has two authors, the surname of the first author should be placed first; it is not functional to place the surname of the other authors first in alphabetical order.

Example:

Taner, Refika, and Asım Bezirci. *Edebiyatımızda Seçme Hikâyeler*. Gözlem Yayınları, 1981.

If a source has more than three authors, the surname and name of the first author should be written, and the other authors should be indicated by et.al.

Example:

Altaev, Zhakypbek et. al. "Essence and Typology of Intellect in al-Farabi's Epistemology." *bilig*, no. 95, 2020, ss. 79-95.

The titles of books and journals should be italicized; article titles and book chapters should be placed in quotation marks. Page numbers need not be indicated for books. Shorter works like journals, encyclopedia entries and book chapters, however, require the indication of page numbers.

Example:

Berk, İlhan. *Poetika*. Yapı Kredi Yayınları, 1997.

Demir, Nurettin. "Türkçede Evidensiyel." *bilig*, no. 62, 2012, ss. 97-117.

Aydingün, İsmail, and Ayşegül Aydingün. "Crimean Tatars Return Home: Identity and Cultural Revival." *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 33 no. 1, 2007, ss. 113-128.

Translator's, compiler's and editor's names (if there are any) should follow the author and title of the work:

Example

Shaw, Stanford. *Osmanlı İmparatorluğu*. Çev. Mehmet Harmancı, Sermet Matbaası, 1982.

Aydemir, Yaşar. "Lâmiî Çelebi'nin Mecmualara Yansıyan Şiirleri." *Bursalı Lâmiî Çelebi ve Dönemi*, ed. Bilal Kemikli ve Süleyman Eroğlu, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2011, ss. 149-172.

If there is no author name, the name of the editor, preparer or compiler should be given first:

Tarlan, Ali Nihat, pre. *Hayâli Divanı*. Akçağ Yayınları, 1992.

For **encyclopedia entries**, if the author of the encyclopedia entry is known, the author's surname and name are written first. These are followed by the date of the entry, the title of the entry in quotation marks, the full name of the encyclopedia, its volume number, place of publication, publisher and page numbers:

Example:

İpekten, Haluk. "Azmi-zâde Mustafa Hâletî." *İslâm Ansiklopedisi*, 4. cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, ss. 348-349.

For **theses and dissertations**, the surname and name of the thesis author should be followed by the full title of the thesis in italics, the thesis type, the name of the university where the thesis was prepared, the date the thesis was written:

Example:

Karakaya, Burcu. *Garibi'nin Yüsufo Züleyhâ'sı: İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin*. Yüksek Lisans Tezi. Ahi Evran Üniversitesi, 2012.

Handwritten manuscripts should be cited in the following way: Author. Title of the Work. Library. Collection. Catalogue number sheet.

Example:

Âsım. *Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr*. Millet Kütüphanesi, A. Emiri Efendi, No. 1326, vr. 45a.

To cite **a study found on the Internet**, it is sufficient to provide the author's surname, name, title of the article, publisher (website name), date of publication, and link address.

Example:

Gökçek, Fazıl. "Mehmet Akif Ersoy." *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 03 Ocak 2018, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ersoy-mehmet-akif>.

In personal interviews, the surname, name, interview type and date of the source person should be given as follows:

Demir, Adem. Phone Call. 22 May 2018.

An article accepted for publication but not yet published can be cited in the following way:

Example:

Bayram, Bülent. “G.T. Timofeyev’in Notları Çerçevesinde 20.Yüzyıl Başında Orta İdil’de Çuvaşların Etnik-Kültürel İlişkileri.” *bilig*, (yayımlanacak), doi: 10.12995/bilig.9801.

Address

Ahmet Yesevi Üniversitesi

bilig Dergisi Editörlüğü

Aşağı Öveçler Mahallesi, 1314. Cadde, No: 19

Çankaya / ANKARA / TÜRKİYE

Phone: +90 312 216 06 00 • Fax: +90 312 216 06 09

bilig.yesevi.edu.tr

bilig@yesevi.edu.tr